1

ژماره 1

مایسی 2005

دۆسێی تورکیا

گۆڤارێکی وەرزیی تایبەت بەکاروباری تورکیایە

* راپۆرتی کۆمیتەی راوێژکاری مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی تورکیا
* تورکیاو پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەراستی گەورە
* لێکۆڵینەوەیەکی جیۆپۆلەتیکی سەبارەت بەپەیوەندییەکانی نێوان تورکیاو یەکێتی ئەوروپا
* ئیسماعیل بێشکچی لەچاوپێکەوتنێکی دۆسێی تورکیادا
* سیمیناری عێراق بەرەو دەستوری نوێ

سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی ی کوردستان
دەری دەکات

دۆسیێی

تورکیا

گۆڤارێکی وەرزیی تایبەت بەکاروباری تورکیایە

سەرۆکی ئە نجومەنی بەڕێوەبردن

فەرید ئەسەسەرد

خاوەنی ئیمتیاز

سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی

کوردستان

سەرنوسەر

ئارام عەلی عەزیز

دەستەی نوسەران

فرات کەلەهکی

باران کایا

راوێژکاران

عەبدوڵڵا کەسکین

تەلار عەلی ئەمین

بەشی هونەری

دارا محەمەد

کەمال حامد

Kurdistan Strategic Studies Center

مە ڵبە ندی گشتی:

سلێمانی – سەرچنار

شەقامی سەگرمە ٧٥

گەڕەکی ١١٩ - ژمارەی خانوو ٤٣

تەلەفۆن: ٣١٨٢٢٢٨

www.kss-c.org

ئیمەیل

E-mail:
doseyturkiya@hotmail.com

E-mail :
aramzagroa@hotmail.com

هەواڵنامەی کتێب

لەم ژمارەیەدا:

دەربارەی ئەم گۆڤارە	٣
چالاکیەکانی وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی لە تورکیا	٥
کوردێکی تورکیا خەڵاتی جیری لابەر وەردەگرێت	٧
عیراق بەرەو دەستوری نوێ	٨
تورکیا و مەسەلەی کەمینەکان لە راپۆرتێکی...	١٤
راپۆرتی کۆمیتەی راوێژکاری مافی مرۆڤی...	١٦
کرۆنۆلۆجی کۆماری تورکیا	٢٨
لەراپۆرتی کەمینەدا جارێکیتر...	٤٣
لێکۆڵینەوەی جیۆپۆلەتیکی سەبارەت بەپەیوەندییەکانی نێوان تورکیاو یەکێتی ئەوروپا	٤٩
تورکیاو پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە	٧٦
سەبارەت بەپرۆەی باشوری رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا-GAP	٨٣
هەنگاوە سەرەتایەکانی دروستکردنی هێڵی لولەی نەوتی باکۆ- جەیهان	٨٧
زانای کۆمەڵناسی گەورەی تورك ئیسماعیل بێشکچی (چاوپێکەوتن)	٩١
هاواری زانست لەزینداناو هۆڵی دادگدا ...	١٣٠
بەهرۆز گەلالی لەچاوپێکەوتنێکیدا ...	١٤١
ئەرشیف	١٤٩
ناوی کوژراوانی بکوژنادیار لە DEP...	١٥١
لیستی لە سێدارەدراوان لە ماوەی هەشتا ساڵی رابردوودا...	١٦٢

هەواڵنامەی کتێب

القسم العربی ١٧١

نشاطات ١٧٢

انفتاح ترکي علی الکرد ١٧٤

جنوب کوردستان و شمالها، الطموحات البریطانیة و المخاوف الترکیة تموز ١٩٢٣- کانون الثاني ١٩٢٥ ١٧٦

دەربارەی ئەم گۆڤارە

تورکیا بۆ ئێمە بایەخێکی تایبەتی هەیە. هەست کردن بەو بایەخە، هاندەرمانە بۆ پەیداکردنی شارەزاییی تەواو دەربارەی ئەو وڵاتەی کەهەڵکەوتەکەی کردویەتی بەپردێك لەنێوان رۆژهەڵاتو رۆژئاوادا.

مێژوی پەیوەندیی نێوان کوردو تورك دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی پێش دەرکەوتنی دەوڵەتی عوسمانی، بەڵام پەیدابونی دەوڵەتی عوسمانی وێستگەیەکی گرنگی پەیوەندیی نێوان کوردو تورك پێکدێنێ. دەوڵەتی عوسمانی بۆ ماوەی دەوروبەری ٤٠٠ ساڵ حوکمڕانیی کوردستانی کردو ئەو ٤٠٠ ساڵە ئاسەواری گرنگی لەسەر پەیوەندیی نێوان کوردو تورکیای تازە بەجێ هێشت. ئەگەرچی عوسمانییەکان هیچ دیدێکیان بۆ چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەکانی نەبوو، بەڵام ماوەی حوکمڕانییان لەکوردستاندا بایەخێکی تایبەتی لەمێژوی کورددا هەیە، چونکە لەو ماوەیەدا ناسیونالیزمی کوردایەتی سەری دەرهێناو کوردستان هەنگاوی هەراوی لەدەرەبەگایەتی‌یەوە بەرەو سەرمایەداری هەڵهێنا.

لەجەنگی یەکەمی جیهاندا هاوپەیمانیی کوردو عوسمانییەکان لەدژی روسیای قەیسەری‌و بریتانیا بەشکست گەیشت. شکستی عوسمانییەکان لەجەنگی یەکەمی جیهاندا ئاسەواری کاریگەری لەسەر کورد بەجێ هێشت لەوانە لکاندنی بەشێکی کوردستانی عوسمانی بەدەوڵەتی تازە پێکهێنراوی عیراقەوە.

بەم پێیە، کێشەی ویلایەتی موسڵ یەکێکە لەپاشماوەکانی دەوڵەتی عوسمانی. هەروەها کێشەی تورکمان کەعوسمانییەکان لەسەدەی شانزەهەمدا لەسەردەمی سوڵتان یاوز سەلیمو سولەیمانی قانونیدا لەهەندێ ناوچەی کوردستاندا نیشتەجێیان کردن، تا ئەمڕۆ ئاسەواری لەسەر دۆزی کوردی عیراق ماوە.

لەساڵی ۱۹۲۳وە کاتێك تورکیا پەیمانی لۆزانی مۆر کرد تا ساڵی ۱۹۹۱ کاتێك بڕیاری لابردنی قەدەغەی بەکارهێنانی زمانی کوردی دەرچوو، پەیوەندیی نێوان کوردو تورکیا روخسارێکی گرژی پێوە دیارە. بەڵام لە ۱۹۹۱ بەدواوە قۆناغێکی تازە لەبەردەم پەیوەندیی نێوان کوردو تورکیا بەڕەنجی تورگوت ئۆزال لەتورکیاو جەلال تاڵەبانی لەکوردستانی عیراق دەستی پێ کرد.

تورکیا نزیکەی ۱۰-۱۵ ملیۆن کوردی لێ دەژی. ئەمەش کارێکی وا دەکا ئەم وڵاتە هەمیشە جێی سەرنجی کوردی عیراق بێ. هەر ئاڵوگۆڕێکی سیاسی کەپەیوەندیی بەکوردی عیراقەوە هەیە، کاریگەری لەسەر کوردی تورکیا بەجێ دێڵێ‌و لەبەرامبەریشدا هەر ئاڵوگۆڕێکی سیاسی کەپەیوەندیی بەکوردی تورکیاوە هەیە، کاریگەری لەسەر کوردی عیراق هەیە. ئەمەش بەو مانایە دێ کەکوردی عیراق ناتوانن خۆیان لەئاڵوگۆڕەکانی کوردستانی تورکیا دابڕن.

تورکیا لەناوچەکەدا دەوڵەتێکی گرنگەو هەموو ئەو ئاڵوگۆڕانەی لەتورکیا رو دەدەن کار دەکەنە سەر جوڵانەوەی سیاسیی کوردی عیراق. سەرکەوتنی کوردی عیراق لەبەدەستهێنانی شەریکایەتییەکی سیاسیی تەواو لەگەڵ عەرەبەکاندا، کورد دەخاتە نێو هاوکێشە سیاسییەکانی ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوەو ئەمەش پێویستییەکی زۆری بەوە دەبێ کەهەرێمی کوردستانی عیراق پەیوەندییەکانی خۆی لەهەمو رویەکەوە لەگەڵ دراوسێ گرنگەکاندا، لەوانە تورکیا، پتەوتر بکات.

یەکێ لەئەرکەکانی ئەم گۆڤارە شارەزایی پەیداکردنە سەبارەت رەهەندەکانی سیاسەتی تورکیاو کاریگەرییان لەسەر هەرێمی کوردستانی عیراق‌و دۆزی کورد بەگشتی. هەمو ئەو بابەتانەی لەم گۆڤارەدا دەنوسرێن، مەبەستی سەرەکی لەبلاوکردنەوەیان سود گەیاندنە بەو کەسانەی پێویستیان بەزانیارییە دەربارەی وردەکارییەکانی رەهەندە گشتییەکانی سیاسەتی تورکیا.

چـالاکیەکانی وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان لە تورکیا

لەسەر بانگهێشتی ئامۆژگای تەسەڤ* بۆ لێکۆڵینەوەی ئابوری‌و کۆمەڵایـەتی لەئەستەمبول لەتورکیا، شاندێکی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان کەپێکهاتبو لەبەڕێزان بەڕێوەبەری سەنتەر- فەرید ئەسەسەردو ئەندامی سـەنتەر یوسف گـۆران لـەماوەی نێـوان ٣٠/٣و ٧/٤/٢٠٠٥ بەمەبەسـتی شـارەزابون‌و بیرورا گۆڕینـەوە، سـەردانی تورکیـای کـرد. پـاش زنجیرەیـەك گفتوگـۆ، هـەردولا ڕێککـەوتن لەسـەر پتـەوکردنی هاوکـاریی زانسـتی‌ی نێوانیـان‌و درێـژەدان بەپەیوەندییـەکانیان‌و بانگهێشـت کردنـی نوێنـەرانی هـەردولا بـۆ کۆنفرەنسـە زانستی‌یەکانیان‌و گۆڕینەوەی بڵاوکراوەو شارەزایی‌و ڕاوێژکاری.

لەلایەن سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستانەوە بەڕێوەبەری سـەنتەر فەرید ئەسەسەردو ئەندام یوسف گۆران‌و لەلایەن ئامۆژگەی تەسەڤەوە هەر یـەك لەسەرۆکی ئامۆژگە دکتۆر جان پاکر، ڤۆلکان ئیتار، حاقان بایتان، سـنام خـان، ئایشا خان، دکتۆر مەنسور ئاقگون‌و عوسمان کاڤالا بەشـدارییان لەگفتوگۆکانـدا کرد.

لەپەراوێزی سەردانەکەدا شاندەکە کۆمـەڵـە چـالاکییەکی ڕۆشـنبیری‌و چـەند چاوپێکەوتنێکی ئەنجام دا. لەم سەروبەندەدا شاندەکە لـە١/٤ لەئەنکـەرە چـاوی بەلێپرسراوی دۆسیەی دبلۆماسـی‌ی ڕۆژنامـەی(زەمـان)سـلێمان کـورت کـەوت‌و لەئەسـتەمبولیش شـاندەکە لـەرۆژانی ٣و ٤/٤ بـەجیا چـاوی بەهـەر یـەك لەرۆژنامەنوس حوسنی مەحلی‌و بەڕێز جەنگیز چاندار ڕاوێژکاری سیاسیی پێشوی سەرۆك تورگوت ئۆزال کەوت. هەروەها شـاندەکە لـە ئۆفیسـی پـارێزەر حەسـیب کـاپلان کـۆڕێکی سـازدا کەژمارەیـەکی زۆری ڕۆشـنبیرانی کـوردی ئەسـتەمبول

---

* ٭تەسەڤ tesev (کەناوی بەتەواوی ئامۆژگەی تورکی‌ی لێکۆڵینەوەی ئابوری‌و کۆمەڵایەتی‌یـە)دەزگایـەکی ناحکومی‌یە لەساڵی ١٩٩٤دا دامەزراوە ئەرکەکەی تاوتوێ کردنی کاروباری نێودەوڵەتانـە بەتایبـەتی ئـەوەی پەیوەندیی بەتورکیاو یەکێتی‌ی ئەوروپاوە هەیەو هـەروەها لـەکاروباری ئاسـایش‌و مەسـەلەکانی پەیوەنـددار بەدیموکراسی لەتورکیاو کاروباری کۆمەڵی مەدەنی دەکۆڵێتەوە. ئەنجومەنی بەڕێوەبردنی دەزگاکە لە٢٠ کـەس پێکدێ‌و ژمارەی ئەندامەکانی نزیکەی ٢٠٠ لێکۆڵیارە.

چالاکیەکانی وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان لە تورکیا

لەسەر بانگهێشتی ئامۆژگای تەسەڤ* بۆ لێکۆڵینەوەی ئابوری‌و کۆمەڵایەتی لەئەستەمبول لەتورکیا، شاندێکی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان کەپێکهاتبو لەبەڕێزان بەڕێوەبەری سەنتەر- فەرید ئەسەسەردو ئەندامی سەنتەر یوسف گۆران لەماوەی نێوان ٣/٣٠و ٧/٤/٢٠٠٥ بەمەبەستی شارەزابون‌و بیرورا گۆڕینەوە، سەردانی تورکیای کرد. پاش زنجیرەیەك گفتوگۆ، هەردولا ڕێککەوتن لەسەر پتەوکردنی هاوکاریی زانستی‌ی نێوانیان‌و درێژەدان بەپەیوەندییەکانیان‌و بانگهێشت کردنی نوێنەرانی هەردولا بۆ کۆنفرەنسە زانستی‌یەکانیان‌و گۆڕینەوەی بڵاوکراوەو شارەزایی‌و راوێژکاری.

لەلایەن سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستانەوە بەڕێوەبەری سەنتەر فەرید ئەسەسەردو ئەندام یوسف گۆران‌و لەلایەن ئامۆژگەی تەسەڤەوە هەر یەك لەسەرۆکی ئامۆژگە دکتۆر جان پاکر، ڤۆلکان ئیتار، حاقان بایتان، سنام خان، ئایشا خان، دکتۆر مەنسور ئاقگون‌و عوسمان کاڤالا بەشدارییان لەگفتوگۆکاندا کرد.

لەپەراوێزی سەردانەکەدا شاندەکە کۆمەڵە چالاکییەکی رۆشنبیری‌و چەند چاوپێکەوتنێکی ئەنجام دا. لەم سەروبەندەدا شاندەکە لە١/٤ لەئەنکەرە چاوی بەلێپرسراوی دۆسیەی دبلۆماسی‌ی رۆژنامەی(زەمان)سلێمان کورت کەوت‌و لەئەستەمبولیش شاندەکە لەرۆژانی ٣و ٤/٤ بەجیا چاوی بەهەر یەك لەرۆژنامەنوس حوسنی مەحلی‌و بەڕێز جەنگیر چاندار راوێژکاری سیاسیی پێشوی سەرۆك تورگوت ئۆزال کەوت. هەروەها شاندەکە لە ئۆفیسی پارێزەر حەسیب کاپلان کۆڕێکی سازدا کەژمارەیەکی زۆری رۆشنبیرانی کوردی ئەستەمبول

* تەسەڤ tesev (کەناوی بەتەواوی ئامۆژگەی تورکی‌ی لێکۆڵینەوەی ئابوری‌و کۆمەڵایەتی‌یە)دەزگایەکی ناحکومی‌یە لەساڵی ١٩٩٤دا دامەزراوە ئەرکەکەی تاوتوێ کردنی کاروباری نێودەوڵەتانە بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بەتورکیاو یەکێتی‌ی ئەوروپاوە هەیەو هەروەها لەکاروباری ئاسایش‌و مەسەلەکانی پەیوەندار بەدیموکراسی لەتورکیاو کاروباری کۆمەڵی مەدەنی دەکۆڵێتەوە. ئەنجومەنی بەڕێوەبردنی دەزگاکە لە٢٠ کەس پێکدێ‌و ژمارەی ئەندامەکانی نزیکەی ٢٠٠ لێکۆڵیارە.

پێدانی خەڵاتی(جیری لابەر-Jeri laber)بە کوردێکی تورکیا

خەڵاتی(Jeri Laber)ی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی درا بەکوردێکی تورکیا کەخاوەنی چاپو پەخشی(ئاڤێستایە) لەئیستانبوڵ.

خەڵاتی یەکێتی چاپو پەخشی ئەمریکا لەلایەن کۆمیتەی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی(IFTPC) کە ئەمساڵ سێیەمین ساڵە دەیبەخشێت بەناوی خەڵاتی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی Jerilaber درا بە(عەبدوڵڵا کەسکین)ی خاوەنی چاپو پەخشی ئاڤێستا لەئیستانبوڵ.

عەبدوڵڵا کەسکین لەساڵی ١٩٦٧ لە شاری(نسێبین)ی باکوری کوردستان لەدایك بوەو لەئیستانبوڵ دادەنیشێت. تائێستا بەسەدان کتێبی جیاجیای لەسەر کورد لەچاپخانەکەی خۆیدا چاپکردوە.(کەسکین) راوێژکاری گۆڤاری(دۆسیەی تورکیایە) کەسەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان دەری دەکات.

لە ٢٠ی نیسانی ئەمساڵدا کۆبونەوەیەك لەشاری نیویۆرك لە(American Museum of Nafural History)لەلایەن(PEN)ی ئەمریکییەوە سازکراو تیایدا خەڵاتەکە پێشکەش بەعەبدوڵڵا کەسکین کرا.

لەو بارەیەوە(Hal Fessenden)سەرۆکی کۆمیتەی ئازادی چاپو پەخشی نێودەوڵەتی دەڵێ: (عەبدوڵڵا کەسکین بە بوێریەکی گەورەوە چەندان کتێبی سیاسی هەستیاری لەسەر کێشەی کوردو ئەو کتێبانەی ماوەیەکی زۆر بوو لە تورکیا قەدەغە بون لەگەڵ بابەتی رۆژانە، چالاکییەکانی ژنان، کەلتوری میزۆپۆتامیاو و ئەدەبی کلاسیکی خۆرهەڵات و خۆرئاوا بڵاوکردۆتەوە. لەبەر پەیمانی عەبدوڵڵا بۆ ئازادی رادەربڕینو دەرخستنی ئەو هەموو کتێبە بەنرخە خۆشحاڵین کە بەو خەڵاتە خەڵاتی دەکەین).

پێدانی خەڵاتی(جیری لابەر-Jeri laber)بە کوردێکی تورکیا

خەڵاتی(Jeri Laber)ی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی درا بەکوردێکی تورکیا کەخاوەنی چاپو پەخشی(ئاڤێستایە) لەئیستانبوڵ.

خەڵاتی یەکێتی چاپو پەخشی ئەمریکا لەلایەن کۆمیتەی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی(IFTPC) کە ئەمساڵ سێیەمین ساڵە دەیبەخشێت بەناوی خەڵاتی ئازادی راگەیاندنی نێودەوڵەتی Jerilaber درا بە(عەبدوڵڵا کەسکین)ی خاوەنی چاپو پەخشی ئاڤێستا لەئیستانبوڵ.

عەبدوڵڵا کەسکین لەساڵی ١٩٦٧ لە شاری(نسێبین)ی باکوری کوردستان لەدایك بووە لەئیستانبوڵ دادەنیشێت. تائێستا بەسەدان کتێبی جیاجیای لەسەر کورد لەچاپخانەکەی خۆیدا چاپکردوە.(کەسکین) راوێژکاری گۆڤاری(دۆسیەی تورکیایە) کەسەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان دەری دەکات.

لە ٢٠ی نیسانی ئەمساڵدا کۆبونەوەیەك لەشاری نیویۆرك لە(American Museum of Nafural History)لەلایەن(PEN)ی ئەمریکیەوە سازکراو تیایدا خەڵاتەکە پێشکەش بەعەبدوڵڵا کەسکین کرا.

لەو بارەیەوە(Hal Fessenden)سەرۆکی کۆمیتەی ئازادی چاپو پەخشی نێودەوڵەتی دەڵێ: (عەبدوڵڵا کەسکین بە بوێریەکی گەورەوە چەندان کتێبی سیاسی هەستیاری لەسەر کێشەی کوردو ئەو کتێبانەی ماوەیەکی زۆر بوو لە تورکیا قەدەغە بون لەگەڵ بابەتی رۆژانە، چالاکیەکانی ژنان، کەلتوری میزۆپۆتامیاو و ئەدەبی کلاسیکی خۆرهەڵات و خۆرئاوا بڵاوکردۆتەوە. لەبەر پەیمانی عەبدوڵڵا بۆ ئازادی رادەربڕینو دەرخستنی ئەو هەموو کتێبە بەنرخە خۆشحاڵین کە بەو خەڵاتە خەڵاتی دەکەین).

بەشداربوانی ئەم سیمینارە هەموو نارەحەتیو نەهامەتیەکانی خەڵکی عیراقیان باس کردو مەبەستی سەرەکیش دیموکراتیزە کردنی عیراقو دەسەڵاتی یاساو پاراستنی مافەکانی مرۆڤ بوو، هاوکات پێدانی دەسەڵات بەهەرێمە ناوچەییەکانو پیادەکردنی لامەرکەزیەت بەپێویست زانرا بۆ دورکەوتنەوە لەدکتاتۆریەتی دەسەڵاتی مەرکەزی. لەم کۆنفرانسەدا گفتوگۆی ئەوەش کرا کەنابێت عیراق دابەش بکرێت لەسەر بنەمای ئەتنیو مەزهەبی.

ڕەخنەی زۆریش گیرا لەیاسای کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەت بەوەی شەفاف نییەو ئامادەکەرانی یاساکە نوێنەری هەموو چینەکانی عیراق نین. لەڕوی فیدرالیەتەوە هەرێمێك لەسەر بنەمای نەتەوەیی جیاکراوەتەوەو لەکاتێکدا گرنگیەکی زۆر دراوە بەئاین کەلەوانەیە لەولایەنەوە دابەشبونی لێ بکەوێتەوە. هەندێك لەبەشداربوانیش ئاماژەیان بەنەگونجانو دژیەك بون کرد لەیاساکەدا. لەلایەکەوە یاسای کاتی زۆرهەوڵیداوە پیاوانی ئاینی توندڕەو رازی بکاتو لەلایەکی ترەوە یاسایەکە گۆرانکاریەکی شۆرشگێرانەی کردوە بەوەی (٢٥٪)ی پۆستەکانی داوە بە ژنانو ڕۆڵی گروپە چەکدارەکانی کەم کردۆتەوە.

یەکێکیتر لەبەشداربوان یاسای کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی بەبنەمایەك دانا بۆدەستوری هەمیشەیی کە لەئامادەکردنی دەستوری نوێدا سودی لێ دەبینرێت هەندێکی دیکەش لەبەشداربوان چاکسازیو دەست کاری کردنی یاسای کاتیان بەپێویست زانی.

هەندێك لەبەشداربوانیش ئاماژەیان بۆ ئەوە کرد رازی کردنی هەموو لایەنەکانی عیراق لەم قۆناغەی ئێستادا زۆر گرنگە تا ئەوکاتەی ئەم ناوچەیە دوبارە پێك دەهێنرێتەوە.

هەروەها ئاماژەکرا بۆ ئامارێکی رەسمی بۆ ئەوەی ژمارەی گروپە کاریگەرە جیاوازەکانی عیراق بزانرێت پێش هەڵبژاردنی گشتی. ئەویش بەپشت بەستن بەسەرژمێری گشتی دانیشتوانو ئامارەکانی پێشو. یەکێك لەبەشداربوان ژمارەی تورکمانەکانی عیراقی بە (٢,٢) ملیۆن کەس خەملاندو یەکێکی تر ئاماژەی بۆ ئەوەکرد نزیکەی (٧٥٠) هەزار کەس لەنزیك شارۆچکەی تەلەعفەری نزیك شاری موسڵ نیشتەجێن لەباکوری عیراقو (١,٥)ملیۆن لە دەوروبەری شاری کوت نیشتەجێن لەباشور. بێجگە لەوانەی لەدەوری بەغدان.

بەشداربوانی ئەم سیمینارە هەموو نارەحەتی‌و نەهامەتیەکانی خەڵکی عیراقیان باس کردو مەبەستی سەرەکیش دیموکراتیزە کردنی عیراق‌و دەسەڵاتی یاساو پاراستنی مافەکانی مرۆڤ بوو، هاوکات پێدانی دەسەڵات بەهەرێمە ناوچەیی‌یەکان‌و پیادەکردنی لامەرکەزیەت بەپێویست زانرا بۆ دورکەوتنەوە لەدکتاتۆریەتی دەسەڵاتی مەرکەزی. لەم کۆنفرانسەدا گفتوگۆی ئەوەش کرا کەنابێت عیراق دابەش بکرێت لەسەر بنەمای ئەتنی‌و مەزهەبی.

ڕەخنەی زۆریش گیرا لەیاسای کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەت بەوەی شەفاف نی‌یەو ئامادەکەرانی یاساکە نوێنەری هەموو چینەکانی عیراق نین. لەڕوی فیدرالیەتەوە هەرێمێك لەسەر بنەمای نەتەوەیی جیاکراوەتەوەو لەکاتێکدا گرنگیەکی زۆر دراوە بەئاین کەلەوانەیە لەولایەنەوە دابەشبونی لێ بکەوێتەوە. هەندێك لەبەشداربوانیش ئاماژەیان بەنەگونجان‌و دژیەك بون کرد لەیاساکەدا. لەلایەکەوە یاسای کاتی زۆرهەوڵیداوە پیاوانی ئاینی توندڕەو رازی بکات‌و لەلایەکی ترەوە یاسایەکە گۆرانکاریەکی شۆرشگێرانەی کردوە بەوەی (٢٥٪)ی پۆستەکانی داوە بە ژنان‌و ڕۆڵی گروپە چەکدارەکانی کەم کردۆتەوە.

یەکێکی‌تر لەبەشداربوان یاسای کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی بەبنەمایەك دانا بۆدەستوری هەمیشەیی کە لەئامادەکردنی دەستوری نوێدا سودی لێ دەبینرێت هەندێکی دیکەش لەبەشداربوان چاکسازی‌و دەست کاری کردنی یاسای کاتیان بەپێویست زانی.

هەندێك لەبەشداربوانیش ئاماژەیان بۆ ئەوە کرد رازی کردنی هەموو لایەنەکانی عیراق لەم قۆناغەی ئێستادا زۆر گرنگە تا ئەوکاتەی ئەم ناوچەیە دوبارە پێك دەهێنرێتەوە.

هەروەها ئاماژەکرا بۆ ئامارێکی رەسمی بۆ ئەوەی ژمارەی گروپە کاریگەرە جیاوازەکانی عیراق بزانرێت پێش هەڵبژاردنی گشتی. ئەویش بەپشت بەستن بەسەرژمێری گشتی دانیشتوان‌و ئامارەکانی پێشو. یەکێك لەبەشداربوان ژمارەی تورکمانەکانی عیراقی بە (٢,٢) ملیۆن کەس خەملاندو یەکێکی تر ئاماژەی بۆ ئەوەکرد نزیکەی (٧٥٠) هەزار کەس لەنزیك شارۆچکەی تەلەعفەری نزیك شاری موسڵ نیشتەجێن لەباکوری عیراق‌و (١,٥)ملیۆن لە دەوروبەری شاری کوت نیشتەجێن لەباشور. بێجگە لەوانەی لەدەوری بەغدان.

عیراق وڵاتێکی عەرەبی نەبوە، ئێمە ئەو جۆرە بۆچونە شۆڤێنیانە قبوڵ ناکەین. ناونیشانی سیمینارەکە (عیراق لەرێگەی دەستوری نوێدا) یـە، بـەڵام بەداخـەوە هەندێك لەهاورێکانمان تەنها پرسیاریان لەبرا تورکمانەکان دەکـرد، سمینارەکـە وارێکخرابوو کەتایبەت بێت بەمافی تورکمانەکانی عـیراق. مـن حـەز دەکـەم لێرەدا لەجیاتی یەکێتی نیشتمانی کوردستانو سەرۆك تاڵەبانییەوە بڵێم: هـیچ کەسێك هێندەی ئێمـە یارمـەتی تورکمانـەکانی نـەداوەو کەسـیش وەك ئێمـە بەرگری لێ نەکردون، تەنانەت لەکاتێکدا دەستوری عیراق ئامـادە کـرا، بـەرێز تاڵەبانی وەك پارێزەرێکی تورکمانەکان وابوو. لەهـەمو کـەس زیـاتر بـەرگری لەمافەکانیان دەکرد. بەڵام بەداخەوە هەندێك لەهاورێ تورکمانەکانمان هـەرگیز شتێکیان لەبارەی سەدامەوە نەوت. ئەو چـی کـرد دژی تورکمانـەکان؟ بـەڵکو تەنها شکات لەکورد دەکەن. من پرسیار لەئێوە دەکـەم ئایـا مافـەکانی ئێـوە لەگیرفانی ئێمەدایە؟

پرۆفیسۆرێکی بەرێز دەڵێ: مـن زۆر هەسـتیارم کـە لەدەسـتوری عیراقـدا لەجیاتی باکوری عیراق ناوی هەرێمی کوردسـتان هـاتوە، بـەڵام مـن تێناگـەم بۆچی پرۆفیسۆر هێندە هەستیارە، من حەزدەکەم پرسیار لەو پرۆفیسۆرە بکـەم ئەگەر کورد لەتورکیادا نەبوایە، ئەو هێندە هەستیار دەبـوو بەرامبـەر زاراوەی هەرێمی کوردستان؟ تەنانەت سەدام زاراوەی هەرێمی کوردستانی پێ قبوڵ بـو لەجیاتی باکوری عیراق، لەساڵی(١٩٧٠) لەسـێ یاسـادا بـاکوری عـیراق بـە هەرێمی کوردستان ناوبراوە. زیاتر لەوەش لـەو بـارەوە خـەڵکی عـیراق بڕیـار دەدەن، نـەك کەسـانی تـر، تەنانـەت زاراوەی هـەرێمی کوردسـتان لـە ئینسکلۆپیدیایەکی سەردەمی عوسمانیەکاندا هەیە. من حەزناکەم بگەڕێمـەوە بۆ مێژوو، بەڵام ئەوە تەنها نمونەیەك بوو.

سەبارەت بە ژمارەی دانیشتوانی عیراقیش رێژەیـەکی تـەواو راسـتەقینەی گروپە جیاوازەکان نییە لە عیراقدا. هەموو ئەوشـتانەی کـە وتـراون، هـەموی خەملاندنو بۆچونە. بەڵێ، ئێمـە ژمـارەی راسـتەقینەی نەتـەوە جیاوازەکـانی عیراق لە هەڵبژاردنەکاندا دەبینین.

ئێمە وەك عیراقیەکان پێویستە عەرەب و کورد و تورکمان و ئەوانی دیکـە بەیەکەوە بژین. ئێمە عیراقێکی دیموکراتی فیدرالیمان دەوێ و ئێستا یاسایەکی

عیراق وڵاتێکی عەرەبی نەبوە، ئێمە ئەو جۆرە بۆچونە شۆڤێنیانە قبوڵ ناکەین. ناونیشانی سیمینارەکە (عیراق لەرێگەی دەستوری نوێدا)یە، بەڵام بەداخەوە هەندێك لەهاورێکانمان تەنها پرسیاریان لەبرا تورکمانەکان دەکرد، سمینارەکە وارێکخرابوو کەتایبەت بێت بەمافی تورکمانەکانی عیراق. من حەز دەکەم لێرەدا لەجیاتی یەکێتی نیشتمانی کوردستانو سەرۆك تاڵەبانییەوە بڵێم: هیچ کەسێك هێندەی ئێمە یارمەتی تورکمانەکانی نەداوەو کەسیش وەك ئێمە بەرگری لێ نەکردون، تەنانەت لەکاتێکدا دەستوری عیراق ئامادە کرا، بەرێز تاڵەبانی وەك پارێزەرێکی تورکمانەکان وابوو. لەهەمو کەس زیاتر بەرگری لەمافەکانیان دەکرد. بەڵام بەداخەوە هەندێك لەهاورێ تورکمانەکانمان هەرگیز شتێکیان لەبارەی سەدامەوە نەوت. ئەو چی کرد دژی تورکمانەکان؟ بەڵکو تەنها شکات لەکورد دەکەن. من پرسیار لەئێوە دەکەم ئایا مافەکانی ئێوە لەگیرفانی ئێمەدایە؟

پرۆفیسۆرێکی بەرێز دەڵێ: من زۆر هەستیارم کە لەدەستوری عیراقدا لەجیاتی باکوری عیراق ناوی هەرێمی کوردستان هاتوە، بەڵام من تێناگەم بۆچی پرۆفیسۆر هێندە هەستیارە، من حەزدەکەم پرسیار لەو پرۆفیسۆرە بکەم ئەگەر کورد لەتورکیادا نەبوایە، ئەو هێندە هەستیار دەبوو بەرامبەر زاراوەی هەرێمی کوردستان؟ تەنانەت سەدام زاراوەی هەرێمی کوردستانی پێ قبوڵ بو لەجیاتی باکوری عیراق، لەساڵی(١٩٧٠) لەسێ یاسادا باکوری عیراق بە هەرێمی کوردستان ناوبراوە. زیاتر لەوەش لەو بارەوە خەڵکی عیراق بڕیار دەدەن، نەك کەسانی تر، تەنانەت زاراوەی هەرێمی کوردستان لە ئینسکلۆپیدیایەکی سەردەمی عوسمانیەکاندا هەیە. من حەزناکەم بگەڕێمەوە بۆ مێژوو، بەڵام ئەوە تەنها نمونەیەك بوو.

سەبارەت بە ژمارەی دانیشتوانی عیراقیش رێژەیەکی تەواو راستەقینەی گروپە جیاوازەکان نیيە لە عیراقدا. هەموو ئەوشتانەی کە وتراون، هەموی خەملاندنو بۆچونە. بەڵێ، ئێمە ژمارەی راستەقینەی نەتەوە جیاوازەکانی عیراق لە هەڵبژاردنەکاندا دەبینین.

ئێمە وەك عیراقیەکان پێویستە عەرەب و کورد و تورکمان و ئەوانی دیکە بەیەکەوە بژین. ئێمە عیراقێکی دیموکراتی فیدرالیمان دەوێ و ئێستا یاسایەکی

مافێکی ئەخلاقیو سیاسی یە. هەروەها ئەمە فیدرالیەتێکی جوگرافیە بۆ پاراستنی کوردەکان لەو چەوساندنەوەی لە (٨٣) ساڵی رابوردودا توشی هاتون لەلایەن دەوڵەتی عیراقەوە. بۆ کوردەکان عیراق، واتە: چەوساندنەوەو ئاوارە بونو جینۆسایدو چەکی ئەتۆمی. چەوساندنەوەی خەڵکی عیراق پێش هاتنە سەر حوکمی سەدام دەستی پێ کردوە.

لەماوەی (١٣) ساڵی رابوردودا کوردەکان نیشانیانداوە کەعیراقیەکان دەتوانن کوردستانێکی دیموکرات بنیات بنێنو حوکمی خۆی بکات سەرەڕای هەڵەو کەمو کورتی یەکان، لەگەڵ یارمەتیەکی کەمی کۆمەڵگای نێودەوڵەتیو لەژێر چەتری هەوایی ئەمریکاو بەریتانیا کە لەلایەن تورکیاوە ئاسانکاری بۆ کراوە.

کوردەکان لەم ماوەیەدا کۆمەڵگایەکی مەدەنیان پێک هێناوە کەجێگای رێزی هەمولایەك بوە.

من لەم دووڕیانە هەستیارەی مێژوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا داواتان لێدەکەم یارمەتی عیراقی دیموکرات بدەن بۆ ئەوەی ئەم وڵاتە لەزەوی شەڕو گۆڕە بەکۆمەڵەکانەوە بگۆڕین بۆ وڵاتێکی ئاشتیو دادپەروەریو دیموکراتی. من بەئومێدەوە دەڕوانمە عیراقێکی دیموکرات کەکار بۆئاشتی بکات لەم بەشە نائارامەی جیهانداو ببێتە هاوکارێکی وڵاتێکی پێشکەوتو لەجێبەجێ کردنی بەها جیهانی یەکانی مافی مرۆڤو دادپەروەریدا.

زۆر سوپاس

وەرگێڕانی لەئینگلیزیەوە
توانا سعدی حامد

مافێکی ئەخلاقیو سیاسییە. هەروەها ئەمە فیدرالیەتێکی جوگرافیە بۆ پاراستنی کوردەکان لەو چەوساندنەوەی لە (٨٣) ساڵی رابوردودا توشی هاتون لەلایەن دەوڵەتی عیراقەوە. بۆ کوردەکان عیراق، واتە: چەوساندنەوەو ئاوارە بونو جینۆسایدو چەکی ئەتۆمی. چەوساندنەوەی خەڵکی عیراق پێش هاتنە سەر حوکمی سەدام دەستی پێ کردوە.

لەماوەی (١٣) ساڵی رابوردودا کوردەکان نیشانیانداوە کەعیراقیەکان دەتوانن کوردستانێکی دیموکرات بنیات بنێینو حوکمی خۆی بکات سەرەڕای هەڵەو کەمو کورتییەکان، لەگەڵ یارمەتیەکی کەمی کۆمەڵگای نێودەوڵەتیو لەژێر چەتری هەوایی ئەمریکاو بەریتانیا کە لەلایەن تورکیاوە ئاسانکاری بۆ کراوە.

کوردەکان لەم ماوەیەدا کۆمەڵگایەکی مەدەنیان پێک هێناوە کەجێگای رێزی هەمولایەك بوە.

من لەم دووریانە هەستیارەی مێژوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا داواتان لێدەکەم یارمەتی عیراقی دیموکرات بدەن بۆ ئەوەی ئەم وڵاتە لەزەوی شەڕو گۆڕە بەکۆمەڵکانەوە بگۆڕین بۆ وڵاتێکی ئاشتیو دادپەروەریو دیموکراتی. من بەئومێدەوە دەڕوانمە عیراقێکی دیموکرات کەکار بۆئاشتی بکات لەم بەشە نائارامەی جیهانداو ببێتە هاوکارێکی وڵاتێکی پێشکەوتو لەجێبەجێ کردنی بەها جیهانییەکانی مافی مرۆڤو دادپەروەریدا.

زۆر سوپاس

وەرگێڕانی لەئینگلیزیەوە
توانا سعدی حامد

راپۆرتی کۆمیتەی راوێژکاری مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتیی وەزیرانی تورکیا

یەکەم: پێناسەو واتای کەمینە لەجیهاندا:

وشەی کەمینە لەسەدەی شانزەهەمەوە تاوەکو ئێستا لەجیهاندا بەکاردێت. سەرەتا بەو چەمكو مانا ئاینییە بەکارهاتوە کە لەپادشایەتی رەهادا هەبوە، وەك(کەمینەی پرۆتستانت لەپادشایەتی کاسۆلیکەکانو کەمینەی کاسۆلیکەکان لەپادشایەتی پرۆتستانتەکاندا). ئیتر لەوساتەوە مافی کەمینەکان پارێزراوە، بەڵام لەدوای ساڵی ١٧٨٩ وشەی کەمینە، جگە لەماناو چەمکی کەمینەی ئایینی، مانای کەمینەی نەتەوەییش دەگرێتە خۆی.

دوای ئەوەی وڵاتە ئەوروپییەکان مەسەلەی کەمینەکانیان لەناوخۆیاندا چارەسەرکرد، رویان کردە چارەسەرکردنی ئەو مەسەلەیە لەدەرەوەی خۆیانداو هەوڵیاندا کەمینەی غەیرە موسڵمان لەناو ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا بپارێزن. لەئەنجامی ئەمەشدا وڵاتە ئەوروپییەکان لەناوخۆیاندا دووچاری شەڕهاتن، بەم جۆرە(کێشەی رۆژهەڵات) هاتە ئاراوە.

هەوالنامەی کتێب

هەوڵی پاراستنی نێو نەتەوەیی کەمینە سەرەتا بەگوێرەی فەرمانی یەکلایەنی(فەرمانی ناند ١٥٩٨)و دواتر بەپێی رێککەوتننامەی دوولایەنەی وەکو(رێککەوتننامەی کارلۆفچا ١٦٩٩) دەستی پێکردوە، لەسەدەی نۆزدەهەمیش رێککەوتننامەی زۆر لایەنە وەکو(رێککەوتننامەی پاریس ١٨٥٦) هاتە ئاراوە، پاشان بەدامەزراندنی کۆمەڵەی گەلان لەساڵی ١٩٢٠دا پاراستنی کەمینەکان کەوتە ژێر چەتری ئەو رێکخستنە نێو نەتەوەییەوە. ئێستاش پاراستنی کەمینەکان لەژێر چەتری نەتەوە یەکگرتوەکان، ئەنجومەنی ئەوروپی، یەکێتی ئەوروپادا بەرێوە دەچێت.

دوەم: پێناسەو واتای کەمینەو مافی کەلتوری لەتورکیا:

لەسەردەمی کۆمەڵەی گەلانو تاوەکو ئێستاش پێوانەی واتای کەمینە لەسێ واتا دایە(کەمینەی نەژادی-زمان-مەزهەبی). سەرەرای ئەوەی کەتورکیا لەساڵی ١٩٢٣دا بەپێی پەیمانی لۆزان ئەم هەرسێ خاڵەی سەرەوەی قبوڵ

راپۆرتی کۆمیتەی راوێژکاری مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتیی وەزیرانی تورکیا

یەکەم: پێناسەو واتای کەمینە لەجیهاندا:

وشەی کەمینە لەسەدەی شانزەهەمەوە تاوەکو ئێستا لەجیهاندا بەکاردێت. سەرەتا بەو چەمك‌و مانا ئایینی‌یە بەکارهاتوە کە لەپادشایەتی رەهادا هەبوە، وەك(کەمینەی پرۆتستانت لەپادشایەتی کاسۆلیکەکان‌و کەمینەی کاسۆلیکەکان لەپادشایەتی پرۆتستانتەکاندا). ئیتر لەوساتەوە مافی کەمینەکان پارێزراوە، بەڵام لەدوای ساڵی ١٧٨٩ وشەی کەمینە، جگە لەماناو چەمکی کەمینەی ئایینی، مانای کەمینەی نەتەوەییش دەگرێتە خۆی.

دوای ئەوەی وڵاتە ئەوروپی‌یەکان مەسەلەی کەمینەکانیان لەناوخۆیاندا چارەسەرکرد، رویان کردە چارەسەرکردنی ئەو مەسەلەیە لەدەرەوەی خۆیانداو هەوڵیاندا کەمینەی غەیرە موسڵمان لەناو ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا بپارێزن. لەئەنجامی ئەمەشدا وڵاتە ئەوروپی‌یەکان لەناوخۆیاندا دووچاری شەڕهاتن، بەم جۆرە(کێشەی رۆژهەڵات) هاتە ئاراوە.

هەوڵی پاراستنی نێو نەتەوەیی کەمینە سەرەتا بەگوێرەی فەرمانی یەکلایەنی(فەرمانی ناند ١٥٩٨)و دواتر بەپێی رێککەوتننامەی دوولایەنانەی وەکو(رێککەوتننامەی کارلۆفچا ١٦٩٩) دەستی پێکردوە، لەسەدەی نۆزدەهەمیش رێککەوتننامەی زۆر لایەنە وەکو(رێککەوتننامەی پاریس ١٨٥٦) هاتە ئاراوە، پاشان بەدامەزراندنی کۆمەڵەی گەلان لەساڵی ١٩٢٠دا پاراستنی کەمینەکان کەوتە ژێر چەتری ئەو رێکخستنە نێو نەتەوەیی‌یەوە. ئێستاش پاراستنی کەمینەکان لەژێر چەتری نەتەوە یەکگرتوەکان، ئەنجومەنی ئەوروپی، یەکێتی ئەوروپاوادا بەڕێوە دەچێت.

دووەم: پێناسەو واتای کەمینەو مافی کەلتوری لەتورکیا:

لەسەردەمی کۆمەڵەی گەلان‌و تاوەکو ئێستاش پێوانەی واتای کەمینە لەسێ واتا دایە(کەمینەی نەژادی-زمان-مەزهەبی). سەرەڕای ئەوەی کەتورکیا لەساڵی ١٩٢٣دا بەپێی پەیمانی لۆزان ئەم هەرسێ خاڵەی سەرەوەی قبوڵ

کەمینەی گەورەی(ئەرمەن، جولەکەو یۆنان)نە. بەڵام مافی سریانییەکان کە لەمادەی(٤٠) داهاتوە، بەتایبەتی لەبواری پەروەردەدا، تاوەکو ئێستا لەتورکیادا جێبەجێ نەکراوە. جگە لەمانەش لەبەشی ئەو مافانەی کە لەلۆزاندا بۆ غەیرە موسڵمان باسکراون بەبێ پاراستنی نێونەتەوەیی لەلایەن تورکیاوە لەبەرچاو نەگیراوە.

سەبارەت بەخاڵی یەکەم دەتوانین بەیاننامەی کەبە(بەیاننامەی ١٩٣٦) بۆ راگەیاندن بەناوبانگە. بهێنینەوە، بۆ خاڵی دوەمیش مادەی(٣٩/٤)ی پەیمانی لۆزان، بەپێی ئەم مادەیە هەمو هاوولاتیەکی تورکیا بۆی هەیە بەئارەزووی خۆی کام زمان بەکاردێنێ، بەکاری بهێنێت لەبواری بازرگانی، لەکۆبونەوەی داخراو، لەبواری راگەیاندنو پەخشدا تەنها لەبەڕێوەبەرایەتیە حکومیەکاندا نەبێت. بەڵام لەبەرئەوەی قەدەغەکراوەو کەس ناتوانێ لەرادیۆو تەلەفزیۆنەکاندا بەزمانێ کەئارەزووی دەکات پەخش بکات، لە٣/٨/٢٠٠٢دا بڕیاری پاکەتی سێیەمی گونجاو دەرخرا. بەڵام لەبەرئەوەی بەکارنەهێنرا پێویستی کرد کەبڕیارێکی تر بەناوی پاکەتی حەوتەم لە٣/٧/٢٠٠٣ جارێکی تر بۆ هەمان مەبەست دەربخرێتەوە. دواتر دەستەی باڵای رادیۆو تەلەفزیۆن(RTUK) سەبارەت بەم مەسەلەیە راسپاردەیەکی ئامادەکرد، بەڵام دیسان بەمەسەلەی کاتو شوێن ئاستەنگیان هێنایە پێش. بەڵام بۆ نمونە: ئەگەر مادەی(٣٩/٤)ی لۆزان کاری پێ بکرێت، ئەوە مەسەلەی پەخشی کوردی چارەسەر دەبێت کەتورکیا بەخۆڕایی خۆی پێوە خەریك کردوەو بۆتە هۆی گفتوگۆی ناخۆش. هەنگاوێکی لەم جۆرەش لەچوار روەوە سودی بۆ تورکیا دەبێت:

١-تورکیا تاوەکو ئێستا هیچ سودێکی لە(بەیانی شیکردنەوە) وەرنەگرتوە، ناچارە لەداهاتویەکی نزیکدا وازی لێ بهێنێ، ئەمەش با بەفشاری یەکێتی ئەوروپا نەبێت و باتورکیا بەئیرادەی خۆی بیکات، دەستبەردار بونی ئەم(بەیانی شیکردنەوە)یە لەلایەن تورکیاوە گرنگە بۆ دەسەڵاتی نەتەوەیی تورکیاو مانای جێبەجێکردنی پەیمانی لۆزان دەگەیەنێت.

٢-رۆژێك هەردێت کەهەموو کەسێك بێ سێو دوو پەخش بەزمانی خۆی بکات، بۆیە لەجیاتی ئەوەی یاسایەك دەربکرێ لەم بارەیەوە ببێتە مایەی

کەمینەی گەورەی(ئەرمەن، جولەکەو یۆنان)نە. بەڵام مافی سریانییەکان کە لەمادەی(٤٠) داهاتوە، بەتایبەتی لەبواری پەروەردەدا، تاوەکو ئێستا لەتورکیادا جێبەجێ نەکراوە. جگە لەمانەش لەبەشی ئەو مافانەی کە لەلۆزاندا بۆ غەیرە موسڵمان باسکراون بەبێ پاراستنی نێونەتەوەیی لەلایەن تورکیاوە لەبەرچاو نەگیراوە.

سەبارەت بەخاڵی یەکەم دەتوانین بەیاننامەی کەبە(بەیاننامەی ١٩٣٦) بۆ راگەیاندن بەناوبانگە. بهێنینەوە، بۆ خاڵی دوەمیش مادەی(٣٩/٤)ی پەیمانی لۆزان، بەپێی ئەم مادەیە هەمو هاوولاتیەکی تورکیا بۆی هەیە بەئارەزووی خۆی کام زمان بەکاردێنێ، بەکاری بهێنێت لەبواری بازرگانی، لەکۆبونەوەی داخراو، لەبواری راگەیاندنو پەخشدا تەنها لەبەرێوەبەرایەتیە حکومیەکاندا نەبێت. بەڵام لەبەرئەوەی قەدەغەکراوەو کەس ناتوانێ لەرادیۆو تەلەفزیۆنەکاندا بەزمانێ کەئارەزووی دەکات پەخش بکات، لە٣/٨/٢٠٠٢دا بڕیاری پاکەتی سێیەمی گونجاو دەرخرا. بەڵام لەبەرئەوەی بەکارنەهێنرا پێویستی کرد کەبڕیارێکی تر بەناوی پاکەتی حەوتەم لە٣/٧/٢٠٠٣ جارێکی تر بۆ هەمان مەبەست دەربخرێتەوە. دواتر دەستەی باڵای رادیۆو تەلەفزیۆن(RTUK) سەبارەت بەم مەسەلەیە راسپاردەیەکی ئامادەکرد، بەڵام دیسان بەمەسەلەی کاتو شوێن ئاستەنگیان هێنایە پێش. بەڵام بۆ نمونە: ئەگەر مادەی(٣٩/٤)ی لۆزان کاری پێ بکرێت، ئەوە مەسەلەی پەخشی کوردی چارەسەر دەبێت کەتورکیا بەخۆڕایی خۆی پێوە خەریك کردوەو بۆتە هۆی گفتوگۆی ناخۆش. هەنگاوێکی لەم جۆرەش لەچوار روەوە سودی بۆ تورکیا دەبێت:

١-تورکیا تاوەکو ئێستا هیچ سودێکی لە(بەیانی شیکردنەوە) وەرنەگرتوە، ناچارە لەداهاتویەکی نزیکدا وازی لێ بهێنێ، ئەمەش با بەفشاری یەکێتیی ئەوروپا نەبێتو باتورکیا بەئیرادەی خۆی بیکات، دەستبەردار بونی ئەم(بەیانی شیکردنەوە)یە لەلایەن تورکیاوە گرنگە بۆ دەسەڵاتی نەتەوەیی تورکیاو مانای جێبەجێکردنی پەیمانی لۆزان دەگەیەنێت.

٢-رۆژێك هەردێت کەهەموو کەسێك بێ سێو دوو پەخش بەزمانی خۆی بکات، بۆیە لەجیاتی ئەوەی یاسایەك دەربکرێ لەم بارەیەوە ببێتە مایەی

لەسنوردارکردنی مافی میللەتاندا،(ئاسایشی نەتەوەیی)و(یەکپارچەی خاك) هەیە بەڵام(یەکپارچەی میللەتان نییە). لەو داوایانەی کەچۆتە بەردەستی دادگای مافی مرۆڤی نێودەوڵەتی سەبارەت بەکەمینە لەوڵاتدا، دادگا ئاماژە بەوە دەدات کەنابێ بەناوی ئاسایشی میللییەوە ئاستەنگ بخرێتە پێش مرۆڤەکانو ئەم کردارانەش بەپێ شێل کردنی مافی مرۆڤ لەقەڵەم دراوە.

لەلایەکی تر ئەو رستەیەی کەدەڵێ(زمانی دەوڵەتی تورکیا، زمانی تورکییە) زۆر بێ مانایە، چونکە دەوڵەت زمانی نییە. لەوڵاتێکدا زمانی رەسمی هەیەو هاووڵاتیانیش لەپەیوەندی رەسمیدا لەگەڵ دامو دەزگاکانی دەوڵەتدا ئەو زمانە بەکاردەهێنن، بەڵام لەدەرەوەی کاروباری رەسمی دەوڵەتدا زمانی تریش بەکاردەهێنن.

لەدەستورداو لەگەڵێك ماددەدا کە دووبارە بۆتەوە ئەو بابەتەی کەدەڵێ: (دەوڵەتو وڵاتو میللەتەکەی لەیەکتر دانابڕێنو یەکپارچەیە) لەمەسەلەی کەمینەکاندا بەرەتکردنەوەی ناسنامەی ژێر کەلتوری لێکدەدرێتەوە، ئەمە وەکو ئەوە وایە کەتورکیا دان بەناسنامەی ژێردا نەنێو لەسەر ئەم بنچینەیەش کەسانێ کەباسی ئەو مەسەلانە دەکەن بەدابەشکارو خراپەکار لەقەڵەم دەدرێن.

بەپێی یاسای تێکۆشان لەدژی تیرۆر، یاسای بەڕێوەبردنو کاری پۆلیس، یاسای رادیۆو تەلەفزیۆن، یاسای رێکخراوەکان، یاسای پارتە سیاسیەکانو یاسای دیکەی گرنگی وەکو ئەمانە کەهەیە، ئەگەر مرۆڤ باس لەجیاوازی نەژادو زمان بکات، سزای توند دەدرێت.

لەدەستورداو لەهەندێك یاساو راسپاردەدا زاراوەی(تورك) بەهیچ شێوەیەك بەو رەنگەی کە ئەتاتورك بەکاریهێناوە بەکارنایەت. بۆ نمونە: لەراسپاردەی خۆپاراستن دژی تێکدەران کەلە ٢٨/١٢/١٩٨٨وە دەرچوە تاوەکو ساڵی ١٩٩١ هاووڵاتیانی تورکیایی غەیرە موسڵمان، بێگانە نیشتەجێبوەکانی ناو وڵاتو ئەوانەشی کە لەرەچەڵەکی جیاوازن خراونەتە ریزی ئەو کۆمەڵە تێکدەرانە. خوێندنگای تایبەتی کە لەلایەن بێگانەکانەوە کراونەتەوە بەپێی یاسای ژمارەی ٦٢٥ی پەروەردە دەبێ جێگری یەکەمی بەڕێوەبەرەکەی تورك بێت، ئەم یاسایەو بەتایبەتی مادەی ١/٢٤ لەخوێندنگای کەمینەکانی هاووڵاتیی

لەسنورداركردنی مافی میللەتاندا،(ئاسایشی نەتەوەیی)و(یەكپارچەی خاك) هەیە بەڵام(یەكپارچەی میللەتان نییە). لەو داوایانەی كەچۆتە بەردەستی دادگای مافی مرۆڤی نێودەوڵەتی سەبارەت بەكەمینە لەوڵاتدا، دادگا ئاماژە بەوە دەدات كەنابێ بەناوی ئاسایشی میللییەوە ئاستەنگ بخرێتە پێش مرۆڤەكانو ئەم كردارانەش بەپێ شێل كردنی مافی مرۆڤ لەقەڵەم دراوە.

لەلایەكی تر ئەو رستەیەی كەدەڵێ(زمانی دەوڵەتی توركیا، زمانی توركییە) زۆر بێ مانایە، چونكە دەوڵەت زمانی نییە. لەوڵاتێكدا زمانی رەسمی هەیەو هاووڵاتیانیش لەپەیوەندی رەسمیدا لەگەڵ دامو دەزگاكانی دەوڵەتدا ئەو زمانە بەكاردەهێنن، بەڵام لەدەرەوەی كاروباری رەسمی دەوڵەتدا زمانی تریش بەكاردەهێنن.

لەدەستورداو لەگەڵێك ماددەدا كە دووبارە بۆتەوە ئەو بابەتەی كەدەڵێ: (دەوڵەتو وڵاتو میللەتەكەی لەیەكتر دانابڕێنو یەكپارچەیە) لەمەسەلەی كەمینەكاندا بەرەتكردنەوەی ناسنامەی ژێر كەلتوری لێكدەدرێتەوە، ئەمە وەكو ئەوە وایە كەتوركیا دان بەناسنامەی ژێردا نەنێو لەسەر ئەم بنچینەیەش كەسانێ كەباسی ئەو مەسەلانە دەكەن بەدابەشكارو خراپەكار لەقەڵەم دەدرێن.

بەپێی یاسای تێكۆشان لەدژی تیرۆر، یاسای بەڕێوەبردنو كاری پۆلیس، یاسای رادیۆو تەلەفزیۆن، یاسای رێكخراوەكان، یاسای پارتە سیاسیەكانو یاسای دیكەی گرنگی وەكو ئەمانە كەهەیە، ئەگەر مرۆڤ باس لەجیاوازی نەژادو زمان بكات، سزای توند دەدرێت.

لەدەستورداو لەهەندێك یاساو راسپاردەدا زاراوەی(تورك) بەهیچ شێوەیەك بەو رەنگەی كە ئەتاتورك بەكاریهێناوە بەكارنایەت. بۆ نمونە: لەراسپاردەی خۆپاراستن دژی تێكدەران كەلە ١٩٨٨/١٢/٢٨وە دەرچوە تاوەكو ساڵی ١٩٩١ هاووڵاتیانی توركیایی غەیرە موسڵمان، بێگانە نیشتەجێبوەكانی ناو وڵاتو ئەوانەشی كە لەرەچەڵەكی جیاوازن خراونەتە ریزی ئەو كۆمەڵە تێكدەرانە. خوێندنگای تایبەتی كە لەلایەن بێگانەكانەوە كراونەتەوە بەپێی یاسای ژمارەی ٦٢٥ی پەروەردە دەبێ جێگری یەكەمی بەڕێوەبەرەكەی تورك بێت، ئەم یاسایەو بەتایبەتی مادەی ٢٤/١ لەخوێندنگای كەمینەكانی هاووڵاتیی

ئەو جیابونـەوەی لەبەرچـاونەگرتوە کەمافـە نێگەتیڤـەکان(مـافی یەکسـانی کەدراوە بەهەموو هاوولاتیان)و مافە پۆزەتیڤـەکان(کەتـەنها دراوە بەهەنـدێك هـاوولاتی دیـاریکراو) بابەتیانـە هێناویانەتـە کایـەوە. جگـە لەمـەش ئـەم دەربڕینـەی دادگـا ئـەو مانایـە دەدات کـەهاوولاتیانی زۆرینـە پلـە یـەكو هاوولاتیانی کەمینەش پلە دوون.

لەبڕیاری داخستنی پـارتی رەنجـدەرانی تورکیـا TEP کـەدادگای دەسـتوری داویەتی، دادگا دانی بەوەداناوە کەدەتوانرێ قسە لەسەر ناسنامەی جیا بکرێت، بەلام یەکسەر دوای ئەمـە دێتـە سـەرئەوەی کەقسـەکردن لەسـەر ناسـنامەی جیـا(بەتێپـەڕبوونی کـات دەبێتـە هـۆی چـوون بـەرەو جیابونـەوە)و لەسـەر هەلۆێستی کۆنی خۆی بەردەوام دەبێت. بڕیـاری داخسـتنی TEP –١/١٩٨٠: E :١٩٧٩/١،K

ئەم هەلۆێستەش لەترسی ئەوەیـە کـەدانانو ناسـینی هـەبونی نـەژادی، مەزهەبی، کەلتوریو..... هتد رێگا لەبەردەم پارچە بونی ولات دەکاتەوە.

بڕیارەکانی دادگای دەستوریو دادگای چاوپێداخشاندنەوە:

بەداخەوە کەهەندێك هاولاتی لەتورکیادا بە((بێگانـە)) لەقەلـەم دەدرێـن بەلام سەرەڕای ئەوەی کەئەم هەلەیە لـەناو میللەتـدا بـلاو بۆتـەوە لەکێشـەی وەقفەکانی غـەیرە موسـلماندا کەبـە(بەیاننامـەی ١٩٣٦) ناسـراوە، دادگـای چاوپێداخشـاندنەوەش لەهەنـدێك بڕیـاردا دەکەوێتـە هەلـەوەو(دان بـە هەلەکەشیدانانیو سورە لەسەری).

لەسـالی ١٩٧٤دا ئەنجومـەنی بـالای گشـتی داد لـەبڕیارێکیدا گوتبـوی کەبێگانەکان بۆیان نییە لەتورکیا ببنە خاوەن مولك. لەسـەر ئـەم بنچـینەیە مافی خاوەندارێتیان بۆ خاوەنانی وەقفی نەخۆشخانەی یۆنانی نەکردبوو) چونکە خاوەنەکانی غەیرە موسلمانن.

دوای ئەوەی پارێزەرانی وەقفەکە ئەم هەلەیەیان دەستنیشـانکردو خسـتیانە بەردەم هـەمان ئەنجومـەن، ئەنجومـەنی بـالای گشـتی داد بڕیـاریدا کـەمافی خاوەندارێتی بۆ بکات، چونکە خاوەنەکانی تورکنو لەهەمان بڕیاردا گوتیـان کە: ((بەهەلە گوتراوە کەبێگانە بۆیان نییە ببنە خاوەن مولك لەتورکیادا))،

ئەو جیابونـەوەی لەبەرچاونەگرتوە کەمافـە نێگەتیڤـەکان(مـافی یەکسانی کەدراوە بەهەموو هاوولاتیان)و مافە پۆزەتیڤـەکان(کەتـەنها دراوە بەهەنـدێك هـاوولاتی دیـاریکراو) بابەتیانـە هێناویانەتـە کایـەوە. جگـە لەمـەش ئـەم دەربڕینـەی دادگـا ئـەو مانایـە دەدات کـەهاوولاتیانی زۆرینـە پلـە یـەكو هاوولاتیانی کەمینەش پلە دوون.

لەبڕیاری داخستنی پـارتی رەنجـدەرانی تورکیـا TEP کـەدادگای دەسـتوری داویەتی، دادگا دانی بەوەداناوە کەدەتوانرێ قسە لەسەر ناسنامەی جیا بکرێت، بەلام یەکسەر دوای ئەمـە دێتـە سـەرئەوەی کەقسـەکردن لەسـەر ناسـنامەی جیـا(بەتێپـەڕبوونی کـات دەبێتـە هـۆی چـوون بـەرەو جیابونـەوە)و لەسـەر هەلۆێستی کۆنی خۆی بەردەوام دەبێـت. بڕیـاری داخسـتنی TEP –١٩٨٠/١: E :١٩٧٩/١،K

ئەم هەلۆێستەش لەترسی ئەوەیـە کـەدانانو ناسـینی هـەبونی نـەژادی، مەزهەبی، کەلتوریو..... هتد رێگا لەبەردەم پارچە بونی ولات دەکاتەوە.

بڕیارەکانی دادگای دەستوریو دادگای چاوپێداخشاندنەوە:

بەداخەوە کەهەندێك هاولاتی لەتورکیادا بە((بێگانـە)) لەقەلـەم دەدرێـن بەلام سەرەڕای ئەوەی کەئەم هەلەیە لـەناو میللەتـدا بـلاو بۆتـەوە لەکێشـەی وەقفەکانی غـەیرە موسـلماندا کەبـە(بەیاننامـەی ١٩٣٦) ناسـراوە، دادگـای چاوپێداخشـاندنەوەش لەهەنـدێك بڕیـاردا دەکەوێتـە هەلـەوەو(دان بـە هەلەکەشیدانانیو سورە لەسەری).

لەسـالی ١٩٧٤دا ئەنجومـەنی بـالای گشـتی داد لـەبڕیارێکیدا گوتبـوی کەبێگانەکان بۆیان نیەیە لەتورکیا ببنە خاوەن مولك. لەسـەر ئـەم بنچـینەیە مافی خاوەندارێتیان بۆ خاوەنانی وەقفی نەخۆشخانەی یۆنانی نەکردبوو) چونکە خاوەنەکانی غەیرە موسلمانن.

دوای ئەوەی پارێزەرانی وەقفەکە ئەم هەلەیەیان دەستنیشـانکردو خسـتیانە بەردەم هـەمان ئەنجومـەن، ئەنجومـەنی بـالای گشـتی داد بڕیـاریدا کـەمافی خاوەندارێتی بۆ بکات، چونکە خاوەنەکانی تورکنو لەهەمان بڕیاردا گوتیـان کە: ((بەهەلە گوتراوە کەبێگانە بۆیان نیەیە ببنە خاوەن مولك لەتورکیادا))،

پێنجەم: بنەماکانی ڕەوشی تورکیا

کاتێك مرۆڤ لێکۆڵینەوە لەسەر مەسەلەی کەمینە لەتورکیادا دەکات. ئاشکرا دەبێت کە لەچوارچێوەیەکی هەڵەو تەسکدا سەیری دەکرێت. دەتوانرێت ناوەرۆکی ئەم مەسەلەیەش لەم چەند خاڵەدا دەستنیشان بکرێت:

١-واتاو یاساکانی کەمینە لەجیاتی ئەوەی بەپێی پێشکەوتنی جیهان سەیری بکرێ، لەتورکیادا لەساڵی١٩٢٣وە وەستاوەو گیریخواردوە. جگە لەمەش پەیماننامەی لۆزانیش بەهەڵەو کەمو کورتیەوە شیدەکرێتەوە.

٢-دانان بەپێناسەی جیاوازی کەمینەکانو پێدانی مافی کەمینەکان یەك حسابی بۆ دەکرێتو شیدەکرێتەوە، لەکاتێکدا کە یەکەمیان بارودۆخێکی ئۆبجێکتیڤەو دوەمیشیان ئیشوکارێکە کەدەوڵەت خۆی دەیزانێت.

٣-مافی چارەی خۆنوسینی ناوەکی کەمانای دیموکراسی‌یەو مافی چارەی خۆنوسینی دەرەکی کەمانای پارچە بونە وەکو یەك سەیر دەکرێتو لەئەنجامیشدا دانان بەناسنامە جیاکانو پارچەبونی خاکی دەوڵەتیش وەکو یەك سەیر دەکرێن.

٤-لەمەسەلەی میللەتدا تاکیو یەکێتی وەکو یەك سەیر دەکرێنو بەکاردەهێنرێن، بەڵام هەست بەوەناکرێت کە یەکەمیان وردە وردە دوەمیان لەناو دەبات.

٥-زۆرجار کەباسی تورکەکان دەکرێت، ئەوە نابینرێت کەزاراوەی(تورك)یش واتای گروپێکی نەژادی دەبەخشێت.

هۆی دەرکەوتنی ئەم بارودۆخانە، یەکێکیان دەوڵەتیو ئەوانی تریشیان مێژوییو سیاسی‌یە.

هۆکاری دەوڵەتیی: لەپەیوەندی نێوان ناسنامەی سەروو خواروو لەکۆماری تورکیادا ئاشکرا دیارە کە کاتێك ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ڕوخاو تورکیا شوێنی گرتەوە، ناسنامەی خوارووی وەکو(نەژادی، مەزهەبیو... هتد) کە لەئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا هەبوو وەکو میرات بۆی مایەوە. بەڵام لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتدا ناسنامەی سەروو(ئەوەی دەوڵەت دابوی بەهاوڵاتیانی خۆی)(عوسمانی) بوو، کەدواتر ناسنامەی(تورکایەتی) لەسەردەمی کۆماری

پێنجەم: بنەماکانی ڕەوشی تورکیا

کاتێك مرۆڤ لێکۆڵینەوە لەسەر مەسەلەی کەمینە لەتورکیادا دەکات. ئاشکرا دەبێت کە لەچوارچێوەیەکی هەڵەو تەسکدا سەیری دەکرێت. دەتوانرێت ناوەڕۆکی ئەم مەسەلەیەش لەم چەند خاڵەدا دەستنیشان بکرێت:

١-واتاو یاساکانی کەمینە لەجیاتی ئەوەی بەپێی پێشکەوتنی جیهان سەیری بکرێ، لەتورکیادا لەساڵی١٩٢٣وە وەستاوەو گیریخواردوە. جگە لەمەش پەیماننامەی لۆزانیش بەهەڵەو کەمو کورتیەوە شیدەکرێتەوە.

٢-دانان بەپێناسەی جیاوازی کەمینەکانو پێدانی مافی کەمینەکان یەك حسابی بۆ دەکرێتو شیدەکرێتەوە، لەکاتێکدا کە یەکەمیان بارودۆخێکی ئۆبجێکتیڤەو دوەمیشیان ئیشوکارێکە کەدەوڵەت خۆی دەیزانێت.

٣-مافی چارەی خۆنوسینی ناوەکی کەمانای دیموکراسی‌یەو مافی چارەی خۆنوسینی دەرەکی کەمانای پارچە بونە وەکو یەك سەیر دەکرێتو لەئەنجامیشدا دانان بەناسنامە جیاکانو پارچەبونی خاکی دەوڵەتیش وەکو یەك سەیر دەکرێن.

٤-لەمەسەلەی میللەتدا تاکیو یەکێتی وەکو یەك سەیر دەکرێنو بەکاردەهێنرێن، بەڵام هەست بەوەناکرێت کە یەکەمیان وردە وردە دوەمیان لەناو دەبات.

٥-زۆرجار کەباسی تورکەکان دەکرێت، ئەوە نابینرێت کەزاراوەی(تورك)یش واتای گروپێکی نەژادی دەبەخشێت.

هۆی دەرکەوتنی ئەم بارودۆخانە، یەکێکیان دەوڵەتیو ئەوانی تریشیان مێژوییو سیاسی‌یە.

هۆکاری دەوڵەتیی: لەپەیوەندی نێوان ناسنامەی سەروو خواروو لەکۆماری تورکیادا ئاشکرا دیارە کە کاتێك ئیمپراتۆریەتی عوسمانی روخاو تورکیا شوێنی گرتەوە، ناسنامەی خوارووی وەکو(نەژادی، مەزهەبیو... هتد) کە لەئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا هەبوو وەکو میرات بۆی مایەوە. بەڵام لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتدا ناسنامەی سەروو(ئەوەی دەوڵەت دابوی بەهاوڵاتیانی خۆی)(عوسمانی) بوو، کەدواتر ناسنامەی(تورکایەتی) لەسەردەمی کۆماری

توركیا بەئیمزای خۆی رەزامەند بوە لەسەر مەرجەكانی دیموكراسی بۆ چونە ناو یەكێتی ئەوروپا، بۆیە رەفتاری لەم جۆرە خزمەت بەتوركیا ناكات. بەتایبەتی لەمەسەلەی بەكارهێنانی زمانی كوردیدا، ئەو ریفۆرمانەی كەباسی لێوە دەكرێت، هەندێك وای لێكدەدەنەوە یەكسەر دەبێتە هۆی پارچە بونی توركیا، بەمەش دەیانەوێ رەوشێكی گوماناوی بهێننە ئاراوەو ئاستەنگ لەبەردەم ریفۆرمەكان دروست بكەن. بەمەش زەمینە خۆش دەبێت بۆ هەندێك دەوروبەر تاجارێكی تر تیرۆر وەكو ئەڵتەرناتیڤێك بەرەوپێش بەرن. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئامادەكاری بۆ پرۆسەی یەكێتی ئەوروپا سەرەڕای هەموو شتێك مەسەلەی مافی كەمینەكانی لەتوركیا خستۆتە قۆناغێكی باشی ئەرێنییەوە. ئەم قۆناغەش لەگەوهەردا بەشێوەیەك لەشێوەكان درێژەی ئەو ریفۆرمە حقوقیانەن كە كەمالیزم بەناوی(شۆڕشێك لەسەرەوە) لەسالانی ١٩٢٠-١٩٣٠ بۆ مۆدێرنیزە كردنی وڵات دەستی پێكرد. بەڵام چۆن لەو سەردەمەدا نارەزایی دژی شۆڕشەكەی كەمالیزم دەربڕاوە، ئەمڕۆش بەهەمان شێوە نارەزایی دژی پاكەتی مەرجەكانی یەكێتی ئەوروپا دەردەبڕدرێ و ئەقلیەتی كە ئەمڕۆ(نەخۆشی سیڤەر)دەژیێنێ و بەخێوی دەكات سەرسەختانە لەبەرامبەر ریفۆرمەكاندا دەوەستێتەوەو بەرخۆ دەدات.

ئەنجام

سالانێكی زۆرە چەندان كەلتوری جیاواز لەجوگرافیای ئەناتۆلیادا جێگیربون. شوێنێكی كەلتور دەوڵەمەندو مێژوییە، لەسەردەمی عوسمانیەكاندا زۆر ناسنامەی بەچەمكی گەل لەژێر چەتری خۆیدا لەباوەش گرتبوو. دواتر لەسەردەمی كۆماری توركیادا لەپێناو هێنانەكایەی كەلتوری هاوڕەگەزو یەك نەتەوە هەنگاوی گرنگ نرا. بەڵام سەرەڕای ئەمەش ناسنامەو كەلتورە جیاجیاكان وەكو مۆزائیك لەسەر خاكی ئەناتۆلیا درێژەیان بەهەبونی خۆیاندا.

چەمكی ئەتاتورك،(مەدەنیەتی هاوچەرخ) هەڵوێستێكی سروشتی بوە لەسالانی ١٩٢٠-١٩٣٠، بەڵام ئەمڕۆ كاتی بەسەرچوە. چونكە لەرۆژگاری ئەمڕۆماندا مەدەنیەتی هاوچەرخ ئەوروپای سالانی ١٩٢٠-١٩٣٠ نییە،

توركیا بەئیمزای خۆی ڕەزامەند بوە لەسەر مەرجەكانی دیموكراسی بۆ چونە ناو یەكێتی ئەوروپا، بۆیە ڕەفتاری لەم جۆرە خزمەت بەتوركیا ناكات. بەتایبەتی لەمەسەلەی بەكارهێنانی زمانی كوردیدا، ئەو ریفۆرمانەی كەباسی لێوە دەكرێت، هەندێك وای لێكدەدەنەوە یەكسەر دەبێتە هۆی پارچە بونی توركیا، بەمەش دەیانەوێ ڕەوشێكی گومانـاوی بهێننە ئاراوەو ئاستەنگ لەبەردەم ریفۆرمەكان دروست بكەن. بەمەش زەمینە خۆش دەبێت بۆ هەندێك دەوروبەر تاجارێكی تر تیرۆر وەكو ئەلتەرناتیڤێك بەرەوپێش بەرن. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئامادەكاری بۆ پرۆسەی یەكێتی ئەوروپا سەرەڕای هەموو شتێك مەسەلەی مافی كەمینەكانی لەتوركیا خستۆتە قۆناغێكی باشی ئەرێنییەوە. ئەم قۆناغەش لەگەوهەردا بەشێوەیەك لەشێوەكان درێژەی ئەو ریفۆرمە حقوقیانەن كە كەمالیزم بەناوی(شۆڕشێك لەسەرەوە) لەساڵانی ١٩٢٠-١٩٣٠ بۆ مۆدێرنیزە كردنی وڵات دەستی پێكرد. بەڵام چۆن لەو سەردەمەدا نارەزایی دژی شۆڕشەكەی كەمالیزم دەربڕاوە، ئەمڕۆش بەهەمان شێوە نارەزایی دژی پاكەتی مەرجەكانی یەكێتی ئەوروپا دەردەبڕدرێو ئەقڵیەتی كە ئەمڕۆ(نەخۆشی سیڤەر)دەژیێنیو بەخێوی دەكات سەرسەختانە لەبەرامبەر ریفۆرمەكاندا دەوەستێتەوەو بەرخۆ دەدات.

ئەنجام

ساڵانێكی زۆرە چەندان كەلتوری جیاواز لەجوگرافیای ئەناتۆلیادا جێگیربون. شوێنێكی كەلتور دەوڵەمەندو مێژوییە، لەسەردەمی عوسمانیەكاندا زۆر ناسنامەی بەچەمكی گەل لەژێر چەتری خۆیدا لەباوەش گرتبوو. دواتر لەسەردەمی كۆماری توركیادا لەپێناو هێنانەكایەی كەلتوری هاوڕەگەزو یەك نەتەوە هەنگاوی گرنگ نرا. بەڵام سەرەڕای ئەمەش ناسنامەو كەلتورە جیاجیاكان وەكو مۆزائیك لەسەر خاكی ئەناتۆلیا درێژەیان بەهەبونی خۆیاندا.

چەمكی ئەتاتورك،(مەدەنیەتی هاوچەرخ) هەڵوێستێكی سروشتی بوە لەساڵانی ١٩٢٠-١٩٣٠، بەڵام ئەمڕۆ كاتی بەسەرچوە. چونكە لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا مەدەنیەتی هاوچەرخ ئەوروپای ساڵانی ١٩٢٠-١٩٣٠ نییە،

هەمەڕۆناكەی گێتێر

پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان ئەو بەیاننامانەی کەبۆنی گومانیان لێ دەکرێو مانای نکولی کردنی خوارەوە دەگەیەنن لەتورکیادا بواری هاتنە پێشەوەیان نەدرێت.

بەم شێوەیە ئەو جەماوەرەی کەهەشتا ساڵە بەبێ راوەستان لەبەرەو پێشچوندایەو ئەو مۆدێلەی ١٩٢٠-١٩٣٠ زۆر تەسك بوو، دەبوە هۆی شەڕ، دەگۆڕدرێت بۆ مۆدێلی مەدەنیەتی هاوچەرخ. ئیتر واتای(میللەت) کەوەکو هاوشێوە دەژمێردرا(سەر بەرەگەزێکی ئەتنیکی دیاریکراو)و(هاوولاتی) بەدوو واتای جیا دەگیرێنە دەستو شیدەکرێنەوە. لەئاکامدا لەجیاتی مۆدێلی تاك کەلتورو تاك نەتەوە کەپێ شێل کردنی مافی مرۆڤە، لەژێر چەتری ناسنامەی سەروو بەناوی(تورکیایی) مۆدێلێکی تازەی جەماوەری فرە کەلتوری دێتە کایەوەو پەسەند دەکرێت. ئەو جەماوەرە تازەش کەنەك بە(زۆرەملێ) بەڵکو(خۆبەخش) لەهاوولاتیانی پێکدێت گومانی تێدا نیە زۆر بەحەزو ئارەزووەوە دەوڵەتی خۆیان پەسەند دەکەن.

وەرگێڕانی:
دۆسیەی تورکیا

پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان ئەو بەیاننامانەی کەبۆنی گومانیان لێ دەکرێو مانای نکولی کردنی خوارەوە دەگەیەنن لەتورکیادا بواری هاتنە پێشەوەیان نەدرێت.

بەم شێوەیە ئەو جەماوەرەی کەهەشتا ساڵە بەبێ راوەستان لەبەرەو پێشچوندایەو ئەو مۆدێلەی ١٩٢٠-١٩٣٠ زۆر تەسك بوو، دەبوە هۆی شەڕ، دەگۆڕدرێت بۆ مۆدێلی مەدەنیەتی هاوچەرخ. ئیتر واتای(میللەت) کەوەکو هاوشێوە دەژمێردرا(سەر بەرەگەزێکی ئەتنیکی دیاریکراو)و(هاوولاتی) بەدوو واتای جیا دەگیرێنە دەستو شیدەکرێنەوە. لەئاکامدا لەجیاتی مۆدێلی تاك کەلتورو تاك نەتەوە کەپێ شێل کردنی مافی مرۆڤە، لەژێر چەتری ناسنامەی سەروو بەناوی(تورکیایی) مۆدێلێکی تازەی جەماوەری فرە کەلتوری دێتە کایەوەو پەسەند دەکرێت. ئەو جەماوەرە تازەش کەنەك بە(زۆرەملێ) بەڵکو(خۆبەخش) لەهاوولاتیانی پێکدێت گومانی تێدا نیە زۆر بەحەزو ئارەزووەوە دەوڵەتی خۆیان پەسەند دەکەن.

وەرگێڕانی:
دۆسیەی تورکیا

نەهێشتنی خەلافەتو دامەزراندنی کۆماری تورکیا

سالّی ١٩٠٨:

دامەزراندنی کۆمەڵەی تەعالیو تەرەقی کوردی لەلایەن ئەمیر ئالی بەدرخانو فەریق شەریف پاشا لەئەستانە.کۆمەڵەی ئیتحادو تەرەقی کودەتای بەسەر سوڵتان عەبدولحەمید دا کرد.

سالّی ١٩١٠:

ڕێکخراوی(هێڤی) کەرێکخراوی گشتی خوێندکارانی کوردبوو لەئەستانە دامەزرێنرا.

سالّی ١٩١٣:

شۆڕشێکی بچوکی کورد لەولایەتی بەدلیس بەسەرۆکایەتی مەلا سەلیم بەرپابوو.

سالّی ١٩١١:

ئیتالیا بەمەبەستی داگیرکردنی تەرابلس ئیعلانی شەڕی دژی تورکیا کردو مستەفا کەمال لەتەبرق بەشداریی لەم شەڕەدا کرد.

هەواڵنامەی کتێب

سالّی ١٩١٤:

شەڕی یەکەمی جیهان هەڵگیرساو بەریتانیاو فەرەنسا ئیعلانی شەڕیان دژی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کرد.

سالّی ١٩١٩:

بەریتانیاو فەرەنسا لەکۆنگرەی ئاشتیی پاریس پێشنیاری ئەوەیان کرد کەچەند بەشێکی ئەناتۆلیا بەیۆنان بدرێت.

سالّی ١٩٢٠:

-یەکەمین حزبی سیاسی بەناوی حزبی گەلیی کۆماری لە تورکیا دامەزرێنرا.

-نوێنەرانی هاوپەیمانان لەپەیمانی سیڤەر بڕیاریاندا حکومەتێکی ئەرمەنی دامەزرێنریو ئۆتۆنۆمی لەتورکیا بەکورد بدرێت.

سالّی ١٩٢١:

یەکەمین دەستوری وڵات ڕەزامەندی ئەنجومەنی نەتەوەیی تورکی بەدەستهێنا.

نەهێشتنی خەلافەت و دامەزراندنی کۆماری تورکیا

سالّی ۱۹۰۸:

دامەزراندنی کۆمەڵەی تەعالی و تەرەقی کوردی لەلایەن ئەمیر ئالی بەدرخان و فەریق شەریف پاشا لەئەستانە.کۆمەڵەی ئیتحادو تەرەقی کودەتای بەسەر سولّتان عەبدولحەمید دا کرد.

سالّی ۱۹۱۰:

ڕێکخراوی(هێڤی) کەرێکخراوی گشتی خوێندکارانی کوردبوو لەئەستانە دامەزرێنرا.

سالّی ۱۹۱۳:

شۆڕشێکی بچوکی کورد لەولایەتی بەدلیس بەسەرۆکایەتی مەلا سەلیم بەرپابوو.

سالّی ۱۹۱۱:

ئیتالیا بەمەبەستی داگیرکردنی تەرابلس ئیعلانی شەڕی دژی تورکیا کردو مستەفا کەمال لەتەبرق بەشداریی لەم شەڕەدا کرد.

سالّی ۱۹۱٤:

شەڕی یەکەمی جیهان هەڵگیرساو بەریتانیاو فەرەنسا ئیعلانی شەڕیان دژی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کرد.

سالّی ۱۹۱۹:

بەریتانیاو فەرەنسا لەکۆنگرەی ئاشتیی پاریس پێشنیاری ئەوەیان کرد کەچەند بەشێکی ئەناتۆلیا بەیۆنان بدرێت.

سالّی ۱۹۲۰:

-یەکەمین حزبی سیاسی بەناوی حزبی گەلیی کۆماری لە تورکیا دامەزرێنرا.

-نوێنەرانی هاوپەیمانان لەپەیمانی سیڤەر بڕیاریاندا حکومەتێکی ئەرمەنی دامەزرێنرێ و ئۆتۆنۆمی لەتورکیا بەکورد بدرێت.

سالّی ۱۹۲۱:

یەکەمین دەستوری وڵات ڕەزامەندی ئەنجومەنی نەتەوەیی تورکی بەدەستهێنا.

هەزاران کتێب

سالّی ١٩٢٨:

-توركیاو ئەفغانستان پەیماننامەی دۆستایەتی‌و هاوكارییان ئیمزا كرد.

-توركیا بەرەسمی ئەلفبای لاتینی لەجیاتی ئەلفبای عەرەبی بۆ نوسین بەكارهێنا.

سالّی ١٩٢٩:

-توركیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەڵ ئۆرگوای ئیمزا كرد.

-توركیا خوێندنی زمانی عەرەبی‌و فارسیی بەرەسمی لەخوێندنگاكانیدا نەهێشت.

-یەكەمین پێشبڕكێی جوانی لەتوركیادا ئەنجامدراو فەریحە تەوفیق بەیەكەمین شاجوان هەڵبژێردرا.

سالّی ١٩٣٠:

ژنان بۆ یەكەمین جار كورسی دادوەری پلە یەكیان پێدرا.

سالّی ١٩٣٢:

توركیا بوو بە ئەندامی كۆمەڵەی گەلان.

سالّی ١٩٣٣:

-توركیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەڵ یۆنان ئیمزا كرد.

-یەكەمین سەفەری بەفڕۆكە لەنێوان ئیستانبوڵ‌و ئەنقەرە تاقیكرایەوە.

سالّی ١٩٣٤:

-توركیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەڵ چین ئیمزا كرد.

-مستەفا كەمال نازناوی(ئەتاتورك)ی وەرگرت كاتێك یاسایەكی نوێ دەرچوو بەوەی كەهەر توركێك دەبێ نازناوێكی هەبێ.

-ژنان مافی دەنگدان‌و خۆكاندید كردنیان بۆ پەرلەمان وەرگرت.

سالّی ١٩٣٥:

ئەتاتورك بۆ جاری چوارەم متمانەی بوون بەسەرۆكی وڵاتی بەدەستهێنا.

سالّی ١٩٣٦:

-توركیا پەیماننامەی مۆنتریۆی مۆركرد، كە بەگوێرەی ئەو پەیماننامەیە هاتوچوو ئازادە لەكاتی ئاشتیدا بۆهەر كەشتیەك لەهەردوو دەربەندی بۆسفۆڕو دەردەنیل.

سالّی ١٩٢٨:

-تورکیاو ئەفغانستان پەیماننامەی دۆستایەتیو هاوکارییان ئیمزا کرد.

-تورکیا بەرەسمی ئەلفبای لاتینی لەجیاتی ئەلفبای عەرەبی بۆ نوسین بەکارهێنا.

سالّی ١٩٢٩:

-تورکیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەلّ ئۆرگوای ئیمزا کرد.

-تورکیا خوێندنی زمانی عەرەبیو فارسیی بەرەسمی لەخوێندنگاکانیدا نەهێشت.

-یەکەمین پێشبڕکێی جوانی لەتورکیادا ئەنجامدراو فەریحە تەوفیق بەیەکەمین شاجوان هەلّبژێردرا.

سالّی ١٩٣٠:

ژنان بۆ یەکەمین جار کورسی دادوەری پلە یەکیان پێدرا.

سالّی ١٩٣٢:

تورکیا بوو بە ئەندامی کۆمەلّەی گەلان.

سالّی ١٩٣٣:

-تورکیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەلّ یۆنان ئیمزا کرد.

-یەکەمین سەفەری بەفڕۆکە لەنێوان ئیستانبولّو ئەنقەرە تاقیکرایەوە.

سالّی ١٩٣٤:

-تورکیا پەیماننامەی دۆستایەتی لەگەلّ چین ئیمزا کرد.

-مستەفا کەمال نازناوی(ئەتاتورک)ی وەرگرت کاتێک یاسایەکی نوێ دەرچوو بەوەی کەهەر تورکێك دەبێ نازناوێکی هەبێ.

-ژنان مافی دەنگدانو خۆکاندید کردنیان بۆ پەرلەمان وەرگرت.

سالّی ١٩٣٥:

ئەتاتورك بۆ جاری چوارەم متمانەی بوون بەسەرۆکی ولاّتی بەدەستهێنا.

سالّی ١٩٣٦:

-تورکیا پەیماننامەی مۆنتریۆی مۆرکرد، کە بەگوێرەی ئەو پەیماننامەیە هاتوچوو ئازادە لەکاتی ئاشتیدا بۆهەر کەشتیەك لەهەردوو دەربەندی بۆسفۆرو دەردەنیل.

سالّی ١٩٤٧:

تورکیا هاوکاریو یارمەتی سەربازیو ئابوری ئەمریکای وەرگرت.

سالّی ١٩٤٨:

تورکیا پەیماننامەی ئابوری لەگەڵ ئەمریکادا ئیمزاکرد.

سالّی ١٩٤٩:

تورکیا بەڕەسمی دانی بەدەوڵەتی ئیسرائیلدا ناو بوو بەیەکەمین دەوڵەتی ئیسلامی کەدان بەئیسرائیل دابنێو باڵیۆز لەنێوانیاندا گۆڕدرایەوە.

سالّی ١٩٥٠:

-سوپای تورکیا بەشداری شەڕی کۆریای کرد لەچوارچێوە هێزی نەتەوە یەکگرتوەکان.

-کەمالیستەکان لەهەڵبژاردندا دۆڕاندیانو حکومەتی عەدنان مەندەریس هاتە سەرکار.

سالّی ١٩٥٢:

تورکیا بوو بە ئەندامی پەیمانی ناتۆ، بەم شێوەیە بوو بەبنکەیەکی سەربازیو پێگەیەکی پێشەوەی واشنتنو رۆژئاوا لەبەرامبەر یەکێتی سۆڤیەتدا.

سالّی ١٩٥٤:

بەپێی پەیمانێك کە لەنێوان تورکیاو ئەمریکادا بەسترا، چەندان بنکەی سەربازی ئەمریکی لەتورکیادا دانرا.

سالّی ١٩٥٥:

پەیمانی بەغداد لەنێوان تورکیا، عیراق، ئێران، پاکستانو بەریتانیادا مۆرکرا.

یەکەمین کودەتای سەربازی

سالّی ١٩٦٠:

سوپا کودەتای بەسەر حکومەتدا کردو حزبی دیموکرات لەسەرکار لابردرا.

سالّی ١٩٦١:

بەپێی دەستوری نوێی کەدانرا ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی(M G K) بالاّ دەست بوو بەسەر هەموو شتێك لەتورکیادا.

ساڵی ١٩٤٧:

تورکیا هاوکاریو یارمەتی سەربازیو ئابوری ئەمریکای وەرگرت.

ساڵی ١٩٤٨:

تورکیا پەیماننامەی ئابوری لەگەڵ ئەمریکادا ئیمزاکرد.

ساڵی ١٩٤٩:

تورکیا بەرەسمی دانی بەدەوڵەتی ئیسرائیلدا ناو بوو بەیەکەمین دەوڵەتی ئیسلامی کەدان بەئیسرائیل دابنێو باڵیۆز لەنێوانیاندا گۆڕدرایەوە.

ساڵی ١٩٥٠:

-سوپای تورکیا بەشداری شەڕی کۆریای کرد لەچوارچێوە هێزی نەتەوە یەکگرتوەکان.

-کەمالیستەکان لەهەڵبژاردندا دۆڕاندیانو حکومەتی عەدنان مەندەریس هاتە سەرکار.

ساڵی ١٩٥٢:

تورکیا بوو بە ئەندامی پەیمانی ناتۆ، بەم شێوەیە بوو بەبنکەیەکی سەربازیو پێگەیەکی پێشەوەی واشنتنو رۆژئاوا لەبەرامبەر یەکێتی سۆڤیەتدا.

ساڵی ١٩٥٤:

بەپێی پەیمانێك کە لەنێوان تورکیاو ئەمریکادا بەسترا، چەندان بنکەی سەربازی ئەمریکی لەتورکیادا دانرا.

ساڵی ١٩٥٥:

پەیمانی بەغداد لەنێوان تورکیا، عیراق، ئێران، پاکستانو بەریتانیادا مۆرکرا.

یەکەمین کودەتای سەربازی

ساڵی ١٩٦٠:

سوپا کودەتای بەسەر حکومەتدا کردو حزبی دیموکرات لەسەرکار لابردرا.

ساڵی ١٩٦١:

بەپێی دەستوری نوێی کەدانرا ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی(M G K) باڵا دەست بوو بەسەر هەموو شتێك لەتورکیادا.

سالّی ١٩٧٨:

-یاساغی بازرگانی ئەمریکا لەسەر تورکیا هەلّگیرا کە بەهۆی دەست بەسەرداگرتنی باکوری قبرسەوە بە سەریدا سەپێنرابوو.

-تورکیاو عیراق پەیماننامەیەکیان لەنێوان خۆیاندا ئیمزاکرد سەبارەت بە نەهێشتنو پێشگرتنی هاتوچونی پێشمەرگەکانی کورد بۆ ناو هەردو ولاّت.

پەیدابوونی پارتی کرێکارانی کوردستان

سالّی ١٩٧٩:

-پارتی کرێکارانی کوردستان PKK لەتورکیادا دامەزرێنرا.

-وەزیری ناوخۆو دواتریش وەزیری بەرگری دەستیان لەکارکێشایەوە لەبەر بلاّوبونەوەو تەشەنە سەندنی توندوتیژی سیاسیو نەتوانینی روبەڕوبونەوەی.

-بولّند ئەجاوید دەست لەکارکێشانەوەی حکومەتەکەی راگەیاندو حوکمی عورفی راگەیەنرا.

-سلێمان دەمیرالی سەرۆکی حزبی عەدالەت لەسەر داواکاری سەرۆك کوروتوك حکومەتی دامەزراند.

دوا کودەتای سەربازی

سالّی ١٩٨٠:

-ژەنەرالّ کەنعان ئیڤرن سەرۆکایەتی کودەتایەکی سەربازی کردو حکومەتی مەدەنی روخاندو حوکمی عورفی داسەپاند.

-تورکیا قەبارەی نوێنەرایەتی دیپلۆماسی خۆی لەگەلّ ئیسرائیلدا کەمکردەوە وەکو نارەزایی دەربڕینێك دژی بڕیاری(کنێست)ی تایبەت بەدەست بەسەرداگرتنی قودسی رۆژئاواو دانانی قودس بەپایتەخت.

سالّی ١٩٨١:

تورکیا ناوی ٦٢٢ رێکخراوی راگەیاند کە لەدەرەوەدا دژی تورکیا کاردەکەن.

سالّی ١٩٧٨:

-یاساغی بازرگانی ئەمریکا لەسەر تورکیا هەلّگیرا کە بەهۆی دەست بەسەرداگرتنی باکوری قبرسەوە بە سەریدا سەپێنرابوو.

-تورکیاو عیراق پەیماننامەیەکیان لەنێوان خۆیاندا ئیمزاکرد سەبارەت بە نەهێشتنو پێشگرتنی هاتوچونی پێشمەرگەکانی کورد بۆ ناو هەردو ولآت.

پەیدابوونی پارتی کرێکارانی کوردستان

سالّی ١٩٧٩:

-پارتی کرێکارانی کوردستان PKK لەتورکیادا دامەزرێنرا.

-وەزیری ناوخۆو دواتریش وەزیری بەرگری دەستیان لەکارکێشایەوە لەبەر بلآوبونەوەو تەشەنە سەندنی توندوتیژی سیاسیو نەتوانینی روبەڕوبونەوەی.

-بولّند ئەجاوید دەست لەکارکێشانەوەی حکومەتەکەی راگەیاندو حوکمی عورفی راگەیەنرا.

-سلێمان دەمیرالی سەرۆکی حزبی عەدالەت لەسەر داواکاری سەرۆك کوروتوك حکومەتی دامەزراند.

دوا کودەتای سەربازی

سالّی ١٩٨٠:

-ژەنەرالّ کەنعان ئیڤرن سەرۆکایەتی کودەتایەکی سەربازی کردو حکومەتی مەدەنی روخاندو حوکمی عورفی داسەپاند.

-تورکیا قەبارەی نوێنەرایەتی دیپلۆماسی خۆی لەگەلّ ئیسرائیلدا کەمکردەوە وەکو نارەزایی دەربڕینێك دژی بڕیاری(کنێست)ی تایبەت بەدەست بەسەرداگرتنی قودسی رۆژئاواو دانانی قودس بەپایتەخت.

سالّی ١٩٨١:

تورکیا ناوی ٦٢٢ رێکخراوی راگەیاند کە لەدەرەوەدا دژی تورکیا کاردەکەن.

سالّی ١٩٨٧:

لەراپرسیەکی جەماوەریدا یاساغ کردنی کاری سیاسی کەپێشتر لەسەر چەند بەرپرسێکی تورکیا درابوو هەلّگیرا.

-تورکیا داواکاری بوون بەئەندامی لەیەکێتی ئەوروپادا پێشکەش بە یەکێتی ئەوروپا کرد.

سالّی ١٩٨٨:

-تۆرگوت ئوزالی سەرەك وەزیرانی تورکیا لەسویسرا لەگەلّ پاپاندریۆی سەرەك وەزیرانی یۆنان کۆبوەوە سەبارەت بەدەریای ئیجە .

-تۆرگوت ئوزال رزگاری بوو لەهەولّێکی کوشتن کە لەکاتی پێشکەشکردنی وتارێکدا لەبەردەم کۆنگرەی پارتی نیشتمانی دایكدا دوچاری هات.

-هەر لەوکۆنگرەیەی کەئۆزال دوچاری هەولّی کوشتن هات، بەسەرۆکی حزب هەلّبژێردرایەوە.

-٦٥٪ی گەلی تورکیا تەعدیلی دەستوری سەبارەت بەهێنانە پێشەوەی کاتی هەلّبژاردن رەتکردەوە.

تۆرگوت ئۆزال وەك سەرەك کۆماری تورکیا

سالّی ١٩٨٩:

-پەرلەمانی تورکیا وەك سەرەك کۆماری تورکیا هەلّبژارد لەدوای کەنعان ئیڤرن.

-پارتی نیشتمانی دایك لەهەلّبژاردنە ناوچەییەکاندا شکستی خواردو هەموو وەزیرەکانی حکومەت دەست لەکارکێشانەوەیان پێشکەش کرد.

-ئۆزال داواکاری ئۆپۆزیسیۆنی بۆ دەست لەکارکێشانەوەی رەتکردەوە.

-تورکیا چوونی ئاوی فوراتی بڕی لەسەر عیراقو سوریا بۆ ماوەی مانگێك.

سالّی ١٩٩٠:

-تورکیا قونسلّی گشتی یۆنانی لەئیستانبول دەرکرد، وەکو وەلاّمدانەوەیەکی دەرکردنی قونسلّی تورکیا لەکۆمۆنیتی یۆنان.

-دانوستاندنی نێوان تورکیاو سوریا دەربارەی ئاوی فوراتو کورد سەری نەگرت.

سالّی ١٩٨٧:

لەراپرسیەکی جەماوەریدا یاساغ کردنی کاری سیاسی کەپێشتر لەسەر چەند بەرپرسێکی تورکیا درابوو هەلّگیرا.

-تورکیا داواکاری بوون بەئەندامی لەیەکێتی ئەوروپادا پێشکەش بە یەکێتی ئەوروپا کرد.

سالّی ١٩٨٨:

-تۆرگوت ئوزالی سەرەك وەزیرانی تورکیا لەسویسرا لەگەلّ پاپاندریۆی سەرەك وەزیرانی یۆنان کۆبوەوە سەبارەت بەدەریای ئیجە .

-تۆرگوت ئوزال رزگاری بوو لەهەولّێکی کوشتن کە لەکاتی پێشکەشکردنی وتارێکدا لەبەردەم کۆنگرەی پارتی نیشتمانی دایكدا دوچاری هات.

-هەر لەوکۆنگرەیەی کەئۆزال دوچاری هەولّی کوشتن هات، بەسەرۆکی حزب هەلّبژێردرایەوە.

-٦٥٪ی گەلی تورکیا تەعدیلی دەستوری سەبارەت بەهێنانە پێشەوەی کاتی هەلّبژاردن رەتکردەوە.

تۆرگوت ئوزال وەك سەرەك کۆماری تورکیا

سالّی ١٩٨٩:

-پەرلەمانی تورکیا وەك سەرەك کۆماری تورکیا هەلّبژارد لەدوای کەنعان ئیڤرن.

-پارتی نیشتمانی دایك لەهەلّبژاردنە ناوچەییەکاندا شکستی خواردو هەموو وەزیرەکانی حکومەت دەست لەکارکێشانەوەیان پێشکەش کرد.

-ئۆزال داواکاری ئۆپۆزیسیۆنی بۆ دەست لەکارکێشانەوەی رەتکردەوە.

-تورکیا چوونی ئاوی فوراتی بڕی لەسەر عیراقو سوریا بۆ ماوەی مانگێك.

سالّی ١٩٩٠:

-تورکیا قونسلّی گشتی یۆنانی لەئیستانبول دەرکرد، وەکو وەلاّمدانەوەیەکی دەرکردنی قونسلّی تورکیا لەکۆمۆنیتی یۆنان.

-دانوستاندنی نێوان تورکیاو سوریا دەربارەی ئاوی فوراتو کورد سەری نەگرت.

هەولێرنامەی کتێب

سالّی ١٩٩٤:

تورکیا دەستی بەبەرهەمهێنانی بۆمبی هێشویی کردو دژی کەمپەکانی(P K K) لەکوردستانی عیراقدا بەکارهێنا، ئۆجالانیش هەڕەشەی کردنە دۆزەخی کوردستانی تورکیای لەتورکیا کرد.

هاتنە سەرکاری ئیسلامییەکانی

سالّی ١٩٩٥:

هەڵبژاردنی گشتی کراو حزبی رەفاهی ئاراستە ئیسلامی سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەستهێناو توانی بگاتە دەسەلاّتو نەجمەدین ئەربەکان بەیەکەمین سەرۆك وەزیری ئیسلامی لەمێژوی تورکیای عیلمانیدا هەڵبژێردرا.

تورکیا شالاّوێکی سەربازی دژی P K K دەستپێکرد.

سالّی ١٩٩٦:

تورکیاو ئیسرائیل پەیماننامەیەکی ستراتیجیان مۆرکرد، بەپێی ئەم پەیماننامەیە فڕۆکە جەنگیەکانی ئیسرائیل مافی گەیشتنیان بەبنکە سەربازییەکانی رۆژهەلاّتی تورکیا پێدرا، جامیعەی عەرەبیش نارەزایی خۆی دژی ئەو پەیماننامەیە دەربڕیو بەهەڕەشەی لەقەڵەمدا بۆ سەر ئەمنی قەومی عەرەبی.

سالّی ١٩٩٧:

دەمیراڵ رەزامەندی لەسەر یاسای پەروەردەو فێربونی سەرەکی دەربڕی کە لە١٦ی ئاب دەرچوبوو. بەپێی ئەم یاسایە قۆناغی ئامادەیی خوێندنگا ئایینییەکان نەهێشترا.

-ئیسلامیەکان دەستیان لەکارکێشایەوەو پارتی نیشتمانی دایك(A N A P)بە سەرۆکایەتی مەسعود یلّماز هاتنە سەرکار.

سالّی ١٩٩٨:

-حزبی رەفاهی ئیسلامی یاساغ کرا لەبەرچالاکی دژی عیلمانیەت.

-حکومەتی مەسعود یلّماز بەتاوانبارکردنی بەگەندەلّی دەستی لەکارکێشایەوەو بولّند ئەجەوید حکومەتێکی نوێی دامەزراند.

سالّی ١٩٩٤:

تورکیا دەستی بەبەرهەمهێنانی بۆمبی هێشویی کردو دژی کەمپەکانی(P K K) لەکوردستانی عیراقدا بەکارهێنا، ئۆجالانیش هەڕەشەی کردنە دۆزەخی کوردستانی تورکیای لەتورکیا کرد.

هاتنە سەرکاری ئیسلامییەکانی

سالّی ١٩٩٥:

هەلّبژاردنی گشتی کراو حزبی رەفاهی ئاراستە ئیسلامی سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەستهێناو توانی بگاتە دەسەلآتو نەجمەدین ئەربەکان بەیەکەمین سەرۆك وەزیری ئیسلامی لەمێژوی تورکیای عیلمانیدا هەلّبژێردرا.

تورکیا شالآوێکی سەربازی دژی P K K دەستپێکرد.

سالّی ١٩٩٦:

تورکیاو ئیسرائیل پەیماننامەیەکی ستراتیجیان مۆرکرد، بەپێی ئەم پەیماننامەیە فڕۆکە جەنگیەکانی ئیسرائیل مافی گەیشتنیان بەبنکە سەربازییەکانی رۆژهەلآتی تورکیا پێدرا، جامیعەی عەرەبیش نارەزایی خۆی دژی ئەو پەیماننامەیە دەربڕیو بەهەڕەشەی لەقەلّەمدا بۆ سەر ئەمنی قەومی عەرەبی.

سالّی ١٩٩٧:

دەمیرالّ رەزامەندی لەسەر یاسای پەروەردەو فێربونی سەرەکی دەربڕی کە لە١٦ی ئاب دەرچوبوو. بەپێی ئەم یاسایە قۆناغی ئامادەیی خوێندنگا ئایینییەکان نەهێشترا.

-ئیسلامیەکان دەستیان لەکارکێشایەوەو پارتی نیشتمانی دایك(A N A P)بە سەرۆکایەتی مەسعود یلّماز هاتنە سەرکار.

سالّی ١٩٩٨:

-حزبی رەفاهی ئیسلامی یاساغ کرا لەبەرچالاکی دژی عیلمانیەت.

-حکومەتی مەسعود یلّماز بەتاوانبارکردنی بەگەندەلّی دەستی لەکارکێشایەوەو بولّند ئەجەوید حکومەتێکی نوێی دامەزراند.

سالّی ٢٠٠١:

-پەیوەندی دیپلۆماسی نێوان تورکیاو فەرەنسا بەرەوخراپی چوو لەئەنجامی رەزامەندی دەربڕینی ئەنجومەنی نیشتمانی فەرەنسا لەسەر بڕیارێك کە تورکیا تاوانبار دەکات بە ئەنجامدانی پرۆسەی پاکتاوی رەگەزی دژی ئەرمەن لەسالّی ١٩١٥دا.

-رێ رۆیشتنی نارەزایی دەربڕینی بەرفراوان لەسەرتاسەری تورکیادا کرا دژی پلانی سندوقی دراوی نێودەولّەتی سەبارەت بەچارەسەرکردنی تەنگژەی ئابوری خنکێنەر کەولاّتەکەی گرتبۆوە.

-دادگای دەستوری لەتورکیادا بڕیاری قەدەغەکردنی حزبی فەزیلەتی ئیسلامیدا بەتاوانبارکردنی بەوەی کەدرێژکراوەی حزبی رەفاهی ئیسلامی یاساغ کراوە:

-پەرلەمانی تورکیا بەزۆربەی دەنگ رازی بوو لەسەر ٣٤ تەعدیلی دەستوری، کەبەهۆیەوە سزای لەسێدارەدان لەتورکیادا هەلّگیرا، تەنها لەچەند حالّەتێکی دیاریکراودا نەبێ، وەکو خیانەتی مەزن لەکاتی شەڕدا. ئەم تەعدیلە دەستوریانەش بەشێکن لەجێبەجێکردنی مەرجەکانی یەکێتی ئەوروپا لەلایەن تورکیاوە.

سالّی ٢٠٠٢

سەرەك کۆمار ئەحمەد نەجدەت سیزەر لەپەیامی پیرۆزبایی کردن بەبۆنەی جەژنی کۆمار رایگەیاند کەپێویستە دیموکراسی لەتورکیادا بەپێی بنەما جیهانیەکان پێش بخرێو کەمو کورتیەکانی کە لەبواری مافی مرۆڤو دەولّەتی یاسادا هەن بەخێرایی نەهێلّرێن.

سالّی ٢٠٠٣

رۆژنامەی میللیەتی تورکی لەژێر مانشێتی((ئیستانبول وەکو دۆزەخە)) تەقاندنەوەی قونسولّیەتی بەریتانیای لەئیستانبول بلاّوکردۆتەوە.

لەم تەقینەوەیەدا قونسولّی بەریتانیا رۆجەر شۆرتو ژمارەیەکی زۆری هاوولاّتیان کوژران. جێی باسە کە تەقینەوەکە خرایە ئەستۆی رێکخراوی ئەلقاعیدەی تیرۆریست.

سالّی ۲۰۰۱:

-پەیوەندی دیپلۆماسی نێوان تورکیاو فەرەنسا بەرەوخراپی چوو لەئەنجامی رەزامەندی دەربڕینی ئەنجومەنی نیشتمانی فەرەنسا لەسەر بڕیارێك کە تورکیا تاوانبار دەکات بە ئەنجامدانی پرۆسەی پاکتاوی رەگەزی دژی ئەرمەن لەسالّی ۱۹۱۵دا.

-رێ رۆیشتنی نارەزایی دەربڕینی بەرفراوان لەسەرتاسەری تورکیادا کرا دژی پلانی سندوقی دراوی نێودەولّەتی سەبارەت بەچارەسەرکردنی تەنگژەی ئابوری خنکێنەر کەولاّتەکەی گرتبۆوە.

-دادگای دەستوری لەتورکیادا بڕیاری قەدەغەکردنی حزبی فەزیلەتی ئیسلامیدا بەتاوانبارکردنی بەوەی کەدرێژکراوەی حزبی رەفاهی ئیسلامی یاساغ کراوە:

-پەرلەمانی تورکیا بەزۆربەی دەنگ رازی بوو لەسەر ۳٤ تەعدیلی دەستوری، کەبەهۆیەوە سزای لەسێدارەدان لەتورکیادا هەلّگیرا، تەنها لەچەند حالّەتێکی دیاریکراودا نەبێ، وەکو خیانەتی مەزن لەکاتی شەڕدا. ئەم تەعدیلە دەستوریانەش بەشێکن لەجێبەجێکردنی مەرجەکانی یەکێتی ئەوروپا لەلایەن تورکیاوە.

سالّی ۲۰۰۲

سەرەك کۆمار ئەحمەد نەجدەت سیزەر لەپەیامی پیرۆزبایی کردن بەبۆنەی جەژنی کۆمار رایگەیاند کەپێویستە دیموکراسی لەتورکیادا بەپێی بنەما جیهانیەکان پێش بخرێو کەمو کورتیەکانی کە لەبواری مافی مرۆڤو دەولّەتی یاسادا هەن بەخێرایی نەهێلّرێن.

سالّی ۲۰۰۳

رۆژنامەی میللیەتی تورکی لەژێر مانشێتی((ئیستانبول وەکو دۆزەخە)) تەقاندنەوەی قونسولّیەتی بەریتانیای لەئیستانبول بلاّوکردۆتەوە.

لەم تەقینەوەیەدا قونسولّی بەریتانیا رۆجەر شۆرتو ژمارەیەکی زۆری هاوولاّتیان کوژران. جێی باسە کە تەقینەوەکە خرایە ئەستۆی رێکخراوی ئەلقاعیدەی تیرۆریست.

لــەڕاپۆرتی کەمینــەدا جــارێکیتر بیرۆکــەی تورکیــایی دووپات کرایەوە...

ئامادەکردنی: باران قەیا

ئاشکراکردنی پێشنیازەکانی راپـۆرتی کەمینـەکان کەنوسینگەی مـافی مرۆڤـی سـەر بەسـەرۆکایەتی ئەنجومـەنی وەزیرانـی تورکیـا بڵاویکـردەوە ئاڵۆزییـەکی وای لێکەوتـەوە کـەبووە هـۆی دەنگدانـەوەو پێدەچـێت ئـەم دەنگدانەوەیەش درێژەی هەبێت.

لەراپۆرتەکەدا هاتووە کەناسنامەی سەروو(تورکیایی) رێ لەپێکدادانەکان دەگرێ.

هەر لەراپۆرتەکەدا ئەوە دووپات کراوەتـەوە کـە لەکاتێکـدا تورکیـا خـۆی ئامادەکردوە بەشداری لەیەکێتی ئەوروپادا بکـات، لـەجێی خۆیـدا نییـە کـە لەپەیماننامەی سیڤەر بترسێت.

دەسـتـەی نوسـینگەی مـافی مـرۆڤ سـەر بەسـەرۆکایەتی وەزیـران لە(١/١١/٢٠٠٤)دا دوا شێوەی راپۆرتی کەمینەی ئاشکراکرد، لەم راپۆرتەی دواییدا هەروەك راپـۆرتی یەکـەم بیرۆکـەی تورکیـایی دەپارێزێـت. راپۆرتەکـە ئاماژە بەوە دەدا کەزۆرجار بنەمای ئەتنیکی پشت بەوشەی(تورك) دەبەسـتێت، ئەمەش دەبێتە هۆی پێکهەڵپژانی ناسنامە، بۆیە لەکاتێکدا تورکیا خـۆی بـۆ بەشـداری کـردن لەیـەکێتی ئـەوروپادا ئامـادەکردوە، لـەجێی خۆیـدا نییـە لەپەیماننامەی سیڤەر بترسێت.

لەڕاپۆرتی کەمینەدا جارێکیتر بیرۆکەی تورکیایی دووپات کرایەوە...

ئامادەکردنی: باران قەیا

ئاشکراکردنی پێشنیازەکانی راپۆرتی کەمینەکان کەنوسینگەی مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی تورکیا بلاویکردەوە ئالۆزییەکی وای لێکەوتەوە کەبووە هۆی دەنگدانەوەو پێدەچێت ئەم دەنگدانەوەیەش درێژەی هەبێت.

لەراپۆرتەکەدا هاتووە کەناسنامەی سەروو(تورکیایی) ری لەپێکدادانەکان دەگرێ.

هەر لەراپۆرتەکەدا ئەوە دووپات کراوەتەوە کە لەکاتێکدا تورکیا خۆی ئامادەکردوە بەشداری لەیەکێتی ئەوروپادا بکات، لەجێی خۆیدا نییە کە لەپەیماننامەی سیڤەر بترسێت.

دەستەی نوسینگەی مافی مرۆڤ سەر بەسەرۆکایەتی وەزیران لە(١/١١/٢٠٠٤)دا دوا شێوەی راپۆرتی کەمینەی ئاشکراکرد، لەم راپۆرتەی دواییدا هەروەك راپۆرتی یەکەم بیرۆکەی تورکیایی دەپارێزێت. راپۆرتەکە ئاماژە بەوە دەدا کەزۆرجار بنەمای ئەتنیکی پشت بەوشەی(تورك) دەبەستێت، ئەمەش دەبێتە هۆی پێکهەڵپژانی ناسنامە، بۆیە لەکاتێکدا تورکیا خۆی بۆ بەشداری کردن لەیەکێتی ئەوروپادا ئامادەکردوە، لەجێی خۆیدا نییە لەپەیماننامەی سیڤەر بترسێت.

زمانەکانی تر لێپرسینەوەی لەسەر دەکرێت. ئەوەی لەبابەتە پەیوەندیدارەکاندا جێگەی خۆی گرتووە رەخنەگرتنە لەو مامەڵانەی لەگەڵ هاوڵاتیانی غەیرە موسڵماندا دەکرێت.

لەجیاتی تورك، تورکیایی...

لەناوەرۆکی راپۆرتەکەدا ئاماژە بەوە دراوە کەبنەمای ئەتنیکی زۆرجار پشت بەوشەی تورك دەبەستێت، ئەمەش دەبێتە هۆی پێکهەڵپژانی ناسنامەکان، لەبەرامبەر ئەمەدا راگەیەندرا کەبۆ بەرگرتن لەپێکهەڵپژانی ناسنامەی سەروو پێشنیاری(تورکیایی)ی کردووە، لەراپۆرتەکەدا ئاماژە بەوەکراوە کەبۆ ئاسانکاری ناساندنی ناسنامەی لەم جۆرە، پێداویستی مێژوویش هەیە. راپۆرتەکە شوێنی بۆ ئەم بیرو بۆ چوونانەش کردۆتەوە:

ترس لەسیڤەر پێویست ناکات...

ئەگەر بەچاوی سیاسیو مێژووییەوە لەبابەتەکە بڕوانین، دەبینین زۆرجار بۆ داواکارییەکانی مافی کلتوری، راستەوخۆ گرێبەند دروست دەکرێت بەبیانووی زیان گەیاندن بەیەکێتی وڵات، بۆیە لەسەر بنەمای(ترس لە سیڤەر) رێ بۆ کاردانەوەکان دەکرێتەوە.

بگرە لەئامادەکاریدا بۆ یەکێتی ئەوروپا بابەتی مافی کلتوریو مافی کەمینەکانی تورکیای خستۆتە ناو قۆناغێکی ئەرێنییەوە، لەپێناو تویژینەوەی هاوچەرخی مەدەنیانەی ئەتاتورکدا پێویستە لە دوو هەزارەکانی تورکیا رێکخستنی گونجاو ئەنجام بدرێت، بۆیە پێشنیار ئەوەیە کەسەرەتا دەستورەکە سەرلەنوێ بنوسرێتەوە، نەك تەنها سەبارەت بە مافە کلتورییەکان، بەڵکو لەسەر بنەمای یاساکانی پەیوەندیدار بە ئازادیو مافی گشتیەوە.

((هەڵسەنگاندنی راپۆرتەکە))

پاش تەواو بوونی کورتەی راپۆرتەکە، راپۆرتەکە هەڵسەنگێندرا..

ئەو رەخنانەی ئاراستەی تەوەرەکە کران، وەك(پیادەکردنی بنەماکانی یەکسانیو نەکردنی جوداخوازی)، (فراوانکردنی مافو ئازادییەکان بە

زمانەکانی تر لێپرسینەوەی لەسەر دەکرێت. ئەوەی لەبابەتە پەیوەندیدارەکاندا جێگەی خۆی گرتووە رەخنەگرتنە لەو مامەڵانەی لەگەڵ هاولاتیانی غەیرە موسڵماندا دەکرێت.

لەجیاتی تورك، تورکیایی...

لەناوەڕۆکی راپۆرتەکەدا ئاماژە بەوە دراوە کەبنەمای ئەتنیکی زۆرجار پشت بەوشەی تورك دەبەستێت، ئەمەش دەبێتە هۆی پێکهەڵپژانی ناسنامەکان، لەبەرامبەر ئەمەدا راگەیەندرا کەبۆ بەرگرتن لەپێکهەڵپژانی ناسنامەی سەروو پێشنیاری(تورکیایی)ی کردووە، لەراپۆرتەکەدا ئاماژە بەوەکراوە کەبۆ ئاسانکاری ناساندنی ناسنامەی لەم جۆرە، پێداویستی مێژووییش هەیە. راپۆرتەکە شوێنی بۆ ئەم بیرو بۆ چوونانەش کردۆتەوە:

ترس لەسیڤەر پێویست ناکات...

ئەگەر بەچاوی سیاسیو مێژووییەوە لەبابەتەکە بڕوانین، دەبینین زۆرجار بۆ داواکارییەکانی مافی کلتوری، راستەوخۆ گرێبەند دروست دەکرێت بەبیانووی زیان گەیاندن بەیەکێتی ولات، بۆیە لەسەر بنەمای(ترس لە سیڤەر) رێ بۆ کاردانەوەکان دەکرێتەوە.

بگرە لەئامادەکاریدا بۆ یەکێتی ئەوروپا بابەتی مافی کلتوریو مافی کەمینەکانی تورکیای خستۆتە ناو قۆناغێکی ئەرێنیەوە، لەپێناو توێژینەوەی هاوچەرخی مەدەنیانەی ئەتاتورکدا پێویستە لە دوو هەزارەکانی تورکیا رێکخستنی گونجاو ئەنجام بدرێت، بۆیە پێشنیار ئەوەیە کەسەرەتا دەستورەکە سەرلەنوێ بنوسرێتەوە، نەك تەنها سەبارەت بە مافە کلتورییەکان، بەڵکو لەسەر بنەمای یاساکانی پەیوەندیدار بە ئازادیو مافی گشتیەوە.

((هەڵسەنگاندنی راپۆرتەکە))

پاش تەواو بوونی کورتەی راپۆرتەکە، راپۆرتەکە هەڵسەنگێندرا..

ئەو رەخنانەی ئاراستەی تەوەرەکە کران، وەك(پیادەکردنی بنەماکانی یەکسانیو نەکردنی جوداخوازی)، (فراوانکردنی مافو ئازادییەکان بە

لەدەستورەکەدا هاتووە کە (ئەوانەی پەیوەندی هاوولاتیبوونیان لەگەڵ دەوڵەتدا هەیە، ئەوانە هاوولاتی کۆماری تورکیان.)، لەدەستورەکەدا دەستەواژەی (کۆماری تورکیا) هاتووە، تەنانەت هەر لەدامەزراندنی کۆمارەوە هەتا ئێستاو پێش ئەوەش، هەمیشە بیرۆکەی تورکیایی بەکار هاتووە..

راپۆرتی کەمینەکان شەڕی لێبۆوە...

وتوویژی راپۆرتی کەمینەکان، ئەندامانی دەستەی هێنایە بەرامبەر یەکتر، پرۆفیسۆر ئیبراهیم کاب ئۆغلۆی دەستەی نوسینگەی مافی مرۆڤ سەربە سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران کاتێك دوا شێوەی راپۆرتەکەی لەکۆنفرانسی راگەیاندندا دەخوێندەوە، روو بەڕووی کۆسپو بەرلێگرتن بووەوە،(فەخری یۆکوش)ی ئەندامی دەستەی سکرتێری گشتی سەندیکای جەماوەری Kamu-Sen وتارەکەی لەکاب ئۆغلۆ سەندو دراندیو دای بەسەر مێزەکەیداو پێی گووت: (ئەمە یەکسانیو حقوقی نییە، ئێوە کێ هەڵدەخەڵەتێنن؟!) لەبەر ئەمە کاب ئۆغلۆ بەبیانووی ئەوەی قسەکەی پێبراوەو روو بەڕووی توندو تیژیو بەرلێگرتن بۆتەوە، کۆنفرانسی راگەیاندنەکەی لەنیوەدا بڕی، کاب ئۆغلۆ ئەوەشی بەبیر هێنایەوە راپۆرتەکەی دەستەی نووسینگەی مافی مرۆڤ کە سەبارەت بەکەمینەیە، ساڵی ۲۰۰۳ی خستۆتە باسی رۆژی خۆیەوە، ئەم راپۆرتە کەدەبوایە لە۶/۲۰۰٤دا بخرایەتە روو، بەلام دواخرا بۆ مانگی۱۰/۲۰۰٤.

ئیبراهیم کاب ئۆغلۆ لەکۆبوونەوەی(۶/۲۰۰٤)دا بەئەندامانی دەستەکەی راگەیاند کەجارێکی ترو لە(۱/۱۰/۲۰۰٤)دا کۆبوونەوە ساز دەکریو (عەبدوڵلا گول)ی جێگری سەرۆك وەزیرانو وەزیری دەرەوە یان بانگهێشت کردووە، کاب ئۆغلۆ روونیکردەوە کە لەکۆبوونەوەی(۱/۱۰)دا راپۆرتەکە بەزۆرینەی دەنگ پەسەند کراوە کە لە(۵) ناونیشانو هەندێك پێشنیاز پێکهاتووە، هەروەها گوتی: راپۆرتەکە بابەتەکانی وەك(هەبوون یان نەبوونی کێشەی مافە کلتوریەکان لەتورکیادا، قسە کردن یان نەکردن لەسەر مافی

لەدەستورەکەدا هاتووە کە (ئەوانەی پەیوەندی هاوولاتیبوونیان لەگەڵ دەوڵەتدا هەیە، ئەوانە هاوولاتی کۆماری تورکیان.)، لەدەستورەکەدا دەستەواژەی (کۆماری تورکیا) هاتووە، تەنانەت هەر لەدامەزراندنی کۆمارەوە هەتا ئێستاو پێش ئەوەش، هەمیشە بیرۆکەی تورکیایی بەکار هاتووە..

راپۆرتی کەمینەکان شەڕی لێبۆوە...

وتوویژی راپۆرتی کەمینەکان، ئەندامانی دەستەی هێنایە بەرامبەر یەکتر، پرۆفیسۆر ئیبراهیم کاب ئۆغلۆی دەستەی نوسینگەی مافی مرۆڤ سەربە سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران کاتێك دوا شێوەی راپۆرتەکەی لەکۆنفرانسی راگەیاندندا دەخوێندەوە، روو بەڕووی کۆسپو بەرلێگرتن بووەوە،(فەخری یۆکوش)ی ئەندامی دەستەی سکرتێری گشتی سەندیکای جەماوەری-Kamu-Sen وتارەکەی لەکاب ئۆغلۆ سەندو دراندیو دای بەسەر مێزەکەیداو پێی گووت: (ئەمە یەکسانیو حقوقی نییە، ئێوە کێ هەڵدەخەڵەتێنن؟!) لەبەر ئەمە کاب ئۆغلۆ بەبیانووی ئەوەی قسەکەی پێبراوەو روو بەڕووی توندو تیژیو بەرلێگرتن بۆتەوە، کۆنفرانسی راگەیاندنەکەی لەنیوەدا بڕی، کاب ئۆغلۆ ئەوەشی بەبیر هێنایەوە راپۆرتەکەی دەستەی نووسینگەی مافی مرۆڤ کە سەبارەت بەکەمینەیە، ساڵی ٢٠٠٣ی خستۆتە باسی رۆژی خۆیەوە، ئەم راپۆرتە کەدەبوایە لە٦/٢٠٠٤دا بخرایەتە روو، بەلاّم دواخرا بۆ مانگی١٠/٢٠٠٤.

ئیبراهیم کاب ئۆغلۆ لەکۆبوونەوەی(٦/٢٠٠٤)دا بەئەندامانی دەستەکەی راگەیاند کەجارێکی ترو لە(١/١٠/٢٠٠٤)دا کۆبوونەوە ساز دەکرێو (عەبدوڵلا گول)ی جێگری سەرۆك وەزیرانو وەزیری دەرەوە یان بانگهێشت کردووە، کاب ئۆغلۆ روونیکردەوە کە لەکۆبوونەوەی(١/١٠)دا راپۆرتەکە بەزۆرینەی دەنگ پەسەند کراوە کە لە(٥) ناونیشانو هەندێك پێشنیاز پێکهاتووە، هەروەها گوتی: راپۆرتەکە بابەتەکانی وەك(هەبوون یان نەبوونی کێشەی مافە کلتوریەکان لەتورکیادا، قسە کردن یان نەکردن لەسەر مافی

لێکۆڵینەوەیەکی جیۆپۆلەتیکی سەبارەت بە پەیوەندییەکانی نێوان تورکیاو یەکێتیی ئەوروپا

پرۆفیسۆر دکتۆر ئومێد ئۆزداغ

هەواڵنامەی کتێب

لەم وتارەدا تاووتوێ کردنی پەیوەندییەکانی یەکێتی ئەورووپاو تورکیا لەڕوانگەی یەکێتی ئەورروپاوە بەشێوازێکی تر باس لەکاریگەرییەکانی بە ئەندامبوونی تورکیا لەسەر یەکێتی ئەوروپا دەکرێت لەڕووی(ئابووریو کلتوریو جیۆپۆلەتیك)ەوە. لەم کارەدا مومکین نییە ببینرێ کەیەکێتی ئەوروپا هەتا ساڵی(٢٠٢٠) تورکیا لەچوارچێوەی پێشبینیو پێویستیەکانی خۆیدا وەربگرێو لەو کارەدا هۆکارەکانی جیۆپۆلەتیکیو ئابوری ئاشکرا بکرێ. لەم کارەدا جەخت لەسەر ئەوە دەکرێت کەیەکێتی ئەوروپا پاش(٢٠)ساڵی تر چۆن دەڕوانێتە تورکیا.

تورکیا دەیەوێ ببێتە ئەندام لەیەکێتی ئەورووپادا، ئەم شیکردنەوەیە سەرنج رادەکێشێتە سەر ئەوەی کە ئەم مەسەلەیە هەڕەشە لەسەر هەبوونی گشتی بوونو یەکێتی وڵات دروست دەکات.

لەئەنقەرە لەسەر تەوەرێکی هەڵەو بەشێوەیەکی چڕوپڕ وتووێژ لەسەر پەیوەندییەکانی تورکیاو یەکێتی ئەوروپا بەردەوامە، لەتەوەری وتووێژەکاندا ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە:(ئایا بۆ ئەوەی تورکیا بەشداری لەیەکێتی

لێکۆڵینەوەیەکی جیۆپۆلەتیکی سەبارەت بە پەیوەندییەکانی نێوان تورکیاو یەکێتی ئەوروپا

پرۆفیسۆر دکتۆر ئومێد ئۆزداغ

لەم وتارەدا تاووتوێ کردنی پەیوەندییەکانی یەکێتی ئەورووپاو تورکیا لەڕوانگەی یەکێتی ئەورووپاوە بەشێوازێکی تر باس لەکاریگەرییەکانی بە ئەندامبوونی تورکیا لەسەر یەکێتی ئەوروپا دەکرێت لەڕووی(ئابوری‌و کلتوری‌و جیۆپۆلەتیك)ەوە. لەم کارەدا مومکین نییە ببینرێ کەیەکێتی ئەوروپا هەتا ساڵی(٢٠٢٠) تورکیا لەچوارچێوەی پێشبینی‌و پێویستیەکانی خۆیدا وەربگرێ‌و لەو کارەدا هۆکارەکانی جیۆپۆلەتیکی‌و ئابوری ئاشکرا بکرێ. لەم کارەدا جەخت لەسەر ئەوە دەکرێت کەیەکێتی ئەوروپا پاش(٢٠)ساڵی تر چۆن دەڕوانێتە تورکیا.

تورکیا دەیەوێ ببێتە ئەندام لەیەکێتی ئەورووپادا، ئەم شیکردنەوەیە سەرنج رادەکێشێتە سەر ئەوەی کە ئەم مەسەلەیە هەڕەشە لەسەر هەبوونی گشتی بوون‌و یەکێتی وڵات دروست دەکات.

لەئەنقەرە لەسەر تەوەرێکی هەڵەو بەشێوەیەکی چڕوپڕ وتووێژ لەسەر پەیوەندییەکانی تورکیاو یەکێتی ئەوروپا بەردەوامە، لەتەوەری وتووێژەکاندا ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە:(ئایا بۆ ئەوەی تورکیا بەشداری لەیەکێتی

سەربازی، ئابوری‌و کەلتوری)خۆی خستۆتەگەڕ بۆ ئەوەی ئەو ناوەندە سیاسیەی کە لەدەستی چوو جارێکی تر بیگەڕێنێتەوەو ببێتەوە بەناوەندێکی سیاسی گەورە. ئەمڕۆ یەکێتی ئەوروپا کە لە(١٥) دەوڵەت پێکدێت، لەماوەی(١٠)ساڵی داهاتوداو لەئەنجامی دوو فراوان بوونی تری گەورەدا(٢٧)دەوڵەت دەگرێتە خۆی، کەبەشێکی زۆری کیشوەری ئەوروپا دەگرێتەوە، بەمەش دەبێتە خاوەنی زیاتر لە(٤٨٠)ملیۆن نفوس.

ئەمە یەکێکە لەخێراترین بەرەو پێشچوونی سیاسی، پرۆژەی گەورەی لەم شێوەیە چۆن(دەسکەوتی گەورە بەدەست دەهێنێ، بەهەمان رادە مەترسی‌و زەحمەتیەکانیش گەورەتر دەبێ). بەڵام یەکێتی ئەوروپا لەپاش جەنگی دووەمی جیهانەوە لەجەمسەری دووەمی جیهاندا وەك وەڵامدانەوەیەك بۆ هەلومەرجی کەهاتە کایەوە بەپشتگوێ خستنی بناغەی مێژوویی‌و فەلسەفی زیاتر لەئاستی سیاسەت‌و ئەو رووداوانەی روو دەدەن، لەهەوڵی خۆرێکخستنەوەدایە. چونکە ئەوروپا پاش رووخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما، هەمیشە لەناو گەڕاندا بوو بەدوای(PAX ROMANA)، هەر لەهەڵوەشاندنەوەی رۆماوە هەتا ئێستا، لەکیشوەری ئەوروپادا زۆر جار پێکهێنانی یەکێتیەکی لەم شێوەیە تاقی کراوەتەوە، ئەوەش کەپشتگیری‌لەم بۆچوونە کردووە گەورە رۆشنبیرانی وەك(ڤیکتۆر هۆگۆو کانتی یەکەم)بوون کە لەخاڵی قۆناغی هەرە گرنگی کلتوری مرۆڤایەتیدا بوون، پاش ئیمپراتۆریەتی پیرۆزی رۆمای شارلمان، بەدی هێنەری ئەم بۆچوونەش(ناپلیۆن‌و هیتلەر) بوون، بەڵام لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا، هیچ هەوڵ‌و تەقەلایەك وەك هەوڵ‌و تەقەلای یەکێتی ئەوروپا سەرکەوتوو نەبووە.

بەم واتایەوە، یەکێتی ئەوروپا هەر لەڕووخاندن‌و پارچە بوونی ئیمپراتۆریەتی رۆماوە هەتا ئێستا، نوێنەرایەتی‌ی بەدیهێنانی سێوی سووری گەشی ئەوروپای یەکگرتوو ئەکات. یەکێتی ئەوروپا لەپاش(١١/سێپتەمبەر)ەوە بەپێویستیەکی بەپەلەی دەزانێ کەزیاتر ببێ بەزلهێز.

ئەوروپا لەلایەن بەرپرسانی یەکێتی ئەوروپاوە بە(قۆناغی دارشتنی زلهێز) دەناسرێت. لە(٢٠)ساڵی داهاتوودا لەڕێی خەباتی خۆیەوە دەبێتە زلهێزێك‌و دەچێتە یەکێك لەقۆناغە هەرە گرنگەکانەوە.

سەربازی، ئابوری‌و کەلتوری)خۆی خستۆتەگەڕ بۆ ئەوەی ئەو ناوەندە سیاسیەی کە لەدەستی چوو جارێکی تر بیگەڕێنێتەوەو ببێتەوە بەناوەندێکی سیاسی گەورە. ئەمڕۆ یەکێتی ئەوروپا کە لە(١٥) دەوڵەت پێکدێت، لەماوەی(١٠)ساڵی داهاتوداو لەئەنجامی دوو فراوان بوونی تری گەورەدا(٢٧)دەوڵەت دەگرێتە خۆی، کەبەشێکی زۆری کیشوەری ئەوروپا دەگرێتەوە، بەمەش دەبێتە خاوەنی زیاتر لە(٤٨٠)ملیۆن نفوس.

ئەمە یەکێکە لەخێراترین بەرەو پێشچوونی سیاسی، پرۆژەی گەورەی لەم شێوەیە چۆن(دەسکەوتی گەورە بەدەست دەهێنێ، بەهەمان رادە مەترسی‌و زەحمەتیەکانیش گەورەتر دەبێ). بەڵام یەکێتی ئەوروپا لەپاش جەنگی دووەمی جیهانەوە لەجەمسەری دووەمی جیهاندا وەك وەڵامدانەوەیەك بۆ هەلومەرجی کەهاتە کایەوە بەپشتگوێ خستنی بناغەی مێژوویی‌و فەلسەفی زیاتر لەئاستی سیاسەت‌و ئەو رووداوانەی روو دەدەن، لەهەوڵی خۆرێکخستنەوەدایە. چونکە ئەوروپا پاش رووخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما، هەمیشە لەناو گەڕاندا بوو بەدوای(PAX ROMANA)، هەر لەهەڵوەشاندنەوەی رۆماوە هەتا ئێستا، لەکیشوەری ئەوروپادا زۆر جار پێکهێنانی یەکێتیەکی لەم شێوەیە تاقی کراوەتەوە، ئەوەش کەپشتگیری‌لەم بۆچوونە کردووە گەورە رۆشنبیرانی وەك(ڤیکتۆر هۆگۆو کانتی یەکەم)بوون کە لەخاڵی قۆناغی هەرە گرنگی کلتوری مرۆڤایەتیدا بوون، پاش ئیمپراتۆریەتی پیرۆزی رۆمای شارلمان، بەدی هێنەری ئەم بۆچوونەش(ناپلیۆن‌و هیتلەر) بوون، بەڵام لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا، هیچ هەوڵ‌و تەقەلایەك وەك هەوڵ‌و تەقەلای یەکێتی ئەوروپا سەرکەوتوو نەبووە.

بەم واتایەوە، یەکێتی ئەوروپا هەر لەڕووخاندن‌و پارچە بوونی ئیمپراتۆریەتی رۆماوە هەتا ئێستا، نوێنەرایەتی‌ی بەدیهێنانی سێوی سووری گەشی ئەوروپای یەکگرتوو ئەکات. یەکێتی ئەوروپا لەپاش(١١/سێپتەمبەر)ەوە بەپێویستیەکی بەپەلەی دەزانێ کەزیاتر ببێ بەزلهێز.

ئەوروپا لەلایەن بەرپرسانی یەکێتی ئەوروپاوە بە(قۆناغی دارشتنی زلهێز) دەناسرێت. لە(٢٠)ساڵی داهاتوودا لەڕێی خەباتی خۆیەوە دەبێتە زلهێزێك‌و دەچێتە یەکێك لەقۆناغە هەرە گرنگەکانەوە.

دۆلاری ئەمریکی‌یە. بۆ ئەوەی ئەندامانی تازە بهێنێتە ئاستی پورتوگالو یۆنان کەداهاتەکەیان(١٠)هەزار دۆلاری ئەمریکییە. هێشتا هەر پێویستی بەسەرچاوەیەکی دارایی زیاتر هەیە. ژێرخانی ولاّتانو دەولّەتانی کۆنی سۆسیالیست کەزۆر کۆن بووە، وەك ولاّتانی پۆلۆنیا، لە(٢٥٪)ی دانیشتوانەکەی لەخەلّکی لادێ پێکهاتوون دەبێ بهێنرێنە ئەو ئاستە. یەکێتی‌ی ئەوروپاش بەئاسانی توانای بەسەر ئەو کێشانەدا ناشکێت، چونکە ئەوەی شایەنی گوتنە ئەوەیە کە(١١٥)ملیۆن مرۆڤ لەیەکێتی‌ی ئەوروپادا بەشدارە.

-ئەمڕۆ گەورە بوونی پێکهاتەی ئابوری لەچاو سالّی ١٩٨٠دا لەئاستێکدایە کەپێوانە ناکرێت، ئەگەر واش بێت پاش ئەوەی(١١٥)ملیۆن مرۆڤی گرتە خۆی، ئەم پێکهاتەیە رووبەڕووی نارەحەتیەك دەبێتەوە کەمێژوو دەیخاتە ڕوو.

بەهۆی ئەو بارە ئابورییەی کەبەشداربووان دەیخەنە سەر شانی یەکێتی ئەوروپاو لەئەنجامی بەشداربوونی ئەندامەکاندا، لەسالاّنی نێوان (٢٠٠٤ بۆ ٢٠٠٨) داهاتی میللی‌ی هەر کەسێك لەهاوولاّتیانی یەکێتی ئەوروپادا نزیکەی لە١٣٪ کەم دەبێتەوە. ئەم دەربڕینی زانیارییەش بەتەواوی تیۆرتەسەلە.

یەکێتی ئەوروپا لەپێناوی گەشەکردنی ئەو(١١٥)ملیۆن مرۆڤە نوێیەی بەشدار دەبن، بۆئەوەی بکەونە قۆناغێکی دیاریکراوەوە، پێویستی بە(١٠-١٢)سالّی تر هەیە. ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت کەدەکەوێتە ماوەی نێوان سالاّنی(٢٠٠٨ بۆ ٢٠٢٠). لەو ماوەیەدا ئەگەر تورکیا بچێتە ناو یەکێتی ئەوروپاوە لەڕووی ئابورییە بۆ برۆکسل هیچ ژیرانە نییە، چونکە یەکێتی ئەوروپا لەبەئەندامبوونی تورکیادا هیچ قازانجێکی نابێت، بگرە بەپێچەوانەوە، ئەم بەئەندامبوونە لە(٥)سالّی یەکەمدا بەرادەی (٥٠)ملیار دۆلاری ئەمریکی دەبێتە بار بەسەر شانی سەرچاوەکانی یەکێتی‌ی ئەوروپاوە.

بازاڕی تورکیا خۆی هەر لەچوارچێوەی یەکێتی گومرگدایە و بەپێ‌ی مەرجەکانی ئەندام بون لەو ڕێکخراوەدا سوود لەبازاڕی تورکیا وەردەگیرێت، لەهەمان کاتدا ئەندامبوونی تەواوەتی‌ی تورکیا تا(٢٠) سالّی تر بۆ یەکێتی

دۆلاری ئەمریکی‌یە. بۆ ئەوەی ئەندامانی تازە بهێنێتە ئاستی پورتوگالو یۆنان کەداهاتەکەیان(١٠)هەزار دۆلاری ئەمریکییە. هێشتا هەر پێویستی بەسەرچاوەیەکی دارایی زیاتر هەیە. ژێرخانی ولاتانو دەولەتانی کۆنی سۆسیالیست کەزۆر کۆن بووە، وەك ولاتانی پۆلۆنیا، لە(٢٥٪)ی دانیشتوانەکەی لەخەلکی لادێ پێکهاتوون دەبێ بهێنرێنە ئەو ئاستە. یەکێتی‌ی ئەورووپاش بەئاسانی توانای بەسەر ئەو کێشانەدا ناشکێت، چونکە ئەوەی شایەنی گوتنە ئەوەیە کە(١١٥)ملیۆن مرۆڤ لەیەکێتی‌ی ئەورووپادا بەشدارە.

-ئەمڕۆ گەورە بوونی پێکهاتەی ئابوری لەچاو سالی ١٩٨٠دا لەئاستێکدایە کەپێوانە ناکرێت، ئەگەر واش بێت پاش ئەوەی(١١٥)ملیۆن مرۆڤی گرتە خۆی، ئەم پێکهاتەیە رووبەڕووی نارەحەتیەك دەبێتەوە کەمێژوو دەیخاتە ڕوو.

بەهۆی ئەو بارە ئابورییەی کەبەشداربووان دەیخەنە سەر شانی یەکێتی ئەورووپاو لەئەنجامی بەشداربوونی ئەندامەکاندا، لەسالانی نێوان (٢٠٠٤ بۆ ٢٠٠٨) داهاتی میللی‌ی هەر کەسێك لەهاوولاتیانی یەکێتی ئەورووپادا نزیکەی لە١٣٪ کەم دەبێتەوە. ئەم دەربڕینی زانیارییەش بەتەواوی تێروتەسەلە.

یەکێتی ئەورووپا لەپێناوی گەشەکردنی ئەو(١١٥)ملیۆن مرۆڤە نوێیەی بەشدار دەبن، بۆئەوەی بکەونە قۆناغێکی دیاریکراوەوە، پێویستی بە(١٠-١٢)سالی تر هەیە. ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت کەدەکەوێتە ماوەی نێوان سالانی(٢٠٠٨ بۆ ٢٠٢٠). لەو ماوەیەدا ئەگەر تورکیا بچێتە ناو یەکێتی ئەورووپاوە لەڕووی ئابورییە بۆ برۆکسل هیچ ژیرانە نییە، چونکە یەکێتی ئەورووپا لەبەئەندامبوونی تورکیادا هیچ قازانجێکی نابێت، بگرە بەپێچەوانەوە، ئەم بەئەندامبوونە لە(٥)سالی یەکەمدا بەرادەی (٥٠)ملیار دۆلاری ئەمریکی دەبێتە بار بەسەر شانی سەرچاوەکانی یەکێتی‌ی ئەورووپاوە.

بازاڕی تورکیا خۆی هەر لەچوارچێوەی یەکێتی گومرگدایە و بەپێی مەرجەکانی ئەندام بون لەو رێکخراوەدا سوود لەبازاڕی تورکیا وەردەگیرێت، لەهەمان کاتدا ئەندامبوونی تەواوەتی‌ی تورکیا تا(٢٠) سالی تر بۆ یەکێتی

کۆنفیدیراسیۆن، لەئێستاوە دیار نییە، بەڵام ئەوەی دیارە، کامیان دەبێ با ببێ، دەردەکەوێت کە لەگەڵ مۆدێلەکانو بیرۆکەکاندا پێناسە نوێیەکان دێنە کایەوە، ئەمەش پرۆژەیەکی پۆلەتیکی سەرنج ڕاکێشەرە.

لەئەنجامی پەیماننامەدا چوارچێوەی دەستوریو پۆلەتیکی دێتەکایەوە، لەبەسەربردنی ژیانیشدا قۆناغێکی تر پێویستە، ئەم قۆناغەش هیچ بەئاسانی بەدەست نایەت، پێکهاتەکانی(٢٨)دەوڵەت لەناو قۆناغێکی دەستوریو پۆلەتیکی نوێدا لەبونیادنانەوەیەکی نوێدا دروست دەبێت، ئەم هەنگاوە تەماشای قۆناغی قولبونەوەی دەزگاکانی دروستبوون دەکات. هەموو ئەمانەش ڕوونەو پێویستی بەکاتێك هەیە.

بۆ بەردەوامکردنی ئەم قۆناغە" دیموکراتیی، هێز دەداتە نفوسی پێکهاتەی وەك تورکیا، لەمیکانیزمەکانی دیموکراتیدا، لەهێز پێدانـدا، ئەو ئەندامەی نوێنەرایەتی هێزی تواناکاری بەدەست دەهێنێت، بەشێوازێك کار دەکەنە سەر ئەو قۆناغی دیموکراتیەی لەناو یەکێتی ئەوروپادا دیار نییە بەرەو کوێ دەڕوات، سەرەڕای ئەوەش، برۆکسل هەتا بۆی بکرێ دەیەوێ ئەم قۆناغە لەچوارچێوەیەکی جێگیردا دابخات، بەبۆچوونی ئەو، ئەنقەرە بەهاوکارو هاوبەش هەڵنابژێردرێت..

ج-ناڕەحەتییەکان کۆمەڵایەتی- کلتوریەکان:

کاتێك تەماشای بنیادنانەوەی جوگرافیای دیمۆگرافیك دەکەین، ئێستا نفوسی یەکێتی ئەوروپا لە(٣٧٧,٧٩٢,٦٧٠)کەس پێك دێت، لەئەنجامی فراوانبوونی یەکەمدا دەگاتە(٤٢٣,٤٢٠,٩٦٧)کەس، لەئەنجامی فراوانبوونی دووەمیشدا دەگاتە(٤٥٣,٦٢٨,٦٨٢)، لەڕووی نێوانی تەمەنەکانەوە لەم نفوسە وردبینەوە، دەبینرێت کە لەپلەوپایەی ئەمریکاو ژاپۆنو روسیای فیدراڵ باشترە. هەروا لەڕوی نرخی مرۆڤی تێگەیشتوەوە لێ وردبوونەوە بکرێ، نفوسی یەکێتی ئەوروپا لەجیهاندا بە بەنرخترین نفوس دەبینرێت. بەم شێوەیە، ئەم زانیارییانە دیمۆگرافیای یەکێتی ئەوروپا بێ کێشە ناهێڵێتەوە.

ئەگەر لەڕووی کلتورییەوە تەماشا بکرێت، یەکێتی ئەوروپا لەمێژوودا ئەوپەڕی کلتوری ڕەگەزی جیاواز ئەگرێتە خۆی کە لەڕۆمای کۆن یان

کۆنفیدیراسیۆن، لەئێستاوە دیار نییە، بەڵام ئەوەی دیارە، کامیان دەبێ با ببێ، دەردەکەوێت کە لەگەڵ مۆدێلەکانو بیرۆکەکاندا پێناسە نوێیەکان دێنە کایەوە، ئەمەش پرۆژەیەکی پۆلەتیکی سەرنج ڕاکێشەرە.

لەئەنجامی پەیماننامەدا چوارچێوەی دەستوریو پۆلەتیکی دێتەکایەوە، لەبەسەربردنی ژیانیشدا قۆناغێکی تر پێویستە، ئەم قۆناغەش هیچ بەئاسانی بەدەست نایەت، پێکهاتەکانی(٢٨)دەوڵەت لەناو قۆناغێکی دەستوریو پۆلەتیکی نوێدا لەبونیادنانەوەیەکی نوێدا دروست دەبێت، ئەم هەنگاوە تەماشای قۆناغی قوڵبونەوەی دەزگاکانی دروستبوون دەکات. هەموو ئەمانەش ڕوونەو پێویستی بەکاتێك هەیە.

بۆ بەردەوامکردنی ئەم قۆناغە" دیموکراتیی، هێز دەداتە نفوسی پێکهاتەی وەك تورکیا، لەمیکانیزمەکانی دیموکراتیدا، لەهێز پێدانـدا، ئەو ئەندامەی نوێنەرایەتی هێزی تواناکاری بەدەست دەهێنێت، بەشێوازێك کار دەکەنە سەر ئەو قۆناغی دیموکراتیەی لەناو یەکێتی ئەوروپادا دیار نییە بەرەو کوێ دەڕوات، سەرەڕای ئەوەش، برۆکسل هەتا بۆی بکرێ دەیەوێ ئەم قۆناغە لەچوارچێوەیەکی جێگیردا دابخات، بەبۆچوونی ئەو، ئەنقەرە بەهاوکارو هاوبەش هەڵنابژێردرێت..

ج-ناڕەحەتییەکان کۆمەڵایەتی- کلتوریەکان:

کاتێك تەماشای بنیادنانەوەی جوگرافیای دیمۆگرافیك دەکەین، ئێستا نفوسی یەکێتی ئەوروپا لە(٣٧٧,٧٩٢,٦٧٠)کەس پێك دێت، لەئەنجامی فراوانبوونی یەکەمدا دەگاتە(٤٢٣,٤٢٠,٩٦٧)کەس، لەئەنجامی فراوانبونی دووەمیشدا دەگاتە(٤٥٣,٦٢٨,٦٨٢)، لەڕووی نێوانی تەمەنەکانەوە لەم نفوسە وردبینەوە، دەبینرێت کە لەپلەوپایەی ئەمریکاو ژاپۆنو روسیای فیدراڵ باشترە. هەروا لەڕوی نرخی مرۆڤی تێگەیشتووەوە لێ وردبوونەوە بکرێ، نفوسی یەکێتی ئەوروپا لەجیهاندا بە بەنرخترین نفوس دەبینرێت. بەم شێوەیە، ئەم زانیارییانە دیمۆگرافیای یەکێتی ئەوروپا بێ کێشە ناهێڵێتەوە.

ئەگەر لەڕووی کلتورییەوە تەماشا بکرێت، یەکێتی ئەوروپا لەمێژوودا ئەوپەڕی کلتوری ڕەگەزی جیاواز ئەگرێتە خۆی کە لەڕۆمای کۆن یان

جگە لەمانەش، تورکیا چەند گەورەیە، ئەوەندەی ئەو گەورە بوونەش، دانیشتوانەکەی لەزیادبوونێکی خێرادایە، ئەمەش ئەندامەکانی یەکێتی ئەورووپا دەخاتە ناو گومانەوە، دانیشتوانی یەکێتی ئەورووپا لەساڵی(٢٠٠٨)وە بۆ(٢٠٢٥)دەبێ بە(٤٨١)ملیۆن، دانیشتوانی تورکیاش دەبێتە(٨٢)ملیۆن، واتە دانیشتوانی تورکیا(٥,٦)ی دانیشتوانی یەکێتی ئەورووپا پێکدەهێنێ، لەساڵی(٢٠٥٠)دا دانیشتوانی یەکێتی ئەورووپا بۆ(٤١٩)ملیۆن دادەبەزێ، دانیشتوانی تورکیاش دەبێتە(١٠٣) ملیۆن. بەم شێوەیە دانیشوانی تورکیاش بەرزدەبێتەوەو (١/٤)ی دانیشتوانی یەکێتی ئەورووپا پێکدەهێنێ. یەکێتی ئەورووپا لەپلانی ستراتیژی خۆیداو لەوادەی مام ناوەندیو درێژدا، تورکیا وەك هەڕەشەی دیموگرافی دەبینێ.

لەلایەکی ترەوە، ئەگەر تورکیا لەماوەی پێنج ساڵی داهاتوودا ببێ بەئەندامی یەکێتی ئەوروپا، یاخود پێرسپەکتیڤی بەئەندامبونی تەواوەتی بۆ بکرێتەوە، لەناو وڵاتانی یەکێتی ئەوروپادا گومانی قەیرانی ناسنامە بەرز دەبێتەوە،کاردانەوەی پارتە راستە توندڕەوەکانیش ئەو گومانە زیاتر بەهێز دەکات.

د- نەهامەتیەکانی جیۆپۆلەتیك(جوگرافی رامیاری):

یەکێتی ئەوروپا نمونەیەکی شارستانییەو وەك هەموو شارستانییەتێك خاوەنی حەقیقەتی جیۆپۆلەتیکیە، شارستانیەتەکان لەسەر جوگرافیایەکی دیاریکراو بەرز دەبنەوە، یەکێتی ئەوروپا ئێستا جیۆپۆلەتیکی خۆی بنیاد دەنێ. یەکێتی ئەوروپا لە(٦)ساڵی داهاتوودا لەسەر دوو شەپۆل خۆی فراوان دەکات، زیاتر لەئابوری، پشت بەتێبینیە جیۆپۆلەتیکیەکان دەبەستێت. دوای ئەوەی سۆڤێت هێزی خۆی لەرۆژهەڵاتی ئەوروپا کێشایەوە، ئەم هەرێمە بوو بەشوێنێکی ناجێگیر، یەکێتی ئەوروپا جیۆپۆلەتیکی ئەو ناوچەیەی گرتە خۆ، هەم بۆ بەرگرتن لەهاتنەکایەی ناجێگیریەکانو هەمیش بۆ بەرگرتن لەهەڕەشەکانیان لەسەر یەکێتی ئەوروپا.

ئێستا وڵاتانی وەك(فەرەنسا، ئیسپانیا، سوید، ئەڵمانیا، فنلندە، ئیتاڵیا، بەریتانیای گەورە، یۆنان، پورتوگال، ئوستراليا، ئێرلەندە، دانیمارك، هۆڵەندە،

جگە لەمانەش، تورکیا چەند گەورەیە، ئەوەندەی ئەو گەورە بوونەش، دانیشتوانەکەی لەزیادبوونێکی خێرادایە، ئەمەش ئەندامەکانی یەکێتی ئەوروپا دەخاتە ناو گومانەوە، دانیشتوانی یەکێتی ئەوروپا لەساڵی(٢٠٠٨)وە بۆ(٢٠٢٥)دەبێ بە(٤٨١)ملیۆن، دانیشتوانی تورکیاش دەبێتە(٨٢)ملیۆن، واتە دانیشتوانی تورکیا(٥,٦)ی دانیشتوانی یەکێتی ئەوروپا پێکدەهێنێ، لەساڵی(٢٠٥٠)دا دانیشتوانی یەکێتی ئەوروپا بۆ(٤١٩)ملیۆن دادەبەزێ، دانیشتوانی تورکیاش دەبێتە(١٠٣) ملیۆن. بەم شێوەیە دانیشوانی تورکیاش بەرزدەبێتەوەو (١/٤)ی دانیشتوانی یەکێتی ئەوروپا پێکدەهێنێ. یەکێتی ئەوروپا لەپلانی ستراتیژی خۆیداو لەوادەی مام ناوەندیو درێژدا، تورکیا وەك هەڕەشەی دیموگرافی دەبینێ.

لەلایەکی ترەوە، ئەگەر تورکیا لەماوەی پێنج ساڵی داهاتوودا ببێ بەئەندامی یەکێتی ئەوروپا، یاخود پێرسپەکتیڤی بەئەندامبونی تەواوەتی بۆ بکرێتەوە، لەناو وڵاتانی یەکێتی ئەوروپادا گومانی قەیرانی ناسنامە بەرز دەبێتەوە،کاردانەوەی پارتە راستە توندڕەوەکانیش ئەو گومانە زیاتر بەهێز دەکات.

د- نەهامەتیەکانی جیۆپۆلەتیك(جوگرافی رامیاری):

یەکێتی ئەوروپا نمونەیەکی شارستانییەو وەك هەموو شارستانییەتێك خاوەنی حەقیقەتی جیۆپۆلەتیکیە، شارستانیەتەکان لەسەر جوگرافیایەکی دیاریکراو بەرز دەبنەوە، یەکێتی ئەوروپا ئێستا جیۆپۆلەتیکی خۆی بنیاد دەنێ. یەکێتی ئەوروپا لە(٦)ساڵی داهاتوودا لەسەر دوو شەپۆل خۆی فراوان دەکات، زیاتر لەئابوری، پشت بەتێبینیە جیۆپۆلەتیکیەکان دەبەستێت. دوای ئەوەی سۆڤێت هێزی خۆی لەرۆژهەڵاتی ئەوروپا کێشایەوە، ئەم هەرێمە بوو بەشوێنێکی ناجێگیر، یەکێتی ئەوروپا جیۆپۆلەتیکی ئەو ناوچەیەی گرتە خۆ، هەم بۆ بەرگرتن لەهاتنەکایەی ناجێگیریەکانو هەمیش بۆ بەرگرتن لەهەڕەشەکانیان لەسەر یەکێتی ئەوروپا.

ئێستا وڵاتانی وەك(فەرەنسا، ئیسپانیا، سوید، ئەڵمانیا، فنلندە، ئیتاڵیا، بەریتانیای گەورە، یۆنان، پورتوگال، ئوستراليا، ئێرلەندە، دانیمارك، هۆڵەندە،

لەم قۆناغەدا کەیەکێتی ئەورووپا ئامادەی بوونی تورکیایە بەئەندام، لەکاتێکی وادا پاڵ بەجیۆپۆلەتیکی کیشوەری ئارامیەوە دەنێ و هاوسنور دەبێت لەگەڵ ژێر سیستمەکانی گەورەترین کێشەی جیهان. یەکێتی ئەورووپا لەیەک کاتدا هەڵوێست بەرامبەر رەوشی ژێر سیستمەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و قەفقاسیاو تورکمانستان وەربگرێ، لەگەڵ هێزی ئامادەی هێگێمۆندا جارێ نەیوەیستوە بکەوێتە ناو ململانێوە، بەڵام هەر رادەکێشرێتە ناوی. ئەمە بەواتایەک دەبێتە (لەدایکبوونی پێشوەختی جیۆپۆلەتیکی).

هەموو ئەم هۆکارانە، سەرەڕای هەموو هەوڵەکانی تورکیا ئەوە دەردەخات کەناکرێ تورکیا هەتا (٢٠) ساڵی تریش بکەوێتە ناو یەکێتی ئەورووپاوە، ئەو هۆکارانەی لەسەرەوە باسکران هۆکاری سۆبژێکتیڤ نین، پێویست بەبابەتی جیۆپۆلەتیکی و جیۆکلتوری و جیۆئێکۆنۆمی دەکات، یەکێتی ئەورووپا پێکهاتەیەکی سیاسیە نەک سۆزداری، ژیرانە بەڕێوە دەبرێت و بەڕێوەبەرانی ئەم پێکهاتەیە لەبناغەدا بەرەسمیش نەبێت واپیشانی دەدەن کەچاوپێکەوتنەکان لەگەڵ تورکیادا هەتا ساڵی (٢٠١٠) ش ئەنجام نادرێت، بەمەش ئەوانە راستتر مامەڵە دەکەن بەرامبەر بەگەلی تورک زیاتر لەسیاسەتمەدارانی تورک، لەساڵی (٢٠١٠) دا چاوپێکەوتنەکان دەست پێدەکەن، لەگەڵ دەربڕینێکی زۆرگەشدا ئەگەر (١٠) ساڵ درێژەش بکێشی، دەمانگەیەنێتە ساڵی (٢٠٢٠).

لێرەدا بەتیشک خستنە سەر ئەم راستیە بنچینەییانە دەبێ لەخۆمان بپرسین سیاسەتی یەکێتی ئەورووپا تاساڵی (٢٠٢٠) بەرامبەر بەتورکیا چۆن دەبێ؟ بۆچی ئەم سیاسەتە پەسەند دەکات؟ دەیەوێ تورکیا لەماوەی (٢٠٢٠ بۆ ٢٠٢٥) چۆن بێ؟

دوای ئەم بەشە، لێکۆڵینەوە لەسەر سیاسەتی سەرەکی یەکێتی ئەورووپا لەبەرامبەر تورکیایە.

بەشی دوەم- سیاسەتی یەکێتی ئەورووپا لەبەرامبەر تورکیا:

پاش تەواو بوونی شەڕی سارد، بوارەکانی گشتی پێکهاتەی نێودەوڵەتی گۆڕانکاری بەسەرداهات، یەکێتی ئەورووپا کە نەدەکرا لەدەرەوەی ئەم گۆڕانەدا بمێنێتەوە کەلەساڵانی پەنجاکاندا لەگەڵ ئەو پێکهاتەیەی کردبووی بەئامانجی خۆی، لەساڵی نەوەدەکاندا رێکترخراو ولەشێوازێکی نوێدا گواستیەوە بۆ

لەم قۆناغەدا کەیەکێتی ئەوروپا ئامادەی بوونی تورکیایە بەئەندام، لەکاتێکی وادا پاڵ بەجیۆپۆلەتیکی کیشوەری ئارامیەوە دەنێ‌و هاوسنور دەبێت لەگەڵ ژێر سیستمەکانی گەورەترین کێشەی جیهان. یەکێتی ئەوروپا لەیەك کاتدا هەڵوێست بەرامبەر رەوشی ژێر سیستمەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست‌و قەفقاسیاو تورکمانستان وەربگرێ، لەگەڵ هێزی ئامادەی هێگێمۆندا جارێ نەیوەیستوە بکەوێتە ناو ململانێوە، بەڵام هەر رادەکێشرێتە ناوی. ئەمە بەواتایەك دەبێتە (لەدایکبوونی پێشوەختی جیۆپۆلەتیکی).

هەموو ئەم هۆکارانە، سەرەرای هەموو هەوڵەکانی تورکیا ئەوە دەردەخات کەناکرێ تورکیا هەتا (٢٠)ساڵی تریش بکەوێتە ناو یەکێتی ئەوروپاوە، ئەو هۆکارانەی لەسەرەوە باسکران هۆکاری سۆبژێکتیف نین، پێویست بەبابەتی جیۆپۆلەتیکی‌و جیۆکلتوری‌و جیۆئێکۆنۆمی دەکات، یەکێتی ئەوروپا پێکهاتەیەکی سیاسیە نەك سۆزداری، ژیرانە بەرێوە دەبرێت‌و بەرێوەبەرانی ئەم پێکهاتەیە لەبناغەدا بەرەسمیش نەبێت واپیشانی دەدەن کەچاوپێکەوتنەکان لەگەڵ تورکیادا هەتا ساڵی(٢٠١٠)ش ئەنجام نادرێت، بەمەش ئەوانە راستتر مامەڵە دەکەن بەرامبەر بەگەلی تورك زیاتر لەسیاسەتمەدارانی تورك، لەساڵی(٢٠١٠)دا چاوپێکەوتنەکان دەست پێدەکەن، لەگەڵ دەربرینێکی زۆرگەشدا ئەگەر(١٠)ساڵ درێژەش بکێشی، دەمانگەیەنێتە ساڵی(٢٠٢٠).

لێرەدا بەتیشك خستنە سەر ئەم راستیە بنچینەییانە دەبێ لەخۆمان بپرسین سیاسەتی یەکێتی ئەوروپا تاساڵی(٢٠٢٠)بەرامبەر بەتورکیا چۆن دەبێ؟ بۆچی ئەم سیاسەتە پەسەند دەکات؟ دەیەوێ تورکیا لەماوەی(٢٠٢٠ بۆ ٢٠٢٥)چۆن بێ؟

دوای ئەم بەشە، لێکۆڵینەوە لەسەر سیاسەتی سەرەکی یەکێتی ئەوروپا لەبەرامبەر تورکیایە.

بەشی دووەم- سیاسەتی یەکێتی ئەوروپا لەبەرامبەر تورکیا:

پاش تەواو بوونی شەری سارد، بوارەکانی گشتی پێکهاتەی نێودەوڵەتی گۆرانکاری بەسەرداهات، یەکێتی ئەوروپا کە نەدەکرا لەدەرەوەی ئەم گۆرانەدا بمێنێتەوە کەلەساڵانی پەنجاکاندا لەگەڵ ئەو پێکهاتەیەی کردبووی بەئامانجی خۆی، لەساڵی نەوەدەکاندا رێکترخراو ولەشێوازێکی نوێدا گواستیەوە بۆ

لەپەیوەندییەکانی نێوان یەکێتی ئەوروپاو تورکیادا، ناکرێت بەدەر لەمێژوو، پەیوەندییەکانی تورکەکان لەگەڵ ئەوروپادا شیبکرێتەوە، هەموو شتێك لەگەڵ مێژوودا هەیەو ئنجا وەك حەقیقەتێك لەسەر بناغەی مێژوویی فام دەکرێ، پەیوەندییە مێژووییەکانی نێوان تورکیاو ئەوروپا، پارچەیەکی گرنگی مێژووی جیهان پێکدەهێنێت. لەبنچینەدا، تورکەکان، لەساڵی(١٠٧١)دا لەمەلازگرد زیاتر، نەچۆتە ئەناتۆلیا، لەهەمان کاتدا کەوتۆتە ناو خاکی ئیمپراتۆریەتی بیزانسی دەوڵەتی ئەوروپییەوە. تورك بوون سەرەتا لەئەناتۆلیاو پاشان لەهەرێمی دەریای سپی رۆژهەلاتدا فەرمانڕەوایی دەست پێکرد، ئەوروپا بەدرێژایی(٢٥٠)ساڵ ئەمەی پەسەند کردوە، بەئامانجی نەهێشتنی تورکایەتی لەدەریای سپی، رۆژهەلاتی ئەناتۆلیادا، سوپاکانی خاچی یەکگرتوی ئەوروپا دوابەدوای یەك ئەم ئامانجەیان رادەستی یەکتر کردووە.

سوپا خاچییەکان بەهەموو هەوڵێکیانەوە نەیانتوانیوە پێشکەوتنەکانی تورکەکان لەناو ئەوروپادا بوەستێنن، (٦١٢)ساڵ پاش مەلازگرد، سوپای تورك بۆ جاری دووەم گەیشتۆتە دەرگای ڤیەنناو گەیشتۆتە لوتکە.

لەم ناوەندەدا پاش رزگارکردنی ئیستانبوڵ لەلایەن تورکەکانەوە، ئەوروپا لەهەستی خلیسکاندا ژیاوەو لەزیهنی ئەوروپادا لەسنورەکانی ئەوروپاوە پاشەکشەی کردووە هەتا ئیستانبوڵ. ئنجا لەسەدەی(١٩)دا لێکۆڵینەوە لەسەر شوێنەوار ناسە یۆنانیەکان دەستی پێکردووەو لەگەڵ ئەو هەموو خوێندنگە خۆبەخشەی لەئەناتۆلیادا بلاوبۆتەوە، جارێکیتر ئەوروپا بوونی ئەناتۆلیا دۆزراوەتەوە.

ئەوروپا لەروی مێژووییەوە، ئەناتۆلیایەکی بێ تورك وەك پارچەیەك لەئەوروپا پەسەند دەکات. لەلایەکی ترەوە، تورکایەتی لەژێر دەسەلاتی خانەدانی عوسمانیو سەلجوقیدا(٧٠٣)ساڵ قەڵەمڕەویان بەرەو ئەوروپا چووە، لەگەڵ پاشەکشەی بەردەوامیان لەئەوروپا(١٥٦)ساڵ تەماشای کردووە، ساڵی ١٩١٨ کەدوا گەشتی خاچیە، ساڵی بەدەستهێنانی سەرکەوتنە بەرامبەر بەتورکەکان، لەو ساڵەدا سەرۆکی بەریتانیا لەرونکردنەوەکانیدا هۆکارێکی نەدۆزیوەتەوە بۆ دەرکردنی تورکەکان لەئەناتۆلیا.

لەپەیوەندییەکانی نێوان یەکێتی ئەوروپاو تورکیادا، ناکرێت بەدەر لەمێژوو، پەیوەندییەکانی تورکەکان لەگەڵ ئەوروپادا شیبکرێتەوە، هەموو شتێك لەگەڵ مێژوودا هەیەو ئنجا وەك حەقیقەتێك لەسەر بناغەی مێژوویی فام دەکرێ، پەیوەندییە مێژووییەکانی نێوان تورکیاو ئەوروپا، پارچەیەکی گرنگی مێژووی جیهان پێکدەهێنێت. لەبنچینەدا، تورکەکان، لەساڵی(١٠٧١)دا لەمەلازگرد زیاتر، نەچۆتە ئەناتۆلیا، لەهەمان کاتدا کەوتۆتە ناو خاکی ئیمپراتۆریەتی بیزانسی دەوڵەتی ئەوروپییەوە. تورك بوون سەرەتا لەئەناتۆلیاو پاشان لەهەرێمی دەریای سپی رۆژهەڵاتدا فەرمانڕەوایی دەست پێکرد، ئەوروپا بەدرێژایی(٢٥٠)ساڵ ئەمەی پەسەند کردوە، بەئامانجی نەهێشتنی تورکایەتی لەدەریای سپی، رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیادا، سوپاکانی خاچی یەکگرتوی ئەوروپا دوابەدوای یەك ئەم ئامانجەیان رادەستی یەکتر کردووە.

سوپا خاچیەکان بەهەموو هەوڵێکیانەوە نەیانتوانیوە پێشکەوتنەکانی تورکەکان لەناو ئەوروپادا بوەستێنن، (٦١٢)ساڵ پاش مەلازگرد، سوپای تورك بۆ جاری دووەم گەیشتۆتە دەرگای ڤیەنناو گەیشتۆتە لوتکە.

لەم ناوەندەدا پاش رزگارکردنی ئیستانبول لەلایەن تورکەکانەوە، ئەوروپا لەهەستی خلیسکاندا ژیاوەو لەزیهنی ئەوروپادا لەسنورەکانی ئەوروپاوە پاشەکشەی کردووە هەتا ئیستانبوڵ. ئنجا لەسەدەی(١٩)دا لێکۆڵینەوە لەسەر شوێنەوار ناسە یۆنانیەکان دەستی پێکردووەو لەگەڵ ئەو هەموو خوێندنگە خۆبەخشەی لەئەناتۆلیادا بلاوبۆتەوە، جارێکیتر ئەوروپا بوونی ئەناتۆلیا دۆزراوەتەوە.

ئەوروپا لەروی مێژووییەوە، ئەناتۆلیایەکی بێ تورك وەك پارچەیەك لەئەوروپا پەسەند دەکات. لەلایەکی ترەوە، تورکایەتی لەژێر دەسەلاتی خانەدانی عوسمانیو سەلجوقیدا(٧٠٣)ساڵ قەڵەمڕەویان بەرەو ئەوروپا چووە، لەگەڵ پاشەکشەی بەردەوامیان لەئەوروپا(١٥٦)ساڵ تەماشای کردووە، ساڵی ١٩١٨ کەدوا گەشتی خاچیە، ساڵی بەدەستهێنانی سەرکەوتنە بەرامبەر بەتورکەکان، لەو ساڵەدا سەرۆکی بەریتانیا لەرونکردنەوەکانیدا هۆکارێکی نەدۆزیوەتەوە بۆ دەرکردنی تورکەکان لەئەناتۆلیا.

نێواندا نەما، گەرەنتی نییە بەوەی کە تورکیا ببێتە پارچەیەکی یەکسان لە یەکێتی ئەوروپا.

دانیشتوانی تورکیا لە ساڵی(٢٠٢٥)دا دەبێتە(٨٣) ملیۆن دانیشتوی گەنج، لەبەرامبەر(٤٨١) ملیۆن دانیشتوی پیر کە(٥ر٧)ی دانیشتوی یەکێتی ئەوروپا پێکدەهێنێ، تورکیا لە هەمانکاتدا پاش شەڕی دووەمی جیهانی، بە ئەزموونی جەنگدا تێپەڕیوەو خاوەنی یەکێکە لە سوپا بەهێزەکان کە دەتوانێ بەدەر لە سنور بجوڵێتەوە، لەلایەکی دیکەوە تورکیا نزیکی سەرچاوەکانی وزەیەو بەشێك لەمانە لە خاکەکەی خۆیەوە دەگوێزرێتەوە، بەم شێوەیە لەئەنجامدا، ئەو وڵاتانە دەخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە کە لەڕووی بازرگانیو پیشەسازییەوە پێشکەوتوونو نزیکن لەسنوری خۆیەوە وەك:

(یۆنان، بولغاریا، گورجستان، ئازەربایجان، ئێران، عێراقو سوریا) کە لەهەموو ئەم شوێنانەدا بەگشتی(٥٠) ملیۆن تورك دەژین، لەسەر ئەم بنچینەیە تورکیا وڵاتێك نییە کە بچێتە ناو یەکێتی ئەوروپاو کۆنترۆڵ بکرێت.

هەروەها تورکیا لەناو یەکێتی ئەوروپادا یان لەدەرەوەی، بەدانیشتووی گەنجەوە پێشدەکەوێ، ئەمەش بەلای بڕۆکسلەوە وەك هەڕەشەیەك دەبینرێ. مێژوو چۆن لەزیهنی سیاسەتمەدارو ڕۆشنبیرانی تورکداو لەناخیاندا کاریگەری قوڵی بەجێهێشتووە، لەزیهنی ڕۆشنبیرانو سیاسەتمەدارانی ئەوروپیشدا هەر بەم شێوەیەیە. تورك لەڕوانگەی ئەوروپییەکانەوە ڕۆڵی خۆدەرخستنە ناو گۆڕەپان دەبینن، لەروانگەی هیچ وڵاتێکی یەکێتی ئەوروپاوە بیر لەوە ناکرێتەوە کە ئەم خۆدەرخستنە مەیدانە پاش چوونی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەوروپا بەردەوام دەبێت یان نا؟ تاکو ئەو ترسە نەمێنێت.

بۆ ئەمەش، تورکیا لەسەر جوگرافیای ئەناتۆلیاوە بچێتە ناو یەکێتی ئەوروپاوە نابێ بەجوگرافیایەکی خاوەن نەتەوەو دەوڵەت لەکۆماری تورکیادا. لەگەڵ دەربڕینێکی کراوەدا، جوگرافیای ئەناتۆلیا وەك یۆغسلافیا کە دوای ئەوەی لەشەڕێکی ناوخۆدا دەرچوە بە دێپارتمانەکانەوە جیا دەبێتەوەو هەندێك لەپارچەکانی یاخود هەمووی لەچوارچێوەی پێکهاتەیەکی فیدراڵیدا داوا دەکرێت کەبۆ یەکێتی ئەوروپا هەڵبگیرێت.

نێواندا نەما، گەرەنتی نییە بەوەی کە تورکیا ببێتە پارچەیەکی یەکسان لە یەکێتی ئەوروپا.

دانیشتوانی تورکیا لە ساڵی(٢٠٢٥)دا دەبێتە(٨٣) ملیۆن دانیشتوی گەنج، لەبەرامبەر(٤٨١) ملیۆن دانیشتوی پیر کە(٧ر٥)ی دانیشتوی یەکێتی ئەوروپا پێکدەهێنێ، تورکیا لە هەمانکاتدا پاش شەڕی دووەمی جیهانی، بە ئەزموونی جەنگدا تێپەڕیوەو خاوەنی یەکێکە لە سوپا بەهێزەکان کە دەتوانێ بەدەر لە سنور بجوڵێتەوە، لەلایەکی دیکەوە تورکیا نزیکی سەرچاوەکانی وزەیەو بەشێك لەمانە لە خاکەکەی خۆیەوە دەگوێزرێتەوە، بەم شێوەیە لەئەنجامدا، ئەو وڵاتانە دەخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە کە لەڕووی بازرگانیو پیشەسازییەوە پێشکەوتوونو نزیکن لەسنوری خۆیەوە وەك:

(یۆنان، بولغاریا، گورجستان، ئازەربایجان، ئێران، عێراقو سوریا) کە لەهەموو ئەم شوێنانەدا بەگشتی(٥٠) ملیۆن تورك دەژین، لەسەر ئەم بنچینەیە تورکیا وڵاتێك نییە کە بچێتە ناو یەکێتی ئەوروپاو کۆنترۆڵ بکرێت.

هەروەها تورکیا لەناو یەکێتی ئەوروپادا یان لەدەرەوەی، بەدانیشتووی گەنجەوە پێشدەکەوێ، ئەمەش بەلای بڕۆکسلەوە وەك هەڕەشەیەك دەبینرێ. مێژوو چۆن لەزیهنی سیاسەتمەدارو رۆشنبیرانی توركداو لەناخیاندا کاریگەری قوڵی بەجێهێشتووە، لەزیهنی رۆشنبیرانو سیاسەتمەدارانی ئەوروپیشدا هەر بەم شێوەیەیە. تورك لەڕوانگەی ئەوروپیەکانەوە رۆڵی خۆدەرخستنە ناو گۆڕەپان دەبینن، لەروانگەی هیچ وڵاتێکی یەکێتی ئەوروپاوە بیر لەوە ناکرێتەوە کە ئەم خۆدەرخستنە مەیدانە پاش چوونی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەوروپا بەردەوام دەبێت یان نا؟ تاکو ئەو ترسە نەمێنێت.

بۆ ئەمەش، تورکیا لەسەر جوگرافیای ئەناتۆلیاوە بچێتە ناو یەکێتی ئەوروپاوە نابێ بەجوگرافیایەکی خاوەن نەتەوەو دەوڵەت لەکۆماری تورکیادا. لەگەڵ دەربڕینێکی کراوەدا، جوگرافیای ئەناتۆلیا وەك یۆغسلافیا کە دوای ئەوەی لەشەڕێکی ناوخۆدا دەرچوە بە دێپارتمانەکانەوە جیا دەبێتەوەو هەندێك لەپارچەکانی یاخود هەمووی لەچوارچێوەی پێکهاتەیەکی فیدراڵیدا داوا دەکرێت کەبۆ یەکێتی ئەوروپا هەڵبگیرێت.

و-ئابوری.

أ-پانتایی ئایدۆلۆجیاو- سایکۆلۆجی:

تەوەری بناغەیی ئایدۆلۆجی- سایکۆلۆجی، لەم قۆناغەدا تێزێکی زۆر بەبانگەشەیە، تێزی(نەبوونی میللەتێکی وەك میللەتی تورك) تێزێکی پۆلەتیکی پێکدێنێ. تەنانەت ماوەیەکە سیاسەتمەدارانی تورکیش ئەوەیان پەسەند کردووە کە(تورکیا موزایکێکە)و پشت دەبەستێت بە شەڕی ئایدۆلۆجیای سەرەکی دەزگای ئیستخباراتی سۆڤێت KGB، لێدانی شێوازی ئایدۆلۆجیا، لەسەر زەمینەیەکی نەرم لەگەڵ لێدانی ئایدۆلۆجیا- سایکۆلۆجی گوێزراوەتەوە بۆ قۆناغێکی نوێ.

ئەم تێزە نوێیەش، بەرهەمی دەزگای ئیستخباراتی ئەڵمانە، داهێنانی ئەم تێزە نوێیە(پرۆفیسۆر، دکتۆر ئۆدۆس ستێینباچ)ی بەڕێوەبەری ئەنیستیتۆی رۆژهەڵات(ئۆریەنت)ە کە رێکخراوێکی لێکۆڵینەوەی دەوڵەتی ئەڵمانە، وەك لەهەمان کاتدا ئەندامی موخابەراتی سەربازی ئەڵمانە، دەڵێ:(کێشەکە لەوەدایە کە ئەتاتورك بەفەرمانێکی پاشایەتی، دەوڵەتێکی دەستکردو نەتەوەیەکی تورکی وەك بەرهەمێکی دەستکرد خولقاند. کێشەکە کەمالیزمو بنەماکانی عیلمانیەتو نەتەوایەتی کەمالیزمە. کێشەکە دروستکردنی، زۆرلێکردن، نەتەوەی تورکی دەستکردە، نەتەوەیەکی بەم جۆرە نییە، وەك نییە، لەتورکیادا پێکدادانی نێوان تورك- کورد، موسڵمان- عیلمانی، عەلەوی- دەوڵەت دەبینین، ئەتاتورك چۆن ئەم نەتەوە دەستکردەی دروستکرد؟ سەرەتا ئەرمەنیەکان پاشانیش- یۆنانەکانی لەناو برد.)

جگە لە(پرۆ. د. ئۆدۆ ستێینباچ)، گەلێك ئۆریانتالیستی ئەوروپای رۆژئاوایش ئەم کارە بەناو زانستیە لەپلاتفۆرمداو پاراستنی ئەم تێزە لە سەرەتای ساڵی(٢٠٠٢)دا کەوەك ئەزموونی یەکەم ژیاوە، گویزاوەتەوە بۆ پلاتفۆرمی رەسمی.

باڵیۆزی سوید لەئیزمیر کۆبوونەوەیەکی ئەنجامدا، تێیدا پەرتوکێکی بڵاوکردۆتەوە کەتێزی(نەتەوەیەك نییە بەناوی نەتەوەی تورکەوە، تەنها

و-ئابوری.

أ-پانتایی ئایدۆلۆجیاو- سایکۆلۆجی:

تەوەری بناغەیی ئایدۆلۆجی- سایکۆلۆجی، لەم قۆناغەدا تێزێکی زۆر بەبانگەشەیە، تێزی(نەبوونی میللەتێکی وەك میللەتی تورك) تێزێکی پۆلەتیکی پێکدێنێ. تەنانەت ماوەیەکە سیاسەتمەدارانی تورکیش ئەوەیان پەسەند کردووە کە(تورکیا موزایکێکە)و پشت دەبەستێت بە شەڕی ئایدۆلۆجیای سەرەکی دەزگای ئیستخباراتی سۆڤێت KGB، لێدانی شێوازی ئایدۆلۆجیا، لەسەر زەمینەیەکی نەرم لەگەڵ لێدانی ئایدۆلۆجیا- سایکۆلۆجی گوێزراوەتەوە بۆ قۆناغێکی نوێ.

ئەم تێزە نوێیەش، بەرهەمی دەزگای ئیستخباراتی ئەڵمانە، داهێنانی ئەم تێزە نوێیە(پرۆفیسۆر، دکتۆر ئۆدۆس ستێینباچ)ی بەڕێوەبەری ئەنیستیتۆی رۆژهەڵات(ئۆریەنت)ە کە رێکخراوێکی لێکۆڵینەوەی دەوڵەتی ئەڵمانە، وەك لەهەمان کاتدا ئەندامی موخابەراتی سەربازی ئەڵمانە، دەڵێ:(کێشەکە لەوەدایە کە ئەتاتورك بەفەرمانێکی پاشایەتی، دەوڵەتێکی دەستکردو نەتەوەیەکی تورکی وەك بەرهەمێکی دەستکرد خولقاند. کێشەکە کەمالیزمو بنەماکانی عیلمانیەتو نەتەوایەتی کەمالیزمە. کێشەکە دروستکردنی، زۆرلێکردن، نەتەوەی تورکی دەستکردە، نەتەوەیەکی بەم جۆرە نییە، وەك نییە، لەتورکیادا پێکدادانی نێوان تورك- کورد، موسڵمان- عیلمانی، عەلەوی- دەوڵەت دەبینین، ئەتاتورك چۆن ئەم نەتەوە دەستکردەی دروستکرد؟ سەرەتا ئەرمەنیەکان پاشانیش- یۆنانەکانی لەناو برد.)

جگە لە(پرۆ. د. ئۆدۆ ستێینباچ)، گەلێك ئۆریانتالیستی ئەورووپای رۆژئاوایش ئەم کارە بەناو زانستیە لەپلاتفۆرمداو پاراستنی ئەم تێزە لە سەرەتای ساڵی(٢٠٠٢)دا کەوەك ئەزموونی یەکەم ژیاوە، گویزاوەتەوە بۆ پلاتفۆرمی رەسمی.

باڵیۆزی سوید لەئیزمیر کۆبوونەوەیەکی ئەنجامدا، تێیدا پەرتوکێکی بڵاوکردۆتەوە کەتێزی(نەتەوەیەك نییە بەناوی نەتەوەی تورکەوە، تەنها

بەکورتی، میدیاکە، لەقۆناغی ئاگر بەستدا بەشێوازێکی جەسورانە، لەراگەیاندنی نۆکەر زیاتر دژایەتی کۆماری دیموکراتیو میللیو عیلمانیو میللەتی تورکی کردووەو بەردەوام لەڕەوشی لێداندا بووە بەرامبەر بە نەتەوەی تورکو یەکێتی میللیو بەها بنچینەییەکانی کۆمارەکە.

ب-پانتایی نەژاد- پۆلەتیك:

تورکیاو میللەتەکەی، لەکۆتایی ساڵی ١٩٦٠دا دەستی بەگەشە کردووە و لەساڵانی ١٩٨٠دا چۆتە قۆناغێکی نوێوەو ناچار بووە لەگەڵ تیرۆری جودا خوازدا خەبات بکات. تورکیاو دانیشتوانەکەی لەکۆتایی ئەم قۆناغەدا سەرەڕای باری ئێجگار قورسی ماددیو مەعنەوییەی کەپێوەی دەتلێتەوە، پلانی رێکخراوی pkk ی بەکرێگیراوی ئیمپریالیزمو تۆخمەکانی پشتەوەیان لەناوچەکەدا تێکشکاندوە، بەڵام رێکخراوی تیرۆر بۆتە هۆکاری تێکدانی زۆری بونیادی میللیمان، و زیانی بە ناسنامەی میللیمان گەیاندووە.

ئێستا کاتی تازەکردنەوەی ئەو شانە میللیەیە کە رێکخراوی تیرۆر زیانی پێگەیاندووە، بە پڕوپاگەندەیەکی خەستی ئایدۆلۆجیەوە، ئەو سەرکەوتنە سەربازییەی دژ بە رێکخراوی تیرۆر بە دەستهێنراو، و لەگەڵ راهێنانەوەی ورەدا کاتی ئەنجام وەرگرتنی سیاسی دروست دەکەن. چونی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەورووپا بەو مەرجانەی کۆبنهاگن، مانای دروستکردنەوەی پێکهاتی نەتەوەییە لەتورکیا، بۆ ئەمەش ژێرخانی کۆمەڵایەتیو حقوقی ئامادە دەکرێت، بەڵام ئەم کارە بەو مانایە دێت، هەزاران شەهیدو ملیۆنان دۆلاری لەشەڕی رێکخراوی تیرۆرمان خەرجکردوە بەهەدەر بڕوات.

لەگەڵ پەسندکردنی مەرجەکانی کۆپنهاگندا، لەتورکیادا بەزکردنەوەی هەستە نەژادییەکانیش ئەنجام دەدرێت. لەبنچینەدا، لەم(٣٠) ساڵەی دواییدا هەتا ئێستا، چ روسیاو چ سیاسەتمەدارانی تورك، لەڕێگەی رۆژئاواییەکانو رووناکبیری تورکەوە لەگەڵ ئەوەی شەڕی دەروونی بەرامبەر بە هاوڵاتیانی کۆماری تورکیا ئەنجامدەدەن، لەڕێگای تێکدانی مەفهومی کۆمارەکەمانەوە، رەهەندێکی گەورەیان کردۆتەوە کۆمارەکەمان کە پشتی بەستوە بە مەفهومی میللەتی تورکەوە، ئەگەر بێتو بڕوخێنرێ، مەرجەکانی کۆپنهاگن

بەکورتی، میدیاکە، لەقۆناغی ئاگر بەستدا بەشێوازێکی جەسورانە، لەراگەیاندنی نۆکەر زیاتر دژایەتی کۆماری دیموکراتیو میللیو عیلمانیو میللەتی تورکی کردووەو بەردەوام لەڕەوشی لێداندا بووە بەرامبەر بە نەتەوەی تورکو یەکێتی میللیو بەها بنچینەیی‌یەکانی کۆمارەکە.

ب-پانتایی نەژاد- پۆلەتیك:

تورکیاو میللەتەکەی، لەکۆتایی ساڵی ١٩٦٠دا دەستی بەگەشە کردووە و لەساڵانی ١٩٨٠دا چۆتە قۆناغێکی نوێوەو ناچار بووە لەگەڵ تیرۆری جودا خوازدا خەبات بکات. تورکیاو دانیشتوانەکەی لەکۆتایی ئەم قۆناغەدا سەرەڕای باری ئێجگار قورسی ماددیو مەعنەوییەی کەپێوەی دەتلێتەوە، پلانی رێکخراوی pkk ی بەکرێگیراوی ئیمپریالیزمو تۆخمەکانی پشتەوەیان لەناوچەکەدا تێکشکاندوە، بەڵام رێکخراوی تیرۆر بۆتە هۆکاری تێکدانی زۆری بونیادی میللیمان، و زیانی بە ناسنامەی میللیمان گەیاندووە.

ئێستا کاتی تازەکردنەوەی ئەو شانە میللیەیە کە رێکخراوی تیرۆر زیانی پێگەیاندووە، بە پڕوپاگەندەیەکی خەستی ئایدۆلۆجیەوە، ئەو سەرکەوتنە سەربازییەی دژ بە رێکخراوی تیرۆر بە دەستهێنراو، و لەگەڵ راهێنانەوەی وردا کاتی ئەنجام وەرگرتنی سیاسی دروست دەکەن. چونی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەوروپا بەو مەرجانەی کۆبنهاگن، مانای دروستکردنەوەی پێکهاتی نەتەوەیی‌یە لەتورکیا، بۆ ئەمەش ژێرخانی کۆمەڵایەتیو حقوقی ئامادە دەکرێت، بەڵام ئەم کارە بەو مانایە دێت، هەزاران شەهیدو ملیۆنان دۆلاری لەشەڕی رێکخراوی تیرۆرمان خەرجکردوە بەهەدەر بڕوات.

لەگەڵ پەسندکردنی مەرجەکانی کۆپنهاگندا، لەتورکیادا بەزکردنەوەی هەستە نەژادییەکانیش ئەنجام دەدرێت. لەبنچینەدا، لەم(٣٠) ساڵەی دواییدا هەتا ئێستا، چ روسیاو چ سیاسەتمەدارانی تورك، لەڕێگەی رۆژئاواییەکانو رووناکبیری تورکەوە لەگەڵ ئەوەی شەڕی دەروونی بەرامبەر بە هاوڵاتیانی کۆماری تورکیا ئەنجامدەدەن، لەڕێگای تێکدانی مەفهومی کۆمارەکەمانەوە، رەهەندێکی گەورەیان کردۆتەوە کۆمارەکەمان کە پشتی بەستوە بە مەفهومی میللەتی تورکەوە، ئەگەر بێتو بڕوخێنرێ، مەرجەکانی کۆپنهاگن

یەکێتی ئەوروپا لەڕاپۆرتی چوونە پێشی ساڵی٢٠٠١دا خاسیەتێکی تری گرنگی باسکردووە، ئەویش بە ماف دان بە هاووڵاتیانی عەلەویمان کە زیان دەگەیەنێت بە شانەی ریشەیی نەتەوەیی تورکیا، ئەم مافانە لەگەڵ پەیمانی لۆزاندا درا بوون بە هاووڵاتیانی یەهودیو ئەرمەنیو یۆنانەکان. بە هەمانشێوە ئەم مافانە دەخرێتە باسی رۆژەوە. برۆکسل ئەم هەنگاوەی خۆی بە قۆناغێکی زۆر ترسناك دەستپێکردووە، هیچ کەسێك ئەم مافانەی کە یەکێتی ئەوروپا داوایدەکات وەك مافی کلتوری فەردی ناوەرۆکەکەی ناخاتە روو، لێرەدا ئەو شتانەی داوادەکرێت کۆکراوەو کۆلەکتیڤە.

هەموو ئەم مەسەلانە، لەقۆناغی(٢٠٠١-٢٠٠٢)دا لەتورکیادا دەبینرێت کە بەقۆناغێکی زۆر ترسناك دەستیپێکردووە، ئەم قۆناغە ناوی(کێشەی تورکیا)یە، لەو رۆژەی کۆمارەکە دامەزراوە هەتا ئێستا، ئەوەی کە دەڵێ(بەشانازیەوە تورکم)، ئەم قسە بە جەوهەرەی ئەتاتورك لەسەر بنەما سیاسیو کلتورییەکان کراوە، مەفهومی نەژاد پەرستی ئەتاتورك کەوتۆتە ناو قۆناغی گۆڕانێکی زۆر جددییەوەو قازانجێك بە سیفەتی لەبەرچاو نەگرتن دەستیپێکردووە. Pkk بەگوتەی(ئێمە تورك نین، کوردین) کاریگەری خۆیان کردۆتە سەر کۆمەڵێك لە هاووڵاتی ئێمە، (تورك- کورد) یەکن، بەرامبەر بەو قسەیە نزیکبوونەوەیەکی یەکگرتنە باوەش، ئەو کۆمەڵانەی لەخەمی پاراستنی ئاشتی ناوخۆدان بە نەگرتنە بەرچاوێکی بەپەلە دەخلیسکێنە ناو نەژاد پەرستی تورکو بە شێوازێکی تاوانبار کردن گوتەی(کوردەکان تورك نین) پێشدەخەن، لەگەڵ پەسەند کردنی مەرجەکانی کۆپنهاگندا، داواکاری پەروەردەو پەخشی رادیۆو تەلەفزیۆن دەکرێ بەزمانەکانی(کوردی، عەرەبی، چەرکەس، لازیو گورجی)ئەم داواکارییانە بە لەبەرچاو نەگرتنی کاریگەری لەسەر نەژاد پەرستی تورکیا ئاشکرایە چ کاریگەرییەك دەکات.

ج-پانتایی پۆلەتیك- دامەزراوە:

لاقی سێهەمی پۆلەتیکی یەکێتی ئەوروپا لەسەر تورکیا ، گۆڕانکاری پێکهاتەی پۆلەتیکی تورکیا پێکدەهێنێ، لەگەڵ ئاراستە کردنی هێرشەکانی ئایدۆلۆجی لەسەر کۆمارەکە، پاش تێکدانی مەفهومی نەتەوایەتی، کۆماری

یەکێتی ئەوروپا لەڕاپۆرتی چوونە پێشی ساڵی ٢٠٠١دا خاسیەتێکی تری گرنگی باسکردووە، ئەویش بە ماف دان بە هاووڵاتیانی عەلەویمان کە زیان دەگەیەنێت بە شانەی ریشەیی نەتەوەیی تورکیا، ئەم مافانە لەگەڵ پەیمانی لۆزاندا درا بوون بە هاووڵاتیانی یەهودیو ئەرمەنیو یۆنانەکان. بە هەمانشێوە ئەم مافانە دەخرێتە باسی رۆژەوە. برۆکسل ئەم هەنگاوەی خۆی بە قۆناغێکی زۆر ترسناك دەستپێکردووە، هیچ کەسێك ئەم مافانەی کە یەکێتی ئەوروپا داوایدەکات وەك مافی کلتوری فەردی ناوەرۆکەکەی ناخاتە روو، لێرەدا ئەو شتانەی داوادەکرێت کۆکراوەو کۆلەکتیڤە.

هەموو ئەم مەسەلانە، لەقۆناغی(٢٠٠١-٢٠٠٢)دا لەتورکیادا دەبینرێت کە بەقۆناغێکی زۆر ترسناك دەستیپێکردووە، ئەم قۆناغە ناوی(کێشەی تورکیا)یە، لەو رۆژەی کۆمارەکە دامەزراوە هەتا ئێستا، ئەوەی کە دەڵێ(بەشانازیەوە تورکم)، ئەم قسە بە جەوهەرەی ئەتاتورك لەسەر بنەما سیاسیو کلتورییەکان کراوە، مەفهومی نەژاد پەرستی ئەتاتورك کەوتۆتە ناو قۆناغی گۆڕانێکی زۆر جددییەوەو قازانجێك بە سیفەتی لەبەرچاو نەگرتن دەستیپێکردووە. Pkk بەگوتەی(ئێمە تورك نین، کوردین) کاریگەری خۆیان کردۆتە سەر کۆمەڵێك لە هاووڵاتی ئێمە، (تورك- کورد) یەکن، بەرامبەر بەو قسەیە نزیکبوونەوەیەکی یەکگرتنە باوەش، ئەو کۆمەڵانەی لەخەمی پاراستنی ئاشتی ناوخۆدان بە نەگرتنە بەرچاوێکی بەپەلە دەخلیسکێنە ناو نەژاد پەرستی تورکو بە شێوازێکی تاوانبار کردن گوتەی(کوردەکان تورك نین) پێشدەخەن، لەگەڵ پەسەند کردنی مەرجەکانی کۆپنهاگندا، داواکاری پەروەردەو پەخشی رادیۆو تەلەفزیۆن دەکرێ بەزمانەکانی(کوردی، عەرەبی، چەرکەس، لازیو گورجی)ئەم داواکارییانە بە لەبەرچاو نەگرتنی کاریگەری لەسەر نەژاد پەرستی تورکیا ئاشکرایە چ کاریگەرییەك دەکات.

ج-پانتایی پۆلەتیك- دامەزراوە:

لاقی سێهەمی پۆلەتیکی یەکێتی ئەوروپا لەسەر تورکیا ، گۆڕانکاری پێکهاتەی پۆلەتیکی تورکیا پێکدەهێنێ، لەگەڵ ئاراستە کردنی هێرشەکانی ئایدۆلۆجی لەسەر کۆمارەکە، پاش تێکدانی مەفهومی نەتەوایەتی، کۆماری

جیۆپۆلەتیکی، پاڵ بە دەوڵەتی تورك‌و میللەتەکەیەوە دەنێن کە بکەونە ناو بارێکی دەروونی تێکشکاوی شاراوەوە.ئەم پانتاییە، دەرکردنی تورکیایە لەقوبرس‌و کردنی قوبرسە بەدوورگەی کریتی دووەم‌و دەریای(ئیجە) قلّپ بکەنە ناو دەریایەکی ئەوروپاو یۆنانەوە، بەمەش تورکیا لەدەریاکانەوە راودەنرێت. ئەگەر قوبرس‌و دەریای ئیجە بەپێی بەرژەوەندییەکانی ئەوروپاو یۆنان رێکبخرێت، بەوەش لەدەست دەچێت‌و، بەمەش کاریگەری پۆلەتیکی‌و دەروونی قوڵی لێدەبێتەوە. چونکە قوبرس‌و ئیجە دوو سەنگەری خاڵەکانی بەرگری بنچینەیی تورکیا پێکدەهێنن بەرامبەر داخوازییەکانی رۆژئاوا. لەبارو دۆخێکدا ئەگەر ئەم دوو بەرەیە هەڵبوەشێنرێتەوە، بەهۆی ئەو داخوازیانەی کەلە رۆژئاواوە دێن، بەرگری دەروونی لەئارادا نامێنێ.

پارچەیەك لەپانتایی داواکاری جیۆپۆلەتیکە گرنگەکان، ئەناتۆلیا دەگۆڕێت بۆ پۆلەتیکای حاڵەتێك کە(پاشماوەیەکی جیۆپۆلەتیکی) پێك دەهێنێ، لەگەڵێك بەشی جیهاندا(بچووککردنەوە- Kursellesme) بۆتە هۆی هەژارییەکی لەڕادە بەدەر، ئەمەش وادەکات کەمرۆڤی هەرێمەکان هەوڵەکانیان بخەنە روو بۆ ئەوەی بڕژێنە ناو هەرێمە دەوڵەمەندەکانی جیهانەوە بەتایبەتیش وڵاتانی یەکێتی ئەوروپا تورکیا لەم کۆچە مۆدێرنەی کە ئێمە بە(کۆچی قەومەکان) پێناسەی دەکەین، لەڕەوشی تێپەڕ بوونی جوگرافیایەکدایە، تورکیا تەنها لەگەڵ ئیعتباری پلەو پایەی ئابوریدا نییە، لەگەل رێکخستنی حقوقیدا کە بۆ پەنابەرانی کردووە، لەڕەوشی وڵاتێکی تێپەڕ بوودایە.

بەم شێوەیە یەکێتی ئەوروپا دەیەوێ تورکیا بەیەکێك لەو سەنگەرانە بگۆڕێتەوە کەلە دەوروپشتی دیوارەکانی قەڵای یەکێتی ئەوروپا لێدراوە، سیاسەتی کۆکردنەوەی ئەو مرۆڤانەی پەنایان بردۆتە بەر یەکێتی ئەوروپا لەو سەنگەرەدا پەیڕەو دەکرێ، بۆ ئەمەش برۆکسل فشار دەخاتە سەر ئەنقەرە تاوەکو سیاسەتی سەر پەنابەران بگۆڕێت.

ه-پانتایی مێژوو-دەروونی:

سیاسەتێکی تری یەکێتی ئەوروپا بەرامبەر بە تورکیا لەگەڵ جوڵە مێژووییەکەی تورکیادا، هێرش کردنە سەر بەرژەوەندییەکانی ئێستاو داهاتووی

جیۆپۆلەتیکی، پاڵ بە دەوڵەتی تورك‌و میللەتەکەیەوە دەنێن کە بکەونە ناو بارێکی دەروونی تێکشکاوی شاراوەوە.ئەم پانتاییە، دەرکردنی تورکیایە لەقوبرس‌و کردنی قوبرسە بەدوورگەی کریتی دووەم‌و دەریای(ئیجە) قلّپ بکەنە ناو دەریایەکی ئەوروپاو یۆنانەوە، بەمەش تورکیا لەدەریاکانەوە راودەنرێت. ئەگەر قوبرس‌و دەریای ئیجە بەپێی بەرژەوەندییەکانی ئەوروپاو یۆنان رێکبخرێت، بەوەش لەدەست دەچێت‌و، بەمەش کاریگەری پۆلەتیکی‌و دەروونی قوڵی لێدەبێتەوە. چونکە قوبرس‌و ئیجە دوو سەنگەری خاڵەکانی بەرگری بنچینەیی تورکیا پێکدەهێنن بەرامبەر داخوازییەکانی رۆژئاوا. لەبارو دۆخێکدا ئەگەر ئەم دوو بەرەیە هەڵبوەشێنرێتەوە، بەهۆی ئەو داخوازیانەی کەلە رۆژئاواوە دێن، بەرگری دەروونی لەئارادا نامێنێ.

پارچەیەك لەپانتایی داواکاری جیۆپۆلەتیکە گرنگەکان، ئەناتۆلیا دەگۆڕێت بۆ پۆلەتیکای حاڵەتێك کە(پاشماوەیەکی جیۆپۆلەتیکی) پێك دەهێنێ، لەگەڵێك بەشی جیهاندا(بچووککردنەوە- Kursellesme) بۆتە هۆی هەژارییەکی لەڕادە بەدەر، ئەمەش وادەکات کەمرۆڤی هەرێمەکان هەوڵەکانیان بخەنە روو بۆ ئەوەی برژێنە ناو هەرێمە دەوڵەمەندەکانی جیهانەوە بەتایبەتیش ولاّتانی یەکێتی ئەوروپا تورکیا لەم کۆچە مۆدێرنەی کە ئێمە بە(کۆچی قەومەکان) پێناسەی دەکەین، لەڕەوشی تێپەڕ بوونی جوگرافیایەکدایە، تورکیا تەنها لەگەڵ ئیعتباری پلەو پایەی ئابوریدا نییە، لەگەل رێکخستنی حقوقیدا کە بۆ پەنابەرانی کردووە، لەڕەوشی ولاّتێکی تێپەڕ بوودایە.

بەم شێوەیە یەکێتی ئەوروپا دەیەوێ تورکیا بەیەکێك لەو سەنگەرانە بگۆڕێتەوە کەلە دەوروپشتی دیوارەکانی قەلاّی یەکێتی ئەوروپا لێدراوە، سیاسەتی کۆکردنەوەی ئەو مرۆڤانەی پەنایان بردۆتە بەر یەکێتی ئەوروپا لەو سەنگەرەدا پەیڕەو دەکرێ، بۆ ئەمەش برۆکسل فشار دەخاتە سەر ئەنقەرە تاوەکو سیاسەتی سەر پەنابەران بگۆڕێت.

هـ-پانتایی مێژوو-دەروونی:

سیاسەتێکی تری یەکێتی ئەوروپا بەرامبەر بە تورکیا لەگەڵ جوڵە مێژووییەکەی تورکیادا، هێرش کردنە سەر بەرژەوەندییەکانی ئێستاو داهاتووی

پەرلـەمانی ئـەوروپا پـاش پەسـەند كردنـی پـرۆژە بڕیـاری نـەژاد كـوژی ئەرمەنیەكان، لە٨/ئازار/٢٠٠١یشدا بەمەبەستی یاد كردنەوەی بـەناو نـەژاد كـوژی ئەرمەنیـەكان، بەرامبـەر بـەو بینایـەی كەپـەیمانی سـیڤەری تێـدا ئیمزاكرابوو، پەیكەرێكیان دانا. دانانی ئەو پەیكەرە بەرامبەر بەو بینایەی كـە پەیمانی سیڤەری تێدا ئیمزاكراوە، رێكەوت نییە، ئامـانج دابینكردنـی كەشـی دەروونییـە لەحسـاب نـەكردنی لۆزانـدا، ئـەم قۆناغـەش پارچـەیەكە لـە قۆناغەكانی هێرشی مێژوویی- دەروونی.

و-پانتایی ئیكۆنۆمی:

پرۆژەكـەی یـەكێتی ئـەوروپا لـە بەفیـدراڵكردنی توركیـادا، پانتـایی ئۆپەراسیۆنی ئیكۆنۆمی یەكێتی گومرگ پێكدێنێت. پەیوەندییـەكانی نێـوان یەكێتی ئەوروپا- توركیا پاش یەكێتی گومرگ، قۆناغی یەك لایەنەی سنوردار كردنی سەروەرییەكانی توركیا هاتۆتە پێش‌و، توركیا لەگەڵ یەكێتی گومرگدا كەوتۆتە ناو زیانێكی ئابوری گەورەوە.

ئابوری توركیا گەیشتۆتە حاڵـەتێك كـە قـەرزاری نـاوخۆو دەرەوەیـە، كـە یەكێك لە قەرزارترین وڵات لەدنیادا، ئەم پشكنینی ئابورییەیە لەگەڵ قەیرانە ئابورییەكانی ئەم دواییەدا، كەوتۆتە ژێر كۆنترۆڵی بیانیەوە، ناتوانێ پۆلەتیكی سەربەخۆ بەرهەم بهێنێ، بەمەش گەیشتۆتە حاڵەتێكی لاوازییەوە.

بەم شێوەیە، لەهەموو شتێك گرنگتر ئەوەیە كە توركیا ئەگـەر بەشـێكیش بێت سەروەری ئەنقەرە وەك یەكێتی گومرگو ئەگەر یـەك لایـەنیش بێـت رازی بێت بەوەی تەسلیمی یەكێتی ئەوروپای بكات، ئەم سازشـەش بارتـەقای بـاری دەروونـی سـەربەخۆیی وڵات دەداتـەوە، یـەكێتی گـومرگ ئـەو پەیوەندییـەی خولقانویەتی‌و ئەو زیانەی بەئابوری توركیا گەیاندوە وڵاتەكـەمان دەگەیەنێتـە پلەیـەك، ناتوانێـت بـەرگری بكـات. وەك لەسـەریشـەوە ئاماژەمـان پێـدابوو، لەلایەكـەوە پێـدانی مافـە ئەتنیكیـەكان، لەلایـەكی تریشـەوە هەسـتە ئەتنیكیەكان دەكەونە روو، وڵاتێك كە نەتوانێت بە ئابوری تێریان بكـات، روو

هەواڵنامەی كتێب

پەرلەمانی ئەوروپا پاش پەسەند کردنی پرۆژە بڕیاری نەژاد کوژی ئەرمەنیەکان، لە٨/ئازار/٢٠٠١یشدا بەمەبەستی یاد کردنەوەی بەناو نەژاد کوژی ئەرمەنیەکان، بەرامبەر بەو بینایەی کەپەیمانی سیڤەری تێدا ئیمزاکرابوو، پەیکەرێکیان دانا. دانانی ئەو پەیکەرە بەرامبەر بەو بینایەی کە پەیمانی سیڤەری تێدا ئیمزاکراوە، رێکەوت نییە، ئامانج دابینکردنی کەشی دەروونییە لەحساب نەکردنی لۆزاندا، ئەم قۆناغەش پارچەیەکە لە قۆناغەکانی هێرشی مێژوویی- دەروونی.

و-پانتایی ئیکۆنۆمی:

پرۆژەکەی یەکێتی ئەوروپا لە بەفیدراڵکردنی تورکیادا، پانتایی ئۆپەراسیۆنی ئیکۆنۆمی یەکێتی گومرگ پێکدێنێت. پەیوەندییەکانی نێوان یەکێتی ئەوروپا- تورکیا پاش یەکێتی گومرگ، قۆناغی یەك لایەنەی سنوردار کردنی سەروەرییەکانی تورکیا هاتۆتە پێش‌و، تورکیا لەگەڵ یەکێتی گومرگدا کەوتۆتە ناو زیانێکی ئابوری گەورەوە.

ئابوری تورکیا گەیشتۆتە حاڵەتێك کە قەرزاری ناوخۆو دەرەوەیە، کە یەکێك لە قەرزارترین وڵات لەدنیادا، ئەم پشکنینی ئابورییەیە لەگەڵ قەیرانە ئابورییەکانی ئەم دواییەدا، کەوتۆتە ژێر کۆنترۆڵی بیانیەوە، ناتوانێ پۆلەتیکی سەربەخۆ بەرهەم بهێنێ، بەمەش گەیشتۆتە حاڵەتێکی لاوازییەوە.

بەم شێوەیە، لەهەموو شتێك گرنگتر ئەوەیە کە تورکیا ئەگەر بەشێکیش بێت سەروەری ئەنقەرە وەك یەکێتی گومرگو ئەگەر یەك لایەنیش بێت رازی بێت بەوەی تەسلیمی یەکێتی ئەوروپای بکات، ئەم سازشەش بارتەقای باری دەروونی سەربەخۆیی وڵات دەداتەوە، یەکێتی گومرگ ئەو پەیوەندییەی خولقانویەتی‌و ئەو زیانەی بەئابوری تورکیا گەیاندوە وڵاتەکەمان دەگەیەنێتە پلەیەك، ناتوانێت بەرگری بکات. وەك لەسەریشەوە ئاماژەمان پێدابوو، لەلایەکەوە پێدانی مافە ئەتنیکیەکان، لەلایەکی تریشەوە هەستە ئەتنیکیەکان دەکەونە روو، وڵاتێك کە نەتوانێت بە ئابوری تێریان بکات، روو

هەواڵنامەی کتێب

ئنجا لەدەرەوەی چوارچێوەی یەکێتی ئەوروپاو یەکێتی گومرگ، ئەمەش لەکاتێکی نزیدا دێتە تێگەیشتن.

ئەم هەڵبژاردەیە، ئەو پێکهاتەی دەسەڵاتەی کە یەکێتی ئەوروپا لەم ساڵانەی دواییدا لەسەر سیاسەتی تورك‌و ئابورییەکەی باڵادەستی Hegemonikی دروست کردوە، دەیشکێنێت‌و کۆتایی بەو سەروەرییە دەهێنێت کە تورکیا کەوتۆتە ناوی‌و دروستبوونی پێکهاتەی دەسەڵاتی راستەقینە دابین دەکات. بەم شێوەیە، وەك لەزیهندا هەیە، تورکیا سەربەخۆیی بە راستی بەدەست دەهێنێت بەمەش دەتوانێت لەسەر هەڵبژاردنەکانی خۆی(خیارات) سەربەخۆتر بیر بکاتەوە.

٢٠٠٤/١١/٩

A.S.A.M

ناوەندی لێکۆڵینەوەی ستراتیجی ئاڤراسیا

وەرگێڕ: باران کایا

هەواڵنامەی کتێب

ئنجا لەدەرەوەی چوارچێوەی یەکێتی ئەوروپاو یەکێتی گومرگ، ئەمەش لەکاتێکی نزیدا دێتە تێگەیشتن.

ئەم هەڵبژاردەیە، ئەو پێکهاتەی دەسەڵاتەی کە یەکێتی ئەوروپا لەم ساڵانەی دواییدا لەسەر سیاسەتی تورك‌و ئابورییەکەی باڵادەستی Hegemonikی دروست کردوە، دەیشکێنێت‌و کۆتایی بەو سەروەرییە دەهێنێت کە تورکیا کەوتۆتە ناوی‌و دروستبوونی پێکهاتەی دەسەڵاتی راستەقینە دابین دەکات. بەم شێوەیە، وەك لەزیهندا هەیە، تورکیا سەربەخۆیی بە راستی بەدەست دەهێنێت بەمەش دەتوانێت لەسەر هەڵبژاردنەکانی خۆی(خیارات) سەربەخۆتر بیر بکاتەوە.

٢٠٠٤/١١/٩

A.S.A.M

ناوەندی لێکۆڵینەوەی ستراتیجی ئاڤراسیا

وەرگێڕ: باران کایا

هەواڵنامەی کتێب

سەرنجی چاودێرانی دەرەوەی ناوچەکەشی بۆلای خۆی راکێشاوە، ئەوەی ئەم ناوچەیە پێویستیی پێیەتی، "ئومێد"ە.

ئەمڕۆ ئەم ناوچەیە بەخراپترین قۆناغەکانیدا تێدەپەڕێت، کێشەی عەرەب-ئیسرائیل چاوەڕوانی چارەسەر کردنێکی خێرای لێناکرێت، لەهەمان کاتدا بارودۆخی عیراق هێندە باش نەبووە کەعیراقییەکان و کۆمەڵی نێودەوڵەتی ئومێدێکی واقعییان پێی هەبێت، بەڵام ئومێدێك لەحاڵەتی دەرکەوتندایە، گەلان و حکومەتەکانی ناوچەکە دەرکیان بەوە کردووە کەپێویستە ریفۆرم بکرێت و کۆمەڵگای نێودەوڵەتیش مەیلی لەوە هەیە یارمەتیی لەو بوارەدا پێشکەش بەناوچەکە بکات.

سەبارەت بە"پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە" کە لەم مانگانەی دواییدا کەوتووەتە سەر پرۆگرامی کار لەناوچەکەو دونیادا، زۆر لێکدانەوەو شیکردنەوەی جیاجیا خراوەتەڕوو. بەلەبەرچاوگرتنی ناوەرۆکە پڕواتاکەی ئەم پرۆژەیەو هەروەها بەلەبەرچاوگرتنی دیدگای بەدبینانەی گەلانی ناوچەکە بۆ رۆژئاوا، زۆر مایەی سەرسوڕمان نییە کەهەر لەسەرەتاوە پرۆژەکە ببێتە مایەی وروژاندنی گەلێك پرسیار. بەهەرحاڵ پێویستە خۆمان لەوەسفی شاراوەو تەمومژاویی دووربخەینەوەو لێکدانەوەمان بۆ پرۆژەکە بەپێی تایبەتمەندییەکانی بێت، هەم تایبەتمەندییە پۆزەتیڤەکان و هەم تایبەتمەندییە نێگەتیڤەکانی.

بەو پێیەی تورکیا دەکەوێتە ژێر کاریگەریی گۆڕانکارییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە، بۆیە بەچاوێکی واقعبینانەو بونیادنەرانەوە دەڕوانێتە پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە.

پێویستە ئەوە بڵێین: پێش ئەوەی پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە ببێتە بابەتی وتارو بەرنامەو سیمینارەکانی کەناڵەکانی راگەیاندن، تورکیا تێڕوانینی خۆی سەبارەت بەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەناوەندە جیاجیاکاندا خستبووە روو بەتایبەت لەدانیشتنەکانی رێکخراوی کۆنفرانسی جیهانی. تورکیا پێیوایە وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەبێت دیموکراسیترو ئازادتر و لێوانلێوتر بن لەئاشتی و ئابووریی خۆیان بەباشی بەڕێوەببەن. بەرژەوەندیی تورکیا لەوەدایە

سەرنجی چاودێرانی دەرەوەی ناوچەکەشی بۆلای خۆی راکێشاوە، ئەوەی ئەم ناوچەیە پێویستیی پێیەتی، "ئومێد"ە.

ئەمڕۆ ئەم ناوچەیە بەخراپترین قۆناغەکانیدا تێدەپەڕێت، کێشەی عەرەب-ئیسرائیل چاوەڕوانی چارەسەر کردنێکی خێرای لێناکرێت، لەهەمان کاتدا بارودۆخی عیراق هێندە باش نەبووە کەعیراقییەکان و کۆمەڵی نێودەوڵەتی ئومێدێکی واقعییان پێی هەبێت، بەڵام ئومێدێك لەحاڵەتی دەرکەوتندایە، گەلان و حکومەتەکانی ناوچەکە دەرکیان بەوە کردووە کەپێویستە ریفۆرم بکرێت و کۆمەڵگای نێودەوڵەتیش مەیلی لەوە هەیە یارمەتیی لەو بوارەدا پێشکەش بەناوچەکە بکات.

سەبارەت بە"پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە" کە لەم مانگانەی دواییدا کەوتووەتە سەر پرۆگرامی کار لەناوچەکەو دونیادا، زۆر لێکدانەوەو شیکردنەوەی جیاجیا خراوەتەڕوو. بەلەبەرچاوگرتنی ناوەرۆکە پڕواتاکەی ئەم پرۆژەیەو هەروەها بەلەبەرچاوگرتنی دیدگای بەدبینانەی گەلانی ناوچەکە بۆ رۆژئاوا، زۆر مایەی سەرسوڕمان نییە کەهەر لەسەرەتاوە پرۆژەکە ببێتە مایەی وروژاندنی گەلێك پرسیار. بەهەرحاڵ پێویستە خۆمان لەوەسفی شاراوەو تەمومژاویی دووربخەینەوەو لێکدانەوەمان بۆ پرۆژەکە بەپێی تایبەتمەندییەکانی بێت، هەم تایبەتمەندییە پۆزەتیڤەکان و هەم تایبەتمەندییە نێگەتیڤەکانی.

بەو پێیەی تورکیا دەکەوێتە ژێر کاریگەریی گۆڕانکارییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە، بۆیە بەچاوێکی واقعبینانەو بونیادنەرانەوە دەڕوانێتە پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە.

پێویستە ئەوە بڵێین: پێش ئەوەی پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە ببێتە بابەتی وتارو بەرنامەو سیمینارەکانی کەناڵەکانی راگەیاندن، تورکیا تێڕوانینی خۆی سەبارەت بەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەناوەندە جیاجیاکاندا خستبووە روو ـ بەتایبەت لەدانیشتنەکانی رێکخراوی کۆنفرانسی جیهانی. تورکیا پێیوایە وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەبێت دیموکراسیترو ئازادتر و لێوانلێوتر بن لەئاشتی و ئابووریی خۆیان بەباشی بەڕێوەببەن. بەرژەوەندیی تورکیا لەوەدایە

خواست بۆ ریفۆرم هەم لای خەڵك و هەم لای حکومەتەکانی ناوچەکە ڕەگی داکوتاوە. کاتێك تورکیا لەدانیشتنەکانی کۆنفرانسی ئیسلامیدا جەختی لەسەر "چاکسازیی لەمەسەلە ناوخۆییەکان"دا کردەوە، بەلای هەمووانەوە پەسەندبوو، لەڕاستیدا ئەگەر ناوچەکە پەرۆشی پەرەپێدانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییە، دەبێت خۆی لەهەوڵی جێبەجێکردنیدا بێت، ئێستا ئەم مەسەلەیە بەتەواوەتی روون بووەتەوەو چەندین پرۆژە بۆ جێبەجێکردن خراونەتەڕوو.

بەم دواییانە چەندین ڕێکخراوی حکومی و ناحکومی لەدانیشتنەکانیاندا قسەیان لەسەر مەسەلەی ئەنجامدانی ریفۆرم و پەرەپێدان کردووەو ترۆپکی ئەم رەوتەش لەدانیشتنی سەرانی عەرەب دەرکەوت، کاتێك کۆبوونەوەیەکیان لەمانگی ئایاری ٢٠٠٤دا لەتوونس بەست.

پێویستە هەوڵی ئەوە بدەین کولتووری ئاشتی وەك بناغەیەکی ئەخلاقیی لەنێوان وڵاتانی ناوچەکە بچەسپێنین. کێشەکانمان بەتێپەڕبوونی کات لەناو ناچن، پێویستە بەئاشکراو زۆر بەتوندی رووبەڕوویان ببینەوە. کۆمەڵی نێودەوڵەتی دەتوانێت و پێویستە لەئاستی ناوچەکەدا پشتگیری لەم رەوتە بکات، بەڵام دەبێت تایبەتمەندییەکانی ناوچەکەش لەبەرچاو بگرێت و خۆمان لەو دڵەڕاوکێ و ڕێگاچارەی بەپەلەو نەگونجاو دووربخەینەوە، چونکە دەرئەنجامەکەی شکستە. پرۆژە ناوچەییەکان ئەگەر بەباشی بەرنامەیان بۆ دانەڕێژرێت، بابەتیانە و پاکیش خرابێتە روو، بەڵام لەوانەیە کێشەی نوێمان بۆ دروستبکات.

تورکیا پەیوەندیی مێژوویی لەگەڵ ناوچەکەدا هەیە، هەر لەسەرەتاوە دیدگای خۆی لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکەدا خستووەتەڕوو. لەم روانگەیەوە سیاسەتی هەنگاو بەهەنگاوو لەسەر بناغەی خواستی وڵاتان و دوورکەوتنەوە لەسەپاندنی دەرەکی دەرئەنجامێکی هەڵەی دەبێت. نابێت حەساسیەتە فەرهەنگی و سیاسییەکانی ناوچەکە لەبەرچاو نەگیرێت. لەهەمان کاتدا دەبێت خۆمان لەدەرئەنجامە گشتییەکان دووربخەینەوە. پێکهاتەی چەند کولتووری و

خواست بۆ ریفۆرم هەم لای خەڵك و هەم لای حکومەتەکانی ناوچەکە رەگی داکوتاوە. کاتێك تورکیا لەدانیشتنەکانی کۆنفرانسی ئیسلامیدا جەختی لەسەر "چاکسازیی لەمەسەلە ناوخۆییەکان"دا کردەوە، بەلای هەمووانەوە پەسەندبوو، لەڕاستیدا ئەگەر ناوچەکە پەرۆشی پەرەپێدانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییە، دەبێت خۆی لەهەوڵی جێبەجێکردنیدا بێت، ئێستا ئەم مەسەلەیە بەتەواوەتی روون بووەتەوەو چەندین پرۆژە بۆ جێبەجێکردن خراونەتەڕوو.

بەم دواییانە چەندین رێکخراوی حکومی و ناحکومی لەدانیشتنەکانیاندا قسەیان لەسەر مەسەلەی ئەنجامدانی ریفۆرم و پەرەپێدان کردووەو ترۆپکی ئەم رەوتەش لەدانیشتنی سەرانی عەرەب دەرکەوت، کاتێك کۆبوونەوەیەکیان لەمانگی ئایاری ٢٠٠٤دا لەتوونس بەست.

پێویستە هەوڵی ئەوە بدەین کولتووری ئاشتی وەك بناغەیەکی ئەخلاقیی لەنێوان وڵاتانی ناوچەکە بچەسپێنین. کێشەکانمان بەتێپەڕبوونی کات لەناو ناچن، پێویستە بەئاشکراو زۆر بەتوندی رووبەڕوویان ببینەوە. کۆمەڵی نێودەوڵەتی دەتوانێت و پێویستە لەئاستی ناوچەکەدا پشتگیری لەم رەوتە بکات، بەڵام دەبێت تایبەتمەندییەکانی ناوچەکەش لەبەرچاو بگرێت و خۆمان لەو دڵەڕاوکێ و رێگاچارەی بەپەلەو نەگونجاو دووربخەینەوە، چونکە دەرئەنجامەکەی شکستە. پرۆژە ناوچەییەکان ئەگەر بەباشی بەرنامەیان بۆ دانەڕێژرێت، بابەتیانە و پاکیش خرابێتە روو، بەڵام لەوانەیە کێشەی نوێمان بۆ دروستبکات.

تورکیا پەیوەندیی مێژوویی لەگەڵ ناوچەکەدا هەیە، هەر لەسەرەتاوە دیدگای خۆی لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکەدا خستووەتەڕوو. لەم روانگەیەوە سیاسەتی هەنگاو بەهەنگاوو لەسەر بناغەی خواستی وڵاتان و دوورکەوتنەوە لەسەپاندنی دەرەکی دەرئەنجامێکی هەڵەی دەبێت. نابێت حەساسیەتە فەرهەنگی و سیاسییەکانی ناوچەکە لەبەرچاو نەگیرێت. لەهەمان کاتدا دەبێت خۆمان لەدەرئەنجامە گشتییەکان دووربخەینەوە. پێکهاتەی چەند کولتووری و

قسەی ئەمریکاییەکان و ئەنجامدانی وتووێژەکانیان گرنگیی ئەم پرۆژەیەیان دەرخست، پشتیوانیی ولاٌتانی گرووپی هەشت لەپرۆژەکە ئەوەیان دەرخست کەکۆمەڵگای نێودەوڵەتی راستگۆیە لەپێشکەشکردنی یارمەتیەکانیان بۆ ئەنجامدانی ریفۆرم. ئەم هەنگاوەی گرووپی هەشت کەڕوسیای فیدرالیش رۆڵێکی بەرچاوی تێیدا هەبوو، ئەوە دەسەلمێنێت کە لەئاییندەدا گۆڕانی پۆزەتیڤ روودەدات، بەمەرجێك ناوەرۆکەکەی وەك خۆی جێبەجێ بکرێت.

لەم چوارچێوەیەدا تورکیا یەکێکە لەو دوو سەرەك بەرنامانەی دیالۆگی یارمەتیدانی دیموکراسی، کەبەرنامەیەکی گرووپی هەشتە بۆ کۆکردنەوەی رێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی و نوێنەرانی حکومەتەکان تاکو سەبارەت بەئەزموونی دیموکراسیی وتووێژبکەن.

بەهەمان شێوە لەچوارچێوەی ناتۆشدا لەچەند مانگی دواییدا قسە لەیارمەتیدانی ناوچەکە کرا. کۆبوونەوەی ئەم دواییەی سەرانی ناتۆ لەئەستەنبووڵ، کۆمەڵێك بەرنامەی کورت، بەلاٌم بەسوودی لێکەوتەوە بۆ هاوکاریی پراکتیکیی لەبواری ئاسایش و بەرگری بۆ ولاٌتانی ناوچەکە.

دانیشتنە نێودەوڵەتییەکان بۆ قسەکردن لەسەر پرۆژەی رۆژهەلاٌتی ناوەڕاستی گەورە، ئەوەی دەرخست کەسەرەڕای هەموو جیاوازییەکان، دیالۆگ دەتوانێت خاڵە هاوبەشەکان لەیەکتر نزیك بکاتەوە. راستە مێژوو بەباشی باس لەپرۆژەکانی دەرەوەی ناوچەکە ناکاتت، بەلاٌم نابێت ئەوە وامان لێبکات هەموو پرۆژەیەکی دەرەکی رەتبکەینەوە، پێویستە ولاٌتانی ناوچەکە زیاتر پشت بەخۆیان ببەستن و بەشێوەیەکی پۆزەتیڤانە هاوبەشیی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بکەن.

هیوام وایە پرۆژەی رۆژهەلاٌتی ناوەڕاستی گەورە خواستەکانی ئێمە بەدی بهێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا بەدیهاتنی دەرئەنجامی پۆزەتیڤانەی خێرا بەندە بەهاوکاریی تورکیاو روسیای فیدراڵەوە لەپێناوی سەقامگیریی ئاشتی لەناوچەکەدا.

یەکێك لەو رێگایانەی کەتورکیا دەتوانێت لەڕێگایەوە کەشێکی پەسەند لەناوچەکەدا بەدیبهێنێت" بریتییە لەو ئاراستەیەی کەسیاسەتی دەرەوە گرتویەتییە بەر، تورکیا لەهەوڵی هاوکاریی زیاتری ناوچەکەدایەو پێیوایە لەو

قسەی ئەمریکاییەکان و ئەنجامدانی وتووێژەکانیان گرنگیی ئەم پرۆژەیەیان دەرخست، پشتیوانیی ولاَتانی گرووپی هەشت لەپرۆژەکە ئەوەیان دەرخست کەکۆمەلگای نێودەولەتی راستگۆیە لەپێشکەشکردنی یارمەتیەکانیان بۆ ئەنجامدانی ریفۆرم. ئەم هەنگاوەی گرووپی هەشت کەڕوسیای فیدرالیش رۆلێکی بەرچاوی تێیدا هەبوو، ئەوە دەسەلمێنێت کە لەئاییندەدا گۆڕانی پۆزەتیڤ روودەدات، بەمەرجێك ناوەرۆکەکەی وەك خۆی جێبەجێ بکرێت.

لەم چوارچێوەیەدا تورکیا یەکێکە لەو دوو سەرەك بەرنامانەی دیالۆگی یارمەتیدانی دیموکراسی، کەبەرنامەیەکی گرووپی هەشتە بۆ کۆکردنەوەی رێکخراوەکانی کۆمەلی مەدەنی و نوێنەرانی حکومەتەکان تاکو سەبارەت بەئەزموونی دیموکراسیی وتووێژبکەن.

بەهەمان شێوە لەچوارچێوەی ناتۆشدا لەچەند مانگی دواییدا قسە لەیارمەتیدانی ناوچەکە کرا. کۆبوونەوەی ئەم دواییەی سەرانی ناتۆ لەئەستەنبوول، کۆمەلێك بەرنامەی کورت، بەلاَم بەسوودی لێکەوتەوە بۆ هاوکاریی پراکتیکیی لەبواری ئاسایش و بەرگری بۆ ولاَتانی ناوچەکە.

دانیشتنە نێودەولەتییەکان بۆ قسەکردن لەسەر پرۆژەی رۆژهەلاَتی ناوەڕاستی گەورە، ئەوەی دەرخست کەسەرەڕای هەموو جیاوازییەکان، دیالۆگ دەتوانێت خالە هاوبەشەکان لەیەکتر نزیك بکاتەوە. راستە مێژوو بەباشی باس لەپرۆژەکانی دەرەوەی ناوچەکە ناکاتت، بەلاَم نابێت ئەوە وامان لێبکات هەموو پرۆژەیەکی دەرەکی رەتبکەینەوە، پێویستە ولاَتانی ناوچەکە زیاتر پشت بەخۆیان ببەستن و بەشێوەیەکی پۆزەتیڤانە هاوبەشیی کۆمەلگای نێودەولەتی بکەن.

هیوام وایە پرۆژەی رۆژهەلاَتی ناوەڕاستی گەورە خواستەکانی ئێمە بەدی بهێنێت. لەگەل ئەوەشدا بەدیهاتنی دەرئەنجامی پۆزەتیڤانەی خێرا بەندە بەهاوکاریی تورکیاو روسیای فیدرالەوە لەپێناوی سەقامگیریی ئاشتی لەناوچەکەدا.

یەکێك لەو رێگایانەی کەتورکیا دەتوانێت لەڕێگایەوە کەشێکی پەسەند لەناوچەکەدا بەدیبهێنێت" بریتییە لەو ئاراستەیەی کەسیاسەتی دەرەوە گرتویەتییە بەر، تورکیا لەهەولی هاوکاریی زیاتری ناوچەکەدایەو پێیوایە لەو

زانیاری سەرەتایی سەبارەت بە پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەناتۆلیا-G A P

ئامادەکردنی: رازاو محەمەد

هەواڵنامەی کتێب

گاپ چییە؟

ئامانجی بنەڕەتی پرۆژەکە، بەرزکردنەوەی ستانداردی ژیانو ئاستی داهاتی گەلی ناوچەی باشوری رۆژهەلاتی ئەناتۆلیاو لابردنی جیاوازی پێشکەوتنەکانی نێوان ئەم ناوچەیەو ناوچەکانی ترو زیاد کردنی توانای بەکاربردنو بەرهەمهێنانە لەناوچە شاخاوییەکاندا.

پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەناتۆلیا G A P بۆ بەشدار بوونە لەگەشەی میللی وەك: گەورەبوونی ئابوری، جێگیربوونو پێشکەوتنی کۆمەلایەتی.

ناوچەی پرۆژەکە دەکەوێتە خوارووی دەشتی میزۆپۆتامیاو نێوان حەوزی دیجلەو فورات کە(٩) پارێزگا دەگرێتە خۆی، (ئادیەمان، باتمان، دیاربەکر، گازی عەنتاب، کیلیس، ماردین، سیرت، شانلی ئورفاو شرناخ)

لەساڵی ١٩٧٠دا، بەئامانجی پرۆژەی هایدرۆئەلەکتریكو ئاودێری، گاپ لەسەر رووباری دیجلەو فورات دارێژرا، پرۆژەکە لە١٩٨٠دا فراوانتر کراو گۆڕا بۆ بەرنامەیەکی گەشەکردووی ناوچەیی ئابوری کۆمەلایەتی، بەرنامەی گەشەکردوو لەئاودێری، هایدرۆئەلەکتریك، کشتوکاڵی، وزەیی، ژێرخانی سەختو بوونە

زانیاری سەرەتایی سەبارەت بە پرۆژەی باشوری رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا-G A P

ئامادەکردنی: رازاو محەمەد

هەواڵنامەی کتێب

گاپ چییە؟

ئامانجی بنەڕەتی پرۆژەکە، بەرزکردنەوەی ستانداردی ژیانو ئاستی داهاتی گەلی ناوچەی باشوری رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیاو لابردنی جیاوازی پێشکەوتنەکانی نێوان ئەم ناوچەیەو ناوچەکانی ترو زیاد کردنی توانای بەکاربردنو بەرهەمهێنانە لەناوچە شاخاوییەکاندا.

پرۆژەی باشوری رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا G A P بۆ بەشدار بوونە لەگەشەی میللی وەك: گەورەبوونی ئابوری، جێگیربوونو پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی.

ناوچەی پرۆژەکە دەکەوێتە خوارووی دەشتی میزۆپۆتامیاو نێوان حەوزی دیجلەو فورات کە(٩) پارێزگا دەگرێتە خۆی، (ئادیەمان، باتمان، دیاربەکر، گازی عەنتاب، کیلیس، ماردین، سیرت، شانلی ئورفاو شرناخ)

لەساڵی ١٩٧٠دا، بەئامانجی پرۆژەی هایدرۆئەلەکتریك و ئاودێری، گاپ لەسەر رووباری دیجلەو فورات داڕێژرا، پرۆژەکە لە١٩٨٠دا فراوانتر کراو گۆڕا بۆ بەرنامەیەکی گەشەکردووی ناوچەیی ئابوری کۆمەڵایەتی، بەرنامەی گەشەکردوو لەئاودێری، هایدرۆئەلەکتریك، کشتوکاڵی، وزەیی، ژێرخانی سەختو بوونە

مەعنەوییەوە هەوڵی گۆڕانکاری وڵاتەکەی دابوو، بەتایبەتیش وزەی کارەبایی وەك پێویستیەك دەبینرا، بەم شێوەیە لەپێناو بەدەستخستنی وزەی کارەبایی و بەفیڕۆ نەڕۆشتنی سامانی ئاو، بەبڕیاری مستەفا کەمال ئەتاتورك(ئیدارەی توێژینەوەی کاروباری کارەبایی) دامەزرا، ئیدارەکە بۆ جێگیر کردنی ئەنجامەکانی روباری فورات، بەپرۆژەی(کەبان) لەهەموو روویەکەوە دەستی بەتوێژینەوەی چڕکرد، بۆئەمەش خانەی چاودێری دامەزرا.

لەساڵی١٩٣٨دا لەگەرووی کەباندا دەست بەچاودێری(تۆبۆگرافی)و (جیۆلۆجی) کراوە، لەساڵانی پەنجاو شەستەکاندا چ لەسەر دیجلەو چ لەسەر فورات، ئیدارەی توێژینەوەی کاروباری کارەبایی قورسایی خستۆتە سەرکاروباری لێکۆڵینەوەو گەڕان. لە١٩٥٤دا لەسەر بناغەی پێداویستییەکان بەڕێوەبەرایەتی گشتی کاروباری ئاوی دەوڵەت دامەزرا، بەم شێوەیە لەتورکیادا بیرۆکەی کاروباری (حەوز) هاتە ئاراوە. لەراستیدا تورکیا بەسەر(٢٦) حەوزدا دابەش بوە، بەڕێوەبەرایەتیەکە بەکاروباری نەخشەکێشان و توێژینەوە کردوە. لەئەنجامدا لە١٩٦١دا دەزگای بڕیاردەری نەخشەکێشان لەدیاربەکر دامەزراوە. بۆدەست نیشانکردنی وزەو ئاودێری حەوزەی فورات لەساڵی ١٩٦٤دا راپۆرتی(گەشە کردنی حەوزی فورات)ی ئامادەکردوە. راپۆرتەکە لە١٩٦٦دا فراوانترکراو بوو بەراپۆرتی(گەشەکردنی فوراتی خواروو)، بۆ حەوزی دیجلەش کاروباری هاوتەریب لەلایەن کاروباری ئاوی دەوڵەت-بەڕێوەبەرێتی ناوچەی دیاربەکرەوە درێژەی هەبووە.

بەم شێوەیە ئاوی حەوزی دیجلەو حەوزی فوراتی خواروو سودی لێ بینراوە، لەساڵی ١٩٧٧دا پەسەندکرا کە پرۆژەی هەردوو حەوزەکە ناوی(گاپ)ی لێبنرێ.

بەگشتی، سەبارەت بەگاپ، دەزگای نەخشەکێشانی دەوڵەتی بۆ دامەزرا، ئامانجی دامەزراندنی ئەم دەزگایە بۆ(هەستانەوەی بەپەلە، نەخشە، ژێرخان، رێپێدان، نیشتنگە، پیشەسازی، کانزا، کشتوکاڵ، وزە، گواستنەوەو گەیاندن و کردنی خزمەتەکانی تر)ـە بۆ ئەو هەرێمانەی گاپ دەیانگرێتەوە. وەك خۆسازدانی پێویست و بەمەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی پەروەردەیی گەلی ناوچەکە، لە٦/١١/١٩٨٦دا تەشکیلاتی ئیدارەی هەستانەوەی هەرێمی گاپ بۆ بەڕێوەبردنی دامەزراوەو دەزگاکان بەبڕیاری ژمارە(٣٨٨)ی یاسای حکومەت دامەزرا، ئەمەش لەژمارە(٢٠٣٣٤)ی رۆژنامەی فەرمی دەوڵەتدا بڵاوکرایەوە. دەستەی باڵای گاپ لەبەرنامەکان دەکۆڵێتەوەو لەبڕیاری نەخشەو پرۆژەکاندا

مەعنەوی‌یەوە هەوڵی گۆڕانکاری وڵاتەکەی دابوو، بەتایبەتیش وزەی کارەبایی وەك پێویستیەك دەبینرا، بەم شێوەیە لەپێناو بەدەستخستنی وزەی کارەبایی‌و بەفیڕۆ نەرۆشتنی سامانی ئاو، بەبڕیاری مستەفا کەمال ئەتاتورك(ئیدارەی توێژینەوەی کاروباری کارەبایی) دامەزرا، ئیدارەکە بۆ جێگیر کردنی ئەنجامەکانی روباری فورات، بەپرۆژەی(کەبان) لەهەموو روویەکەوە دەستی بەتوێژینەوەی چڕکرد، بۆئەمەش خانەی چاودێری دامەزرا.

لەساڵی١٩٣٨دا لەگەرووی کەباندا دەست بەچاودێری(تۆبۆگرافی)و (جیۆلۆجی) کراوە، لەساڵانی پەنجاو شەستەکاندا چ لەسەر دیجلەو چ لەسەر فورات، ئیدارەی توێژینەوەی کاروباری کارەبایی قورسایی خستۆتە سەرکاروباری لێکۆڵینەوەو گەڕان. لە١٩٥٤دا لەسەر بناغەی پێداویستی‌یەکان بەڕێوەبەرایەتی گشتی کاروباری ئاوی دەوڵەت دامەزرا، بەم شێوەیە لەتورکیادا بیرۆکەی کاروباری (حەوز) هاتە ئاراوە. لەراستیدا تورکیا بەسەر(٢٦) حەوزدا دابەش بوە، بەڕێوەبەرایەتیەکە دەستی بەکاروباری نەخشەکێشان‌و توێژینەوە کردوە. لەئەنجامدا لە١٩٦١دا دەزگای بڕیاردەری نەخشەکێشان لەدیاربەکر دامەزراوە. بۆدەست نیشانکردنی وزەو ئاودێری حەوزەی فورات لەساڵی ١٩٦٤دا راپۆرتی(گەشە کردنی حەوزی فورات)ی ئامادەکردوە. راپۆرتەکە لە١٩٦٦دا فراوانترکراو بوو بەراپۆرتی(گەشەکردنی فوراتی خواروو)، بۆ حەوزی دیجلەش کاروباری هاوتەریب لەلایەن کاروباری ئاوی دەوڵەت-بەڕێوەبەرێتی ناوچەی دیاربەکرەوە درێژەی هەبووە.

بەم شێوەیە ئاوی حەوزی دیجلەو حەوزی فوراتی خواروو سودی لێ بینراوە، لەساڵی ١٩٧٧دا پەسەندکرا کە پرۆژەی هەردوو حەوزەکە ناوی(گاپ)ی لێبنرێ.

بەگشتی، سەبارەت بەگاپ، دەزگای نەخشەکێشانی دەوڵەتی بۆ دامەزرا، ئامانجی دامەزراندنی ئەم دەزگایە بۆ(هەستانەوەی بەپەلە، نەخشە، ژێرخان، رێپێدان، نیشتنگە، پیشەسازی، کانزا، کشتوکاڵ، وزە، گواستنەوەو گەیاندن‌و کردنی خزمەتەکانی تر)ـە بۆ ئەو هەرێمانەی گاپ دەیانگرێتەوە. وەك خۆسازدانی پێویست‌و بەمەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی پەروەردەیی گەلی ناوچەکە، لە٦/١١/١٩٨٦دا تەشکیلاتی ئیدارەی هەستانەوەی هەرێمی گاپ بۆ بەڕێوەبردنی دامەزراوەو دەزگاکان بەبڕیاری ژمارە(٣٨٨)ی یاسای حکومەت دامەزرا، ئەمەش لەژمارە(٢٠٣٣٤)ی رۆژنامەی فەرمی دەوڵەتدا بڵاوکرایەوە. دەستەی باڵای گاپ لەبەرنامەکان دەکۆڵێتەوەو لەبڕیاری نەخشەو پرۆژەکاندا

هەنگاوە سەرەتاییەکانی دروستکردنی هێڵی لولەی نەوتی باکۆ-جەیهان

کەمال رەشید شەریف

گواستنەوەی گەنجینەی نەوتی دەریای قەزوین یەکێکە لەمەسەلە گرنگەکانی جیهان، چونکە مەزندە دەکرێ بڕی یەدەکی نەوتو گازی ژمارەیەك وڵاتی ناوچەکە بەمجۆرە بێ، تورکمانستان ٢,٧-٢١ تریلیۆن مەتر سێجا گاز، ١,٥-٤٧ بلیۆن بەرمیل نەوتو ئازەربێجان یەدەکی نەوتییەکەی ٣-١١ بلیۆن بەرمیل بێ.

بەشێوەیەکی گشتی ساغبوەتەوە کەگەنجینەی نەوتی ناوچەکە بە ١,٧٪و گازەکەی بە ٢,٥٪ی هەموو جیهان دەبێ.

تاکو ئێستا چەندین رێگا بۆ گەیاندنی سەرچاوەکانی ناوچەکە بە بازاڕەکانی جیهان خراونەتەڕوو، لەوانە:

١-هێڵی لوولەی باکۆ-گرۆزنی- نورۆسیسك-دەریای رەش: قەوارەی ئەم هێڵە بریتییە لە ١٠٠ هەزار بەرمیل/ رۆژ و درێژییەکەی دەگاتە نزیکەی ١٤٨٣کم(٩٠٥ میل).

٢-هێڵی لوولەی باکۆ- سۆپسا لەسەر دەریای رەش: درێژییەکەی ٥١٦ میل(٨٣٠کم) دەبێو قەوارەکەی ١٠٠ هەزار بەرمیل/ رۆژ و ئەگەری زیادکردنی هەیە.

هەنگاوە سەرەتاییەکانی دروستکردنی هێڵی لولەی نەوتی باکۆ-جەیهان

کەمال رەشید شەریف

گواستنەوەی گەنجینەی نەوتی دەریای قەزوین یەکێکە لەمەسەلە گرنگەکانی جیهان، چونکە مەزندە دەکرێ بڕی یەدەکی نەوتو گازی ژمارەیەك وڵاتی ناوچەکە بەمجۆرە بێ، تورکمانستان ٢,٧-٢١ تریلیۆن مەتر سێجا گاز، ١,٥-٤٧ بلیۆن بەرمیل نەوتو ئازەربێجان یەدەکی نەوتییەکەی ٣-١١ بلیۆن بەرمیل بێ.

بەشێوەیەکی گشتی ساغبوەتەوە کەگەنجینەی نەوتی ناوچەکە بە ١,٧٪و گازەکەی بە ٥,٢٪ی هەموو جیهان دەبێ.

تاکو ئێستا چەندین رێگا بۆ گەیاندنی سەرچاوەکانی ناوچەکە بە بازاڕەکانی جیهان خراونەتەڕوو، لەوانە:

١-هێڵی لوولەی باکۆ-گرۆزنی- نورۆسیسك-دەریای رەش: قەوارەی ئەم هێڵە بریتییە لە ١٠٠ هەزار بەرمیل/ رۆژ و درێژییەکەی دەگاتە نزیکەی ١٤٨٣کم(٩٠٥ میل).

٢-هێڵی لوولەی باکۆ- سۆپسا لەسەر دەریای رەش: درێژییەکەی ٥١٦ میل(٨٣٠کم) دەبێو قەوارەکەی ١٠٠ هەزار بەرمیل/ رۆژ و ئەگەری زیادکردنی هەیە.

ئەم هێڵەوە، وادەکا پرۆژەکە ببێتە پرۆژەیەکی ئابوری، ئەمە پاڵی بەژمارەیەك کۆمپانیای نەوتی‌ی گەورەوە ناوە تا بەشداری جێبەجێکردنی پرۆژەکە بکەن.

شایانی باسە بڕی نەوتی دەرهێنراوی ئەم ناوچانە تائێستا گەیشتۆتە ١٢٠ هەزار بەرمیل لەڕۆژێکداو پێشبینی دەکرێ بەدوو قۆناغ تا ساڵی ٢٠٠٥ بگاتە ٣٧٥ هەزار بەرمیلو لەساڵی ٢٠٠٦دا بگاتە ٤٠٠ هەزار بەرمیل لەڕۆژێکدا، بەڵام بڕیارە پاش جێبەجێکردنی قۆناغی سێهەم، لەساڵی ٢٠٠٩دا بگاتە ١,١ ملیۆن بەرمیل لەرۆژێکدا.

ئەگەرچی پرۆژەکە ٣ ساڵ دواخرا، بەڵام بەم دواییە دەستکرا بەدروستکردنی هێڵی لوولەی پرۆژەکەو رۆژنامەیەکی ئابوریی چاپی تۆکیۆ نووسی کە کۆمپانیای نەوتی‌ی ئیتوچوی ژاپۆن، هەمان رەوشی هەردو کۆمپانیای گەورەی توتالو ئانی گرتۆتە بەرو دەستی بەدانوستاندن لەگەڵ کۆمپانیای بریتش پترۆلیۆمی بەریتانیاو یونوکالی ئەمریکا کردوە تا لەنزیکترین دەرفەت دەست بەکارکردن لەپرۆژەکە بکەن.

کۆمپانیای بریتش پترۆلیۆم، کۆمپانیای حکومی‌ی ئازەربێجان، ستات ئۆیل، یۆنۆکال، تاپتۆی تورکیا، ئیتوچوی ژاپۆن، کۆمپانیای ئەمریکایی-سعودی‌ی دەلتا- هس پشکیان لەدروستکردنی ئەم هێڵەدا دەبێو کەمبیز پەیکار جوی پسپۆڕی گەورەی ئابوری وزە لەمبارەیەوە پێی وایە کە ئەگەرچی ناکرێ بەراورد لەنێوان دەریای قەزوینو ناوچەی کەنداوی فارس دا بکرێ، بەڵام دەتوانرێ وەك رکەبەرێکی گەورەی کەنداوی فارس لەقەڵەم بدرێ، بەتایبەتی لەڕوی سیاسی‌یەوە، چونکە ئەمریکا دەیەوێ سەرچاوەکانی دابینکردنی وزەی خۆی فرە جۆر بکاو بازاڕی نوێ بۆ هەناردەکانی خۆی بدۆزێتەوە.

جگەلەوە کەمبیز پەیکارجو پێشبینی دەکا کەهێڵی لوولەی باکۆ- جەیهان ٢,٥ ملیار دۆلار خەرج هەڵبگرێ کە لەچاو رێڕەوەکانی تردا، ئەم خەرجە زۆر بەرزەو ماوەیەکی زۆرتری دەوێو درێژترە کە وادەکا لەڕوی ئەمنی‌یەوە لەبار نەبێ.

یەکێکی‌تر لەگرفتەکانی بەردەم جێبەجێکردنی پرۆژەکە بریتی‌یە لەدابینکردنی سەرمایەی پێویست، چونکە تائێستا بانکی جیهان رایگەیاندوە

ئەم هێڵەوە، وادەكا پرۆژەكە ببێتە پرۆژەیەكی ئابوری، ئەمە پاڵی بەژمارەیەك كۆمپانیای نەوتیی گەورەوە ناوە تا بەشداری جێبەجێكردنی پرۆژەكە بكەن.

شایانی باسە بڕی نەوتی دەرهێنراوی ئەم ناوچانە تائێستا گەیشتۆتە ١٢٠ هەزار بەرمیل لەڕۆژێكداو پێشبینی دەكرێ بەدوو قۆناغ تا ساڵی ٢٠٠٥ بگاتە ٣٧٥ هەزار بەرمیلو لەساڵی ٢٠٠٦دا بگاتە ٤٠٠ هەزار بەرمیل لەڕۆژێكدا، بەڵام بڕیارە پاش جێبەجێكردنی قۆناغی سێهەم، لەساڵی ٢٠٠٩دا بگاتە ١,١ ملیۆن بەرمیل لەڕۆژێكدا.

ئەگەرچی پرۆژەكە ٣ ساڵ دواخرا، بەڵام بەم دواییە دەستكرا بەدروستكردنی هێڵی لوولەی پرۆژەكەو رۆژنامەیەكی ئابوریی چاپی تۆكیۆ نووسی كە كۆمپانیای نەوتیی ئیتوچوی ژاپۆن، هەمان رەوشی هەردو كۆمپانیای گەورەی توتالو ئانی گرتۆتە بەرو دەستی بەدانوستاندن لەگەڵ كۆمپانیای بریتش پترۆلیۆمی بەریتانیاو یونوكالی ئەمریكا كردوە تا لەنزیكترین دەرفەت دەست بەكاركردن لەپرۆژەكە بكەن.

كۆمپانیای بریتش پترۆلیۆم، كۆمپانیای حكومیی ئازەربێجان، ستات ئۆیل، یۆنۆكال، تاپتۆی توركیا، ئیتوچوی ژاپۆن، كۆمپانیای ئەمریكایی-سعودیی دەلتا- هس پشكیان لەدروستكردنی ئەم هێڵەدا دەبێو كەمبیز پەیكار جوی پسپۆڕی گەورەی ئابوری وزە لەمبارەیەوە پێی وایە كە ئەگەرچی ناكرێ بەراورد لەنێوان دەریای قەزوینو ناوچەی كەنداوی فارس دا بكرێ، بەڵام دەتوانرێ وەك ركەبەرێكی گەورەی كەنداوی فارس لەقەڵەم بدرێ، بەتایبەتی لەڕوی سیاسییەوە، چونكە ئەمریكا دەیەوێ سەرچاوەكانی دابینكردنی وزەی خۆی فرە جۆر بكاو بازاڕی نوێ بۆ هەناردەكانی خۆی بدۆزێتەوە.

جگەلەوە كەمبیز پەیكارجو پێشبینی دەكا كەهێڵی لوولەی باكۆ- جەیهان ٢,٥ ملیار دۆلار خەرج هەڵبگرێ كە لەچاو رێڕەوەكانی تردا، ئەم خەرجە زۆر بەرزەو ماوەیەكی زۆرتری دەوێو درێژترە كە وادەكا لەڕوی ئەمنییەوە لەبار نەبێ.

یەكێكیتر لەگرفتەكانی بەردەم جێبەجێكردنی پرۆژەكە بریتییە لەدابینكردنی سەرمایەی پێویست، چونكە تائێستا بانكی جیهان رایگەیاندوە

لەوەڵامی پرسیارەکانی
سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستاندا
زانای کۆمەڵناسی گەورەی تورك ئیسماعیل بێشکچی:

*سەرچاوەی سەرەکیی کێشەی کورد لەساڵی ١٩٢٠ەوە دەست پێ دەکا

* پێویستە کورد پێ لەسەر فیدرالیزم داگرێو هەنگاو بۆ دواوە نەهاوێ

*دەستێوەردانی ئەمریکا لەعیراق هەلی هەناسەدانی بۆ کورد ڕەخساند

*سوربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو کەرکوك پێشکەوتنێکی گرنگو پێویستە

*ناسیۆنالیزمی کورد هەڕەشە لەکەس ناکاو زیانی بۆ کەس نیە

وەکو پێویستیەك بۆ قۆناغی ئێستای ڕەوشی کوردو باشوری کوردستانو عیراقو گۆڕانکارییەکانی کە لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لەئارادان، پەیوەندیمان کرد بەسۆسیۆلۆگ ئیسماعیل بێشکچی.

بۆ ئەم مەبەستەش بەشی دیراساتی تورکی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان بەڕێنمایی کاك فەرید ئەسەسەردی بەڕێوەبەری سەنتەر هەندێك پرسیاری ئامادەکردو بەهاوکاری(A.Ozman) گەیاندییە دەستی بێشکچی.

هەرچەندە پرسیارەکان زۆربونو مامۆستا بێشکچی ماوەیەکی زۆرە نوسینی زۆریینەداوەتە هیچ گۆڤارو بڵاوکراوەیەك، بەڵام زۆر خۆشحاڵ بوو بۆ ئەم بەسەرکردنەوەیەمانو بەسوپاسەوە لەماوەیەکی کورتدا وەڵامی پرسیارەکانی دایەوە.

لەوەڵامی پرسیارەکانی
سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستاندا
زانای کۆمەڵناسی گەورەی تورك ئیسماعیل بێشکچی:

*سەرچاوەی سەرەکیی کێشەی کورد لەساڵی ١٩٢٠ەوە دەست پێ دەکا

* پێویستە کورد پێ لەسەر فیدرالیزم داگرێو هەنگاو بۆ دواوە نەهاوێ

*دەستێوەردانی ئەمریکا لەعیراق هەلی هەناسەدانی بۆ کورد ڕەخساند

*سوربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو کەرکوك پێشکەوتنێکی گرنگو پێویستە

*ناسیۆنالیزمی کورد هەڕەشە لەکەس ناکاو زیانی بۆ کەس نیە

وەکو پێویستیەك بۆ قۆناغی ئێستای ڕەوشی کوردو باشوری کوردستانو عیراقو گۆڕانکاری‌یەکانی کە لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لەئارادان، پەیوەندیمان کرد بەسۆسیۆلۆگ ئیسماعیل بێشکچی.

بۆ ئەم مەبەستەش بەشی دیراساتی تورکی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان بەڕێنمایی کاك فەرید ئەسەسەردی بەڕێوەبەری سەنتەر هەندێك پرسیاری ئامادەکردو بەهاوکاری(A.Ozman) گەیاندی‌یە دەستی بێشکچی.

هەرچەندە پرسیارەکان زۆربونو مامۆستا بێشکچی ماوەیەکی زۆرە نوسینی زۆری‌نەداوەتە هیچ گۆڤارو بلاوکراوەیەك، بەڵام زۆر خۆشحاڵ بوو بۆ ئەم بەسەرکردنەوەیەمانو بەسوپاسەوە لەماوەیەکی کورتدا وەڵامی پرسیارەکانی دایەوە.

دەگوترا کەکێشەی سەرەکی پاشدامانی رۆژهەڵات، شێخایەتیو ئاغایەتیی زەویو عەشیرەتگەرییە کە لەخۆیدا کۆیکردۆتەوە. سەرنگومکردنی"٥٥ ئاغاکە" بەشێوەیەکی زۆر ئاسایی دەبینراو لەو باوەڕەدا بون کە سەرگومکردنی"٥٥ ئاغاکە"، تا ئاستێکی بەرز کێشەی رۆژهەڵات چارەسەر دەکات. لەڕۆژنامەکاندا باس لەوە دەکرا"ئەوانەی کەپێیان دەگوترێ کوردو ئەوانەی کەدەڵێن کوردین لەراستیدا تورکنو درێژەپێدانی ئەو تورکانەن کە بەکۆچبەری لەئاسیای ناوەڕاستەوە هاتون"، هاوکات باس لەوە دەکرا زمانێك بەناوی زمانی کوردی نییەو لەئەسڵدا تورکیە. پرۆفیسۆر، رۆژنامەوان، دادگەران، مامۆستایانو ئەندامانی پارتە سیاسیەکان... هتد زۆر هەوڵیان دەدا بیسەلمێنن کە کورد تورکە.

خۆی لەخۆیدا دیتنی هەموو ئەو مەسەلەو پەیوەندیانە جۆشو خرۆشێکی دیکە بوو. بۆیە لەو بڕوایەدام هەڵبژاردنم بۆ شاری ئەلازغ، نەك شارێکی دیکەی رۆژئاوا لەو چوارچێوەیەدا خۆی دەبینێتەوە. لەکاتی پراکتیککردنی بەرنامەی(Staj)مدا لەئەلازغو دەوروبەری، چاودێرو هەڵسەنگاندنەکانمان ئەمانە بون: لادێییەکان کە بۆ بەدوادا چونی ئیشوکارەکانی لای دەوڵەتیان دەهاتن بۆ نوسینگەکانی حکومەتو لەڕێگای وەرگێڕەوە کێشەو گرفتەکانیان بەقائمقامەکان رادەگەیاند، یان قائمقامەکان وەرگێڕیان بەکار دەهێنا. وەرگێڕەکانیش ئەو کەسانە بون کەوەکو پاککەرەوەو چایچیو پاسەوانی بەر دەرگا کاریان دەکرد. ئەمانە رەوشێك بون کەزوو زوو لەقەزاکانی کەبان، قەرەقۆچانو پالو روو بەڕووم دەبونەوە. ئەوکاتە لەدەوروبەری ئەلازغ خوێندنگا سەرەتاییەکانی کەهەم جێگای خوێندنو هەم جێگای نوستنی خوێندکاران بون تازە دروست دەکران، بۆ نمونە لەساڵی ١٩٦١،(خوێندنگای خوێندنو نوستن)ی قەرەقۆچان تازە بناغەی دادەنرا. لەقەزاکان(قەربوت، کابان، قەرەقۆچان)ی سەر بە ئەلازغ بینیم کەهەندێك لەخێزانەکان باسیان لەهەبونی خزمو کەسو کاریان لەئەمریکاو گۆڕینەوەی نامە لەنێوانیاندا دەکرد. چەند کەسێکیش هەندێك لەم نامانەیان بەکەسانی دیکە نیشان دابوو. دوای ساڵانێك گەیشتمە ئەو باوەڕەی کەئەو خێزانانەی بۆ ئەمریکا کۆچیان کردبوو، ئەرمەنین.

دەگوترا کەکێشەی سەرەکی پاشدامانی ڕۆژهەڵات، شێخایەتیو ئاغایەتیی زەویو عەشیرەتگەرییە کە لەخۆیدا کۆیکردۆتەوە. سەرنگومکردنی"٥٥ ئاغاکە" بەشێوەیەکی زۆر ئاسایی دەبینراو لەو باوەڕەدا بون کە سەرگومکردنی"٥٥ ئاغاکە"، تا ئاستێکی بەرز کێشەی ڕۆژهەڵات چارەسەر دەکات. لەڕۆژنامەکاندا باس لەوە دەکرا"ئەوانەی کەپێیان دەگوترێ کوردو ئەوانەی کەدەڵێن کوردین لەراستیدا تورکنو درێژەپێدانی ئەو تورکانەن کە بەکۆچبەری لەئاسیای ناوەڕاستەوە هاتون"، هاوکات باس لەوە دەکرا زمانێک بەناوی زمانی کوردی نییەو لەئەسڵدا تورکیە. پرۆفیسۆر، ڕۆژنامەوان، دادگەران، مامۆستایانو ئەندامانی پارتە سیاسیەکان... هتد زۆر هەوڵیان دەدا بیسەلمێنن کە کورد تورکە.

خۆی لەخۆیدا دیتنی هەموو ئەو مەسەلەو پەیوەندیانە جۆشو خرۆشێکی دیکە بوو. بۆیە لەو بڕوایەدام هەڵبژاردنم بۆ شاری ئەلازغ، نەک شارێکی دیکەی ڕۆژئاوا لەو چوارچێوەیەدا خۆی دەبینێتەوە. لەکاتی پراکتیککردنی بەرنامەی(Staj)مدا لەئەلازغو دەوروبەری، چاودێرو هەڵسەنگاندنەکانمان ئەمانە بون: لادێییەکان کە بۆ بەدوادا چونی ئیشوکارەکانی لای دەوڵەتیان دەهاتن بۆ نوسینگەکانی حکومەتو لەڕێگای وەرگێڕەوە کێشەو گرفتەکانیان بەقائمقامەکان رادەگەیاند، یان قائمقامەکان وەرگێڕیان بەکار دەهێنا. وەرگێڕەکانیش ئەو کەسانە بون کەوەکو پاککەرەوەو چایچیو پاسەوانی بەر دەرگا کاریان دەکرد. ئەمانە ڕەوشێک بون کەزوو زوو لەقەزاکانی کەبان، قەرەقۆچانو پالو ڕوو بەڕووم دەبونەوە. ئەوکاتە لەدەوروبەری ئەلازغ خوێندنگا سەرەتاییەکانی کەهەم جێگای خوێندنو هەم جێگای نوستنی خوێندکاران بون تازە دروست دەکران، بۆ نمونە لەساڵی ١٩٦١،(خوێندنگای خوێندنو نوستن)ی قەرەقۆچان تازە بناغەی دادەنرا. لەقەزاکان(قەربوت، کابان، قەرەقۆچان)ی سەر بە ئەلازغ بینیم کەهەندێک لەخێزانەکان باسیان لەهەبونی خزمو کەسو کاریان لەئەمریکاو گۆڕینەوەی نامە لەنێوانیاندا دەکرد. چەند کەسێکیش هەندێک لەم نامانەیان بەکەسانی دیکە نیشان دابوو. دوای ساڵانێک گەیشتمە ئەو باوەڕەی کەئەو خێزانانەی بۆ ئەمریکا کۆچیان کردبوو، ئەرمەنین.

سوپای عیراق تەنگاویان دەکاتو ئەوانیش بۆ رزگاربون هەوڵی بەزاندنی سنور دەدەن، دەبێ لەو کاتانەدا لەسەر سنور دەستگیر بکرێن)) دەگوترا ئەوەی کەسەرپەرشتیی ئەو یاخیبونە دەکات سەرۆك عەشیرەتێکی سەرگەردانە بەناوی مەلا مستەفا بارزانی، وا لێکدەدرایەوە کەئەو کەسە دەیەوێ حوکمێکی ئاینیو شەریعەتی بێنێتە ئاراوە، بۆیە سەرقاڵی ئامادەباشیی یاخیبونە، هەروەها لەفەرمانەکەدا هاتبوو"ئەگەر ئەو پیاوەتان لەهەر شوێنێکدا بینی ئەوە دەستگیری بکەن" وێنەشیان بڵاو کردبۆوە، ئەو وێنەیەی کەمەلا مستەفا بارزانی خەنجەرێکی لەبەر پشتێنە. هاوکات لەفەرمانەکەدا باس لەوە کرابوو هەر کەسێك مەلا مستەفا دەستگیر بکات خەڵاتی پارەی پێ دەدرێت.

رادیۆکانی عیراقیش هەواڵیان لەم بارەیەوە بڵاودەکردەوە. بەڵام سەرەڕای ئەوەش بڵاوکردنەوەی باسو خواسی ئەوەی کەکورد تورکن لەرۆژنامەو رادیۆکانی تورکیادا بەردەوام بوو. لەو ماوەیەدا رۆژنامەی جمهوریەت بەمانشێت بڵاویکردبۆوە کە: ((دواجار ٢١ کوردچی دەستگیر کران) دوای ساڵانێك، لەساڵی ١٩٧١دا لەسەردەمی رەوشی ئاوارتەی دیاربەکر لەزیندانی دیاربەکردا لەگەڵ هەندێك لەو کەسانە پێکەوە ماینەوە.

لەمانگەکانی تەموزو ئاب لەلادێکانی(بەناڤك، زەرین، بەداڤو روبارۆك)ی سەربە قەزای شەمدینلی مابومەوە، شەڕو پێکدادان لەنێوان کوردە بارزانیەکانو کوردەکانی لایەنگری حکومەت رویدابوو. حکومەتی عیراق کوردە سەر هەڵداوەکانی بۆردومان دەکرد بەفرۆکەو تۆپو لەسنورەوە زۆر بەئاسانی دەبینراو گوێ بیستی دەبویت. بارزانیەکان عەشیرەتی برادۆستیان کە سەرۆکەکەی شێخ رەشید بوو تەنگاو کردبوو، ئەوانیش لەلای(ماوان)ەوە پەنایان هێنابوو. کوردەکان لادێکانی یەکتریان دەسوتاند. منیش ئەرکی چاودێریو بەدواداچونی هەواڵەکانیان پێ سپاردبوم. بۆیە زانیاریەکانم زۆر وردترو فراوانتر بوون سەبارەت بەو دەوروبەرو مرۆڤو ئەو مەسەلانە.

لەسەردەمی خزمەتی سەربازیمدا لەنێوان ساڵانی(١٩٦٢-١٩٦٤) هەوڵمدا زانیاریی راست لەسەر کوردو دەوروبەر بەدەست بێنم، بیریشم لەوە کردەوە کە بەچونەوە بۆ زانکۆ زانیاریەکانم فراوانترو پێشکەوتوتر دەبن. دوای تەواوکردنی

سوپای عیراق تەنگاویان دەکاتو ئەوانیش بۆ رزگاربون هەوڵی بەزاندنی سنور دەدەن، دەبێ لەو کاتانەدا لەسەر سنور دەستگیر بکرێن)) دەگوترا ئەوەی کەسەرپەرشتیی ئەو یاخیبونە دەکات سەرۆك عەشیرەتێکی سەرگەردانە بەناوی مەلا مستەفا بارزانی، وا لێکدەدرایەوە کەئەو کەسە دەیەوێ حوکمێکی ئاینیو شەریعەتی بێنێتە ئاراوە، بۆیە سەرقاڵی ئامادەباشیی یاخیبونە، هەروەها لەفەرمانەکەدا هاتبوو"ئەگەر ئەو پیاوەتان لەهەر شوێنێکدا بینی ئەوە دەستگیری بکەن" وێنەشیان بڵاو کردبۆوە، ئەو وێنەیەی کەمەلا مستەفا بارزانی خەنجەرێکی لەبەر پشتێنە. هاوکات لەفەرمانەکەدا باس لەوە کرابوو هەر کەسێك مەلا مستەفا دەستگیر بکات خەڵاتی پارەی پێ دەدرێت.

رادیۆکانی عیراقیش هەواڵیان لەم بارەیەوە بڵاودەکردەوە. بەڵام سەرەڕای ئەوەش بڵاوکردنەوەی باسو خواسی ئەوەی کەکورد تورکن لەرۆژنامەو رادیۆکانی تورکیادا بەردەوام بوو. لەو ماوەیەدا رۆژنامەی جمهوریەت بەمانشێت بڵاویکردبۆوە کە: ((دواجار ٢١ کوردچی دەستگیر کران) دوای ساڵانێك، لەساڵی ١٩٧١دا لەسەردەمی رەوشی ئاوارتەی دیاربەکر لەزیندانی دیاربەکردا لەگەڵ هەندێك لەو کەسانە پێکەوە ماینەوە.

لەمانگەکانی تەموزو ئاب لەلادێکانی(بەناڤك، زەرین، بەداڤو روبارۆك)ی سەربە قەزای شەمدینلی مابومەوە، شەڕو پێکدادان لەنێوان کوردە بارزانیەکانو کوردەکانی لایەنگری حکومەت رویدابوو. حکومەتی عیراق کوردە سەر هەڵداوەکانی بۆردومان دەکرد بەفرۆکەو تۆپو لەسنورەوە زۆر بەئاسانی دەبینراو گوێ بیستی دەبویت. بارزانیەکان عەشیرەتی برادۆستیان کە سەرۆکەکەی شێخ رەشید بوو تەنگاو کردبوو، ئەوانیش لەلای(ماوان)ەوە پەنایان هێنابوو. کوردەکان لادێکانی یەکتریان دەسوتاند. منیش ئەرکی چاودێریو بەدواداچونی هەواڵەکانیان پێ سپاردبوم. بۆیە زانیاریەکانم زۆر وردترو فراوانتر بوون سەبارەت بەو دەوروبەرو مرۆڤو ئەو مەسەلانە.

لەسەردەمی خزمەتی سەربازیمدا لەنێوان ساڵانی(١٩٦٢-١٩٦٤) هەوڵمدا زانیاریی راست لەسەر کوردو دەوروبەر بەدەست بێنم، بیریشم لەوە کردەوە کە بەچونەوە بۆ زانکۆ زانیارییەکانم فراوانترو پێشکەوتوتر دەبن. دوای تەواوکردنی

كەپەیوەندییان بەسیستەمی سەردەستو كەلتوری سیاسی توركەوە هەیە لەلاشعوری كوردەكاندا بچێنرێت. لەم بارەیەوە ئاماژە بەچەند نمونەیەك دەدەین. دەوڵەتو دامو دەزگاو نوسەرانی لایەنگری دەوڵەت دەیانەوێ بیرو بۆچونو چەمكێكی وەها بچێننو بڵاو بكەنەوە: لەجیهاندا نزیكەی ٦ هەزار زمان هەیە، هەڵەیە هەر زمانێك لەوانە دەوڵەتێكی هەبێت، گەرەك ناكات هەر زمانێك دەوڵەتێكی هەبێت... ئەگەر وابێت ئەوە كورد گەرەك نییە دەوڵەتی هەبێت. كوردەكانیش بەماقولی پێشوازی لەم بیروبۆچونە دەكەن، چونكە خۆیان لەچوارچێوەی جەماوەرێكی گەورەی ٦ هەزاریدا دەژمێرن. لەكاتێكدا پسپۆڕی هێژای زمان ئەمیر حەسەن پور زوو زوو باس لەوە دەكاتو دان بەوەدا دەنێ كەزمانی كوردی یەكێكە لەو٤٠ زمانەی كە لەجیهاندا خەڵكێكی زۆر(نزیكەی ٢٠ ملیۆن كەس) قسەی پێ دەكات، بەڵام ئەوانەی كەبەردەوام بەتوركی قسەو نوسین دەكەن، ناگەنە ئاستی هەستپێكردنی ئەو شوێنەی كەزمانی كوردی لەناو زمانەكانی جیهاندا هەیەتی، چونكە زمانی كوردی لەچوارچێوەی ٤٠ زمانی زۆر قسە پێكراوی جیهاندا نابینن، بەڵكو لەناو ٦ هەزار زمانەكەدا سەیری دەكەن.

بۆ زمانێك كە٣٠٠ كەس، ٥٠٠ كەس، ٣٠٠٠ كەس و٥٠٠٠ كەس قسەی پێ دەكات پێكهاتەیەكی سیاسی وەكو دەوڵەت هەڵبەت پێویست ناكات، بەڵام بۆ ئەوەی مرۆڤ بگاتە ئاستی هەست پێكردنی جیاوازیی نێوان جەماوەرێكی بچوكو جەماوەرێكی گەورەی بەملیۆنان پێویستە بەو زمانە قسەو نوسینو حەشرو نەشر بكات.

بەردەوامی حەشرو نەشركردن بەزمانی توركی بەهاكانی سیستەمی سیاسیو كەلتوری سیاسیی توركی لەمێشكی كوردەكاندا چاند. ئەمەش بەتێپەڕبونی كات ئەوەی كە لەلاشعوردا دروست بوە رۆژ بەرۆژ زیاتر رەوشی حەقیقەت بون دەگرێتە خۆی. چونكە بەكارهێنانی زمان تایبەتمەندیو كاریگەری بەم جۆرەشی هەیە.

كوردەكان زۆر بەئاسانی دەڵێن"دەوڵەتێكی سەربەخۆی كوردمان ناوێ، فیدراسیۆنمان ناوێ، سنور هەر لەخۆیەوە لەناو دەچێ... هتد"."هەروەها دەڵێن

کەپەیوەندییان بەسیستەمی سەردەستو کەلتوری سیاسی تورکەوە هەیە لەلاشعوری کوردەکاندا بچێنرێت. لەم بارەیەوە ئاماژە بەچەند نمونەیەك دەدەین. دەوڵەتو دامو دەزگاو نوسەرانی لایەنگری دەوڵەت دەیانەوێ بیرو بۆچونو چەمکێکی وەها بچێننو بلاو بکەنەوە: لەجیهاندا نزیکەی ٦ هەزار زمان هەیە، هەڵەیە هەر زمانێك لەوانە دەوڵەتێکی هەبێت، گەرەك ناکات هەر زمانێك دەوڵەتێکی هەبێت... ئەگەر وابێت ئەوە کورد گەرەك نییە دەوڵەتی هەبێت. کوردەکانیش بەماقولی پێشوازی لەم بیروبۆچونە دەکەن، چونکە خۆیان لەچوارچێوەی جەماوەرێکی گەورەی ٦ هەزاریدا دەژمێرن. لەکاتێکدا پسپۆری هێژای زمان ئەمیر حەسەن پور زوو زوو باس لەوە دەکاتو دان بەوەدا دەنێ کەزمانی کوردی یەکێکە لەو٤٠ زمانەی کە لەجیهاندا خەڵکێکی زۆر(نزیکەی ٢٠ ملیۆن کەس) قسەی پێ دەکات، بەلام ئەوانەی کەبەردەوام بەتورکی قسەو نوسین دەکەن، ناگەنە ئاستی هەستپێکردنی ئەو شوێنەی کەزمانی کوردی لەناو زمانەکانی جیهاندا هەیەتی، چونکە زمانی کوردی لەچوارچێوەی ٤٠ زمانی زۆر قسە پێکراوی جیهاندا نابینن، بەڵکو لەناو ٦ هەزار زمانەکەدا سەیری دەکەن.

بۆ زمانێك کە٣٠٠ کەس، ٥٠٠ کەس، ٣٠٠٠کەس و٥٠٠٠ کەس قسەی پێ دەکات پێکهاتەیەکی سیاسی وەکو دەوڵەت هەڵبەت پێویست ناکات، بەلام بۆ ئەوەی مرۆڤ بگاتە ئاستی هەست پێکردنی جیاوازیی نێوان جەماوەرێکی بچوكو جەماوەرێکی گەورەی بەملیۆنان پێویستە بەو زمانە قسەو نوسینو حەشرو نەشر بکات.

بەردەوامی حەشرو نەشرکردن بەزمانی تورکی بەهاکانی سیستەمی سیاسیو کەلتوری سیاسیی تورکی لەمێشکی کوردەکاندا چاند. ئەمەش بەتێپەڕبونی کات ئەوەی کە لەلاشعوردا دروست بوە رۆژ بەرۆژ زیاتر رەوشی حەقیقەت بون دەگرێتە خۆی. چونکە بەکارهێنانی زمان تایبەتمەندیو کاریگەری بەم جۆرەشی هەیە.

کوردەکان زۆر بەئاسانی دەڵێن"دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردمان ناوێ، فیدراسیۆنمان ناوێ، سنور هەر لەخۆیەوە لەناو دەچێ... هتد"."هەروەها دەڵێن

ئێستای یەکێتیی ئەوروپایە، یەکێکە لەئەندامە هەرە کۆنەکانی یەکێتی ئەوروپا.

یەکێتی ئەوروپا بەپێی بڕیارێکی خۆی "لەدژی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردە لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا" و"دژی گۆڕانکاری کردنە لەسنورەکانی ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا."

کاتێك یەکێتی ئەوروپا باس لەپێدانی هەندێك ماف بەکوردەکان دەکات لەچوارچێوەی دەوڵەتەکانی کەتیایدا دەژین، ئەوە گوزارشت لەبڕیاری سنوردارکردنی خۆیان دەکەن. ئەمەش دەتوانرێ بەگەمارۆدانێکی ئایندەی ئەم مەسەلەیە دابنرێت. وەکو نمونەیەك ئیمزای لۆکسمبۆرگیش لەسەر ئەم جۆرە بڕیارانە هەیە. ئایا ئەمە بەو مانایە نایەت کە لۆکسمبۆرگێکی ٤٠٠ هەزارکەسی، پاشەرۆژی نزیکەی ٤٠ ملیۆن کورد دیاری دەکات؟ ئایا پێویست نییە ئەم هەڵوێستە(خونچە گوڵێك) لەمێشکی کورددا دروست بکات؟ وەکو دەبینرێ سیستەمی نێودەوڵەتی لەدژی کورد دامەزراوە. ئەم قۆناغە دەبێ بەشێوەیەکی زانستیانە بگیرێتە دەستو شیبکرێتەوە.

دوای شەڕی یەکەمی جیهان لەکۆنفرانسی ئاشتیی جیهاندا باسو لێکۆڵینەوە سەبارەت بەتاوانی جینۆسایدی ئەرمەن کرا، لەم بارەیەوە بەڕێوەبەرانی دەوڵەتی عوسمانیو(ئیتحادیەکان) بابەتی لێپێچینەوە بون. کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس(ئیتحادیەکان)ی تاوانبار دەکرد بەو جینۆسایدەی بەرامبەر بەئەرمەنیەکان کرابوو. (ئیتحادیەکان) لەو تاوانەی کەبەرامبەر بەئەرمەنیەکانیان کرد، زۆر کوردیان وەکو دەست بەپەلاپیتکەچی بەکارهێنا بوو. ئەمەش بیروبۆچونو هەستی نیگەتیڤی لەروانگەی رۆژئاواییەکان بەرامبەر بەکورد دروست کرد. هەڵبەت بمانەوێو نەمانەوێ بەکارهێنانی کورد وەکو پەلاپیتکەچی لەجینۆسایدی ئەرمەنەکاندا شتێکی باش نەبوو. بەڵام راستیەکی حاشا هەڵنەگرە کەبەرنامەی(ئیتحادیەکان) هەوڵدان بوو بۆ بەکارهێنانی هەموو کەس. لەساڵانی دواتریشدا دەزانرێ کەدوای ئەوەی کێشەی ئەرمەن چارەسەر کراو نفوسیان نەما کوردەکانیش دووچاری هەمان فشار بونەوە. لەو ساڵانەدا کوردەکانی کە ئەرمەنیەکانیان لەناوبردو تاڵان کرد،

ئێستای یەكێتیی ئەوروپایە، یەكێكە لەئەندامە هەرە كۆنەكانی یەكێتی ئەوروپا.

یەكێتی ئەوروپا بەپێی بڕیارێكی خۆی"لەدژی دامەزراندنی دەوڵەتێكی سەربەخۆی كوردە لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا"و"دژی گۆڕانكاری كردنە لەسنورەكانی ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا."

كاتێك یەكێتی ئەوروپا باس لەپێدانی هەندێك ماف بەكوردەكان دەكات لەچوارچێوەی دەولەتەكانی كەتیایدا دەژین، ئەوە گوزارشت لەبڕیاری سنورداركردنی خۆیان دەكەن. ئەمەش دەتوانێ بەگەمارۆدانێكی ئایندەی ئەم مەسەلەیە دابنرێت. وەكو نمونەیەك ئیمزای لۆكسمبۆرگیش لەسەر ئەم جۆرە بڕیارانە هەیە. ئایا ئەمە بەو مانایە نایەت كە لۆكسمبۆرگێكی ٤٠٠ هەزاركەسی، پاشەرۆژی نزیكەی ٤٠ ملیۆن كورد دیاری دەكات؟ ئایا پێویست نیيە ئەم هەڵوێستە(خونچە گوڵێك) لەمێشكی كورددا دروست بكات؟ وەكو دەبینرێ سیستەمی نێودەوڵەتی لەدژی كورد دامەزراوە. ئەم قۆناغە دەبێ بەشێوەیەكی زانستیانە بگیرێتە دەستو شیبكرێتەوە.

دوای شەڕی یەكەمی جیهان لەكۆنفرانسی ئاشتیی جیهاندا باسو لێكۆڵینەوە سەبارەت بەتاوانی جینۆسایدی ئەرمەن كرا، لەم بارەیەوە بەڕێوەبەرانی دەوڵەتی عوسمانیو(ئیتحادیەكان) بابەتی لێپێچینەوە بون. كۆنفرانسی ئاشتیی پاریس(ئیتحادیەكان)ی تاوانبار دەكرد بەو جینۆسایدەی بەرامبەر بەئەرمەنیەكان كرابوو. (ئیتحادیەكان) لەو تاوانەی كەبەرامبەر بەئەرمەنیەكانیان كرد، زۆر كوردیان وەكو دەست بەپەلاپیتكەچی بەكارهێنا بوو. ئەمەش بیروبۆچونو هەستی نیگەتیڤی لەروانگەی رۆژئاواییيەكان بەرامبەر بەكورد دروست كرد. هەڵبەت بمانەوێو نەمانەوێ بەكارهێنانی كورد وەكو پەلاپیتكەچی لەجینۆسایدی ئەرمەنەكاندا شتێكی باش نەبوو. بەڵام راستیەكی حاشا هەڵنەگرە كەبەرنامەی(ئیتحادیەكان) هەوڵدان بوو بۆ بەكارهێنانی هەموو كەس. لەساڵانی دواتریشدا دەزانرێ كەدوای ئەوەی كێشەی ئەرمەن چارەسەر كراو نفوسیان نەما كوردەكانیش دووچاری هەمان فشار بونەوە. لەو ساڵانەدا كوردەكانی كە ئەرمەنیەكانیان لەناوبردو تاڵان كرد،

- دەتوانین واتای((کوردستان کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتیە)) بەم شێوەیە شی بکەینەوە:

وەکو دەزانرێ لە١٨ی کانونی دوەمی ١٩١٩ کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس لەژێر چەتری کۆمەڵەی گەلاندا رێکخستنێکی سیاسیی نوێی دامەزراند. ئەم رێکخراوەش بەمەبەستی پاراستنی ئاشتیو ئاسایشی نێودەوڵەتی دامەزرێنرا. کۆنفرانسی ئاشتی پاریس دوای شەڕی یەکەمی جیهان بەهەوڵی وڵاتە سەرکەوتوەکانی وەکو(ئینگلتەرە، فەرەنساو ئیتالیا)و رێکخستنە ناحکومیەکان پێکهێنرا. ئەمریکاش رۆڵێکی گرنگی لەکۆنفرانسەکەدا بینی. لەکۆتاییی شەڕەکەدا ئیمپراتۆریەتی ئەڵمانیاو ئیمپراتۆریەتی نەمسا-هەنگاریاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی روخانو پەرشو بڵاو بوون.

لەچوارچێوەی کۆنفرانسی ئاشتیی پاریسدا پەیماننامەی ئاشتیی جیاجیا لەگەڵ وڵاتە دۆڕاوەکاندا ئیمزا کرا. لەکاتی شەڕی یەکەمی جیهاندا، ساڵی ١٩١٧ ئیمپراتۆریەتی روسیاش روخاو یەکێتی سۆڤیەت شوێنی گرتەوە. کۆمەڵەی گەلان لەو خاکانەی کە لەدەوڵەتی عوسمانی جیا بونەوە سیستمی ئینتدابی(ماندێت)-A دامەزراند.

دەتوانرێ سیستەمی ماندێت، وەکو سیستمی داگیرکاری، یان دەسەلاتداریێتیی داگیرکاری سەیر بکرێت. لە ٢٥ نیسانی ١٩٢٠ عیراق، ئوردون، فەلەستین درانە ئینگلتەرا، سوریاو لوبنانیش کەوتنە ژێر ئینتدابی فەرەنسی. من لەو باوەڕەدام کە سەرچاوەی سەرەکیی کێشەی کوردو کوردستان لەو کاتەوە لەساڵی ١٩٢٠دا دەست پێدەکات. ئەگەر ئەو سەردەمە ماندێتێکی کوردستانی سەر بەئینگلتەرە، یان سەر بەفەرەنسا دامەزرایە، ئەوە مەسەلەی کورد کەتا ئەمرۆ بێ چارەسەرکردن درێژبۆتەوەو رۆژ بەرۆژ دژوارتر دەبێ، کێشەیەکی ئەوەندە گران نەدەبوو.

ئەگەر ئەو کاتە کوردستانێکی کۆلۆنی، یان کوردستانێکی ماندێت دامەزرایە، ئەوە پێیان دەگوت، ماندێتی کوردستان، یان کوردستانی ماندێتو بە((کوردستانی ماندێتی ئینگلیز))یان((کوردستانی ماندێتی فەرەنسا)) دەناسرا. ئەگەر وابوایە وەکو ماندێتەکان، یان داگیرکراوەکانی دیکە، هەڵبەت

- دەتوانین واتای((کوردستان کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتیە)) بەم شێوەیە شی بکەینەوە:

وەکو دەزانرێ لە١٨ی کانونی دوەمی ١٩١٩ کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس لەژێر چەتری کۆمەڵەی گەلاندا رێکخستنێکی سیاسیی نوێی دامەزراند. ئەم رێکخراوەش بەمەبەستی پاراستنی ئاشتیو ئاسایشی نێودەوڵەتی دامەزرێنرا. کۆنفرانسی ئاشتی پاریس دوای شەڕی یەکەمی جیهان بەهەوڵی وڵاتە سەرکەوتوەکانی وەکو(ئینگلتەرە، فەرەنساو ئیتالیا)و رێکخستنە ناحکومیەکان پێکهێنرا. ئەمریکاش رۆڵێکی گرنگی لەکۆنفرانسەکەدا بینی. لەکۆتاییی شەڕەکەدا ئیمپراتۆریەتی ئەڵمانیاو ئیمپراتۆریەتی نەمسا-هەنگاریاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی روخانو پەرشو بڵاو بوون.

لەچوارچێوەی کۆنفرانسی ئاشتیی پاریسدا پەیماننامەی ئاشتیی جیاجیا لەگەڵ وڵاتە دۆڕاوەکاندا ئیمزا کرا. لەکاتی شەڕی یەکەمی جیهاندا، ساڵی ١٩١٧ ئیمپراتۆریەتی روسیاش روخاو یەکێتی سۆڤیەت شوێنی گرتەوە. کۆمەڵەی گەلان لەو خاکانەی کە لەدەوڵەتی عوسمانی جیا بونەوە سیستمی ئینتدابی(ماندێت)-A دامەزراند.

دەتوانرێ سیستەمی ماندێت، وەکو سیستمی داگیرکاری، یان دەسەڵاتدارێتیی داگیرکاری سەیر بکرێت. لە ٢٥ نیسانی ١٩٢٠ عیراق، ئوردون، فەلەستین درانە ئینگلتەرا، سوریاو لوبنانیش کەوتنە ژێر ئینتدابی فەرەنسی. من لەو باوەڕەدام کە سەرچاوەی سەرەکیی کێشەی کوردو کوردستان لەو کاتەوە لەساڵی ١٩٢٠دا دەست پێدەکات. ئەگەر ئەو سەردەمە ماندێتێکی کوردستانی سەر بەئینگلتەرە، یان سەر بەفەرەنسا دامەزرایە، ئەوە مەسەلەی کورد کەتا ئەمڕۆ بێ چارەسەرکردن درێژبۆتەوەو رۆژ بەرۆژ دژوارتر دەبێ، کێشەیەکی ئەوەندە گران نەدەبوو.

ئەگەر ئەو کاتە کوردستانێکی کۆلۆنی، یان کوردستانێکی ماندێت دامەزرایە، ئەوە پێیان دەگوت، ماندێتی کوردستان، یان کوردستانی ماندێتو بە((کوردستانی ماندێتی ئینگلیز))یان((کوردستانی ماندێتی فەرەنسا)) دەناسرا. ئەگەر وابوایە وەکو ماندێتەکان، یان داگیرکراوەکانی دیکە، هەڵبەت

چارەنوسیان دیاری بکەن... بەڵام کوردەکان هیچ سودیان لەم پرەنسیپانە وەرنەگرت. هەموو جۆرە کۆسپێکیش خرایە بەردەم کورد بۆ ئەوەی سوود لەم پرەنسیپانە وەرنەگرێت. کاتێك کەسیستەمی نێودەوڵەتی لەچوارچێوەی کۆمەڵەی گەلاندا دامەزرێنرا، ناهەقیەکی گەورەو گران لەکورد کرا. گەل‌و وڵاتی کوردان پارچەو دابەشکرا. دوچاری سیاسەتی نکۆڵیکردن‌و تواندنەوەو لەناوبردن هاتن. بەدانانی تێلی دڕکاوی لەنێوان پارچەکان‌و چاندنی زەویەکان بەمین‌و دروست کردنی قوللەی چاودێری‌و لەڕێگای رادارو فڕۆکەی جاسوسی‌و زۆر ئامرازی دیکەی شەڕ، دابڕانی کوردەکانیان لەیەکتر قوڵ‌و فراوان تر کرد. ئەو سەردەمە هێزی ئیمپریالیستی یەکەم ئینگلتەرەو دوای ئەویش فەرەنسا بوو. گورزی سەرەکی‌ی ئیمپریالیزم لەو سەردەمەدا لەکورد وەشێنرا. گورزێکی زۆر گران بوو، ئەنجامێك کەلێی کەوتەوە زۆر گران بوو، کەتا ئێستاش درێژەی هەیە. ئەمە وەکو ئەوە وایە کە پەیکەرە ئێسقانی مرۆڤێك پارچە بکرێت‌و مێشکیشی بڵاو بکرێتەوە. ستاتوەکەی لەم سەردەمەو لەو ساڵانەدا دامەزرێنرا. ساڵان‌و سەردەمی دواتریش هەموو توانایەکیان خستە گەڕ بۆ پاراستنی ئەوستاتوە، هێزە سەرەکیەکانی دامەزراندنی ستاتوەکەش ئینگلتەرەو فەرەنساو بەکرێگیراوانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان بون. دەستەواژەی(کۆلۆنی نێودەوڵەتی) بەم شێوەیە هاتە ئاراوە. لەدامەزراندنی عیراقی سەربەخۆ، لەسەرەتای ساڵانی سی‌یەکان، بەشێکی کوردستان(باشوری کوردستان) وەکو میراتێك کە لەباوك مابێتەوە درا بەعیراق. لەناوەڕاستی ساڵانی ١٩٤٠دا واتە لەدوای شەڕی دوەمی جیهان، فەرەنسا دانی بە سەربەخۆیی سوریادا نا. ئەو بەشەی کوردستانیش خرایە سەر سوریا. سەرجەم داواکاری‌یە نەتەوەیی‌یەکانی کورد گوشاری زۆری خرایە سەر تەنانەت شێوازی تیرۆری دەوڵەتیی فراوانی هاوبەشیش گیرایە بەر.

وەکو دەبینرێ لەکۆلۆنیە کلاسیکەکاندا سیاسەتی کەپەیڕەوکراوە(پەرتکەو زاڵبە) بوە، بەڵام سەبارەت بەکوردو کوردستانیش ناوەڕۆکی ئەو سیاسەتە، بریتی بوە لە(پەرتکەو زاڵبەو لەناو بەرە). لەکۆلۆنیە کلاسیکەکاندا ئامانج لەناوبردنی زمان‌و کەلتور نی‌یە، بەڵام سەبارەت بەکوردو کوردستان لەناوبردنی زمان‌و کەلتورو تێکدانی ناسنامەی وڵات ئامانجە. جیاوازی‌ی گرنگی نێوان

چارەنوسیان دیاری بکەن... بەڵام کوردەکان هیچ سودیان لەم پرەنسیپانە وەرنەگرت. هەموو جۆرە کۆسپێکیش خرایە بەردەم کورد بۆ ئەوەی سوود لەم پرەنسیپانە وەرنەگرێت. کاتێك کەسیستەمی نێودەوڵەتی لەچوارچێوەی کۆمەڵەی گەلاندا دامەزرێنرا، ناهەقیەکی گەورەو گران لەکورد کرا. گەلو وڵاتی کوردان پارچەو دابەشکرا. دوچاری سیاسەتی نکۆڵیکردنو تواندنەوەو لەناوبردن هاتن. بەدانانی تێلی دڕکاوی لەنێوان پارچەکانو چاندنی زەویەکان بەمینو دروست کردنی قوللەی چاودێریو لەڕێگای رادارو فڕۆکەی جاسوسیو زۆر ئامرازی دیکەی شەڕ، دابڕانی کوردەکانیان لەیەکتر قوڵو فراوان تر کرد. ئەو سەردەمە هێزی ئیمپریالیستی یەکەم ئینگلتەرەو دوای ئەویش فەرەنسا بوو. گورزی سەرەکیی ئیمپریالیزم لەو سەردەمەدا لەکورد وەشێنرا. گورزێکی زۆر گران بوو، ئەنجامێك کەلێی کەوتەوە زۆر گران بوو، کەتا ئێستاش درێژەی هەیە. ئەمە وەکو ئەوە وایە کە پەیکەرە ئێسقانی مرۆڤێك پارچە بکرێتو مێشکیشی بڵاو بکرێتەوە. ستاتوەکە لەم سەردەمەو لەو ساڵانەدا دامەزرێنرا. ساڵانو سەردەمی دواتریش هەموو توانایەکیان خستە گەڕ بۆ پاراستنی ئەوستاتوە، هێزە سەرەکیەکانی دامەزراندنی ستاتوەکەش ئینگلتەرەو فەرەنساو بەکرێگیراوانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان بون. دەستەواژەی(کۆلۆنی نێودەوڵەتی) بەم شێوەیە هاتە ئاراوە. لەدامەزراندنی عیراقی سەربەخۆ، لەسەرەتای ساڵانی سی‌یەکان، بەشێکی کوردستان(باشوری کوردستان) وەکو میراتێك کە لەباوك مابێتەوە درا بەعیراق. لەناوەڕاستی ساڵانی ١٩٤٠دا واتە لەدوای شەڕی دوەمی جیهان، فەرەنسا دانی بە سەربەخۆیی سوریادا نا. ئەو بەشەی کوردستانیش خرایە سەر سوریا. سەرجەم داواکاری‌یە نەتەوەیی‌یەکانی کورد گوشاری زۆری خرایە سەر تەنانەت شێوازی تیرۆری دەوڵەتیی فراوانی هاوبەشیش گیرایە بەر.

وەکو دەبینرێ لەکۆلۆنیە کلاسیکەکاندا سیاسەتی کەپەیڕەوکراوە(پەرتکەو زاڵبە) بوە، بەڵام سەبارەت بەکوردو کوردستانیش ناوەڕۆکی ئەو سیاسەتە، بریتی بوە لە(پەرتکەو زاڵبەو لەناو بەرە). لەکۆلۆنیە کلاسیکەکاندا ئامانج لەناوبردنی زمانو کەلتور نی‌یە، بەڵام سەبارەت بەکوردو کوردستان لەناوبردنی زمانو کەلتورو تێکدانی ناسنامەی وڵات ئامانجە. جیاوازیی گرنگی نێوان

ئینگلتەرەی كۆلۆنیالیست دامەزراندنی ئیدارەی هەرێمی بوە لەو كۆلۆنیانەی كە لەژێر دەستیاندا بون. بەڵام جگە لەوەی ئەم سیاسەتە لەكوردستاندا پەیڕەو نەكراوە، بەپێچەوانەوەش كۆسپی لەپێش دانراوە.

كەواتە پێویستە بیر لەم مەسەلەو بابەتەش بكرێتەوە. پرسیارێكی دیكەش كەلەو بوارەدا دەبێ بپرسرێت لەوانەیە ئەمە بێت: مافی دیاریكردنی چارەی خۆنوسینی گەلان، لەلایەن سەركردەی بولشەویكی وەكو(لینین)و سەركردەكانی یەكێتی سۆڤیەتیش پرەنسیپێك بوو زۆر باسی لێوە دەكرا. بۆچی یەكێتی سۆڤیەت بێ دەنگ مانەوە لەبەرامبەر دابەشو پارچە پارچەكردنی كوردو كوردستان؟ بۆچی یەكێتی سۆڤیەت سیاسەتێكی جیایان لەسیاسەتی لەندەنو پاریس پەیڕەو نەكرد؟ بۆچی مۆسكۆ هەمان سیاسەتی لەندەنو پاریسی هەبوو سەبارەت بەگوشار خستنە سەر كورد؟

باس لەوە دەكرێ كەدەزگاكانی شێخایەتیو دەرەبەگایەتییە دواكەوتوەكانی كەهەن كۆسپن لەبەردەم دامەزراندنی دەوڵەتی كوردی. ئەمە بیرو بۆچونێكی ئاقلانەو كراوە نییە. چونكە ئەم جۆرە دەزگایانە لەناو عەرەبو فارسو توركیشدا هەن. دوای شەڕی یەكەمی جیهان عەرەبیش پەرتو بڵاو بون، بەڵام عەرەب وەكو دەوڵەتی ماندێتو پادشایەتی پەرتو بڵاو بونەوە. لەناوەڕۆكدا دابەشبونی كوردو دابەشبونی عەرەب زۆر زۆر لەیەكتر جیاوازن. ئاشكرایە وڵاتە ماندێتەكان لەدوای ساڵانێكدا سەربەخۆ بون. بۆ نمونە عیراقی ژێر دەسەڵاتی سەدام حسێن بەمانایەكی گشتی دەوڵەتێكی خێڵەكییە، كەخێڵی تكریتی چەقەكەیەتی. دیارە كەلێپرسراوانی باڵای پارتی بەعسو كادیرانی دەوڵەتو مخابەراتو سوپاو پۆلیس هەموی لەعەشیرەتی تكریتی بون.

لەساڵانی ١٩٢٠دا، كۆمەڵەی گەلان كەبۆ ئاشتیو پاراستنی ئاشتی دامەزرا نەیتوانی پێشگری شەڕ بكات. لێرەدا شەڕی رزگاریخوازی نەتەوەكانی كەلەو سەردەمەدا هەڵگیرسا رۆڵی لەو مەسەلەیەدا بینی. دواتر لەپێناوی دابینكردنی ئاشتیو ئاسایشی نێودەوڵەتیدا رێكخراوێكی دیكە بەناوی (نەتەوە یەكگرتوەكان) دامەزرێنرا. دوای شەڕی دوەمی جیهان، بەدان پیادانانی نەتەوە یەكگرتوەكان وڵاتە ماندێتو داگیركراوەكان سەربەخۆیی خۆیان

ئینگلتەرەی کۆلۆنیالیست دامەزراندنی ئیدارەی هەرێمی بوە لەو کۆلۆنیانەی کە لەژێر دەستیاندا بون. بەڵام جگە لەوەی ئەم سیاسەتە لەکوردستاندا پەیڕەو نەکراوە، بەپێچەوانەوەش کۆسپی لەپێش دانراوە.

کەواتە پێویستە بیر لەم مەسەلەو بابەتەش بکرێتەوە. پرسیارێکی دیکەش کەلەو بوارەدا دەبێ بپرسرێت لەوانەیە ئەمە بێت: مافی دیاریکردنی چارەی خۆنوسینی گەلان، لەلایەن سەرکردەی بولشەویکی وەکو (لینین)و سەرکردەکانی یەکێتی سۆڤیەتیش پرەنسیپێك بوو زۆر باسی لێوە دەکرا. بۆچی یەکێتی سۆڤیەت بێ دەنگ مانەوە لەبەرامبەر دابەش و پارچە پارچەکردنی کوردو کوردستان؟ بۆچی یەکێتی سۆڤیەت سیاسەتێکی جیایان لەسیاسەتی لەندەن و پاریس پەیڕەو نەکرد؟ بۆچی مۆسکۆ هەمان سیاسەتی لەندەن و پاریسی هەبوو سەبارەت بەگوشار خستنە سەر کورد؟

باس لەوە دەکرێ کەدەزگاکانی شێخایەتی و دەرەبەگایەتی یە دواکەوتوەکانی کەهەن کۆسپن لەبەردەم دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی. ئەمە بیرو بۆچونێکی ئاقلانەو کراوە نی یە. چونکە ئەم جۆرە دەزگایانە لەناو عەرەب و فارس و تورکیشدا هەن. دوای شەڕی یەکەمی جیهان عەرەبیش پەرت و بلاو بون، بەڵام عەرەب وەکو دەوڵەتی ماندێت و پادشایەتی پەرت و بلاو بونەوە. لەناوەڕۆکدا دابەشبونی کوردو دابەشبونی عەرەب زۆر زۆر لەیەکتر جیاوازن. ئاشکرایە وڵاتە ماندێتەکان لەدوای ساڵانێکدا سەربەخۆ بون. بۆ نمونە عیراقی ژێر دەسەڵاتی سەدام حسێن بەمانایەکی گشتی دەوڵەتێکی خێڵەکی یە، کەخێڵی تکریتی چەقەکەیەتی. دیارە کەلێپرسراوانی باڵای پارتی بەعس و کادیرانی دەوڵەت و مخابەرات و سوپاو پۆلیس هەموی لەعەشیرەتی تکریتی بون.

لەساڵانی ١٩٢٠دا، کۆمەڵەی گەلان کەبۆ ئاشتی و پاراستنی ئاشتی دامەزرا نەیتوانی پێشگری شەڕ بکات. لێرەدا شەڕی رزگاریخوازی نەتەوەکانی کەلەو سەردەمەدا هەڵگیرسا رۆڵی لەو مەسەلەیەدا بینی. دواتر لەپێناوی دابینکردنی ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی دا رێکخراوێکی دیکە بەناوی (نەتەوە یەکگرتوەکان) دامەزرێنرا. دوای شەڕی دوەمی جیهان، بەدان پیادانانی نەتەوە یەکگرتوەکان وڵاتە ماندێت و داگیرکراوەکان سەربەخۆیی خۆیان

جۆرەم نەبینیوە، بەڵام ئەمە شیکردنەوەیەکی هەڵەیە. ئەمە شیکردنەوەیەکی شوبهێنراوە بە(پان-تورکیزم)و لەسەر ئەو بنەمایە ئەنجامدراوە.

(پان-تورکیزم) چەمکێکی سیاسییە کەتوندو تیژیو زەبروزەنگ دەگرێتە خۆ. چەمکێکی سیاسیی وایە کە ئامانجی کۆکردنەوەی سەرجەم تورکەکانە لەژێر ئاڵایەکدا. ئەو گروپانەی تورك بۆچی وا پەرشو بڵاوبونەتەوە؟ ئەمە مەسەلەیەکە پەیوەندیی بەکۆچی سەدەی یانزەهەمی(ئۆغز)ە کانەوە هەیە کەلە ئاسیای ناوەڕاستەوە بەکۆچبەری بەرەو رۆژئاوا هاتون. هاتنی ئۆغزەکان بۆ خۆراسان، ئێران، عیراق، کوردستان، سوریاو ئەناتۆلیا بەتەواوەتی بەئیرادەو خواستی خۆیان بوە.

لەماوەی کۆچی ئۆغزەکاندا، خەڵکانی دانیشتوی هەرێمەکە، واتە دانیشتوانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، گەلانی رەسەنی فارس، کورد، گورجی، ئەرمەنی، یۆنانی، ئاشوریو عەرەبو... هتد بون. لەم هەلومەرجەدا سروشتییە کە گروپە تورکەکان لەیەکتر دابڕێن. هەرچی کوردە، لەدوای شەڕی یەکەمی جیهان سەرەڕای داخوازیەکانیان، لەدەرەوەی ئیرادەی خۆیان بەهێزێکی دەستێوەردەری ئیمپریالیستی دابەشو پارچە کران. لەم روەوە پێشنیاری یەکگرتنەوە خاوەن ناوەڕۆکێکی ئەنتی ئیمپریالیستو دیموکراتیکە.

لەسەرەوە ئاماژەم بەوە دابوو کەپان-تورکیزم چەمکێکی ناوەڕۆك توندوتیژییە. بۆ نمونە یەکگرتنی تورکەکانی ئەناتۆلیاو قەفقاسیا لەگەڵ تورکەکانی ناوەڕاستی ئاسیا پێویستی بەپرۆگرامی لەناوبردنی ئەرمەنەکانو تواندنەوەی کوردەکان هەبوو. ئەمەش دژی شیکردنەوەی پان-کوردیزمە، چونکە پەیوەندیەکانی کورد لەگەڵ ئاسوریو ئەرمەنەکاندا مۆرکێکی یەکسانیو دیموکراتی بەسەردا زاڵە. لێرە، چەمکێکی وەکو دەرکردنی ئەرمەنیەکان، یان ئاشوریەکان لەئارادا نابینرێت. رەخنە کردن لەپان-کوردیزم وەکو ئەوە وایە کەکورد بەئەقڵی سیستەمی سەردەستی تورکو کەلتوری سیاسی تورك بیر بکاتەوە. لەم بارەیەوە دەبێ ئاماژە بەوە بدرێ کە: سیاسەتمەدارانی کورد زوو زوو دروشمی دژی جیابونەوە بەرز دەکەنەوە،

جۆرەم نەبینیوە، بەڵام ئەمە شیکردنەوەیەکی هەڵەیە. ئەمە شیکردنەوەیەکی شوبهێنراوە بە(پان-تورکیزم)و لەسەر ئەو بنەمایە ئەنجامدراوە.

(پان-تورکیزم) چەمکێکی سیاسی‌یە کەتوندو تیژیو زەبروزەنگ دەگرێتە خۆ. چەمکێکی سیاسیی وایە کە ئامانجی کۆکردنەوەی سەرجەم تورکەکانە لەژێر ئالآیەکدا. ئەو گروپانەی تورك بۆچی وا پەرشو بلاوبونەتەوە؟ ئەمە مەسەلەیەکە پەیوەندیی بەکۆچی سەدەی یانزەهەمی(ئۆغز)ە کانەوە هەیە کەلە ئاسیای ناوەڕاستەوە بەکۆچبەری بەرەو رۆژئاوا هاتون. هاتنی ئۆغزەکان بۆ خۆراسان، ئێران، عیراق، کوردستان، سوریاو ئەناتۆلیا بەتەواوەتی بەئیرادەو خواستی خۆیان بوە.

لەماوەی کۆچی ئۆغزەکاندا، خەڵکانی دانیشتوی هەرێمەکە، واتە دانیشتوانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست، گەلانی رەسەنی فارس، کورد، گورجی، ئەرمەنی، یۆنانی، ئاشوریو عەرەبو... هتد بون. لەم هەلومەرجەدا سروشتی‌یە کە گروپە تورکەکان لەیەکتر دابڕێن. هەرچی کوردە، لەدوای شەڕی یەکەمی جیهان سەرەڕای داخوازیەکانیان، لەدەرەوەی ئیرادەی خۆیان بەهێزێکی دەستێوەردەری ئیمپریالیستی دابەشو پارچە کران. لەم روەوە پێشنیاری یەکگرتنەوە خاوەن ناوەڕۆکێکی ئەنتی ئیمپریالیستو دیموکراتیکە.

لەسەرەوە ئاماژەم بەوە دابوو کەپان-تورکیزم چەمکێکی ناوەڕۆك توندوتیژیە. بۆ نمونە یەکگرتنی تورکەکانی ئەناتۆلیاو قەفقاسیا لەگەڵ تورکەکانی ناوەڕاستی ئاسیا پێویستی بەپرۆگرامی لەناوبردنی ئەرمەنەکانو تواندنەوەی کوردەکان هەبوو. ئەمەش دژی شیکردنەوەی پان-کوردیزمە، چونکە پەیوەندیەکانی کورد لەگەڵ ئاسوریو ئەرمەنەکاندا مۆرکێکی یەکسانیو دیموکراتی بەسەردا زاڵە. لێرە، چەمکێکی وەکو دەرکردنی ئەرمەنیەکان، یان ئاشوریەکان لەئارادا نابینرێت. رەخنە کردن لەپان-کوردیزم وەکو ئەوە وایە کەکورد بەئەقڵی سیستەمی سەردەستی تورکو کەلتوری سیاسی تورك بیر بکاتەوە. لەم بارەیەوە دەبێ ئاماژە بەوە بدرێ کە: سیاسەتمەدارانی کورد زوو زوو دروشمی دژی جیابونەوە بەرز دەکەنەوە،

یەکێك لەو قسانەی کەدوای دەستێوەردانی ولاَتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بۆ عیراق دەکرێ ئەوەیە کەچەکی کۆمەلکوژ لەعیراقدا نەدۆزرایەوەو چەکی کۆمەڵ کوژ لەعیراقدا نی‌یە. لەکاتێکدا چەکی کۆمەلکوژ بەدرێژایی‌ی سالاَنی هەشتاکان بەشێوەیەکی بەرفراوان دژی کورد بەکار هێنراوە، ئەوانەی کەباس لەنەبونی چەکی کۆمەلکوژ لەعیراقدا دەکەن، دان بەو سەردەمەدا نانێن کە کۆمەلکوژی‌ی تێدا کراو ئەو سەردەمە بەبیری خەلك ناهێننەوە، ئەمەش کەم‌و کورتیەکی گەورەیە بۆ ئەو کەسانە. وەکو لەکتێبەکەی(کەنعان مەکیە)دا هاتوە، کامە گازی ژەهراوی‌یە، کەژمارەیەکی زۆرتری خەلك دەکوژێت هەمووی بەسەر سەری گوندە کوردەکاندا تاقی کرانەوە. ئەم تاقیکردنەوانەش لەولاَتە یەکگرتوەکانی ئەمریکاو ئینگلتەرەو فەرەنساو ئەلمانیاو روسیا لەتاقیگەکاندا لەسەر مشك دەکرێن. ژمارەی ئەو کوردانەی لەم تاقیکردنەوانەدا گیانیان لەدەستداوە لەوانەیە زیاتر بێت لەژمارەی ئەو کوردانەی لەهەلەبجە گیانیان لەدەستداوە. کاتێك مەسەلەکە ئەوەندە ئاشکراو رون بێت‌و عەرەب‌و رۆشنبیرانی عەرەبیش سوور بن لەسەر رەخنە لەخۆ نەگرتن، عیراقی رۆشنی‌و خۆشگوزەرانی‌ی داهاتوو چۆن دادەمەزرێت؟ ئەگەر لێپێچینەوە سەبارەت بەگۆڕە بەکۆمەلەکانی کورد نەکرێت، چۆن دەتوانرێ پێکەوە ژیانی دوبارەی کورد لەگەڵ عەرەبی سوننەو عەرەبی شیعە بهێنرێتە کایەوە.

* زۆربەی چەپ‌و راستی تورك‌و عەرەب کوردەکانی باشوری کوردستان وەکو گرێدراوی ئەمریکا دەبینن، ئێوە راتان چی‌یە؟

- لەو بڕوایەدام دەبێ پەیوەندی‌یەکانی کوردو ئەمریکا بەم شێوەیە لێکبدرێتەوە:

لەسەرەوە ئاماژەم بەوە دابوو کە لەسەردەمی کۆمەلەی گەلان‌و لەدوای شەڕی یەکەمی جیهان ناهەقیەکی گەورە لەکورد کرا. ئەمە وەکو ئەوە وابو کورد بهاوێژنە ناو دەریاو ئۆقیانوسەکان. بێگومان مەبەست لەمەش خنکاندنی کورد بوو. کوردیش بۆ ئەوەی نەخنکێن خۆیان بەمارەوە هەلواسی. سەرەڕای هەموو ئەو رەوشە نالەبارانەی کەبەسەریان هاتبوو لە رێگایەك دەگەڕان بۆ گەیشتنە وشکایی. هاوکات پێشتر ئاماژەم بەوە کرد کەکورد لەلاوازیەکی

یەکێك لەو قسانەی کەدوای دەستێوەردانی ولاّتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بۆ عیراق دەکرێ ئەوەیە کەچەکی کۆمەڵکوژ لەعیراقدا نەدۆزرایەوەو چەکی کۆمەڵ کوژ لەعیراقدا نی‌یە. لەکاتێکدا چەکی کۆمەڵکوژ بەدرێژایی‌ی ساڵانی هەشتاکان بەشێوەیەکی بەرفراوان دژی کورد بەکار هێنراوە، ئەوانەی کەباس لەنەبونی چەکی کۆمەڵکوژ لەعیراقدا دەکەن، دان بەو سەردەمەدا نانێن کە کۆمەڵکوژی‌ی تێدا کراو ئەو سەردەمە بەبیری خەڵك ناهێننەوە، ئەمەش کەم‌و کورتیەکی گەورەیە بۆ ئەو کەسانە. وەکو لەکتێبەکەی(کەنعان مەکیە)دا هاتوە، کامە گازی ژەهراوی‌یە، کەژمارەیەکی زۆرتری خەڵك دەکوژێت هەمووی بەسەر سەری گوندە کوردەکاندا تاقی کرانەوە. ئەم تاقیکردنەوانەش لەولاّتە یەکگرتوەکانی ئەمریکاو ئینگلتەرەو فەرەنساو ئەڵمانیاو روسیا لەتاقیگەکاندا لەسەر مشك دەکرێن. ژمارەی ئەو کوردانەی لەم تاقیکردنەوانەدا گیانیان لەدەستداوە لەوانەیە زیاتر بێت لەژمارەی ئەو کوردانەی لەهەڵەبجە گیانیان لەدەستداوە. کاتێك مەسەلەکە ئەوەندە ئاشکراو رون بێت‌و عەرەب‌و رۆشنبیرانی عەرەبیش سوور بن لەسەر رەخنە لەخۆ نەگرتن، عیراقی رۆشنی‌و خۆشگوزەرانی‌ی داهاتوو چۆن دادەمەزرێت؟ ئەگەر لێپێچینەوە سەبارەت بەگۆڕە بەکۆمەڵەکانی کورد نەکرێت، چۆن دەتوانرێ پێکەوە ژیانی دوبارەی کورد لەگەڵ عەرەبی سوننەو عەرەبی شیعە بهێنرێتە کایەوە.

* زۆربەی چەپ‌و راستی تورك‌و عەرەب کوردەکانی باشوری کوردستان وەکو گرێدراوی ئەمریکا دەبینن، ئێوە راتان چی‌یە؟

- لەو بڕوایەدام دەبێ پەیوەندی‌یەکانی کوردو ئەمریکا بەم شێوەیە لێکبدرێتەوە:

لەسەرەوە ئاماژەم بەوە دابوو کە لەسەردەمی کۆمەڵەی گەلان‌و لەدوای شەڕی یەکەمی جیهان ناهەقیەکی گەورە لەکورد کرا. ئەمە وەکو ئەوە وابو کورد بهاوێژنە ناو دەریاو ئۆقیانوسەکان. بێگومان مەبەست لەمەش خنکاندنی کورد بوو. کوردیش بۆ ئەوەی نەخنکێن خۆیان بەمارەوە هەڵواسی. سەرەڕای هەموو ئەو رەوشە نالەبارانەی کەبەسەریان هاتبوو لە رێگایەك دەگەڕان بۆ گەیشتنە وشکایی. هاوکات پێشتر ئاماژەم بەوە کرد کەکورد لەلاوازیەکی

لەسەردەمی کۆماریی ئێرانیشدا بەردەوام بووە. پێشتریش ئاماژەم بەوە کردبوو کە مۆسکۆش وەکو پاریسو لەندەن گوشاری خستبوە سەر کوردو هەموو کاتێکیش بەرژەوەندیەکانی تورکو عەرەبو فارسی پاراستوەو لەبەرچاو گرتوە. لەچارەکی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەمدا دوای کۆتایی هاتنی شەڕی روسیا-ئیران لەسالآنی ١٨٢٨-١٨٢٩ بەشێکی باکوری کوردستانی کەدەکەوتە ناو سنورەکانی ئیمپراتۆریەتی ئێرانی کەوتە ژێر دەستی روسیا. لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتی روسیاو دواتریش لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتیشدا خاکی کورد لەقەفقاسیاش لەژێر قەلەمرەویاندا بو. هەموو ئەوانە ئەوە نیشان دەدەن کەکورد لەلایەن زلهێزەکانی جیهانو دەولەتانی رۆژهەلاتی ناوەڕاستەوە دابەشو پارچە کران. بیروڕاکانی تورکیاشم سەبارەت بەدابەشو پارچە پارچەکردن لەناو وەلامی پرسیاری سێیەمدا ئاماژە پێ دابوو ئاکامو رەهەندی زۆر قورسو جێگیری لێ کەوتۆتەوە. لەوێدا گوتومە ئەو قۆناغە وەکو ئەوە وایە کەپەیکەرە ئێسقانی مرۆڤێك پارچە پارچە بکەیتو مێشکی برژێنیت. بەلام بەکۆتایی هاتنی ئیدارەی(ماندێتو کۆلۆنی) ئەو ولآتانەی کە بەهاوبەشی کوردو کوردستانیان لەژێر دەستدا بوو، دەستیان بەزیاد کردنی گوشارەکانیان کرد بۆ سەر کورد، سەرجەم داواکاری‌یە رەواکانی کوردیان لەناو خۆیاندا خنکاند. جگە لەکورد، سروشتی کوردستانیش تێکدراو وێران کرا، تەخسیریان نەکرد لەسەرنگومکردنو قەتلو عامو جینۆسایدیش. زۆر پرۆسەی ئەنفالو جینۆسایدی هەلەبجە لەمێژوی کورددا هەن. کورد بۆ ئەوەی لەو بارودۆخانەدا ژیانیان بەردەوام بکەنو دوچاری قەتلو عام نەبن ئومێدی یارمەتیان لە دەولەتە گەورەکان هەبوو. ناتوانرێت بگوترێ ئەمانە خێریان بۆ کورد پێ بوە. بەلآم دیسان بەم یان بەو شێوەیە کوردیان لەژیاندا هێشتۆتەوە. لەناوەڕاستی سالآنی چلەکاندا، دوای روخانی کۆماری مهاباد هانایان بردە بەر یەکێتی سۆڤیەت، بۆچی ئیدارەی یەکێتی سۆڤیەتیش مامەلەی پەنابەری سیاسی لەگەلّ کورد نەکرد، مەسەلەیەکە شایانی لێکۆلّینەوەیە. لەم بارەیەوە وتەو باسەکانی مەلا مستەفا بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان جێگەی بایەخو سەرنجن.

١١١ ژمارە ١ مایسی ٢٠٠٥

لەسەردەمی کۆماریی ئێرانیشدا بەردەوام بووە. پێشتریش ئاماژەم بەوە کردبوو کە مۆسکۆش وەکو پاریسو لەندەن گوشاری خستبوە سەر کوردو هەموو کاتێکیش بەرژەوەندی‌یەکانی تورکو عەرەبو فارسی پاراستوەو لەبەرچاو گرتوە. لەچارەکی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەمدا دوای کۆتایی هاتنی شەڕی روسیا-ئێران لەساڵانی ١٨٢٨-١٨٢٩ بەشێکی باکوری کوردستانی کەدەکەوتە ناو سنورەکانی ئیمپراتۆریەتی ئێرانی کەوتە ژێر دەستی روسیا. لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتی روسیاو دواتریش لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتیشدا خاکی کورد لەقەفقاسیاش لەژێر قەڵەمرەویاندا بو. هەموو ئەوانە ئەوە نیشان دەدەن کەکورد لەلایەن زلهێزەکانی جیهانو دەوڵەتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە دابەشو پارچە کران. بیروڕاکانی تورکیاشم سەبارەت بەدابەشو پارچە پارچەکردن لەناو وەڵامی پرسیاری سێیەمدا ئاماژە پێ دابوو ئاکامو رەهەندی زۆر قورسو جێگیری لێ کەوتۆتەوە. لەوێدا گوتومە ئەو قۆناغە وەکو ئەوە وایە کەپەیکەرە ئێسقانی مرۆڤێك پارچە پارچە بکەیتو مێشکی برژێنیت. بەڵام بەکۆتایی هاتنی ئیدارەی(ماندێتو کۆلۆنی) ئەو وڵاتانەی کە بەهاوبەشی کوردو کوردستانیان لەژێر دەستدا بوو، دەستیان بەزیاد کردنی گوشارەکانیان کرد بۆ سەر کورد، سەرجەم داواکاری‌یە رەواکانی کوردیان لەناو خۆیاندا خنکاند. جگە لەکورد، سروشتی کوردستانیش تێکدراو وێران کرا، تەخسیریان نەکرد لەسەرنگومکردنو قەتلو عامو جینۆسایدیش. زۆر پرۆسەی ئەنفالو جینۆسایدی هەڵەبجە لەمێژوی کورددا هەن. کورد بۆ ئەوەی لەو بارودۆخانەدا ژیانیان بەردەوام بکەنو دوچاری قەتلو عام نەبن ئومێدی یارمەتیان لە دەوڵەتە گەورەکان هەبوو. ناتوانرێت بگوترێ ئەمانە خێریان بۆ کورد پێ بوە. بەڵام دیسان بەم یان بەو شێوەیە کوردیان لەژیاندا هێشتۆتەوە. لەناوەڕاستی ساڵانی چلەکاندا، دوای روخانی کۆماری مهاباد هانایان بردە بەر یەکێتی سۆڤیەت، بۆچی ئیدارەی یەکێتی سۆڤیەتیش مامەڵەی پەنابەری سیاسی لەگەڵ کورد نەکرد، مەسەلەیەکە شایانی لێکۆڵینەوەیە. لەم بارەیەوە وتەو باسەکانی مەلا مستەفا بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان جێگەی بایەخو سەرنجن.

لەڕەوشێکی وەهادا چاوەڕوانی ئەوە ناکرێت لەکورد وەکو گروپەکانی دیکە هەڵوێستی دژە شەڕ وەربگرن و لەتەك سەدام حسین شەڕی ولاتە یەکگرتووەکان بکەن، ئەمە شتێکی سروشتی نییە، هاوکات ئەو هێزانەی کە ئەمڕۆ دژی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاشن، بۆ چارە سەرکردنی هەندێك کێشەی سەرەکیان پەنا دەبەنە بەر ئەمریکا. بۆ نمونە یاسر عەرەفاتی سەرۆکی ڕێکخراوی رزگاریخوازی فەلەستین تا دوا ساتەکانی ژیانی ویستویەتی ئیدارەی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ببینێ. بەردەوام داوای لەئەمریکا دەکرد گوشار بخاتە سەر ئیسرائیل. ئایا ئەو ئیشەی کە هەر کەسێك دەیکات لەکورد یاساغ بکرێت لەروی لۆژیکەوە سەقەت نییە؟

دەستێوەردانی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەعیراق هەلی هەناسەدانی بۆ کورد رەخساند. بەڕای من کاتێك ئەمریکا پلانی دەستێوەردانی عیراقی دادەنا، تێڕوانینێکی وای نەبوو کەمەبەستی تێدا هەناسەدانی کوردو بەدیهێنانی داواکارییەکانی کورد بێت. ئامانجی سەرەکی موداخەلەکە دابینکردنی دەستبەسەرداگرتنی سەرچاوەکانی وزەی رۆژهەلاتی ناوەڕاست بوو. بەلام دەستێوەردانەکە بەشێوەیەکی بابەتیانە زەمینەی هەناسەدانی بۆ کورد هێنایە کایەوە.

کورد توانیان بارودۆخێ کەهەیانە لەباکور(باکوری عیراق-وەرگێڕ) بپارێزن، دیارە ئەو بارودۆخەی لەو ناوچەیەدا هەیە لەساڵی ١٩٩١وە بەپێی بڕیاری(دژە فڕین)ی نەتەوە یەکگرتووەکان هاتۆتە ئاراوە کەولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا رۆڵی پێشڕەوایەتیی لەجێ بەجێکردنیدا بینیوە.

هۆکاری بابەتیانە هەن کە پێویست دەکات کورد لەگەڵ ئەمریکادا بن، ئەمەش دەتوانرێ بەم شێوەیە رون بکرێتەوە: با سیناریۆیەکی وا دابنێین و بڵێین دەستێوەردانی چەکداریی ئەمریکا لەعیراق لەئاداری ٢٠٠٣ سەرکەوتنی بەدەست نەهێناو شکستی خوارد ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش هێزە زەمینیی و ئاسمانیی و دەریاییەکانی لەکەنداوی بەسرەو رۆژهەلاتی ناوەڕاستەوە کشاندەوە بۆ ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو سەدام حسین و پارتی بەعس و مخابەرات و سوپاکەی لەسەر پێ مانەوە. ئایا لەرەوشێکی وەهادا سەدام حسێن

لەڕەوشێكی وەهادا چاوەڕوانی ئەوە ناكرێت لەكورد وەكو گروپەكانی دیكە هەڵوێستی دژە شەڕ وەربگرنو لەتەك سەدام حسین شەڕی وڵاتە یەكگرتوەكان بكەن، ئەمە شتێكی سروشتی نی‌یە، هاوكات ئەو هێزانەی كە ئەمڕۆ دژی وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاشن، بۆ چارە سەركردنی هەندێك كێشەی سەرەكیان پەنا دەبەنە بەر ئەمریكا. بۆ نمونە یاسر عەرەفاتی سەرۆكی ڕێكخراوی رزگاریخوازی فەلەستین تا دوا ساتەكانی ژیانی ویستویەتی ئیدارەی وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا ببینێ. بەردەوام داوای لەئەمریكا دەكرد گوشار بخاتە سەر ئیسیرائیل. ئایا ئەو ئیشەی كە هەر كەسێك دەیكات لەكورد یاساغ بكرێت لەروی لۆژیكەوە سەقەت نی‌یە؟

دەستێوەردانی وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا لەعیراق هەلی هەناسەدانی بۆ كورد رەخساند. بەڕای من كاتێك ئەمریكا پلانی دەستێوەردانی عیراقی دادەنا، تێڕوانینێكی وای نەبوو كەمەبەستی تێدا هەناسەدانی كوردو بەدیهێنانی داواكاری‌یەكانی كورد بێت. ئامانجی سەرەكی موداخەلەكە دابینكردنی دەستبەسەرداگرتنی سەرچاوەكانی وزەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو. بەڵام دەستێوەردانەكە بەشێوەیەكی بابەتیانە زەمینەی هەناسەدانی بۆ كورد هێنایە كایەوە.

كورد توانیان بارودۆخێ كەهەیانە لەباكور(باكوری عیراق-وەرگێڕ) بپارێزن، دیارە ئەو بارودۆخەی لەو ناوچەیەدا هەیە لەساڵی ١٩٩١وە بەپێی بڕیاری(دژە فڕین)ی نەتەوە یەكگرتوەكان هاتۆتە ئاراوە كەوڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا رۆڵی پێشڕەوایەتی‌ی لەجێ بەجێكردنیدا بینیوە.

هۆكاری بابەتیانە هەن كە پێویست دەكات كورد لەگەڵ ئەمریكادا بن، ئەمەش دەتوانرێ بەم شێوەیە رون بكرێتەوە: با سیناریۆیەكی وا دابنێینو بڵێین دەستێوەردانی چەكداری‌ی ئەمریكا لەعیراق لەئاداری ٢٠٠٣ سەركەوتنی بەدەست نەهێناو شكستی خوارد وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاش هێزە زەمینی‌و ئاسمانی‌و دەریایی‌یەكانی لەكەنداوی بەسرەو رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە كشاندەوە بۆ وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاو سەدام حسێنو پارتی بەعسو موخابەراتو سوپاكەی لەسەر پێ مانەوە. ئایا لەڕەوشێكی وەهادا سەدام حسێن

جینۆسایدی ئەنجام داوە. بۆیە هەموو كاتێك مافە نەتەوەیی‌یەكانی كورد لەدژی بەرژەوەندی عەرەب‌و تورك دانراون.

دەتوانرێ شیكردنەوەیەكی بەم شێوەیەی خوارەوەش سەبارەت بە پەیوەندی‌یەكانی كوردو ولاّتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا بكرێت: لەوانەیە لەم دوو ساڵەی دواییدا ئیدارەی ولاّتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاو بەتایبەتی ئیدارەی سەربازی، كوردەكانی باشتر ناسیبێت. لەوانەیە گەیشتبنە ئاستی تێگەیشتنی رەوایەتی‌ی داواكاریەكانی كورد. لەوانەشە پەیوەندی‌یەكانی نێوان ولاّتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاو كورد تەندروستانەو هاوسەنگانەتر بەرەو پێش چووبێت. ئەمەش لەوانەیە رێگای خۆشكردبێت بۆ زیاتر نەیەشاندن‌و نەخنكاندنی ئەوانەی كە فڕێدرابونە ناو دەریاو ئۆقیانوسەكان. رەوتێكی تراجیدی لەمێژوی كورددا هەیەو هەڵوەستەكردن لەسەر ئەو مەسەلەیە لەڕوی فەلسەفەی مێژوویی‌یەوە سودی هەیە. تراجیدیا بریتی‌یە لەمانەوەی مرۆڤو كۆمەڵگا لەبەرامبەر رەوشی خراپ‌و بەسەرهاتی وەكو روخان‌و هەرەسهێنان‌و، بەهێزی مادی‌و مەعنەوی خۆشی مرۆڤ ناتوانێ لەبەرامبەر ئەو هەلومەرجە ناخۆشە بوەستێتەوە، بەڵكو چارەسەركردنی كێشەی كەدووچاری بوە بۆ كات دەهێڵێتەوە یان حەواڵەی هێزەكانی دەرەوەی خۆی دەكات. ئەمە وەكو ئەوە وایە كەلێپرسراوێكی ئاسایش دوو كوڕ نیشانی دایكێك بدات‌و پێی بڵێ هەڵیانبژێرە كامەیان بكوژین... ئەمە كاتێكی تراجیدی‌ی ئەو دایكەیە. كوردیش لەمێژویاندا وەكو كۆمەڵگایەك زۆر جار دووچاری ئەوكاتە ناخۆشانە هاتوون.

مێژوی كورد رەوتی تراجیدی‌ی زۆرە. شتی نەگونجاوی لەگەڵ هاوچەرخ تێدایە. ئەمەش كێشەیەكە بەدابەش‌و پارچەكردنی كوردو كوردستان هاتۆتە ئاراوە. واتە كێشەیەكە لەلایەك پەیوەندی‌ی بەلاوازی‌یەكانی كوردو لەلایەكی دیكەشەوە پەیوەندی‌ی بەگوڕو تینی دەستێوەردانی ئیمپریالیزم‌و داگیركەرانەوە هەیە لەبیستەكاندا... ساڵانی بیستەكان سەردەمێكن كە سەرجەم نەتەوەكانی ئاسیاو ئەفریقیاو رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تیایدا هەوڵی دەستنیشانكردنی چارەنوسی خۆیان دا. لەكاتێكدا پرەنسیپی مافی چارەی خۆنوسینی گەلان لەو

جینۆسایدی ئەنجام داوە. بۆیە هەموو كاتێك مافە نەتەوەیی‌یەكانی كورد لەدژی بەرژەوەندی عەرەب‌و تورك دانراون.

دەتوانرێ شیكردنەوەیەكی بەم شێوەیەی خوارەوەش سەبارەت بە پەیوەندی‌یەكانی كوردو ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا بكرێت: لەوانەیە لەم دوو ساڵەی دواییدا ئیدارەی ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاو بەتایبەتی ئیدارەی سەربازی، كوردەكانی باشتر ناسیبێت. لەوانەیە گەیشتبنە ئاستی تێگەیشتنی رەوایەتی‌ی داواكاریەكانی كورد. لەوانەشە پەیوەندی‌یەكانی نێوان ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكاو كورد تەندروستانەو هاوسەنگانەتر بەرەو پێش چووبێت. ئەمەش لەوانەیە رێگای خۆشكردبێت بۆ زیاتر نەیەشاندن‌و نەخنكاندنی ئەوانەی كە فڕێدرابونە ناو دەریاو ئۆقیانوسەكان. رەوتێكی تراجیدی لەمێژوی كورددا هەیەو هەڵوەستەكردن لەسەر ئەو مەسەلەیە لەڕوی فەلسەفەی مێژوویی‌یەوە سودی هەیە. تراجیدیا بریتی‌یە لەمانەوەی مرۆڤو كۆمەڵگا لەبەرامبەر رەوشی خراپ‌و بەسەرهاتی وەكو روخان‌و هەرەسهێنان‌و، بەهێزی مادی‌و مەعنەوی خۆشی مرۆڤ ناتوانێ لەبەرامبەر ئەو هەلومەرجە ناخۆشە بوەستێتەوە، بەڵكو چارەسەركردنی كێشەی كەدووچاری بوە بۆ كات دەهێڵێتەوە یان حەواڵەی هێزەكانی دەرەوەی خۆی دەكات. ئەمە وەكو ئەوە وایە كەلێپرساوێكی ئاسایش دوو كوڕ نیشانی دایكێك بدات‌و پێی بڵێ هەڵیانبژێرە كامەیان بكوژین... ئەمە كاتێكی تراجیدی‌ی ئەو دایكەیە. كوردیش لەمێژویاندا وەكو كۆمەڵگایەك زۆر جار دووچاری ئەوكاتە ناخۆشانە هاتوون.

مێژوی كورد رەوتی تراجیدی‌ی زۆرە. شتی نەگونجاوی لەگەڵ هاوچەرخ تێدایە. ئەمەش كێشەیەكە بەدابەش‌و پارچەكردنی كوردو كوردستان هاتۆتە ئاراوە. واتە كێشەیەكە لەلایەك پەیوەندی‌ی بەلاوازی‌یەكانی كوردو لەلایەكی دیكەشەوە پەیوەندی‌ی بەگوڕو تینی دەستێوەردانی ئیمپریالیزم‌و داگیركەرانەوە هەیە لەبیستەكاندا... ساڵانی بیستەكان سەردەمێكن كە سەرجەم نەتەوەكانی ئاسیاو ئەفریقیاو رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تیایدا هەوڵی دەستنیشانكردنی چارەنوسی خۆیان دا. لەكاتێكدا پرەنسیپی مافی چارەی خۆنوسینی گەلان لەو

- بەڕای من پێشکەوتنی تەندروستو جدی لەباشوری کوردستاندا هەیە. سووربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو هەوڵدان بۆ وێنا کردنی فیدراسیۆنێکی کوردیو دەستهەڵنەگرتن لەکەرکوک بابەتی سەرنجڕاکێشن. راو بۆچونو هەڵسەنگاندنی برادەرانێ کەبۆ رێکخستنی پەیوەندییە بازرگانیەکان هاتوچۆی باشور دەکەنو هی نوسەرانو رۆژنامەنوسان...هتد، کەدەیانبینم سەبارەت بەباشور باشە. کوردایەتی لەباشوردا دەژیێت، هەموو شوێنەکانی وەك بازاڕەکان، چێشتخانەکان، هوتێلەکان، پاسو دام ودەزگا حکومیەکان، خوێندگاکان، شارەوانیەکان، دادگاکانو لەهەموو شوێنەکاندا کوردایەتی دەژییێت. ئەمەش پێشکەوتنێکی تەندروستە. شتێکی سروشتییە کاتێك کە لەچێشتخانەو بازاڕو هوتێلەکاندا پرسیارێك بەکوردی دەکەیتو یەکێکیش بەکوردی وەڵامت دەداتەوە، یان منداڵانێ کە لەکۆڵاندا یاری دەکەن بەکوردی دەدوێن لەنێوان خۆیاندا، بەڵام بۆ کورد پێشکەوتنێکی ئیجابیە. هەروەها تابلۆی کوردیی دوکانو شارو ئاماری رێنماییەکانی سەر شەقامو رێوبانەکان، هەموو ئەمانە مانای ئەوەن کەناوچەکە لەکوردایەتیدا دەژیت. دان پێدانانی ئەمەش گرنگە. چونکە لەپێناوی مراندنی کوردایەتیدا گوشاری زۆر فراوان هەبوو. سوربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو کەرکوك پێشکەوتنێکی گرنگو پێویستە. لەم بارەیەوە راگەیاندن لەتورکیا کەوتۆتە هەڵەی زۆرو هەڵوێستی نیاز خراپی هەیە. راگەیاندن بێدەنگ مایەوە لەبەرامبەر سیاسەتەکانی سەدام حسێن سەبارەت بەدەرکردنی کوردەکان لەکەرکوکو هێنانو نیشتەجێکردنی خێزانی عەرەب لەشوێنیاندا کە لەساڵەکانی حەفتاکان دەستی پێکردو لەهەشتاکاندا گەشەی سەندو بەرفراوان بوو. نەخواسترا ئەم مەسەلانە ببینرێنو ببیستێرن. هیچ هەواڵو شیکردنەوەیەك لەم بارەیەوە نەبینرا. بێ سەروشوێن کردنی کورد لەساڵانی حەفتاکاندا دەستی پێکردو لەساڵانی هەشتاکاندا گەشەی سەندو خێراتر کرا، هێنانو بەجێکردنی خێزانە عەرەبەکانیش بەهەمان شێوە بۆ کەرکوك... ئێستاش کاتێك کەکوردە بەزۆر کۆچپێکراوەکانو دەرکراوەکان دەگەڕێنەوە سەرماڵو حاڵی خۆیان، کاردانەوەی لەبەرامبەردا نیشان دەدەنو گوایە قەوارەی کەرکوك دەگۆڕدرێتو

- بەڕای من پێشکەوتنی تەندروستو جدی لەباشوری کوردستاندا هەیە. سووربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو هەوڵدان بۆ وێنا کردنی فیدراسیۆنێکی کوردیو دەستهەڵنەگرتن لەکەرکوک بابەتی سەرنجڕاکێشن. راو بۆچونو هەڵسەنگاندنی برادەرانێ کەبۆ رێکخستنی پەیوەندییە بازرگانیەکان هاتوچۆی باشور دەکەنو هی نوسەرانو رۆژنامەنوسان...هتد، کەدەیانبینم سەبارەت بەباشور باشە. کوردایەتی لەباشوردا دەژییێت، هەموو شوێنەکانی وەك بازاڕەکان، چێشتخانەکان، هوتێلەکان، پاسو دام ودەزگا حکومیەکان، خوێندگاکان، شارەوانیەکان، دادگاکانو لەهەموو شوێنەکاندا کوردایەتی دەژییێت. ئەمەش پێشکەوتنێکی تەندروستە. شتێکی سروشتییە کاتێك کە لەچێشتخانەو بازاڕو هوتێلەکاندا پرسیارێك بەکوردی دەکەیتو یەکێکیش بەکوردی وەڵامت دەداتەوە، یان منداڵانێ کە لەکۆڵاندا یاری دەکەن بەکوردی دەدوێن لەنێوان خۆیاندا، بەڵام بۆ کورد پێشکەوتنێکی ئیجابیە. هەروەها تابلۆی کوردیی دوکانو شارو ئاماری رێنماییەکانی سەر شەقامو رێوبانەکان، هەموو ئەمانە مانای ئەوەن کەناوچەکە لەکوردایەتیدا دەژیت. دان پێدانانی ئەمەش گرنگە. چونکە لەپێناوی ماندنی کوردایەتیدا گوشاری زۆر فراوان هەبوو. سوربونی کورد لەسەر فیدرالیزمو کەرکوك پێشکەوتنێکی گرنگو پێویستە. لەم بارەیەوە راگەیاندن لەتورکیا کەوتۆتە هەڵەی زۆرو هەڵوێستی نیاز خراپی هەیە. راگەیاندن بێدەنگ مایەوە لەبەرامبەر سیاسەتەکانی سەدام حسێن سەبارەت بەدەرکردنی کوردەکان لەکەرکوكو هێنانو نیشتەجێکردنی خێزانی عەرەب لەشوێنیاندا کە لەساڵەکانی حەفتاکان دەستی پێکردو لەهەشتاکاندا گەشەی سەندو بەرفراوان بوو. نەخواسترا ئەم مەسەلانە ببینرێنو ببیستێرن. هیچ هەواڵو شیکردنەوەیەك لەم بارەیەوە نەبینرا. بێ سەروشوێن کردنی کورد لەساڵانی حەفتاکاندا دەستی پێکردو لەساڵانی هەشتاکاندا گەشەی سەندو خێراتر کرا، هێنانو بەجێکردنی خێزانە عەرەبەکانیش بەهەمام شێوە بۆ کەرکوك... ئێستاش کاتێك کەکوردە بەزۆر کۆچپێکراوەکانو دەرکراوەکان دەگەڕێنەوە سەرماڵو حاڵی خۆیان، کاردانەوەی لەبەرامبەردا نیشان دەدەنو گوایە قەوارەی کەرکوك دەگۆڕدرێتو

* کاتێك مرۆڤ سەیری مێژووی تورکیا دەکات دەبینێت زۆربەی گۆڕانکاریە سیاسیو کۆمەڵایەتیەکان تارادەیەکی زۆر بەکاریگەریی هێزە دەرەکیەکان هاتونەتە ئاراوە، ئایا مرۆڤ دەتوانێ ریفۆرمەکانی ئەم دواییەی تورکیا لەو چوارچێوەیە شیبکاتەوە؟ ئایا ئاستی پێوەری کاریگەری فاکتەرە ناوەکیەکان لەو ریفۆرمانەدا چەندە؟

- تورکیا لەم سێ ساڵەی دواییدا لەچوارچێوەی مەرجەکانی کۆبنهاگنو(یاساکانی گونجاندا) هەندێك ریفۆرمی ئەنجامدا. ئەوانە ریفۆرمێکن کەئەوروپا خواستویەتی، ئەگەر چەمکی(لەپێناوی گەلەکەماندا دەیکەین) هەبوایە، دەبوایە زووتر بکرابایە. ئەو ریفۆرمانە لەلایەن حکومەتی ئێستای رەجەب تەیب ئەردۆغان، واتە حکومەتی پارتی عەدالەتو گەشەپێدانەوە کراون. ئەم حکومەتە لەگەڵ حکومەتەکانی دیکەی بلێند ئەجاویدو مەسعود یلمازو نەجمەددین ئەربەکان جیاوازیی زۆری هەیە. هەروەها لەگەڵ حکومەتی تانسۆ چیللەرو سلێمان دەمیرالیش جیاوازیی زۆرە. ئەم حکومەتە چونە ناو یەکێتی ئەوروپای کردۆتە ئامانجێکی گرنگی خۆی. درکی بەوە کردوە کەهەندێك ریفۆرمسازی کردن گرنگە بۆ چوونە ناو ئەو یەکێتیە. لەم چوارچێوەیەدا دەتوانرێ بگوترێ خاوەن چەمکێکی تێگەیشتنە لەبایەخ دان بەمافو ئازادیەکانی مرۆڤ. سەرەڕای هەموو ئەمانە، واتە سەرەڕای جێبەجێکردنی مەرجەکانی کۆبنهاگنو(یاساکانی گونجان)ناتوانرێ بگوترێ کەئازادیی رادەربڕین بەدامو دەزگاییکراوە، لەکاتێکدا کەئازادی بیروڕا لەبواری شێوازو بەرهەمهێنانی زانستیو بەرەوپێشبردنی بیرکردنەوەی زانستی فاکتەرێکی زۆر گرنگە. مەرجێکی گرنگی دیموکراسیش ئازادیی بیروڕایە. ئەمەش لەجێبەجێکردنی یاساکاندا دەبینرێ کەکێشەو کەمو کورتیی لێ دەردەکەوێت. بۆ نمونە: وەکو پێویستیەکی جێبەجێکردنی(یاساکانی گونجان) پەیڕەوکردنی مادەی ژمارە(٨)ی یاسای ٣٧١٣ی دژە تیرۆر نەما. بەشێکی گرنگی کتێبەکانم بەپێی ئەو مادەیە دوچاری لێکۆڵینەوە ببونو مەحکوم کرابون- هەروەها هەر بەپێی ئەو مادەیە بڕیاری کۆکردنەوەو قەدەغەکردنی بڵاوکردنەوەیان درابوو.

* کاتێك مرۆڤ سەیری مێژوی تورکیا دەکات دەبینێت زۆربەی گۆڕانکاریە سیاسیو کۆمەڵایەتیەکان تاڕادەیەکی زۆر بەکاریگەریی هێزە دەرەکیەکان هاتونەتە ئاراوە، ئایا مرۆڤ دەتوانێ ریفۆرمەکانی ئەم دواییەی تورکیا لەو چوارچێوەیە شیبکاتەوە؟ ئایا ئاستی پێوەری کاریگەری فاکتەرە ناوەکیەکان لەو ریفۆرمانەدا چەندە؟

- تورکیا لەم سێ ساڵەی دواییدا لەچوارچێوەی مەرجەکانی کۆبنهاگنو(یاساکانی گونجاندا) هەندێك ریفۆرمی ئەنجامدا. ئەوانە ریفۆرمێکن کەئەوروپا خواستویەتی، ئەگەر چەمکی(لەپێناوی گەلەکەماندا دەیکەین) هەبوایە، دەبوایە زووتر بکرابایە. ئەو ریفۆرمانە لەلایەن حکومەتی ئێستای رەجەب تەیب ئەردۆغان، واتە حکومەتی پارتی عەدالەتو گەشەپێدانەوە کراون. ئەم حکومەتە لەگەڵ حکومەتەکانی دیکەی بلەند ئەجاویدو مەسعود یلمازو نەجمەددین ئەربەکان جیاوازیی زۆری هەیە. هەروەها لەگەڵ حکومەتی تانسو چیللەرو سلێمان دەمیرالیش جیاوازیی زۆرە. ئەم حکومەتە چونە ناو یەکێتی ئەوروپای کردۆتە ئامانجێکی گرنگی خۆی. درکی بەوە کردوە کەهەندێك ریفۆرمسازی کردن گرنگە بۆ چوونە ناو ئەو یەکێتییە. لەم چوارچێوەیەدا دەتوانرێ بگوترێ خاوەن چەمکێکی تێگەیشتنە لەبایەخ دان بەمافو ئازادییەکانی مرۆڤ. سەرەڕای هەموو ئەمانە، واتە سەرەڕای جێبەجێکردنی مەرجەکانی کۆبنهاگنو(یاساکانی گونجان)ناتوانرێ بگوترێ کەئازادیی رادەربڕین بەدامو دەزگاییکراوە، لەکاتێکدا کەئازادی بیروڕا لەبواری شێوازو بەرهەمهێنانی زانستیو بەرەوپێشبردنی بیرکردنەوەی زانستی فاکتەرێکی زۆر گرنگە. مەرجێکی گرنگی دیموکراسیش ئازادیی بیروڕایە. ئەمەش لەجێبەجێکردنی یاساکاندا دەبینرێ کەکێشەو کەمو کورتیی لێ دەردەکەوێت. بۆ نمونە: وەکو پێویستیەکی جێبەجێکردنی(یاساکانی گونجان) پەیڕەوکردنی مادەی ژمارە(٨)ی یاسای ٣٧١٣ی دژە تیرۆر نەما. بەشێکی گرنگی کتێبەکانم بەپێی ئەو مادەیە دوچاری لێکۆڵینەوە بونو مەحکوم کرابون- هەروەها هەر بەپێی ئەو مادەیە بڕیاری کۆکردنەوەو قەدەغەکردنی بڵاوکردنەوەیان درابوو.

ڕەسمی‌ی دەوڵەتدا. سوربونی لەچونە ناو یەکێتی ئەوروپاش وەکو سیاسەتێك‌و گۆڕەپانێکی مانەوەو درێژەدان بەژیانی خۆی هەڵبژارد. ئەمەش ڕەوشێکە پەیوەندی‌ی بەسیاسەتی پراگماتیکانەو خۆگونجاندنی نەرمانەی پارتی عەدالەت‌و گەشەپێدان هەیە لەگەڵ زەمینەو قۆناغدا. بەڵام ئەوەندە سوربونی لەسەر چونە ناو یەکێتی ئەوروپا بەدرێژایی‌ی کات لەوانەیە ببێتە هۆی ئاوێتە بونی لەگەڵ بەها سەرەکیەکانیدا. گۆڕان‌و پێشکەوتن لەبواری ماف‌و ئازادی‌یەکانی مرۆڤدا دەبینرێت. لەم ڕووەوە لەوانەیە بەدرێژایی کات هەندێك نەرم‌و نیانی لەلایەن کادیرە سەرەکیەکانی دەوڵەتەوە سەبارەت بەگرتنە دەست‌و تێگەیشتنی مەسەلەی کورد دروست ببێت.

* گریمان تورکیا نەچوە ناو یەکێتی‌ی ئەوروپا، یان قسەو باسی بەئەندامبونی لەئارادا نەبوبا، ئایا ئەگەری ئەوە هەبوو ئەو ریفۆرمانە لەو ماوەیەدا بکرێن؟

- تورکیا بەئومێدو چاوەڕوانی چونە ناو یەکێتی‌ی ئەوروپاوە ئەو ریفۆرمانەی ئەنجامدا. لەو بڕوایەدام ئەگەر ئەو ئومێدە چاوەڕوانکراوانە لەئارادا نەبان، ئەوە ئەو ریفۆرمانە نەدەکران. زێدەڕۆیی لەو ریفۆرمانە شتێکی ڕاست نی‌یە. بۆ نمونە: سەرەڕای ئەوەی هەندێك ریفۆرمسازی بەپێ‌ی(یاسای گونجان)کراوە، بەڵام هیچ هەنگاوێکی جدی سەبارەت بەکێشەی کورد نەنراوە. ئاشکرایە کەتورکیا لەقۆناغی دانوستان لەگەڵ ئەوروپادا سەبارەت بەو کێشەیە زۆر تەنگەتاو دەبێت. دەتوانرێ پەیوەندی‌یەکانی نێوان تورکیاو یەکێتی ئەوروپا بەم شێوەیە شی بکرێنەوە: تورکیا دەیەوێ بچێتە ناو یەکێتی‌و ببێتە ئەندام تیایدا، بەڵام دەیەوێ بەپێ‌ی پێوەرو بەهاکانی خۆیەوە بچێتە ناوی. بەهاکانی تورکیاش بەهایەکن لەکێشەی کوردو چەمکی چۆنیەتی بەڕێوەبردنی کوردەوە هەڵقولاوە. ئەمەش مانای ئەوەیە: کە(من هەستیارم هەیە)و دەبێ مامەڵەی تایبەتم لەگەڵدا بکرێت. بەردەوامیش لەهەوڵی سەپاندنی ئەمەدان بەسەر یەکێتی‌ی ئەوروپادا. لەبەرامبەریشدا هەندێك ڕێساو یاسای یەکێتی‌ی ئەوروپا هەیە. لایەنەکانی کەدەیانەوێ ببنە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا ناچارن ئەم ڕێساو یاسایانە جێبەجێ بکەن، تورکیاش لەکاتێکدا داوای بەئەندامبونی

هەواڵنامەی کتێب

ڕەسمیی دەوڵەتدا. سوربونی لەچونە ناو یەکێتی ئەوروپاش وەکو سیاسەتێك و گۆڕەپانێکی مانەوەو درێژەدان بەژیانی خۆی هەڵبژارد. ئەمەش ڕەوشێکە پەیوەندیی بەسیاسەتی پراگماتیکانەو خۆگونجاندنی نەرمانەی پارتی عەدالەت و گەشەپێدان هەیە لەگەڵ زەمینەو قۆناغدا. بەڵام ئەوەندە سوربونی لەسەر چونە ناو یەکێتی ئەوروپا بەدرێژایی کات لەوانەیە ببێتە هۆی ئاوێتە بونی لەگەڵ بەها سەرەکیەکانیدا. گۆڕان و پێشکەوتن لەبواری ماف و ئازادی‌یەکانی مرۆڤدا دەبینرێت. لەم ڕووەوە لەوانەیە بەدرێژایی کات هەندێك نەرم و نیانی لەلایەن کادیرە سەرەکیەکانی دەوڵەتەوە سەبارەت بەگرتنە دەست و تێگەیشتنی مەسەلەی کورد دروست ببێت.

* گریمان تورکیا نەچوە ناو یەکێتیی ئەوروپا، یان قسەو باسی بەئەندامبونی لەئارادا نەبوبا، ئایا ئەگەری ئەوە هەبوو ئەو ریفۆرمانە لەو ماوەیەدا بکرێن؟

- تورکیا بەئومێدو چاوەڕوانی چونە ناو یەکێتیی ئەوروپاوە ئەو ریفۆرمانەی ئەنجامدا. لەو بڕوایەدام ئەگەر ئەو ئومێدە چاوەڕوانکراوانە لەئارادا نەبان، ئەوە ئەو ریفۆرمانە نەدەکران. زێدەڕۆیی لەو ریفۆرمانە شتێکی ڕاست نی‌یە. بۆ نمونە: سەرەڕای ئەوەی هەندێك ریفۆرمسازی بەپێی (یاسای گونجان) کراوە، بەڵام هیچ هەنگاوێکی جدی سەبارەت بەکێشەی کورد نەنراوە. ئاشکرایە کەتورکیا لەقۆناغی دانوستان لەگەڵ ئەوروپادا سەبارەت بەو کێشەیە زۆر تەنگەتاو دەبێت. دەتوانرێ پەیوەندی‌یەکانی نێوان تورکیاو یەکێتی ئەوروپا بەم شێوەیە شی بکرێنەوە: تورکیا دەیەوێ بچێتە ناو یەکێتی و ببێتە ئەندام تیایدا، بەڵام دەیەوێ بەپێی پێوەرو بەهاکانی خۆیەوە بچێتە ناوی. بەهاکانی تورکیاش بەهایەکن لەکێشەی کوردو چەمکی چۆنیەتی بەڕێوەبردنی کوردەوە هەڵقولاوە. ئەمەش مانای ئەوەیە: کە(من هەستیارم هەیە)و دەبێ مامەڵەی تایبەتم لەگەڵدا بکرێت. بەردەوامیش لەهەوڵی سەپاندنی ئەمەدان بەسەر یەکێتیی ئەوروپادا. لەبەرامبەریشدا هەندێك ڕێساو یاسای یەکێتیی ئەوروپا هەیە. لایەنەکانی کەدەیانەوێ ببنە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا ناچارن ئەم ڕێساو یاسایانە جێبەجێ بکەن، تورکیاش لەکاتێکدا داوای بەئەندامبونی

بەرهەم بێنێت، ئەوە گەلانی ئەو وڵاتانە ناتوانن ئەو کاڵایانە بکڕن، هاوردەکانیش بەم شێوەیەن. کاتێك تورکیا دەیەوێ شتێك بکڕێ لەجۆری تەکنەلۆجیای دروست کردنی ماکینە، وەك فڕۆکە، کەشتی، تانكو چەك...هتد هەڵبەت دەبێ لەئەوروپا داوا بکات، چونکە هەموو ئەو شتانە لەوێ بەرهەم دەهێنرێن، نەك لەوڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستو ئەوراسیا.

تۆریزم (گەشتیاری)سەکتۆرێکی گرنگە. گەلانی وڵاتانی رۆژئاواو یەکێتی ئەوروپا بەو داهاتە زیادەیان دەتوانن بێنە تورکیا، هەروەها توانای ئەوەیان هەیە کەبەشێکی بودجەکەیان بۆ تۆریزم تەرخان بکەن. هەرچی گەلانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستو ئەوراسیاشە بەو داهاتە کەمەیان ناتوانن پارە بۆ تۆریزم تەرخان بکەن. لەبەر هەموو ئەمانە تورکیا ناچارە لەبواری پەیوەندیو گەشەسەندنی ئابوریدا بەرەو وڵاتانی ئەوروپاو یەکێتی ئەوروپا بڕواتو روی خۆی لەوان بکات.

* کاتێك کورد لەلایەن ئەوروپاوە وەکو (کەمینە) دەستنیشان کرا، بەشێکی کورد لەتورکیا باسیان لەوە کرد کە (کورد) توخمێکی سەرەکیی بنیاتنانی تورکیایەو کەمینە نییە،سەبارەت بەمەسەلەی کەمینە بەگشتیو بەتایبەت سەبارەت بەکوردو لەم بارەیەوە بیرو بۆچونتان چییە؟

- راپۆرتی یەکێتیی ئەوروپا سەبارەت بەگۆڕانو پێشکەوتنەکانی تورکیا لە٦ی ئۆکتۆبەری ٢٠٠٤پێشکەش کرا. هاوکات لەئەنقەرەش راپۆرتی نوسینگەی مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی تورکیا سەبارەت بەمافو کەلتوری کەمینە راگەیەنرا. لەهەردوو راپۆرتەکەدا کورد وەکو (کەمینە) باسی لێوە کراوە. کورد زۆر بەتوندی دژی ئەو پێناساندنە وەستانەوەو وتیان: ((ئیمە کەمینە نینو توخمێکی بنیاتنەری سەرەکین، کەمینە نینو زۆرینەینو... هتد) بیروبۆچونم سەبارەت بەو مەسەلەیە بەمجۆرەیە: ئەمڕۆشی لەگەڵدابێ کورد ناتوانن ناوی وەکو باوەڕ، میرخان، فەقێ، قەشتۆ، غەزال، وڵات لەمنداڵەکانیان بنێن. ئەم ناوانە لەنفوسدا تۆمار ناکرێن. ئەو ناوانەی کەپیتی(خ-x)،(ق-g)و(وو-w)یان تێدا بێت وا دەژمێردرێن کە

بەرهەم بێنێت، ئەوە گەلانی ئەو وڵاتانە ناتوانن ئەو کاڵایانە بکڕن، هاوردەکانیش بەم شێوەیەن. کاتێك تورکیا دەیەوێ شتێك بکڕێ لەجۆری تەکنەلۆجیای دروست کردنی ماکینە، وەك فڕۆکە، کەشتی، تانكو چەك...هتد هەڵبەت دەبێ لەئەوروپا داوا بکات، چونکە هەموو ئەو شتانە لەوێ بەرهەم دەهێنرێن، نەك لەوڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستو ئەوراسیا.

تۆریزم (گەشتیاری)سەکتۆرێکی گرنگە. گەلانی وڵاتانی ڕۆژئاواو یەکێتی ئەوروپا بەو داهاتە زیادەیان دەتوانن بێنە تورکیا، هەروەها توانای ئەوەیان هەیە کەبەشێکی بودجەکەیان بۆ تۆریزم تەرخان بکەن. هەرچی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستو ئەوراسیاشە بەو داهاتە کەمەیان ناتوانن پارە بۆ تۆریزم تەرخان بکەن. لەبەر هەموو ئەمانە تورکیا ناچارە لەبواری پەیوەندیو گەشەسەندنی ئابوری‌یدا بەرەو وڵاتانی ئەوروپاو یەکێتی ئەوروپا بڕواتو روی خۆی لەوان بکات.

* کاتێك کورد لەلایەن ئەوروپاوە وەکو(کەمینە) دەستنیشان کرا، بەشێکی کورد لەتورکیا باسیان لەوە کرد کە(کورد) توخمێکی سەرەکی‌ی بنیاتنانی تورکیایەو کەمینە نی‌یە،سەبارەت بەمەسەلەی کەمینە بەگشتی‌و بەتایبەت سەبارەت بەکوردو لەم بارەیەوە بیرو بۆچونتان چی‌یە؟

- ڕاپۆرتی یەکێتی‌ی ئەوروپا سەبارەت بەگۆڕانو پێشکەوتنەکانی تورکیا لە٦ی ئۆکتۆبەری ٢٠٠٤پێشکەش کرا. هاوکات لەئەنقەرەش ڕاپۆرتی نوسینگەی مافی مرۆڤی سەر بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی تورکیا سەبارەت بەمافو کەلتوری کەمینە ڕاگەیەنرا. لەهەردوو ڕاپۆرتەکەدا کورد وەکو(کەمینە) باسی لێوە کراوە. کورد زۆر بەتوندی دژی ئەو پێناساندنە وەستانەوەو وتیان: ((ئێمە کەمینە نین‌و توخمێکی بنیاتنەری سەرەکین، کەمینە نین‌و زۆرینەین‌و... هتد)) بیروبۆچونم سەبارەت بەو مەسەلەیە بەمجۆرەیە: ئەمرۆشی لەگەڵدابێ کورد ناتوانن ناوی وەکو باوەڕ، میرخان، فەقێ، قەشتۆ، غەزال، وڵات لەمنداڵەکانیان بنێن. ئەم ناوانە لەنفوسدا تۆمار ناکرێن. ئەو ناوانەی کەپیتی(خ-x)،(ق-g)و(وو-w)یان تێدا بێت وا دەژمێردرێن کە

لەشوێن‌و کاتی پێویست، بەتورك بگوترێ تورك، بەئەرمەنی بگوترێ ئەرمەنی، بە کورد بگوترێ کوردو بەناسنامەی خۆیەوە لەدام‌و دەزگاکان‌و پەرلەماندا جێ بگرێت.

* ئێوە چەمکی(کۆماری دیموکراتیك) کە کۆنگرەی گەل(PKK)ی جاران ئیدیعای دەکات چۆن هەڵدەسەنگێنن، بەپێی بۆچونتان، ئایا چارەسەری کێشەی کورد بەم چەمکە دەکرێت؟

- ئەمە رێگایەکە بۆ باسکردن لەهەندێك مافی کورد لەچوارچێوەی ئایدۆلۆجیای فەرمیی دەوڵەتدا، بەبێ رەخنەگرتن لەدەوڵەتی کۆماری دیموکراتیك‌و ئایدۆلۆجیای رەسمیی دەوڵەت. کۆماری دیموکرات مەبەستی دیموکراتیزەکردنی دەوڵەتە. تیایدا هیوا دەخوازرێ دەوڵەتێك دیموکراتیزە بکرێ‌و دان بەهەندێك مافی کوردیشدا بنرێ. ئەگەر لەدەوڵەتیش بپرسیت، ئەویش دەڵێ: دیموکراتیزە بوم‌و زیاتریش دیموکراتیزە دەبم، بۆ بەرهەمی دیموکراتیزەبونیشیان نمونەی پەخشی کوردی(٢٠-٣٠) دەقیقەی بەرەبەیانیان دەهێننەوە، هەروەها کۆرسی فێربونی کوردی کە بەزۆر شت دەورە دراوەو تەمەنی فێرخواز کەدەبێ لە ١٥-١٦ساڵ گەورەتر بێت لەو کۆرسانەدا وەکو نمونەی دیموکراتیزە بون دەهێننەوە. کێشەی کۆرسی فێربونی کوردی، بەهەموو شێوەیەك گوزارشت لەو هەلومەرجە دەکات‌و رەنگدانەوەی ئەو رەوشەیە کە کورد تیایدا دەژی. بۆ نمونە با وا دابنێین کۆرسی عەرەبی لەبەغدا کرایەوە... ئایا کێ دەچێتە ئەو کۆرسەوە؟ ئینگلیزی‌و چینی‌و ئەمریکی‌و تورك‌و هەموو ئەوانەی کەدەیانەوێ عەرەبی فێر بن دەچنە ئەو کۆرسانەوە، یان ئەگەر کۆرسێکی فێربونی ئینگلیزی لەلەندەن بکرێتەوە، ئایا کێ دەچێت، ئەوانەی کەدەیانەوێ فێری ئینگلیزی بن وەکو ئەڵمانی‌و تورك‌و عەرەب‌و کورد... هتد، یان با وا دابنێین کۆرسی فێربونی تورکی لەئەنقەرە کرایەوە، کێ دەچێت، ئەوانەی کە دەیانەوێ فێری تورکی بن، وەك ئەمریکی‌و چینی‌و هیندی‌و عەرەب‌و کوردو...هتد. ئەو کۆرسانەی فێربونی کوردی کە لەوان‌و باتمان‌و دیاربەکرو ئەدەنەو ...هتد کراونەتەوە کێ دەچێتە ئەو کۆرسانەوە؟ کورد دەچن. کورد لەپێناوی فێربونی زمانی رەسەنی خۆیان‌و فێربونی زمانی دایکیان دەچنە

لەشوێن‌و كاتی پێویست، بەتورك بگوترێ تورك، بەئەرمەنی بگوترێ ئەرمەنی، بە كورد بگوترێ كوردو بەناسنامەی خۆیەوە لەدام‌و دەزگاكان‌و پەرلەماندا جێ بگرێت.

* ئێوە چەمكی(كۆماری دیموكراتیك) كە كۆنگرەی گەل(PKK)ی جاران ئیدیعای دەكات چۆن هەڵدەسەنگێنن، بەپێی بۆچونتان، ئایا چارەسەری كێشەی كورد بەم چەمكە دەكرێت؟

- ئەمە رێگایەكە بۆ باسكردن لەهەندێك مافی كورد لەچوارچێوەی ئایدۆلۆجیای فەرمیی دەوڵەتدا، بەبێ رەخنەگرتن لەدەوڵەتی كۆماری دیموكراتیك‌و ئایدۆلۆجیای رەسمیی دەوڵەت. كۆماری دیموكرات مەبەستی دیموكراتیزەكردنی دەوڵەتە. تیایدا هیوا دەخوازرێ دەوڵەتێك دیموكراتیزە بكرێ‌و دان بەهەندێك مافی كوردیشدا بنرێ. ئەگەر لەدەوڵەتیش بپرسیت، ئەویش دەڵێ: دیموكراتیزە بوم‌و زیاتریش دیموكراتیزە دەبم، بۆ بەرهەمی دیموكراتیزەبونیشیان نمونەی پەخشی كوردی(٢٠-٣٠) دەقیقەی بەرەبەیانیان دەهێننەوە، هەروەها كۆرسی فێربونی كوردی كە بەزۆر شت دەورە دراوەو تەمەنی فێرخواز كەدەبێ لە ١٥-١٦ ساڵ گەورەتر بێت لەو كۆرسانەدا وەكو نمونەی دیموكراتیزە بون دەهێننەوە. كێشەی كۆرسی فێربونی كوردی، بەهەموو شێوەیەك گوزارشت لەو هەلومەرجە دەكات‌و رەنگدانەوەی ئەو رەوشەیە كە كورد تیایدا دەژی. بۆ نمونە با وا دابنێین كۆرسی عەرەبی لەبەغدا كرایەوە... ئایا كێ دەچێتە ئەو كۆرسەوە؟ ئینگلیزی‌و چینی‌و ئەمریكی‌و تورك‌و هەموو ئەوانەی كەدەیانەوێ عەرەبی فێر بن دەچنە ئەو كۆرسانەوە، یان ئەگەر كۆرسێكی فێربونی ئینگلیزی لەلەندەن بكرێتەوە، ئایا كێ دەچێت، ئەوانەی كەدەیانەوێ فێری ئینگلیزی بن وەكو ئەڵمانی‌و تورك‌و عەرەب‌و كورد... هتد، یان با وا دابنێین كۆرسی فێربونی توركی لەئەنقەرە كرایەوە، كێ دەچێت، ئەوانەی كە دەیانەوێ فێری توركی بن، وەك ئەمریكی‌و چینی‌و هیندی‌و عەرەب‌و كوردو...هتد. ئەو كۆرسانەی فێربونی كوردی كە لەوان‌و باتمان‌و دیاربەكرو ئەدەنەو ...هتد كراونەتەوە كێ دەچێتە ئەو كۆرسانەوە؟ كورد دەچن. كورد لەپێناوی فێربونی زمانی رەسەنی خۆیان‌و فێربونی زمانی دایكیان دەچنە

سەرەتایی بون تاوانبار دەکران. کوردو زمانەکەی بەسەرەتایی ناو دەبردرا. ئەوانەی کەئەم باسانەیان دەکردو داوای زمانی کوردی‌یان دەکرد بەگەڕاندنەوەی ژیان بۆ قۆناغە سەرەتایی‌یەکانی تاوانبار دەکران. دادوەرەکانیش بەتاوانی لاوازکردنو لەکەدار کردنی هەستی نەتەوەیی دەعوایان لەسەر ئەو جۆرە نوسینو کتێبانە تۆمار دەکرد. لەتەك زاراوەکانی((پاراستنی سەرەتایی بون))، ((ژیان پێدانی سەرەتایی بون))، دروشمەکانی((کارکردن بۆ قەومیەتی بیدائی))، زاراوەی کەمینەو بە کەمینەیی کردنو رەگەزپەرستیش بەکار دەهێنران. هەموو ئەمانە زاراوەی دەوڵەتو ئایدۆلۆجیای فەرمی دەوڵەت بون... لەلایەکی دیکە پێویستە لەرووی دەسکەوتەکانیشەوە سەیری مەسەلەکە بکەین. لەوەڵامی پرسیاری سیانزەهەمدا ئاماژەم بەوە دابوو کەسەرەڕای خەباتێ کە بەفیداکاریەکی گەورە کراوە دەسکەوتی جدی بەدەست نەهێنراوەو ئاماژەم بەوەش دابوو کەتاوەکو ئێستا ناتوانن ناوی کوردی لەمناڵەکانی خۆیان بنێن. ئایا لە بارودۆخێکی وەهادا پێویست ناکات باکوور خۆی بەخاوەنی بەها نەتەوەیی‌یەکان بزانێتو ناسیونالیستی بکات؟ لە وەڵامی پرسیاری نۆیەمیشدا هەوڵمداوە ئاماژە بەدەستکەوتەکانی باشوری کوردستان بکەم، سەرەرای هەموو ئەمانە، هەندێك ناوەندی باکوور، باشور بەقەومی بیدائی تاوانبار دەکەن، ئەمەش لەروی کۆمەڵایەتیەوە، جۆرێکە لە گاڵتە پێ کردن. دەبێ زاراوەی ناسیونالیزمیش رون بکرێتەوە. پێویستە مرۆڤ دژی ناسیونالیزمی عەرەبو تورکو فارس بوەستێتەوە. چونکە ئەو ناسیونالیزمە، بۆ نمونە" ئامانجێکی وەکو تواندنەوەی کوردی‌یان هەیەو دەستیشی لێ هەڵناگرێ. ناسیونالیزمی کورد هەڕەشە لەکەس ناکاو زیانی بۆ کەس نی‌یە. چونکە داواکاریەکانی زۆر سروشتین، کەبریتین لەنەهێشتنی گوشارو پاراستنی بەها نەتەوەییەکان ژیان کردن بەبەهاکانی خۆیانەوە. سەرەڕای هەموو ئەمانەش، ئەم داواکاریانەیان بە(قەومی بیدائی) تاوانبار دەکرێن. باسکردنی زوو زووی ئەم زاراوەیە، دەبێ مەبەستێکی لەپشتەوە هەبێت: کەئەویش خۆی لەوە دەبینێتەوە کەهەوڵ دەدرێ باکور لەپێشکەوتنە ئیجابیەکانی باشور

سەرەتایی بون تاوانبار دەکران. کوردو زمانەکەی بەسەرەتایی ناو دەبردرا. ئەوانەی کەئەم باسانەیان دەکردو داوای زمانی کوردی‌یان دەکرد بەگەڕاندنەوەی ژیان بۆ قۆناغە سەرەتایی‌یەکانی تاوانبار دەکران. دادوەرەکانیش بەتاوانی لاوازکردنو لەکەدار کردنی هەستی نەتەوەیی دەعوایان لەسەر ئەو جۆرە نوسینو کتێبانە تۆمار دەکرد. لەتەك زاراوەکانی((پاراستنی سەرەتایی بون))، ((ژیان پێدانی سەرەتایی بون))، دروشمەکانی((کارکردن بۆ قەومیەتی بیدائی))، زاراوەی کەمینەو بە کەمینەیی کردنو رەگەزپەرستیش بەکار دەهێنران. هەموو ئەمانە زاراوەی دەوڵەتو ئایدۆلۆجیای فەرمی دەوڵەت بون... لەلایەکی دیکە پێویستە لەرووی دەسکەوتەکانیشەوە سەیری مەسەلەکە بکەین. لەوەڵامی پرسیاری سیانزەهەمدا ئاماژەم بەوە دابوو کەسەرەڕای خەباتێ کە بەفیداکاریەکی گەورە کراوە دەسکەوتی جدی بەدەست نەهێنراوەو ئاماژەم بەوەش دابوو کەتاوەکو ئێستا ناتوانن ناوی کوردی لەمناڵەکانی خۆیان بنێن. ئایا لە بارودۆخێکی وەهادا پێویست ناکات باکوور خۆی بەخاوەنی بەها نەتەوەیی‌یەکان بزانێتو ناسیونالیستی بکات؟ لە وەڵامی پرسیاری نۆیەمیشدا هەوڵمداوە ئاماژە بەدەستکەوتەکانی باشوری کوردستان بکەم، سەرەڕای هەموو ئەمانە، هەندێك ناوەندی باکوور، باشور بەقەومی بیدائی تاوانبار دەکەن، ئەمەش لەروی کۆمەڵایەتیەوە، جۆرێکە لە گاڵتە پێ کردن. دەبێ زاراوەی ناسیونالیزمیش رون بکرێتەوە. پێویستە مرۆڤ دژی ناسیونالیزمی عەرەبو تورکو فارس بوەستێتەوە. چونکە ئەو ناسیونالیزمە، بۆ نمونە" ئامانجێکی وەکو تواندنەوەی کوردی‌یان هەیەو دەستیشی لێ هەڵناگرێ. ناسیونالیزمی کورد هەڕەشە لەکەس ناکاو زیانی بۆ کەس نی‌یە. چونکە داواکاریەکانی زۆر سروشتین، کەبریتین لەنەهێشتنی گوشارو پاراستنی بەها نەتەوەییەکان ژیان کردن بەبەهاکانی خۆیانەوە. سەرەڕای هەموو ئەمانەش، ئەم داواکاریانەیان بە(قەومی بیدائی) تاوانبار دەکرێن. باسکردنی زوو زووی ئەم زاراوەیە، دەبێ مەبەستێکی لەپشتەوە هەبێت: کەئەویش خۆی لەوە دەبینێتەوە کەهەوڵ دەدرێ باکور لەپێشکەوتنە ئیجابیەکانی باشور

کێشەی سیاسی‌ی لێ دەکەوێتەوە. ئەوەی کێشەی سیاسیش دێنێتە ئاراوە، ئەم گوشارەیە.

* بەڕێز بیێشکچی نوسین‌و کتێبەکانت سەبارەت بەکورد، مایەی شانازین بۆ کورد. لەلایەکی دیکە ئێمە بەناوی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستانەوە زۆر سوپاست دەکەین بۆ ڕەخساندنی ئەنجامدانی ئەو چاوپێکەوتنە لەگەڵتان.

-سوپاسی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان دەکەم بۆ ئەو فرسەتەی کەبۆی ڕەخساندم تا تیایدا سەرنجەکانم دەربڕم‌و سەرکەوتنیش بۆ سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان دەخوازم.

هەواڵنامەی کتێب

کێشەی سیاسی‌ی لێ دەکەوێتەوە. ئەوەی کێشەی سیاسیش دێنێتە ئاراوە، ئەم گوشارەیە.

* بەرێز بیێشکچی نوسین‌و کتێبەکانت سەبارەت بەکورد، مایەی شانازین بۆ کورد. لەلایەکی دیکە ئێمە بەناوی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستانەوە زۆر سوپاست دەکەین بۆ رەخساندنی ئەنجامدانی ئەو چاوپێکەوتنە لەگەڵتان.

-سوپاسی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان دەکەم بۆ ئەو فرسەتەی کەبۆی رەخساندم تا تیایدا سەرنجەکانم دەربڕم‌و سەرکەوتنیش بۆ سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان دەخوازم.

هەواڵنامەی کتێب

بەشی(بەڕێوەبەریی رای گشتی)ی کۆلێجی(زانستە سیاسییەکان)ی زانکۆی ئەنقەرەی لەساڵی١٩٦٢ تەواو کرد. هەمان ساڵ وەکو(فەرمانبەری ژێر ئەزمون)(Maiyet Mamuru) لەچۆروم دادەمەزرێتو ٣مانگ لەم کارەیدا دەمێنێتەوە.

بێشکچی کە لەهەکاری خزمەتی سەربازیی تەواوکردوە، لەساڵی ١٩٦٤ درێژەی بەکاری فەرمانبەرێتیی خۆیدا لەقەزای(خۆزات)ی سەر بەشاری دیرسیم(تۆنجەلی)، هەر لەو ماوەیەدا دوای خوێندنی کۆرسێك لەکۆلێجی ئەدەبیاتی زانکۆی ئەتاتورك لەشاری(ئەرزڕۆم) پلەی پرۆفیسۆری یاریدەدەری سۆسیۆلۆجیی بەدەست هێنا.

ئەو هەواڵانەی کە لەرۆژنامەکاندا بڵاو دەکرانەوە سەبارەت بەستەمو کاریگەریی پاشماوەکانی دەرەبەگایەتی وەکو ئاغایەتیو شێخایەتی لەرۆژهەلاتو باشوری رۆژهەلاتی ئەناتۆلیا، لەسەردەمی قۆناغی خوێندکارێتیدا لەکۆلێجی زانستە سیاسیەکان سەرنجیان راکێشا بۆ ئەو ناوچانەو وایان کرد لەساڵی ١٩٦١دا خولی پەروەردەیی(Staj) قائمقامیەت بخاتە شاری(ئەلازغ)و بۆ ماوەی دو مانگ لەگەڵ(گونەر ئۆزمان)ی هاوپۆلی لە(ئەلازغ)و دەوروبەریدا کاربکەن. جێی باسە بێشکچی بۆ یەکەمین جار لەو ناوچەیە جگە لەزمانی تورکی لەتورکیا گوێ بیستی زمانی کوردی بوو کەلێی تێ نەدەگەیشتو مامەڵەی لەنزیکەوە لەگەڵ مرۆڤی کورددا کرد، ئەمەش بوە هۆی ئەوەی کەسەرنجی بێشکچی زیاتر بچێتە سەر ئەو مەسەلەیەو تیایدا قوڵتر بێتەوە.

دواتر لەکاتی راکێشانی تیرو پشکدا بۆ شوێنی ئەنجامدانی خزمەتی سەربازیی ئیلزامی، وەکو(ئەفسەری یەدەك) شاری(ترابزۆن)ی بۆ دەرچوو، بەڵام بێشکچی لەگەڵ هاورێیەکیدا شوێنەکەی گۆڕییەوەو شاری(بەتلیس)ی هەڵبژارد. لەکاتی خزمەتی سەربازیدا لە(بەتلیس) سەرەتای کارەکانی دەستپێکردو دواتر بۆ ئامادەکردنی نامەی دکتۆراکەی پەیوەندیی خۆی لەگەڵ ئەندامانی عەشیرەتی(عەلیکان) لەبەتلیس پتەوتر کرد.

بەشی(بەڕێوەبەریی رای گشتی)ی کۆلێجی(زانستە سیاسییەکان)ی زانکۆی ئەنقەرەی لەساڵی١٩٦٢ تەواو کرد. هەمان ساڵ وەکو(فەرمانبەری ژێر ئەزمون)(Maiyet Mamuru) لەچۆروم دادەمەزرێتو ٣مانگ لەم کارەیدا دەمێنێتەوە.

بێشکچی کە لەهەکاری خزمەتی سەربازیی تەواوکردوە، لەساڵی ١٩٦٤ درێژەی بەکاری فەرمانبەرێتیی خۆیدا لەقەزای(خۆزات)ی سەر بەشاری دیرسیم(تۆنجەلی)، هەر لەو ماوەیەدا دوای خوێندنی کۆرسێك لەکۆلێجی ئەدەبیاتی زانکۆی ئەتاتورك لەشاری(ئەرزڕۆم) پلەی پرۆفیسۆری یاریدەدەری سۆسیۆلۆجیی بەدەست هێنا.

ئەو هەواڵانەی کە لەڕۆژنامەکاندا بڵاو دەکرانەوە سەبارەت بەستەمو کاریگەریی پاشماوەکانی دەرەبەگایەتی وەکو ئاغایەتیو شێخایەتی لەرۆژهەڵاتو باشوری رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا، لەسەردەمی قۆناغی خوێندکارێتیدا لەکۆلێجی زانستە سیاسییەکان سەرنجیان راکێشا بۆ ئەو ناوچانەو وایان کرد لەساڵی ١٩٦١دا خولی پەروەردەیی(Staj) قائمقامیەت بخاتە شاری(ئەلازغ)و بۆ ماوەی دو مانگ لەگەڵ(گونەر ئۆزمان)ی هاوپۆلی لە(ئەلازغ)و دەوروبەریدا کاربکەن. جێی باسە بێشکچی بۆ یەکەمین جار لەو ناوچەیە جگە لەزمانی تورکی لەتورکیا گوێ بیستی زمانی کوردی بوو کەلێی تێ نەدەگەیشتو مامەڵەی لەنزیکەوە لەگەڵ مرۆڤی کورددا کرد، ئەمەش بوە هۆی ئەوەی کەسەرنجی بێشکچی زیاتر بچێتە سەر ئەو مەسەلەیەو تیایدا قوڵتر بێتەوە.

دواتر لەکاتی راکێشانی تیرو پشکدا بۆ شوێنی ئەنجامدانی خزمەتی سەربازیی ئیلزامی، وەکو(ئەفسەری یەدەك) شاری(ترابزۆن)ی بۆ دەرچوو، بەڵام بێشکچی لەگەڵ هاوڕێیەکیدا شوێنەکەی گۆڕییەوەو شاری(بەتلیس)ی هەڵبژارد. لەکاتی خزمەتی سەربازیدا لە(بەتلیس) سەرەتای کارەکانی دەستپێکردو دواتر بۆ ئامادەکردنی نامەی دکتۆراکەی پەیوەندیی خۆی لەگەڵ ئەندامانی عەشیرەتی(عەلیکان) لەبەتلیس پتەوتر کرد.

ناسینی کوردەکان لەلایەن بێشکچییەوە لەساڵی ١٩٦١و هەڵوێستەکانی دیاربەکرو مانەوەی نزیکەی ٤ساڵ لەزینداندا هەمویان پێکەوە خاڵی دوەمی قۆناغی وەرچەرخانی فکری لەژیانی بێشکچیدا پێك دێنن. جێی باسە لەو سەردەمەدا بێشکچی بەمورافەعەی زارەکیو نوسراو سەرنجی بۆ لای خۆی راکێشا.

دوای ئەوەی بێشکچی لەساڵی ١٩٧٤ بەلێبوردنێکی گشتی ئازاد دەکرێت، هەوڵی دوبارە گەڕانەوەی زانکۆ دەداتو کتێبێکی بەناوی(شێوازی زانستی- ئازادی زانکۆ لەروی بنەماکانی کۆمەڵگای دیموکراتی، ئیسماعیل بێشکچی- ١-) دەردەکات کە لەناوەرۆکەکەی گوزارشت لەسەردەمی دورخستنەوەی زانکۆو قۆناغی دادگایکردنەکەی دەکاتو لەلایەن دەزگای چاپو پەخشی(کۆماڵ)ەوە کەئەو دەزگایە شوێنێکی گرنگی لەمەسەلەی کەمینەو نەتەوەبونی کورددا لەسەردەمی کۆماری تورکیادا هەیە چاپ دەکرێت.

ئەو کتێبەی کەبێشکچی پێشتر لەژێرناوی(سیستەمی رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا: بنەما سوسیۆئیکۆنۆمییە ئەتنیکیەکان) نوسیبوی، دەیەوێ بەگونجاندنی لەگەڵ سەردەمی دادگایکردندا گۆڕانکاری تێدا بکاتو جارێکی دیکە چاپی بکاتەوە، بەڵام لەبەر ئەوەی دەگاتە ئەو باوەڕەی کەناوەرۆکی کتێبەکە لەگەڵ ئاستی ئێستای بیرکردنەوەیدا ناگونجێت، دەستی لێ هەڵدەگرێو بڕیاری نوسینی پێشەکیەکی وەکو(رەخنە لەخۆگرتن)ی بۆ دەداتو دواتریش ئەو رەخنە لەخۆگرتنە وەکو کتێبێك بەناوی(شێوازی زانستی) بڵاو دەکاتەوەو لەلایەن دەزگای چاپی(کۆماڵ) لەساڵی ١٩٧٦ چاپ دەکرێتو لەساڵی ١٩٩١یش دووبارە لەلایەن دەزگای چاپی(یورت کیتاب)ەوە چاپدەکرێتەوە. شایەنی باسە لەو کتێبەی بێشکچیدا دەتوانرێ بەهۆی ئەو گۆڕانکارییە بنچینەییانەی کە کردویەتی لەروی تێڕوانینی زانستیەوە هێڵە بنچینەییەکانی لێکۆڵینەوەو نوسینەکانی دواتری ببینرێت. هاوکات ئەم کتێبە کەروانگەی مارکسیزمی تێدا زاڵە، وەکو بنەمایەکی زانستی باس لەشێوازی بیرکردنەوەی زانستیو

ناسینی کوردەکان لەلایەن بێشکچی‌یەوە لەساڵی ١٩٦١و هەڵوێستەکانی دیاربەکرو مانەوەی نزیکەی ٤ساڵ لەزینداندا هەمویان پێکەوە خاڵی دوەمی قۆناغی وەرچەرخانی فکری لەژیانی بێشکچی‌دا پێك دێنن. جێی باسە لەو سەردەمەدا بێشکچی بەمورافەعەی زارەکی‌و نوسراو سەرنجی بۆ لای خۆی راکێشا.

دوای ئەوەی بێشکچی لەساڵی ١٩٧٤ بەلێبوردنێکی گشتی ئازاد دەکرێت، هەوڵی دوبارە گەڕانەوەی زانکۆ دەدات‌و کتێبێکی بەناوی(شێوازی زانستی-ئازادی زانکۆ لەروی بنەماکانی کۆمەڵگای دیموکراتی، ئیسماعیل بێشکچی-١-) دەردەکات کە لەناوەڕۆکەکەی گوزارشت لەسەردەمی دورخستنەوەی زانکۆو قۆناغی دادگایکردنەکەی دەکات‌و لەلایەن دەزگای چاپ‌و پەخشی(کۆماڵ)ەوە کەئەو دەزگایە شوێنێکی گرنگی لەمەسەلەی کەمینەو نەتەوەبونی کورددا لەسەردەمی کۆماری تورکیادا هەیە چاپ دەکرێت.

ئەو کتێبەی کەبێشکچی پێشتر لەژێرناوی(سیستەمی رۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا: بنەما سوسیۆئیکۆنۆمی‌یە ئەتنیکیەکان) نوسیبوی، دەیەوێ بەگونجاندنی لەگەڵ سەردەمی دادگایکردندا گۆڕانکاری تێدا بکات‌و جارێکی دیکە چاپی بکاتەوە، بەڵام لەبەر ئەوەی دەگاتە ئەو باوەڕەی کەناوەڕۆکی کتێبەکە لەگەڵ ئاستی ئێستای بیرکردنەوەیدا ناگونجێت، دەستی لێ هەڵدەگرێ‌و بڕیاری نوسینی پێشەکیەکی وەکو(رەخنە لەخۆگرتن)ی بۆ دەدات‌و دواتریش ئەو رەخنە لەخۆگرتنە وەکو کتێبێك بەناوی(شێوازی زانستی) بڵاو دەکاتەوەو لەلایەن دەزگای چاپی(کۆماڵ) لەساڵی ١٩٧٦ چاپ دەکرێت‌و لەساڵی ١٩٩١یش دووبارە لەلایەن دەزگای چاپی(یورت کیتاب)ەوە چاپدەکرێتەوە. شایەنی باسە لەو کتێبەی بێشکچیدا دەتوانرێ بەهۆی ئەو گۆڕانکاری‌یە بنچینەییانەی کە کردویەتی لەروی تێڕوانینی زانستیەوە هێڵە بنچینەیی‌یەکانی لێکۆڵینەوەو نوسینەکانی دواتری ببینرێت. هاوکات ئەم کتێبە کەروانگەی مارکسیزمی تێدا زاڵە، وەکو بنەمایەکی زانستی باس لەشێوازی بیرکردنەوەی زانستی‌و

دوەم لە چاپخانەی (یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩١ چاپکراوەتەوە، (پەیڕەوی فرقەی کۆماری گەل- ١٩٢٧ و کێشەی کورد) لە ساڵی ١٩٧٩ لە چاپخانەی (کۆمال) چاپکرا، هەروەها لەساڵی ١٩٩١یش لەچاپخانەی(یورت کتاب) دوبارە چاپکرایەوە، جێی باسە بێشکچی بەهۆی ئەم بەرهەمانەیەوە لەساڵی (١٩٧٩) وە تاوەکو ساڵی ١٩٨٧، جگە لەماوەی نێوان(١٢ نیسان-١٩حوزەیران ١٩٨١)لەزینداندا دەمێنێتەوە. بێشکچی لەماوەی زیندانیدا بەهۆی ئەو نامەیەی کە لەزینداندا بۆ سەرۆکی سەندیکای نوسەرانی سویسرای نوسیبوو، لەپشکنینێکی زینداندا دۆزرایەوە، داوایەکی دیکەی نوێی لەسەر تۆمارکراو سزا درا.

دوای ئازادکردنی لەساڵی ١٩٨٧دا لەو ریزە کتێبانەی (شێوازی زانست: پیادەکردنی لە تورکیادا) یاسای تونجەلی (دێرسیم)-١٩٣٥ و جینۆسایتی دێرسیم کەیەکێکە لەبەرگەکانی چاپی یەکەمی لەچاپخانەی (بەڵگە) لە ساڵی ١٩٩٠ چاپ کراوە، هەروەها چاپی دوەمی لەچاپخانەی (یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢ دەرچوە. (روداوی جەنەراڵ موغلالی-٣٣ گوللە) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(بەڵگە) لەساڵی ١٩٩١و چاپی دوەمی لەچاپخانەی(یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢دا چاپکراوە.(پرۆگرامی فرقەی گەلی کۆمار-١٩٣١و کێشەی کورد) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(بەڵگە) لە ١٩٩١دا چاپکراوە.(ململانێی ئیمپریالیست لەسەر دابەشکردنی کوردستان، ١٩١٥-١٩٢٥-بەرگی یەکەم) لەچاپخانەی(یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢ چاپکراوە. هەروەها کتێبی(کوردستان کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی‌یە) چاپی یەکەمی لەساڵی ١٩٩٠ لەچاپخانەی(یورت کتاب)و چاپی دوەمیشی لە هەمان چاپخانە لەساڵی ١٩٩٢ دەرچوە کتێبی(زانست- ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەت- دیموکراسی و مەسەلەی کورد) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(ئالان) لە ساڵی ١٩٩٠و چاپی دوەمی لەچاپخانەی(یورت کتاب) دەرچوە.

دوەم لە چاپخانەی (یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩١ چاپکراوەتەوە، (پەیڕەوی فرقەی کۆماری گەل- ١٩٢٧ و کێشەی کورد) لە ساڵی ١٩٧٩ لە چاپخانەی (کۆمال) چاپکرا، هەروەها لەساڵی ١٩٩١یش لەچاپخانەی(یورت کتاب) دوبارە چاپکرایەوە، جێی باسە بێشکچی بەهۆی ئەم بەرهەمانەیەوە لەساڵی (١٩٧٩) وە تاوەکو ساڵی ١٩٨٧، جگە لەماوەی نێوان(١٢ نیسان-١٩حوزەیران ١٩٨١)لەزینداندا دەمێنێتەوە. بێشکچی لەماوەی زیندانیدا بەهۆی ئەو نامەیەی کە لەزینداندا بۆ سەرۆکی سەندیکای نوسەرانی سویسرای نوسیبوو، لەپشکنینێکی زینداندا دۆزرایەوە، داوایەکی دیکەی نوێی لەسەر تۆمارکراو سزا درا.

دوای ئازادکردنی لەساڵی ١٩٨٧دا لەو ریزە کتێبانەی (شێوازی زانست: پیادەکردنی لە تورکیادا) یاسای تونجەلی (دێرسیم)-١٩٣٥ و جینۆسایتی دێرسیم کەیەکێکە لەبەرگەکانی چاپی یەکەمی لەچاپخانەی (بەڵگە) لە ساڵی ١٩٩٠ چاپ کراوە، هەروەها چاپی دوەمی لەچاپخانەی (یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢ دەرچوە. (روداوی جەنەراڵ موغلالی-٣٣ گوللە) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(بەڵگە) لەساڵی ١٩٩١و چاپی دوەمی لەچاپخانەی(یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢دا چاپکراوە.(پرۆگرامی فرقەی گەلی کۆمار-١٩٣١و کێشەی کورد) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(بەڵگە) لە ١٩٩١دا چاپکراوە.(ململانێی ئیمپریالیست لەسەر دابەشکردنی کوردستان، ١٩١٥-١٩٢٥-بەرگی یەکەم) لەچاپخانەی(یورت کتاب) لەساڵی ١٩٩٢ چاپکراوە. هەروەها کتێبی(کوردستان کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی‌یە) چاپی یەکەمی لەساڵی ١٩٩٠ لەچاپخانەی(یورت کتاب)و چاپی دوەمیشی لە هەمان چاپخانە لەساڵی ١٩٩٢ دەرچوە کتێبی(زانست- ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەت- دیموکراسی و مەسەلەی کورد) چاپی یەکەمی لەچاپخانەی(ئالان) لە ساڵی ١٩٩٠و چاپی دوەمی لەچاپخانەی(یورت کتاب) دەرچوە.

۱۹۹۳)و لەگەڵ کتێبەکانی دیکەیش دوبارە لەچاپخانەی(یورت کتاب) چاپکراوەتەوە.

بەهۆی ئەمەوە پێش ساڵەکانی ۱۹۸۰ رەجەب ماراشلی خاوەنی چاپخانەی(کۆمال) کەکتێبەکانی بێشکچی چاپدەکرد، (ئایشە زاراك ئۆڵو) خاوەنی چاپخانەی(بەڵگە)و (ئۆنساڵ ئۆتورك) خاوەنی چاپخانەی(یورت کتاب) دوچاری کێشەوگرفت دەبونەوەو پێکەوە لەگەڵ بێشکچیدا جگە لەزیندانی کردن بەملیار سزای پارە دەدران.

بێشکچی لەسەرەتای ژیانی ئەکادیمیداو بەر لەساڵی ۱۹۷۱ لەژێر رۆشنایی بیروبۆچونی مۆدێرنیستیدا کە لەناوەندەکانی زانکۆدا زاڵ بوو کێشەی کوردی شیدەکردەوە، بەڵام دواتر وەکو لەبەرهەمەکانیدا دیارە بەبەکارهێنانی سەرچاوەی رەسمیو بەڵگەکانی کە رەنگدانەوەی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەتی پێوە دیارە بە ئامانجی چارەسەر کردنی کێشەی کورد رەخنەی لە ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەت گرت.

لەدەسەڵاتداریێتی یەکەمین حکومەتی کۆماری تورکیادا تا ساڵەکانی ۱۹٤۰ کەچەندین جار کێشەی رۆژهەڵات، یان مەسەلەی کورد، کەوەرچەرخا بۆ راپەڕینی چەکداریو بەگوشاری چەکداریش دامرکێنرایەوەو دوای ماوەیەکی درێژی کپ بون، لەمانگی ۸/۱۹۸٤ بەدەست پێکردنی شەڕی چەکداری PKK ئاستێکی تازەی بەخۆوە بینی. دیدو بۆچونەکانی بێشکچی سەبارەت بەم قۆناغەی دوایی روداوو گۆڕانکاریەکان دەتوانین لەدوو کتێبی: (بیروبۆچون سەبارەت بە PKK: باجی سەربەخۆیی) چاپخانەی(مەلسا) ساڵی ۱۹۹۲و(ژیانەوەی کوردستانی خەیاڵ) چاپخانەی(میزوپۆتامیا) ساڵی ۱۹۹۲ ببینین.

ئیسماعیل بێشکچی لەلایەك بەهۆی نامەو نوسینو کتێبو وتارەکانیو لەلایەکی دیکە بەهۆی مورافەعەکانی لەدادگادا سزای زیندانی کردنو سزای پارە درا. بەدرێژایی تەمەنی تاوەکو ساڵی ۱۹۹۹ کە تێیدا بەپێی یاسای مەرج ئازاد کرا ۱۹۸ ساڵو ٥ مانگ حوکمی زیندانیکردنو بەملیار لیرەی تورکی

١٩٩٣)و لەگەڵ کتێبەکانی دیکەیش دوبارە لەچاپخانەی(یورت کتاب) چاپکراوەتەوە.

بەهۆی ئەمەوە پێش ساڵەکانی ١٩٨٠ رەجەب ماراشلی خاوەنی چاپخانەی(کۆمال) کەکتێبەکانی بێشکچی چاپدەکرد، (ئایشە زاراك ئۆڵو) خاوەنی چاپخانەی(بەڵگە)و (ئۆنساڵ ئۆتورك) خاوەنی چاپخانەی(یورت کتاب) دوچاری کێشەوگرفت دەبونەوەو پێکەوە لەگەڵ بێشکچیدا جگە لەزیندانی کردن بەملیار سزای پارە دەدران.

بێشکچی لەسەرەتای ژیانی ئەکادیمیداو بەر لەساڵی ١٩٧١ لەژێر رۆشنایی بیروبۆچونی مۆدێرنیستیدا کە لەناوەندەکانی زانکۆدا زاڵ بوو کێشەی کوردی شیدەکردەوە، بەڵام دواتر وەکو لەبەرهەمەکانیدا دیارە بەبەکارهێنانی سەرچاوەی رەسمیو بەڵگەکانی کە رەنگدانەوەی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەتی پێوە دیارە بە ئامانجی چارەسەر کردنی کێشەی کورد رەخنەی لە ئایدۆلۆجیای رەسمی دەوڵەت گرت.

لەدەسەڵاتداریێتی یەکەمین حکومەتی کۆماری تورکیادا تا ساڵەکانی ١٩٤٠ کەچەندین جار کێشەی رۆژهەڵات، یان مەسەلەی کورد، کەوەرچەرخا بۆ راپەڕینی چەکداریو بەگوشاری چەکداریش دامرکێنرایەوەو دوای ماوەیەکی درێژی کپ بون، لەمانگی ٨/١٩٨٤ بەدەست پێکردنی شەڕی چەکداری PKK ئاستێکی تازەی بەخۆوە بینی. دیدو بۆچونەکانی بێشکچی سەبارەت بەم قۆناغەی دوایی روداوو گۆڕانکاریەکان دەتوانین لەدوو کتێبی: (بیروبۆچون سەبارەت بە PKK: باجی سەربەخۆیی) چاپخانەی(مەلسا) ساڵی ١٩٩٢و(ژیانەوەی کوردستانی خەیاڵ) چاپخانەی(میزوپۆتامیا) ساڵی ١٩٩٢ ببینین.

ئیسماعیل بێشکچی لەلایەك بەهۆی نامەو نوسینو کتێبو وتارەکانیو لەلایەکی دیکە بەهۆی مورافەعەکانی لەدادگادا سزای زیندانی کردنو سزای پارە درا. بەدرێژایی تەمەنی تاوەکو ساڵی ١٩٩٩ کە تێیدا بەپێی یاسای مەرج ئازاد کرا ١٩٨ ساڵو ٥ مانگ حوکمی زیندانیکردنو بەملیار لیرەی تورکی

کە لەقۆناغی بەرهەمهێنانی زانیاری زانستیدا لەتورکیا نمونەیەکی دیکە جگە لەبێشکچی بەدی ناکرێت.

بەگوێرەی بێشکچی(بەرهەمی زانستی لەکەش‌و هەوای ئازاددا بەرهەم دەهێنرێت). لەم روانگەیەوە رەخساندنی زەمینەیەکی دیموکراتی‌و داینکردنی مەرجەکانی دیموکراتی شتێکی پێویستە. لەسەر ئەم بنچینەیە بێشکچی ژیانی خۆی تەرخان کرد بۆ لابردنی ئەو ئاستەنگانەی لەبەردەم کەش‌و هەوای(ئازاد)ی پێویستدا هەیە بۆ بەرهەمهێنانی بەرهەمی زانستی، بۆیە باجی ناخۆشترین رەوشی داو تا ئێستاش بەردەوامە لەو باج دانە. لەم روانگەیەوە کاتێك مرۆڤ سەیری بێشکچی دەکات، دەبێ راستی‌ی بێشکچی‌و پابەندبونی بە بەها زانستیەکانەوە ببینێت، ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ بەها ئەخلاقیەکان. لەم روەوە دەتوانین بیرو بۆچون‌و هەڵوێستەکانی بێشکچی بەم شێوەیەی خوارەوە کورت بکەینەوە:

مەرجی هەرە گرنگی زانست ئەوەیە کەدەزگای رەخنەی ئازاد لەکەشێکی ئارام‌و بێ گرفت کار بکات. ئەمە نەك تەنها بۆ زانست، بەڵکو مەرجێکی گرنگی دیموکراتیشە. بەگەرخستنی دینامیکیاتەی رەخنەی ئازادو بەدام‌و دەزگاییکردنی بێگومان زۆر گرنگە. لەکاتێکدا دەربرینی بیرو بۆچون سەبارەت بەهەر بابەتێك بایەخی خۆی هەیە، ئەوە رەخنە گرتنیش لەو بابەتە دەبێ لەلایەن کەسانێکەوە بێ ئازاد بن‌و هیچ کۆسپ‌و ئاستەنگی نەخرێتە پێش. ئەگەر وابێت، ئەوە مانای ئەوەیە لەو کۆمەڵگاو سیستمە سیاسیەدا دەزگای رەخنەی ئازاد جێی خۆی گرتوەو ناوەندی زانستی هەبونی هەیە. مەرجی سەرەکی لەو مەسەلەیەدا ئەوەیە کەمرۆڤ لەپای رەخنەگرتنەکەی دووچاری هیچ سزایەکی ئیداری‌و هەرەشە نەبێ. بەڵام ئایا چی رودەدات کاتێك کە دوچاری هەرەشەو سزادان ببێتەوە؟ ئەگەر وابوو دیارە هەڵوێست وەرگرتن لەبەرامبەر ئەو هەرەشەو سزادانانە مەسەلەیەکی گرنگە.

کە لەقۆناغی بەرهەمهێنانی زانیاری زانستیدا لەتورکیا نمونەیەکی دیکە جگە لەبێشکچی بەدی ناکرێت.

بەگوێرەی بێشکچی(بەرهەمی زانستی لەکەش‌و هەوای ئازاددا بەرهەم دەهێنرێت). لەم روانگەیەوە رەخساندنی زەمینەیەکی دیموکراتی‌و دابینکردنی مەرجەکانی دیموکراتی شتێکی پێویستە. لەسەر ئەم بنچینەیە بێشکچی ژیانی خۆی تەرخان کرد بۆ لابردنی ئەو ئاستەنگانەی لەبەردەم کەش‌و هەوای(ئازاد)ی پێویستدا هەیە بۆ بەرهەمهێنانی بەرهەمی زانستی، بۆیە باجی ناخۆشترین رەوشی داو تا ئێستاش بەردەوامە لەو باج دانە. لەم روانگەیەوە کاتێك مرۆڤ سەیری بێشکچی دەکات، دەبێ راستی‌ی بێشکچی‌و پابەندبونی بە بەها زانستیەکانەوە ببینێت، ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ بەها ئەخلاقیەکان. لەم روەوە دەتوانین بیرو بۆچون‌و هەڵوێستەکانی بێشکچی بەم شێوەیەی خوارەوە کورت بکەینەوە:

مەرجی هەرە گرنگی زانست ئەوەیە کەدەزگای رەخنەی ئازاد لەکەشێکی ئارام‌و بێ گرفت کار بکات. ئەمە نەك تەنها بۆ زانست، بەڵکو مەرجێکی گرنگی دیموکراتیشە. بەگەرخستنی دینامیکیاتەی رەخنەی ئازادو بەدام‌و دەزگاییکردنی بێگومان زۆر گرنگە. لەکاتێکدا دەربڕینی بیرو بۆچون سەبارەت بەهەر بابەتێك بایەخی خۆی هەیە، ئەوە رەخنە گرتنیش لەو بابەتە دەبێ لەلایەن کەسانێکەوە بێ ئازاد بن‌و هیچ کۆسپ‌و ئاستەنگی نەخرێتە پێش. ئەگەر وابێت، ئەوە مانای ئەوەیە لەو کۆمەڵگاو سیستمە سیاسیەدا دەزگای رەخنەی ئازاد جێی خۆی گرتووە‌و ناوەندی زانستی هەبونی هەیە. مەرجی سەرەکی لەو مەسەلەیەدا ئەوەیە کەمرۆڤ لەپای رەخنەگرتنەکەی دووچاری هیچ سزایەکی ئیداری‌و هەڕەشە نەبێ. بەڵام ئایا چی رودەدات کاتێك کە دوچاری هەڕەشەو سزادان ببێتەوە؟ ئەگەر وابوو دیارە هەڵوێست وەرگرتن لەبەرامبەر ئەو هەڕەشەو سزادانانە مەسەلەیەکی گرنگە.

هەواڵنامەی کتێب

بەهرۆز گەلاڵی لەچاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان لەئەنکەرە:

لەتورکیا سیاسەتێکی رونتر سەبارەت بەکوردی عیراق بەڕێوەیە.

گەشەسەندنی دیموکراسی لەتورکیا پێویستی بەکاتە.

تورکیای ئێستا جیاوازیی لەتورکیای ساڵانی پێشوو هەیە.

بۆ لەنزیکەوە بەئاگابون لەگۆڕانکاریەکانی ناو تورکیاو هەڵوێستو بۆچونو سیاسەتەکانی بەرامبەر بەعێراقو کوردستان، بەتایبەتی دوای هەڵبژاردنەکانی ٣٠ی مانگی یەکی ٢٠٠٥، وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی‌ی کوردستان کەلەم دواییەدا سەردانی تورکیای کرد، ئەم چاوپێکەوتنە لەگەڵ بەهرۆز گەلاڵی‌ی لێپرسراوی نوسینگەی پەیوەندی‌یەکانی یەکێتی‌ی نیشتمانی‌ی کوردستان لەئەنکەرە ساز دا.

*ماوەیەکی زۆرە باس لەگۆڕان دەکرێت لەتورکیا، بەڵام وادیارە گۆڕانەکان تا ئێستا سستن، ئایا هەلومەرج ڕێگا نادات گۆڕانی گەوهەری بێتە کایەوە، یان هۆکاری دیکە هەیە؟

-بەڵێ، هەنگاوەکانی گۆڕان بەسستی بەڕێوە دەچن چونکە چەندان لایەن لەتورکیا هەن نایانەوێ پرۆسەی دیموکراسی لەو وڵاتانەدا بەڕێوە بچێت. هەرچەندە ئۆپۆزیسیۆنی ناو پەرلەمانی تورکیا زۆر بێ‌هێزە بەرامبەر بەکوتلەی پارتی عەدالەتو پەرەپێدان، بەڵام ئۆپۆزیسیۆنی دیکە هەن کۆسپو تەگەرە بۆ حکومەتی رەجەب تەیب ئەردۆغان دروست دەکەن. سەرەڕای ئەمانەش

بەهرۆز گەلاڵی لەچاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان لەئەنکەرە:

لەتورکیا سیاسەتێکی رونتر سەبارەت بەکوردی عیراق بەڕێوەیە.

گەشەسەندنی دیموکراسی لەتورکیا پێویستی بەکاتە.

تورکیای ئێستا جیاوازیی لەتورکیای ساڵانی پێشوو هەیە.

هەواڵنامەی کورد

بۆ لەنزیکەوە بەئاگابون لەگۆڕانکاریەکانی ناو تورکیاو هەڵوێستو بۆچونو سیاسەتەکانی بەرامبەر بەعێراقو کوردستان، بەتایبەتی دوای هەڵبژاردنەکانی ٣٠ی مانگی یەکی ٢٠٠٥، وەفدی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان کەلەم دواییەدا سەردانی تورکیای کرد، ئەم چاوپێکەوتنە لەگەڵ بەهرۆز گەلاڵیی لێپرسراوی نوسینگەی پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەئەنکەرە ساز دا.

*ماوەیەکی زۆرە باس لەگۆڕان دەکرێت لەتورکیا، بەڵام وادیارە گۆڕانەکان تا ئێستا سستن، ئایا هەلومەرج رێگا نادات گۆڕانی گەوهەری بێتە کایەوە، یان هۆکاری دیکە هەیە؟

-بەڵێ، هەنگاوەکانی گۆڕان بەسستی بەڕێوە دەچن چونکە چەندان لایەن لەتورکیا هەن نایانەوێ پرۆسەی دیموکراسی لەو وڵاتانەدا بەڕێوە بچێت. هەرچەندە ئۆپۆزیسیۆنی ناو پەرلەمانی تورکیا زۆر بێهێزە بەرامبەر بەکوتلەی پارتی عەدالەتو پەرەپێدان، بەڵام ئۆپۆزیسیۆنی دیکە هەن کۆسپو تەگەرە بۆ حکومەتی رەجەب تەیب ئەردۆغان دروست دەکەن. سەرەڕای ئەمانەش

سەبارەت بەفیدرالیزمیش گۆڕانکاری لەهەڵوێستیاندا رویداوە. لەسەردانەکەی جەنابی مام جەلال بۆ تورکیاو لەچاوپێکەوتنەکانی دیکەشماندا، تورکیا بەردەوام تەئکیدی کردۆتەوە کەمادام فیدرالیزم نابێتە هۆی پارچە پارچەکردنی عیراق ئێمە لەدژی نین‌و کێشەمان نی‌یە. تەنانەت ئێستا لەمیدیای تورکی‌و لەناو خوێندەوارانی خەڵکی تورکیش وەکو پێشتر بەسلبی باس لەفیدرالیزم ناکرێت، ئێستا فیدرالیزمیان پێ باشە. پێیان باشە پەیوەندی‌یەکانیان لەگەڵ ئێمەدا وەکو (ی. ن. ك) وەك هێزێکی دیموکراتی کوردی عیراق لەچوارچێوەی عیراقدا بەرەو پێش بەرن. بەڵام پێشتر ئەوان بەچاویلکەی بەرەی تورکمانی سەیری کوردو سەیری عیراقیان دەکرد.

دوای هەڵبژاردنەکانی عیراق، بۆ تورکیا ئاشکرا بوو کەدەبێ بیرکردنەوەی خۆی بگۆڕێت، دەبێ سیاسەتێکیان بەرامبەر بەعیراق بەگشتی‌و بەرامبەر بەکورد بەتایبەتی هەبێت، نەك وەکو پێشوو کەڕەخنەی زۆری لێ دەگیرا لەسەر ئەوەی هیچ سیاسەتێکیان بەرامبەر بەمەسەلەی کورد نەبوەو رۆژانە سیاسەتیان بەڕێوە بردوە. عەبدوڵڵا گول چەندان جار رایگەیاند کەئەوان سیاسەتێکی تایبەتیان بەرامبەر بەعیراق هەیە، ئەویش رێزگرتنە لەویستی گەلانی عیراق‌و ئەوان خەڵکی عیراق بەدۆست‌و خزمی خۆیان دەزانن، بەتایبەتی کوردو تورکمان. ئێمەش لەپەیوەندی‌یەکانماندا هەمیشە تەئکیدمان لەسەر ئەمە کردۆتەوە.

*کەش‌و هەوای دژایەتیکردنی ئەمریکا لەناو خەڵکی تورکیادا هەست پێ دەکرێت، ئایا ئەم مەسەلەیە تا چەند کاریگەریی خراپی لەسەر هەڵوێستی حکومەتی تورکیا کردوە سەبارەت بەگۆڕانکاری‌یەکانی ناو عیراق؟

-ساردی‌یەکی زۆر لەپەیوەندی‌یەکانی نێوان تورکیاو ئەمریکادا هەیە، بەتایبەتی دوای ئەوەی پەرلەمانی تورکیا رێگا بەهێزەکانی ئەمریکا نەدا لەتورکیاو بێنە ناو عیراق. ئەم ساردی‌یەش لەم دواییە زۆر زیادی کرد. بەتایبەتی دوای ئەوەی تورکیا پەیوەندی‌یەکانی خۆی لەگەڵ سوریاو ئێران پەرە پێدا. ئەمەش نیگەرانیی ئەمریکای زیاتر کرد. لەم روانگەیەوە دەتوانین بڵێین ئێستا گرژی‌یەك لەپەیوەندی‌یەکانی تورکیا-ئەمریکادا هەیە، هەرچەندە

سەبارەت بەفیدرالیزمیش گۆڕانکاری لەهەڵوێستیاندا رویداوە. لەسەردانەکەی جەنابی مام جەلال بۆ تورکیاو لەچاوپێکەوتنەکانی دیکەشماندا، تورکیا بەردەوام تەئکیدی کردۆتەوە کەمادام فیدرالیزم نابێتە هۆی پارچە پارچەکردنی عیراق ئێمە لەدژی نین‌و کێشەمان نی‌یە. تەنانەت ئێستا لەمیدیای تورکی‌و لەناو خوێندەوارانی خەڵکی تورکیش وەکو پێشتر بەسلبی باس لەفیدرالیزم ناکرێت، ئێستا فیدرالیزمیان پێ باشە. پێیان باشە پەیوەندی‌یەکانیان لەگەڵ ئێمەدا وەکو (ی. ن. ك) وەك هێزێکی دیموکراتی کوردی عیراق لەچوارچێوەی عیراقدا بەرەو پێش بەرن. بەڵام پێشتر ئەوان بەچاویلکەی بەرەی تورکمانی سەیری کوردو سەیری عیراقیان دەکرد.

دوای هەڵبژاردنەکانی عیراق، بۆ تورکیا ئاشکرا بوو کەدەبێ بیرکردنەوەی خۆی بگۆڕێت، دەبێ سیاسەتێکیان بەرامبەر بەعیراق بەگشتی‌و بەرامبەر بەکورد بەتایبەتی هەبێت، نەك وەکو پێشوو کەڕەخنەی زۆری لێ دەگیرا لەسەر ئەوەی هیچ سیاسەتێکیان بەرامبەر بەمەسەلەی کورد نەبوەو رۆژانە سیاسەتیان بەڕێوە بردوە. عەبدوڵڵا گول چەندان جار رایگەیاند کەئەوان سیاسەتێکی تایبەتیان بەرامبەر بەعیراق هەیە، ئەویش رێزگرتنە لەویستی گەلانی عیراق‌و ئەوان خەڵکی عیراق بەدۆست‌و خزمی خۆیان دەزانن، بەتایبەتی کوردو تورکمان. ئێمەش لەپەیوەندی‌یەکانماندا هەمیشە تەئکیدمان لەسەر ئەمە کردۆتەوە.

*کەش‌و هەوای دژایەتیکردنی ئەمریکا لەناو خەڵکی تورکیادا هەست پێ دەکرێت، ئایا ئەم مەسەلەیە تا چەند کاریگەریی خراپی لەسەر هەڵوێستی حکومەتی تورکیا کردوە سەبارەت بەگۆڕانکاری‌یەکانی ناو عیراق؟

-ساردی‌یەکی زۆر لەپەیوەندی‌یەکانی نێوان تورکیاو ئەمریکادا هەیە، بەتایبەتی دوای ئەوەی پەرلەمانی تورکیا رێگا بەهێزەکانی ئەمریکا نەدا لەتورکیاو بێنە ناو عیراق. ئەم ساردی‌یەش لەم دواییە زۆر زیادی کرد. بەتایبەتی دوای ئەوەی تورکیا پەیوەندی‌یەکانی خۆی لەگەڵ سوریاو ئێران پەرە پێدا. ئەمەش نیگەرانیی ئەمریکای زیاتر کرد. لەم روانگەیەوە دەتوانین بڵێین ئێستا گرژی‌یەك لەپەیوەندی‌یەکانی تورکیا-ئەمریکادا هەیە، هەرچەندە

وەك ئاگادارین لەكۆبونەوەكەدا بڕیاریان داوە لـەداهاتودا بایـەخێكی زیـاتر بەمەسەلەی كورد لەكوردستانی عیراقدا بدەنو گلەییو گازانـدەی لەهەنـدێك لایەنی توركمانی كردبوو كەزانیاریی هەڵەیان دابـو بـەتوركیا. ئێـستا بۆیـان دەركەوتوە ئەو لایەنانە قەبارەیان ئەوەندە نییە كەپێشتر بانگەشەیان بۆ دەكرد.

سەبارەت بەژمارەی نفوسی برا توركمانەكانمان لەعیراقدا، ئێمە وەكو (ی. ن. ك)و جەنابی مام جەلال كە بەتایبەتی تەئكیدمان دەكردەوە لەوەی كـەتوركمان لەعیراقدا لەوانەیە ژمارەیان (٧٥٠هەزار-یـەك ملیـۆن) بێـت، لەبەرامبـەردا خەڵكی دیكە هەبون باسی (٣-٤) ملیۆنیان دەكـرد. بـەڵام دوای دەركـەوتنی ئەنجامی هەڵبژاردنەكان بۆ حكومەتی توركیاو لایەنـە سیاسـیەكان رون بـوەوە كەئـەو ژمارەیـە، ژمارەیـەك نییـە پشـتی پـێ ببەسـترێ، بۆیـە بڕیاریـان دا بەرنامەیەكی دیكە دابڕێژنەوە، تەنانـەت بـۆ مامەڵەكردنیشیان لەگـەڵ ئـەو لایەنانەی كە لەخۆیان نزیكن لەناو برا توركمانەكان لەعیراقدا.

لەم روەوە سیاسەتێكی رونتری توركیا سەبارەت بەكوردی عـیراق بەڕێوەیـە. بۆیە حزبو سەركردە كوردەكانی كوردستانی عیراق دەبێ بزانێ چـۆن مامەڵـە لەگەڵ ئەو رەوشە نوێیەدا دەكەن. بۆ نمونە: كاتێك توركەكان دەڵێن ئێمـە دژی فیدراڵی نین، ئێمەش دەبـێ بـزانین كـەی بـەرەسمی ئیعلانـی ئـەم مەسـەلەیە دەكەین، چونكە كۆمەڵگای توركیش پێویستی بەئامادەكردنو راهێنانە بۆ زۆر گۆڕانكاری دیكە. لەراستیدا حكومـەتی ئـەردۆغان حكومـەتێكی زۆر جیایـە لەحكومەتەكانی دیكە، تەنانەت سەبارەت بەكـەمالیزمو هەنـدێك مەسـەلەی دیكەش جیان، ئەویش لەبەر بنەما ئایینییەكەی. ئێمـە مامەڵـەو هەڵوێسـتی حكومەتەكانی دیكەی توركیامان بینـی بەرامبـەر بـەكوردی دەرەوەو نـاوەوەی خۆیان چۆن بوو، ئەگەر بەراوردیان بكەین، گۆڕانێكی زۆر جدی دەبینرێت. ئـەم گۆڕانەش، زۆر بەئاشكرا لەدوای هاتنەوەی وەفدەكـەی (كوروتـورك) دەبینـرێ، بەتایبەتیش لەمیدیاكانـدا بـاش هەسـتی پـێ دەكرێت. ئێستاكە هەنـدێك لەسیاسەتمەدارو رۆژنامەوانان هەوڵدەدەن ئەوە رون بكەنەوە كەكورد لەعیراقـدا ناتوانێ ببێتە هەڕەشە بۆ سەر ٧٠ ملیۆن كەس لەتوركیا. ئەمە خۆی لەخۆیدا مانای ئەوەیە گۆڕانێـك لەئارادایـە، ئەمـەش پێویسـتی بـەوە هەیـە نوسـەرو

وەك ئاگادارین لەکۆبونەوەکەدا بڕیاریان داوە لەداهاتودا بایەخێکی زیاتر بەمەسەلەی کورد لەکوردستانی عیراقدا بدەنو گلەیی‌و گازاندەی لەهەندێك لایەنی تورکمانی کردبوو کەزانیاریی هەڵەیان دابو بەتورکیا. ئێستا بۆیان دەرکەوتوە ئەو لایەنانە قەبارەیان ئەوەندە نی‌یە کەپێشتر بانگەشەیان بۆ دەکرد.

سەبارەت بەژمارەی نفوسی برا تورکمانەکانمان لەعیراقدا، ئێمە وەکو (ی. ن. ك)و جەنابی مام جەلال کە بەتایبەتی تەئکیدمان دەکردەوە لەوەی کەتورکمان لەعیراقدا لەوانەیە ژمارەیان (٧٥٠هەزار-یەك ملیۆن) بێت، لەبەرامبەردا خەڵکی دیکە هەبون باسی (٣-٤) ملیۆنیان دەکرد. بەڵام دوای دەرکەوتنی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان بۆ حکومەتی تورکیاو لایەنە سیاسیەکان رون بوەوە کەئەو ژمارەیە، ژمارەیەك نی‌یە پشتی پێ ببەسترێ، بۆیە بڕیاریان دا بەرنامەیەکی دیکە دابڕێژنەوە، تەنانەت بۆ مامەڵەکردنیشیان لەگەڵ ئەو لایەنانەی کە لەخۆیان نزیکن لەناو برا تورکمانەکان لەعیراقدا.

لەم روەوە سیاسەتێکی رونتری تورکیا سەبارەت بەکوردی عیراق بەڕێوەیە. بۆیە حزب‌و سەرکردە کوردەکانی کوردستانی عیراق دەبێ بزانێ چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەو رەوشە نوێیەدا دەکەن. بۆ نمونە: کاتێك تورکەکان دەڵێن ئێمە دژی فیدراڵی نین، ئێمەش دەبێ بزانین کەی بەرەسمی ئیعلانی ئەم مەسەلەیە دەکەین، چونکە کۆمەڵگای تورکیش پێویستی بەئامادەکردن‌و راهێنانە بۆ زۆر گۆڕانکاری دیکە. لەراستیدا حکومەتی ئەردۆغان حکومەتێکی زۆر جیایە لەحکومەتەکانی دیکە، تەنانەت سەبارەت بەکەمالیزم‌و هەندێك مەسەلەی دیکەش جیان، ئەویش لەبەر بنەما ئایینی‌یەکەی. ئێمە مامەڵەو هەڵوێستی حکومەتەکانی دیکەی تورکیامان بینی بەرامبەر بەکوردی دەرەوەو ناوەوەی خۆیان چۆن بوو، ئەگەر بەراوردیان بکەین، گۆڕانێکی زۆر جدی دەبینرێت. ئەم گۆڕانەش، زۆر بەئاشکرا لەدوای هاتنەوەی وەفدەکەی (کوروتورك) دەبینرێ، بەتایبەتیش لەمیدیاکاندا باش هەستی پێ دەکرێت. ئێستاکە هەندێك لەسیاسەتمەدارو رۆژنامەوانان هەوڵدەدەن ئەوە رون بکەنەوە کەکورد لەعیراقدا ناتوانێ ببێتە هەڕەشە بۆ سەر ٧٠ ملیۆن کەس لەتورکیا. ئەمە خۆی لەخۆیدا مانای ئەوەیە گۆڕانێك لەئارادایە، ئەمەش پێویستی بەوە هەیە نوسەرو

*واته ئێمه دەتوانین بڵێین لەمەودوا رۆڵی تێکدەرانەی هەندێك لایەن کۆتایی پێ دێت؟

-ئەو رۆڵە تێکدەرانەیە کەمتر دەبێتەوە. ئێستا تەئکید لەوە دەکرێتەوە کەتورکمانەکان خۆیان کاری خۆیان بەڕێوە بەرن، نەك وەکو پێشتر پێیان بگوترێ وابکەنو وا مەکەن.

*ئایا تۆ پێت وانیە حکومەتی تورکیا گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی سیاسەتێکی وا پەیڕەو بکات کە کوردو تورکمان لەعیراقدا لەیکتر نزیك بکاتەوە تاکو ئەم لێك نزیکبونەوەیە ئاکامی ماددیی باشی لێ بکەوێتەوە؟

-پێم وایە پێشتر چەند لایەنێك لەناو حکومەتی تورکیا لەسیاسەتەکانیاندا گرفتیان بۆ کورد دروست دەکرد. هەرچی حکومەتی ئەردۆغانە، دەمێکە لەهەوڵی ئەوەدایە کەپەیوەندیی نێوان کوردو تورکمان بەرەو باشی بەرێت، بەڵام بەهۆی هاوکێشەی سیاسیی ناو تورکیاوە ئەمە فەراهەم نەبوو. بەرنامەی حکومەتی ئەردۆغان پەرەپێدانی ئەو پەیوەندییانەیە. لەچەند رۆژی رابردوودا (عوسمان کوروتورك) لەچاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ کەناڵی تەلەفزیۆنی NTV ئاشکرای کرد کەتورکمانەکان قازانجیان کرد لەهەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستاندا کاتێك بەشدارییان لەگەڵ کوردا کردو (٤) کورسیان بەدەستهێنا، ئەمەشی بە نمونە هێنایەوە.

ئەوە ئاماژەیە کەئەوان لەمەولا هەوڵدەدەن پەیوەندییەکانی کوردو تورکمان باش بکەن، چونکە ئەوان لەگەڵ کورددا دەژین، بۆیە پێش باشکردنی پەیوەندیەکانیان لەگەڵ عەرەب، دەبێ لەگەڵ کورددا باشی بکەن. ئەمەش لەبەرژەوەندی تورکماندایە.

تورکیا هەوڵی لەگەڵ ئێمەش داوە پەیوەندییەکانی ئێمەو بەرەی تورکمانی باش بێت، ئێمەش وتومانە کەیەکەمجار بەرەی تورکمانی دەبێ عیراقیانە بیر بکاتەوە، دوەمیان: داواکارییەکانی خۆیانمان پێشکەش بکەن. جەنابی مام جەلالو سەرکردایەتی (ی. ن. ك)یش بەردەوام تەئکیدیان لەوە کردۆتەوە کەهاوکاریان بکەین، بەڵام ئەوان چۆن داوای مافەکانیان دەکەن لەعیراقدا، ئاواش دەبێ ئەرکەکانی سەرشانیان جێبەجێ بکەنو وەکو میللەتانی دیکەی

*واتە ئێمە دەتوانین بڵێین لەمەودوا رۆڵی تێکدەرانەی هەندێك لایەن کۆتایی پێ دێت؟

-ئەو رۆڵە تێکدەرانەیە کەمتر دەبێتەوە. ئێستا تەئکید لەوە دەکرێتەوە کەتورکمانەکان خۆیان کاری خۆیان بەڕێوە بەرن، نەك وەکو پێشتر پێیان بگوترێ وابکەنو وا مەکەن.

*ئایا تۆ پێت وانیە حکومەتی تورکیا گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی سیاسەتێکی وا پەیڕەو بکات کە کوردو تورکمان لەعیراقدا لەیکتر نزیك بکاتەوە تاکو ئەم لێك نزیکبونەوەیە ئاکامی ماددیی باشی لێ بکەوێتەوە؟

-پێم وایە پێشتر چەند لایەنێك لەناو حکومەتی تورکیا لەسیاسەتەکانیاندا گرفتیان بۆ کورد دروست دەکرد. هەرچی حکومەتی ئەردۆغانە، دەمێکە لەهەوڵی ئەوەدایە کەپەیوەندیی نێوان کوردو تورکمان بەرەو باشی بەرێت، بەڵام بەهۆی هاوکێشەی سیاسیی ناو تورکیاوە ئەمە فەراهەم نەبوو. بەرنامەی حکومەتی ئەردۆغان پەرەپێدانی ئەو پەیوەندییانەیە. لەچەند رۆژی رابردوودا (عوسمان کوروتورك) لەچاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ کەناڵی تەلەفزیۆنی NTV ئاشکرای کرد کەتورکمانەکان قازانجیان کرد لەهەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستاندا کاتێك بەشدارییان لەگەڵ کوردا کردو (٤) کورسیان بەدەستهێنا، ئەمەشی بە نمونە هێنایەوە.

ئەوە ئاماژەیە کەئەوان لەمەولا هەوڵدەدەن پەیوەندییەکانی کوردو تورکمان باش بکەن، چونکە ئەوان لەگەڵ کورددا دەژین، بۆیە پێش باشکردنی پەیوەندیەکانیان لەگەڵ عەرەب، دەبێ لەگەڵ کورددا باشی بکەن. ئەمەش لەبەرژەوەندی تورکماندایە.

تورکیا هەوڵی لەگەڵ ئێمەش داوە پەیوەندییەکانی ئێمەو بەرەی تورکمانی باش بێت، ئێمەش وتومانە کەیەکەمجار بەرەی تورکمانی دەبێ عیراقیانە بیر بکاتەوە، دوەمیان: داواکارییەکانی خۆیانمان پێشکەش بکەن. جەنابی مام جەلالو سەرکردایەتی (ی. ن. ك)یش بەردەوام تەئکیدیان لەوە کردۆتەوە کەهاوکاریان بکەین، بەڵام ئەوان چۆن داوای مافەکانیان دەکەن لەعیراقدا، ئاواش دەبێ ئەرکەکانی سەرشانیان جێبەجێ بکەنو وەکو میللەتانی دیکەی

ئەرشیف

هەواڵنامەی کتێب

ئەرشیف

هەواڵنامەی کتێب

ناوی ئەندام و بەرپرسانی کوژراوی پارتی رەنجی گەل-HEP، پارتی دیموکرات، DEP و پارتی دیموکراتی گەل HADEP لەتورکیا کە بکوژەکانیان دیار نین

ئامادەکردنی: شوکریە سالّح

دامەزراندنی پارتی رەنجی گەل HEP، بەشێوەیەکی یاسایی هەنگاوێکی گرنگ بوو لەخەباتی سیاسی چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەتورکیادا، چونکە یەکەمین حزبی کوردی بوو لەدوای ئینقلابی ١٢ ئەیلولی/١٩٨٠دا بەڕەسمیو یاساییانە بواری کارکردنی پێ بدرێت.

ئەم پارتە لەماوەیەکی کەمدا سەدایەکی جەماوەری گەورەی لەناو کوردەکانی باکوری کوردستاندا پەیدا کردو شوێنی خۆی کردەوە. بۆیە چۆن یاساییانە دامەزرێنرا، دەوڵەت، یاساییانەش دایخست. دواتر پارتی دیموکراتDEPو دوای داخستنی(DEP)یش ئەندامانی(HEP وDEP)، پارتی دیموکراتی گەل(HADEP)یان دامەزراند.

لەماوەی هەبونی هەریەك لەو پارتانەدا دامو دەزگاکانی دەوڵەتی تورکیا، بەتایبەتی دام ودەزگا ئەمنیەکان لەبەر فشاری ئەوروپاو مەسەلەی پاراستنی مافی مرۆڤو ئازادی بیروڕاو... هتد بواری یاساییانەی ئیجرائات کردنیان لەگەڵ ئەندامانی ئەو حزبانەدا نەبوو، بۆیە دامو دەزگا ئەمنیەکانی دەوڵەتی تورکیا پەنایان بردە بەر شێوازی تاوانی(بکەر نادیار-فاعل مجهول) کە بەهۆیەوە بەسەدان بەرپرسو ئەندامانی ئەو حزبانەیان رفاندو کوشت.

ناوی ئەندام و بەرپرسانی کوژراوی پارتی رەنجی گەل-HEP، پارتی دیموکرات، DEP و پارتی دیموکراتی گەل HADEP لەتورکیا کە بکوژەکانیان دیار نین

ئامادەکردنی: شوکریە سالح

هەولێرنامەی گێتی

دامەزراندنی پارتی رەنجی گەل HEP، بەشێوەیەکی یاسایی هەنگاوێکی گرنگ بوو لەخەباتی سیاسی چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەتورکیادا، چونکە یەکەمین حزبی کوردی بوو لەدوای ئینقلابی ١٢ ئەیلولی/١٩٨٠دا بەرەسمی و یاساییانە بواری کارکردنی پێ بدرێت.

ئەم پارتە لەماوەیەکی کەمدا سەدایەکی جەماوەری گەورەی لەناو کوردەکانی باکوری کوردستاندا پەیدا کردو شوێنی خۆی کردەوە. بۆیە چۆن یاساییانە دامەزرێنرا، دەوڵەت، یاساییانەش دایخست. دواتر پارتی دیموکراتDEPو دوای داخستنی(DEP)یش ئەندامانی(HEP وDEP)، پارتی دیموکراتی گەل(HADEP)یان دامەزراند.

لەماوەی هەبونی هەریەك لەو پارتانەدا دام و دەزگاکانی دەوڵەتی تورکیا، بەتایبەتی دام ودەزگا ئەمنیەکان لەبەر فشاری ئەوروپاو مەسەلەی پاراستنی مافی مرۆڤو ئازادی بیروڕاو... هتد بواری یاساییانەی ئیجرائات کردنیان لەگەڵ ئەندامانی ئەو حزبانەدا نەبوو، بۆیە دام و دەزگا ئەمنیەکانی دەوڵەتی تورکیا پەنایان بردە بەر شێوازی تاوانی(بکەر نادیار-فاعل مجهول) کە بەهۆیەوە بەسەدان بەرپرس و ئەندامانی ئەو حزبانەیان رفاندو کوشت.

١٢-١٩٩٢/٣/٢١ مەحمود ئارتاك/ ئەندامی HEP لەشرنەخ گیراوەو بێ سەرو شوێنە.

١٣-١٩٩٢/٣/٢١ خەلیل بایسال/ ئەندامی HEP لەشرنەخ رۆژی نەورۆز لەلایەن تیمی تایبەتی تورکیاوە لەباخچەی نەخۆشخانەی حکومیدا تەقەی لێکراوەو کوژراوە.

١٤-١٩٩٢/٣/٢١ حسێن ئەرتەنە/ ئەندامی HEP لەجزیرە لەلایەن تیمی تایبەتەوە قاچی شکێنراوەو دوایش کوژراوە.

١٥-١٩٩٢/٣/٢١ بیرسەن ئۆزجان/ ئەندامی HEP بوە لەشاری شرنەخ لەرۆژی نەورۆزدا بەتەقەی زریپۆش کوژراوە.

١٦-١٩٩٢/٣/٢٦ ئەحمەد توران/ سکرتێری HEP لەقەزای سیلوان.

١٧-١٩٩٢/٥/٢ ئیسماعیل ئرماق/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HEP لەقەزای نسێبین سەرلەبەیانی لەکاتێکدا دەچێ بۆسەر کارەکەی لەلایەن سێ کەسەوە تەقەی لێ کراوەو کوژراوە.

١٨-١٩٩٢/٧/٧ بەها ئەدین توران/ ئەندامی HEP.

١٩-١٩٩٢/٧/٧ بیلگین/ ئەندامی HEP.

٢٠-١٩٩٢/٨/٩ حسێن دەنیز/ سکرتێری HEP لەقەزای جەیلان پنار لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢١-١٩٩٢/٨/٢٩ سدق تورهەڵلی/ ئەندامی HEP لەشاری دیاربەکر.

٢٢-١٩٩٢/٩/٢٠ موسا عنتر/ زانای کوردو یەکێك لەدامەزرێنەرانی HEP لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢٣-١٩٩٢/١١/١ تۆفیق تاڤورا/ ئەندامی HEP.

٢٤-١٩٩٢/١١/٣ عەبدو لسەمد ساکك/ سەرۆکی HEP لەشاری گازی عانتەب لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢٥-١٩٩٢/١١/٦ عەبدولقادر کیشی/ ئەندامی HEP لەدیاربەکر لەلایەن دوو کەسەوە تەقەی لێ کراوەو کوژراوە.

٢٦-١٩٩٢/١١/٧ تاهیر سەیهان/ بەڕێوەبەری HEP لەقەزای دارگێچیت لەژێر چاودێریدا بەئەشکەنجە کوژراوە.

١٢-١٩٩٢/٣/٢١ مەحمود ئارتاك/ ئەندامی HEP لەشرنەخ گیراوەو بێ سەرو شوێنە.

١٣-١٩٩٢/٣/٢١ خەلیل بایسال/ ئەندامی HEP لەشرنەخ رۆژی نەورۆز لەلایەن تیمی تایبەتی تورکیاوە لەباخچەی نەخۆشخانەی حکومیدا تەقەی لێکراوەو کوژراوە.

١٤-١٩٩٢/٣/٢١ حسێن ئەرتەنە/ ئەندامی HEP لەجزیرە لەلایەن تیمی تایبەتەوە قاچی شکێنراوەو دوایش کوژراوە.

١٥-١٩٩٢/٣/٢١ بیرسەن ئۆزجان/ ئەندامی HEP بوە لەشاری شرنەخ لەرۆژی نەورۆزدا بەتەقەی زریپۆش کوژراوە.

١٦-١٩٩٢/٣/٢٦ ئەحمەد توران/ سکرتێری HEP لەقەزای سیلوان.

١٧-١٩٩٢/٥/٢ ئیسماعیل ئرماق/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HEP لەقەزای نسێبین سەرلەبەیانی لەکاتێکدا دەچێ بۆسەر کارەکەی لەلایەن سێ کەسەوە تەقەی لێ کراوەو کوژراوە.

١٨-١٩٩٢/٧/٧ بەها ئەدین توران/ ئەندامی HEP.

١٩-١٩٩٢/٧/٧ بیلگین/ ئەندامی HEP.

٢٠-١٩٩٢/٨/٩ حسێن دەنیز/ سکرتێری HEP لەقەزای جەیلان پنار لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢١-١٩٩٢/٨/٢٩ سدق تورهەڵلی/ ئەندامی HEP لەشاری دیاربەکر.

٢٢-١٩٩٢/٩/٢٠ موسا عنتر/ زانای کوردو یەکێك لەدامەزرێنەرانی HEP لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢٣-١٩٩٢/١١/١ تۆفیق تاڤورا/ ئەندامی HEP.

٢٤-١٩٩٢/١١/٣ عەبدو لسەمد ساکك/ سەرۆکی HEP لەشاری گازی عانتەب لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٢٥-١٩٩٢/١١/٦ عەبدولقادر کیشی/ ئەندامی HEP لەدیاربەکر لەلایەن دوو کەسەوە تەقەی لێ کراوەو کوژراوە.

٢٦-١٩٩٢/١١/٧ تاهیر سەیهان/ بەڕێوەبەری HEP لەقەزای دارگێچیت لەژێر چاودێریدا بەئەشکەنجە کوژراوە.

کتێبخانەی ئەلکترۆنی

٤٦-١٩/٨/١٩٩٣ محەمەد یەشیل/ بەڕێوەبەری DEP لەمەرکەزی باتمان.

٤٧-٢/٤/١٩٩٣ حەبیب قلچ/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەشاری باتمان.

٤٨-٤/٩/١٩٩٣ محەمەد سینجار/ پەرلەمانتێری DEP لەماردین لەهێرشێکی چەکداریدا لەباتمان کوژراوە.

٤٩-٤/٩/١٩٩٣ مەتین ئۆزدەمیر/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەباتمان. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥٠-١٨/٩/١٩٩٣ عەباس دەمیرجی ئۆغلو/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەدیاربەکر. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥١-.../١٠/١٩٩٣ محەمەد بارلین/ ئەندامی DEP لەشاری ئورفا.

٥٢-٤/١١/١٩٩٣ ئەیوب گۆك ئۆغلو/ بەڕێوەبەری DEP لەشاری ئورفا لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥٣-١٠/١١/١٩٩٣ یالچن یاشار/ ئەندامی DEP لەمەرکەزی شاری دیاربەکر.

٥٤-٢٦/١١/١٩٩٣ شەوکەت ئەپ ئۆزدەمیر/ سەرۆکی DEP لەقەزای تاتوان. لە٢٥/١١/١٩٩٣دا رفێنراوەو بەکوژراوی تەرمەکەی دۆزراوەتەوە.

٥٥-.../١١/١٩٩٣ ئەحمەد کالپەر/ ئەندامی DEP لەسیوەرەك. رفێنراوەو بێ سەروشوێنە.

٥٦-.../١١/١٩٩٣ فایەق کەڤچی/ ئەندامی DEP لەوێران شەهیر. رفێنراوەو بێ سەروشوێنە.

٥٧-٢٣/١/١٩٩٤ عەبدولسەلام قزمان/ ئەندامی DEP لەدیاربەکر.

٥٨-١/٢/١٩٩٤ فایەق قزلئای/ ئەندامی DEP لەئغدر.

٥٩-١٨/٢/١٩٩٤ ئەردەم ئاکچا کایا/ ئەندامی DEP بەهۆی بۆمبارانی مەرکەزی گشتی DEP وە گیانی لەدەست داوە.

٦٠-/١٠/٢/١٩٩٤ عومەر ئاکپۆلات/ بەڕێوەبەری DEP لەشاری ئورفا.

٦١-١٦/٢/١٩٩٤ نوری ئەکینجی/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەقەزای ساسۆن. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٤٦-١٩/٨/١٩٩٣ محەمەد یەشیل/ بەڕێوەبەری DEP لەمەرکەزی باتمان.

٤٧-٢/٤/١٩٩٣ حەبیب قلچ/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەشاری باتمان.

٤٨-٤/٩/١٩٩٣ محەمەد سینجار/ پەرلەمانتێری DEP لەماردین لەهێرشێکی چەکداریدا لەباتمان کوژراوە.

٤٩-٤/٩/١٩٩٣ مەتین ئۆزدەمیر/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەباتمان. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥٠-١٨/٩/١٩٩٣ عەباس دەمیرجی ئۆغلو/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەدیاربەکر. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥١-.../١٠/١٩٩٣ محەمەد بارلین/ ئەندامی DEP لەشاری ئورفا.

٥٢-٤/١١/١٩٩٣ ئەیوب گۆك ئۆغلو/ بەڕێوەبەری DEP لەشاری ئورفا لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٥٣-١٠/١١/١٩٩٣ یالچن یاشام/ ئەندامی DEP لەمەرکەزی شاری دیاربەکر.

٥٤-٢٦/١١/١٩٩٣ شەوکەت ئەپ ئۆزدەمیر/ سەرۆکی DEP لەقەزای تاتوان. لە٢٥/١١/١٩٩٣دا رفێنراوەو بەکوژراوی تەرمەکەی دۆزراوەتەوە.

٥٥-.../١١/١٩٩٣ ئەحمەد کالپەر/ ئەندامی DEP لەسیوەرەك. رفێنراوەو بێ سەروشوێنە.

٥٦-.../١١/١٩٩٣ فایەق کەڤچی/ ئەندامی DEP لەویران شەهیر. رفێنراوەو بێ سەروشوێنە.

٥٧-٢٣/١/١٩٩٤ عەبدولسەلام قزمان/ ئەندامی DEP لەدیاربەکر.

٥٨-١/٢/١٩٩٤ فایەق قزلئای/ ئەندامی DEP لەئغدر.

٥٩-١٨/٢/١٩٩٤ ئەردەم ئاکچا کایا/ ئەندامی DEP بەهۆی بۆمبارانی مەرکەزی گشتی DEP وە گیانی لەدەست داوە.

٦٠-/١٠/٢/١٩٩٤ عومەر ئاکپۆلات/ بەڕێوەبەری DEP لەشاری ئورفا.

٦١-١٦/٢/١٩٩٤ نوری ئەکینجی/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی DEP لەقەزای ساسۆن. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٧٤-٢/٦/١٩٩٤ محەمەد ئای بلدز/ ئەندامی HADEP. لەهێرشێکی چەکداریدا لەگەڵ محسن ملیك لەئورفا کوژراون.

٧٥-٢١/٦/١٩٩٤ محەمەد تالان/ ئەندامی یەدەگی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HEP لەقەزای کورتەلە. لەلایەن جەندرمەوە لەنزیك گوندی پیریشمە کوژراوە.

٧٦-٢٤/٧/١٩٩٤ کەریم تەك/ ئەندامی HADEP لەسێرت. لە٢٢/٧/١٩٩٤ لەلایەن تیمی تایبەتەوە دەڕفێنرێ، تەرمەکەی کە ئەشکەنجەیەکی زۆری پێوە دیاربووە لەنزیك گوێکچەداخ دۆزراوەتەوە.

٧٧-٢٨/٩/١٩٩٤ سالح سابوت تەکین/ بەڕێوەبەری قەزای بورەغیر سەربە شاری ئەدەنەی HADEP.

٧٨-٣/١٠/١٩٩٤ رەبیع چابوك/ سەرۆکی HADEP لەقەزای بورەغیر. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٧٩-٣/١٠/١٩٩٤ سەفەر جەرف/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای بورەغیری سەربە ئەدەنە لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٨٠-٣/١١/١٩٩٤ محەمەد صاغمار/ ئەندامی HADEP.

٨١-١٧/١١/١٩٩٤ باقی ئایتاچ/ ئەندامی HADEP لەقەزای مەنەمەن سەر بەشاری ئیزمیر. بێ سەرو شوێنە.

٨٢-١٩/١١/١٩٩٤ قادر ئیپەك سورەن/ ئەندامی HADEP لەئورفا.

٨٣-٢/١٢/١٩٩٤ئەحمەد قەرەبولۆت/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەباتمان.

٨٤-٣/١/١٩٩٥ وەسفی چەتین/ ئەندامی کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی HADEP لەباتمان.

٨٥-٥/١/١٩٩٥ فەتحی یلّدرم/ ئەندامی HADEP لەقەزای وێران شەهیر سەربە شاری ئورفا. لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

٨٦-١٢/١/١٩٩٥ بەهائەدین ئۆغوز/ ئەندامی کۆمیتەی گەڕەکەکانی HADEP لەشاری ئەدەنە. لەچاپخانەی قاردەشلەر لەئەدەنە لەلایەن چەند چەکدارێکەوە کوژراوە.

٧٤-٢/٦/١٩٩٤ محەمەد ئای بلدز/ ئەندامی HADEP. لەهێرشێکی چەکداریدا لەگەڵ محسن ملیك لەئورفا کوژراون.

٧٥-٢١/٦/١٩٩٤ محەمەد تالان/ ئەندامی یەدەگی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HEP لەقەزای کورتەلە. لەلایەن جەندرمەوە لەنزیك گوندی پیریشمە کوژراوە.

٧٦-٢٤/٧/١٩٩٤ کەریم تەك/ ئەندامی HADEP لەسێرت. لە٢٢/٧/١٩٩٤ لەلایەن تیمی تایبەتەوە دەڕفێنرێ، تەرمەکەی کە ئەشکەنجەیەکی زۆری پێوە دیاربووە لەنزیك گوێکچەداخ دۆزراوەتەوە.

٧٧-٢٨/٩/١٩٩٤ سالح سابوت تەکین/ بەڕێوەبەری قەزای بورەغیر سەربە شاری ئەدەنەی HADEP.

٧٨-٣/١٠/١٩٩٤ رەبیع چابوك/ سەرۆکی HADEP لەقەزای بورەغیر. لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٧٩-٣/١٠/١٩٩٤ سەفەر جەرف/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای بورەغیری سەربە ئەدەنە لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

٨٠-٣/١١/١٩٩٤ محەمەد صاغمار/ ئەندامی HADEP.

٨١-١٧/١١/١٩٩٤ باقی ئایتاچ/ ئەندامی HADEP لەقەزای مەنەمەن سەر بەشاری ئیزمیر. بێ سەرو شوێنە.

٨٢-١٩/١١/١٩٩٤ قادر ئیپەك سورەن/ ئەندامی HADEP لەئورفا.

٨٣-٢/١٢/١٩٩٤ئەحمەد قەرەبولۆت/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەباتمان.

٨٤-٣/١/١٩٩٥ وەسفی چەتین/ ئەندامی کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی HADEP لەباتمان.

٨٥-٥/١/١٩٩٥ فەتحی یلدرم/ ئەندامی HADEP لەقەزای ویران شەهیر سەربە شاری ئورفا. لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

٨٦-١٢/١/١٩٩٥ بەهائەدین ئۆغوز/ ئەندامی کۆمیتەی گەڕەکەکانی HADEP لەشاری ئەدەنە. لەچاپخانەی قاردەشلەر لەئەدەنە لەلایەن چەند چەکدارێکەوە کوژراوە.

٩٨-١٩٩٦/٦/٢٤ هۆلیسی کولٚ/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای باخچەلی ئەڤلەر سەربە ئەستەمبولٚ. لە ٢٣/حزیران/١٩٩٦ دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر رێگەی قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

٩٩-١٩٩٦/٦/٢٤ مستەفا ئۆزتورك/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەشاری قەهرەمان مەرەش. دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر رێگای قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە لە١٩٩٦/٦/٢٣.

١٠٠-١٩٩٦/٦/٢٤ محەمەد قایا/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای ئەلبیستان لە٢٣/حزیران/١٩٩٦ دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر رێگای قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

١٠١-١٩٩٦/٩/١٤ نوری یەگیت/ ئەندامی HADEP لەقەزای ئەسەنلەر سەربە ئەستەمبولٚ. لەدیاربەکر رفێنراوەو تەرمەکەی دۆزراوەتەوە.

١٠٢-١٩٩٨/٥/٢ کەنان ماك/ ئەندامی کۆمیتەی گەنجانی HADEP لەشاری بۆلۆ. لەلایەن تورکە نەتەوە پەرستەکانەوە بەچەقۆ کوژراوە.

١٠٣-١٩٩٨/٥/٤ بیلال ڤورال/ ئەندامی HADEP لەقەزای کاغدخانە سەر بەشاری ئەستەمبول. لەلایەن تورکە نەتەوە پەرستەکانەوە لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

١٠٤-١٩٩٨/٥/١٧ حاکیم ئاتیك/ ئەندامی HADEP لەئەستەمبول. لەگەلٚ بیلال ڤورال لەهێرشێکی چەکداریدا بریندار دەکرێو لەنەخۆشخانە گیان لەدەست دەدات.

١٠٥-ئەکرەم گووران/ ئەندامی HADEP لەباتمان.

١٠٦-نەدیم بالیاجی/ سکرتێری HADEP لەقەزای حەزرۆ.

١٠٧-محەمەد دەمیر/ سەرۆکی HADEP لەشاری سێرت.

١٠٨-سەلیم بینگۆل/ ئەندامی پارتی HADEP.

١٠٩-مەهدی دەمیر/ ئەندامی پارتی HADEP.

٩٨-١٩٩٦/٦/٢٤ هۆلیسی کولّ/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای باخچەلی ئەڤلەر سەربە ئەستەمبولّ. لە ٢٣/حزیران/١٩٩٦ دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر ڕێگەی قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

٩٩-١٩٩٦/٦/٢٤ مستەفا ئۆزتورك/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەشاری قەهرەمان مەرەش. دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر ڕێگای قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە لە١٩٩٦/٦/٢٣.

١٠٠-١٩٩٦/٦/٢٤ محەمەد قایا/ ئەندامی کۆمیتەی بەڕێوەبەرایەتی HADEP لەقەزای ئەلبیستان لە٢٣/حزیران/١٩٩٦ دوای ئەوەی کە لەکۆنگرەی دووی HADEP گەڕاوەتەوە لەسەر ڕێگای قایسەری لەلایەن چەند کەسێکی چەکدارەوە کوژراوە.

١٠١-١٩٩٦/٩/١٤ نوری یەگیت/ ئەندامی HADEP لەقەزای ئەسەنلەر سەربە ئەستەمبولّ. لەدیاربەکر رفێنراوەو تەرمەکەی دۆزراوەتەوە.

١٠٢-١٩٩٨/٥/٢ کەنان ماك/ ئەندامی کۆمیتەی گەنجانی HADEP لەشاری بۆلۆ. لەلایەن تورکە نەتەوە پەرستەکانەوە بەچەقۆ کوژراوە.

١٠٣-١٩٩٨/٥/٤ بیلال ڤورال/ ئەندامی HADEP لەقەزای کاغدخانە سەر بەشاری ئەستەمبول. لەلایەن تورکە نەتەوە پەرستەکانەوە لەهێرشێکی چەکداریدا کوژراوە.

١٠٤-١٩٩٨/٥/١٧ حاکیم ئاتیك/ ئەندامی HADEP لەئەستەمبول. لەگەلّ بیلال ڤورال لەهێرشێکی چەکداریدا بریندار دەکرێ و لەنەخۆشخانە گیان لەدەست دەدات.

١٠٥-ئەکرەم گووران/ ئەندامی HADEP لەباتمان.

١٠٦-نەدیم بالیاجی/ سکرتێری HADEP لەقەزای حەزرۆ.

١٠٧-محەمەد دەمیر/ سەرۆکی HADEP لەشاری سێرت.

١٠٨-سەلیم بینگۆل/ ئەندامی پارتی HADEP.

١٠٩-مەهدی دەمیر/ ئەندامی پارتی HADEP.

١٣٦-ئەیوب ئادیامان/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٧-حسێن ئۆدەن/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٨-نوری ئەكینجی/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٩-جەنگیز یۆرولماز/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٤٠-كەرەم گەنجەر/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٤١-زەكی یلماز/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوكسەك ئۆڤا.
١٤٢-مەلە عبدالصمد/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوكسەك ئۆڤا.
١٤٣-عەبدولكەریم تەك/ ئەندامی پارتی HADEP لەمەركەزی سێرت.
١٤٤-مەحمود یاشار/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوكسەك ئۆڤا.
١٤٥-فەوزی كلچ/ ئەندامی HADEP لەقەزای ئەلەشگێرد سەربە ئاگری.
١٤٦-عەبدولرەحیم ئالتن/ بەڕێوەبەری HADEP لەشاری قایسەری.
١٤٧-١٩/١١/١٩٩٨ حامد چاكی/ ئەندامی HADEP لەدیاربەكر. لەكاتی هێرشی پۆلیس بۆسەر بینای HADEP سەری بریندار دەبێ‌و دەمرێ.

١٤٨-بەهۆی هەندێك سیاسەتمەداری پشتگوێ خەرو پڕوپاگەندە كردنی ڕاگەیاندنەوە. كۆمەڵێك نەتەوەپەرستی تورك هێرش دەكەنە سەر HADEP یەكان‌و لەئەنجامدا لە١٨/١١/١٩٩٨ لەشاری كۆجائەلی ئەندامێكی HADEP بەناوی مەتین بورسەڤەر كەمامۆستایەكی خانەنشین بوو ژیانی لەدەست دەدات‌و چەند كەسێكی تریش سەربە HADEP بەخەستی بریندار دەكرێن.

١٣٦-ئەیوب ئادیامان/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٧-حسێن ئۆدەن/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٨-نوری ئەکینجی/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٣٩-جەنگیز یۆرولماز/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٤٠-کەرەم گەنجەر/ ئەندامی پارتی HADEP.
١٤١-زەکی یلماز/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوکسەك ئۆڤا.
١٤٢-مەلە عبدالصمد/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوکسەك ئۆڤا.
١٤٣-عەبدولکەریم تەك/ ئەندامی پارتی HADEP لەمەرکەزی سێرت.
١٤٤-مەحمود یاشار/ ئەندامی پارتی HADEP لەیوکسەك ئۆڤا.
١٤٥-فەوزی کلچ/ ئەندامی HADEP لەقەزای ئەلەشگێرد سەربە ئاگری.
١٤٦-عەبدولرەحیم ئالتن/ بەڕێوەبەری HADEP لەشاری قایسەری.
١٤٧-١٩/١١/١٩٩٨ حامد چاکی/ ئەندامی HADEP لەدیاربەکر. لەکاتی هێرشی پۆلیس بۆسەر بینای HADEP سەری بریندار دەبێ‌و دەمرێ.

١٤٨-بەهۆی هەندێك سیاسەتمەداری پشتگوێ خەرو پڕوپاگەندە کردنی راگەیاندنەوە. کۆمەڵێك نەتەوەپەرستی تورك هێرش دەکەنە سەر HADEP یەکان‌و لەئەنجامدا لە١٨/١١/١٩٩٨ لەشاری کۆجائەلی ئەندامێکی HADEP بەناوی مەتین بورسەڤەر کەمامۆستایەکی خانەنشین بوو ژیانی لەدەست دەدات‌و چەند کەسێکی تریش سەربە HADEP بەخەستی بریندار دەکرێن.

هابەرجی- ٣/٨/٢٠٠٢

مەنەمەن- دێرسم- سیخوری

نمونەی گرنگی یەكەمی لەسێدارەدان لەدەرەوەی دادگاكانی ئیستقلال دوای رووداوی مەنەمەن سەری هەڵدا.

رۆژی ٢٣/١٢/١٩٣٠ لەمەنەمەن بەهۆی كوشتنی ملازمی یەدەك(كوبیلای بەی) ٣٧ كەس سزای مردنیان بەسەردا سەپا، ئەنجومەن بڕیاری لەسێدارەدانی بەسەر ٢٧ كەسدا پەسەندكرد.

لەمێژوی كۆماری توركیادا ئەوەی كەبەتاوانی سیخوری لەسێدارە درا وە تەنها یەك كەس بووە كەئەویش لەساڵی ١٩٤٩دا لەسێدارە درا وە ناوی ئارام شانەسیان بووە جاسوسی بۆ یەكێتی سۆڤیەت كردووە.

عدنان مەندەریس كە دەساڵ سەرۆك وەزیری كردو فاتیح روشتو زۆرلو وەزیری دەرەوەو حەسەن پۆلات كان وەزیری دارایی لەرێكەوتەكانی ١٦-١٧/٩/١٩٦١و لە ٥/٧/١٩٦٤دالەسێدارە دراون.

٦/٥/١٩٧٢ ئەندامانی ئارتەشی رزگاركەری گەلی تورك(THKO) دەنیزگەزمیش- یوسف ئاسلانوحسین ئینان لەسێدارە دران.

١٢/ئەیلولی/١٩٨٠ لەگەڵ كودەتای سەربازی یەكەم كەس كەلەسێدارە درا نەجدەت ئاوالی بوو كە ئەندامی حزبی رزگاركەر بوو و خدر ئەرسەلان ئەندامی رێگەی شۆڕشگێڕیش دوا كەس بوو كە لەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەسێدارە دراون:

ناوی ئەو كەسانەی كەلەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەسێدارە دراون:

لەساڵی ١٩٨٠تا ١٩٨٤ ٥٠ كەس لەسێدارە دراون، لەوانە ١٨یان چەپڕەو، ٨ دیكە راسترەوو ٢٣ كەسیش بەتاوانی ئاسایی.

لەو كەسانەی كەلەسێدارە دران یەكێكیان ئەندامیڕێكخراوی ASALA ی ئەرمەنی بوو بەناوی(لەڤۆن ئەمەكچیان)(رووداوی ئەسەن بۆغا ١٩٨٢).

لەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەلایەن دادگاكانی سەربازیدا(قەدەغە كردنی هاتوچۆ) راگەیەنراو سزای سێدارە سەپێنرا بەسەر ٥١٧ كەسدا. ئەو بڕیارەی كە دادگای چاوپیاخشاندنەوەی سەربازی پەسەندی كرد بڕیاری لەسێدارەدانی

هابەرجی- ٣/٨/٢٠٠٢

مەنەمەن- دێرسم- سیخوری

نمونەی گرنگی یەکەمی لەسێدارەدان لەدەرەوەی دادگاکانی ئیستقلال دوای روداوی مەنەمەن سەری هەڵدا.

رۆژی ٢٣/١٢/١٩٣٠ لەمەنەمەن بەهۆی کوشتنی ملازمی یەدەك(کوبیلای بەی) ٣٧ کەس سزای مردنیان بەسەردا سەپا، ئەنجومەن بڕیاری لەسێدارەدانی بەسەر ٢٧ کەسدا پەسەندکرد.

لەمێژوی کۆماری تورکیادا ئەوەی کەبەتاوانی سیخوری لەسێدارە درا وە تەنها یەك کەس بووە کەئەویش لەساڵی ١٩٤٩دا لەسێدارە درا وە ناوی ئارام شانەسیان بووە جاسوسی بۆ یەکێتی سۆڤیەت کردووە.

عدنان مەندەریس کە دەساڵ سەرۆك وەزیری کردو فاتیح روشتو زۆرلو وەزیری دەرەوەو حەسەن پۆلات کان وەزیری دارایی لەرێکەوتەکانی ١٦-١٧/٩/١٩٦١و لە ٥/٧/١٩٦٤دالەسێدارە دراون.

٦/٥/١٩٧٢ ئەندامانی ئارتەشی رزگارکەری گەلی تورك(THKO) دەنیزگەزمیش- یوسف ئاسلان‌وحسین ئینان لەسێدارە دران.

١٢/ئەیلولی/١٩٨٠ لەگەڵ کودەتای سەربازی یەکەم کەس کەلەسێدارە درا نەجدەت ئاوالی بوو کە ئەندامی حزبی رزگارکەر بوو و خدر ئەرسەلان ئەندامی رێگەی شۆڕشگێڕیش دوا کەس بوو کە لەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەسێدارە دراون:

ناوی ئەو کەسانەی کەلەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەسێدارە دراون:

لەساڵی ١٩٨٠تا ١٩٨٤ ٥٠ کەس لەسێدارە دراون، لەوانە ١٨یان چەپڕەو، ٨ دیکە راسترەوو ٢٣ کەسیش بەتاوانی ئاسایی.

لەو کەسانەی کەلەسێدارە دران یەکێکیان ئەندامی‌رێکخراوی ASALA ی ئەرمەنی بوو بەناوی(لەڤۆن ئەمەکچیان)(روداوی ئەسەن بۆغا ١٩٨٢).

لەسەردەمی ١٢/ئەیلولدا لەلایەن دادگاکانی سەربازیدا(قەدەغە کردنی هاتوچۆ) راگەیەنراو سزای سێدارە سەپێنرا بەسەر ٥١٧ کەسدا. ئەو بڕیارەی کە دادگای چاوپیاخشاندنەوەی سەربازی پەسەندی کرد بڕیاری لەسێدارەدانی

ئیـــــــبراهیم ئەتهــــــەم جۆشکون(چەپڕەو)	١٣/ مارت/١٩٨٢	ئیزمیر
نەجاتی ڤاردار(چەپڕەو)	١٣/ مارت/١٩٨٢	ئیزمیر
فکری ئاریکان(راستڕەو)	٢٧/ مارت/١٩٨٢	ئەنقەرە
ســـەبری ئالتـــــای(تـــاوانی دادوەری)	٢٣/ نیسان/١٩٨٢	ئادا پازاری
جەنگیز باکتەمور(راستڕەو)	٣٠/ نیسان/١٩٨٢	ئەلازیغ
شـــەهابەتین ئۆڤـــالی(تـــاوانی دادوەری)	١٢/ حزەیران/١٩٨٢	سیتوپ
عـــەدنان کاڤـــاکلی(تـــاوانی دادوەری)	١٨/ حزیران/١٩٨٢	ئەنقەرە
عەلی بولەنت ئۆرکان(راستڕەو)	١٣/ ئاب/١٩٨٢	ئەنقەرە
وەلی ئاجار(تاوانی دادوەری)	١٣/ ئاب/١٩٨٢	ئیسپارتا
ئەشـــرەف ئۆزجـــان(تـــاوانی دادوەری)	١٩/ ئاب/١٩٨٢	قایسەری
خـــەلیل فـــەوزی ئویگـــون تورك(تاوانی ئاسایی)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئافیۆن
کازم ئەرگون(تاوانی دادوەری)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئاکشەهیر
موزەفـــەر ئۆنـــەر(تـــاوانی دادوەری)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئاماسیا
ئادەم ئۆزکان(تاوانی دادوەری)	١٣/ کانونی دووەم/١٩٨٣	باڵکەسیر
حوســـەین چـــایلی(تـــاوانی دادوەری)	١٣/ کانونی دووەم/١٩٨٣	ئافیۆن

ئیبراهیم ئەتهەم جۆشکون(چەپڕەو)	١٣/ مارت/١٩٨٢	ئیزمیر
نەجاتی ڤاردار(چەپڕەو)	١٣/ مارت/١٩٨٢	ئیزمیر
فکری ئاریکان(راستڕەو)	٢٧/ مارت/١٩٨٢	ئەنقەرە
سەبری ئالتای(تاوانی دادوەری)	٢٣/ نیسان/١٩٨٢	ئادا پازاری
جەنگیز باکتەمور(راستڕەو)	٣٠/ نیسان/١٩٨٢	ئەلازیغ
شەهابەتین ئۆڤالی(تاوانی دادوەری)	١٢/ حزەیران/١٩٨٢	سیتوپ
عەدنان کاڤاکلی(تاوانی دادوەری)	١٨/ حزیران/١٩٨٢	ئەنقەرە
عەلی بولەنت ئۆرکان(راستڕەو)	١٣/ ئاب/١٩٨٢	ئەنقەرە
وەلی ئاجار(تاوانی دادوەری)	١٣/ ئاب/١٩٨٢	ئیسپارتا
ئەشرەف ئۆزجان(تاوانی دادوەری)	١٩/ ئاب/١٩٨٢	قایسەری
خەلیل فەوزی ئویگون تورك(تاوانی ئاسایی)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئافیۆن
کازم ئەرگون(تاوانی دادوەری)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئاکشەهیر
موزەفەر ئۆنەر(تاوانی دادوەری)	٢٩/ کانونی یەکەم/١٩٨٢	ئاماسیا
ئادەم ئۆزکان(تاوانی دادوەری)	١٣/ کانونی دووەم/١٩٨٣	بالکەسیر
حوسەین چایلی(تاوانی دادوەری)	١٣/ کانونی دووەم/١٩٨٣	ئافیۆن

مستەفا باشاران(تاوانی دادوەری)	٣٠/ مارت/١٩٨٣	ئەدیرنە
حوسەین ئویە (تاوانی دادوەری)	٣٠/ مارت/١٩٨٣	نازیللی
شەنەر یغیت(تاوانی دادوەری)	٢٠/ نیسان/١٩٨٣	ئیسپارتا
جافەر ئاکسو ئالتن تاش(تاوانی دادوەری)	٢٠/ نیسان/١٩٨٣	ئۆردو
عەبدول عەزیز کلچ(تاوانی دادوەری)	٢٦/ مایس/١٩٨٣	ئەدیرنە
جەلیل ئەسەن داغ(راسترەو)	٥/ حزیران/١٩٨٣	ئیزمیر
سەلچوك دوراجك(راسترەو)	٥/حزیران/١٩٨٣	ئیزمیر
ئیلیاس هاس(چەپرەو)	٦/ تشرینی یەکەم/١٩٨٤	ئیزمیر
خدر ئاسلان(چەپرەو)	٢٤/ تشرینی یەکەم/١٩٨٤	ئیزمیر

هەواڵنامەی کتێب

ژمارەی لەسێدارە دراوەکان ساڵ بە ساڵ:

لەڕوداوی مەنەمەن لەساڵی ١٩٢٢ تا ساڵی ١٩٣١/ ١٥٠ کەس لەسێدارە دراون. لەساڵی ١٩٢٣دا ٣ کەس، لەساڵی ١٩٣١یشدا ٥٣ کەس لەسێدارە دراون. لەنێوانی ساڵی ١٩٣٢ تاساڵی ١٩٣٧/ ٩٥ کەس لەسێدارە دراون، لەساڵی ١٩٣٢دا ١ کەس لەسێدارە دراوە. لەوانەی کە لەساڵی ١٩٣٧دا لەسێدارە دراون ١١ کەسیان پەیوەندیان هەبووە(بەڕوداوی دێرسیمەوە). لەنێوان ساڵەکانی ١٩٣٧ تا ١٩٥٠/٢٢٠ کەس، لەساڵی ١٩٥١ تا ١٩٦٠/٤٣ کەس لەسێدارە دراون، لەساڵی ١٩٦١/١١، ١٩٦٣/٢٤، ١٩٦٤/٢١، ١٩٧٢/١٧ کەس لەسێدرە دراون.

مستەفا باشاران(تاوانی دادوەری)	٣٠/ مارت/١٩٨٣	ئەدیرنە
حوسەین ئویە (تاوانی دادوەری)	٣٠/ مارت/١٩٨٣	نازیللی
شەنەر یغیت(تاوانی دادوەری)	٢٠/ نیسان/١٩٨٣	ئیسپارتا
جافەر ئاکسو ئالتن تاش(تاوانی دادوەری)	٢٠/ نیسان/١٩٨٣	ئۆردو
عەبدول عەزیز کلچ(تاوانی دادوەری)	٢٦/ مایس/١٩٨٣	ئەدیرنە
جەلیل ئەسەن داغ(راستڕەو)	٥/ حزیران/١٩٨٣	ئیزمیر
سەلچوک دوراجك(راستڕەو)	٥/حزیران/١٩٨٣	ئیزمیر
ئیلیاس هاس(چەپڕەو)	٦/ تشرینی یەکەم/١٩٨٤	ئیزمیر
خدر ئاسلان(چەپڕەو)	٢٤/ تشرینی یەکەم/١٩٨٤	ئیزمیر

ژمارەی لەسێدارە دراوەکان ساڵ بە ساڵ:

لەڕوداوی مەنەمەن لەساڵی ١٩٢٢ تا ساڵی ١٩٣١/ ١٥٠ کەس لەسێدارە دراون. لەساڵی ١٩٢٣دا ٣ کەس، لەساڵی ١٩٣١یشدا ٥٣ کەس لەسێدارە دراون. لەنێوانی ساڵی ١٩٣٢ تاساڵی ١٩٣٧/ ٩٥ کەس لەسێدارە دراون، لەساڵی ١٩٣٢دا ١ کەس لەسێدارە دراوە. لەوانەی کە لەساڵی ١٩٣٧دا لەسێدارە دراون ١١ کەسیان پەیوەندیان هەبووە(بەڕوداوی دێرسیمەوە). لەنێوان ساڵەکانی ١٩٣٧ تا ١٩٥٠/٢٢٠ کەس، لەساڵی ١٩٥١ تا ١٩٦٠/٤٣ کەس لەسێدارە دراون، لەساڵی ١٩٦١/١١، ١٩٦٣/٢٤، ١٩٦٤/٢١، ١٩٧٢/١٧ کەس لەسێدرە دراون.

-دادگاکانی ئستیقلالی ئیسپارتا(٩/ تشرینی یەکەم/١٩٢٠-٢٣/ مارت/١٩٢١)

سێدارە: ٧

سێدارەی غیابی: ٦

-دادگاکانی ئستیقلالی کۆنیا(١/ تشرینی یەکەم/١٩٢٠-١٨/ شوبات/١٩٢١)

سێدارە: ٢

سێدارەی غیابی: ١

-دادگای ئستیقلالی پۆزانتی:

سێدارە: ٧

-دادگای ئستیقلالی سیواس:

سێدارە: ١٢

سێدارەی دواخراو: ١٠٩

سێدارەی غیابی: ١

-دادگاکانی ئستیقلالی کاستامونو:

سێدارە: ١٨٢

-دادگاکانی ئستیقلالی سەردەمی دووەم:

-دادگای ئستیقلالی کاستامونو(ئاب/١٩٢١-٣١/ تموز/١٩٢٢)

سێدارە: ٥

سێدارەی غیابی: ٣

-دادگای ئستیقلالی کۆنیا:

سێدارە: ١٦٦

سێدارەی دواخراو: ١٤٧٩

-دادگای ئستقلالی سامسون(٢٢/ تشرینی یەکەم/١٩٢١-٢٣/ تەموز/١٩٢٢)

هەواڵنامەی کتێب

-دادگاكانی ئستیقلالی ئیسپارتا(٩/ تشرینی یەكەم/١٩٢٠-٢٣/ مارت/١٩٢١)

سێدارە: ٧

سێدارەی غیابی: ٦

-دادگاكانی ئستیقلالی كۆنیا(١/ تشرینی یەكەم/١٩٢٠-١٨/ شوبات/١٩٢١)

سێدارە: ٢

سێدارەی غیابی: ١

-دادگای ئستیقلالی پۆزانتی:

سێدارە: ٧

-دادگای ئستیقلالی سیواس:

سێدارە: ١٢

سێدارەی دواخراو: ١٠٩

سێدارەی غیابی: ١

-دادگاكانی ئستیقلالی كاستامونو:

سێدارە: ١٨٢

-دادگاكانی ئستیقلالی سەردەمی دووەم:

-دادگای ئستیقلالی كاستامونو(ئاب/١٩٢١-٣١/ تموز/١٩٢٢)

سێدارە: ٥

سێدارەی غیابی: ٣

-دادگای ئستیقلالی كۆنیا:

سێدارە: ١٦٦

سێدارەی دواخراو: ١٤٧٩

-دادگای ئستقلالی سامسون(٢٢/ تشرینی یەكەم/١٩٢١-٢٣/ تەموز/١٩٢٢)

هەواڵنامەی كتێب

القسم العربي

هەواڵنامەی کتێب

القسم العربي

هەواڵنامەی کتێب

وقد اجرت صحيفة (صباح) التركية لقاء مع الوفد وركز مراسل الصحيفة ذوالفقار آيدن على اهداف الزيارة. كما اجرت نظين سونطور من قناة NTV الفضائية لقاء لمدة ساعة كاملة مع مدير المركز فريد اسسرد تم التطرق فيه الى المواضيع التي تهم تركيا وافاق العلاقات بين اكراد العراق وتركيا.

يذكر بهذا الصدد ان الوفد كان قد زار مدينة دهوك قبل توجهه الى تركيا واجرى سلسلة من اللقاءات مع كل من السادة الدكتور عصمت محمد خالد رئيس جامعة دهوك والدكتور لويس كارو عميد كلية التربية الاساسية والدكتور محمد صالح زيبارى عميد كلية الاداب والدكتور فرست مرعي مدير مركز الدراسات الكردية بجامعة دهوك تم التطرق خلالها الى موضوع ايجاد صيغة لتنظيم التعاون العلمي بين الجانبين.

وبهذه المناسبة، يقدر مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية عالياً جهود كل من السيدين بهروز كلالي ممثل الاتحاد الوطني الكردستاني في انقرة وعبدالله كسكين مدير دار نشر افيستا في اسطنبول، حيث ساهمت تلك الجهود بشكل ايجابي في تسهيل مهمة الوفد.

هيئة العلاقات العامة

في مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية

السليمانية ٢٠٠٥/٤/١٠ *

هەولێرنامەی ئەلیکترۆنی

---

* تأسس معهد تاساف tesev (الاسم الكامل المعهد التركي للدراسات الاقتصادية والاجتماعية) في عام ١٩٩٤ وهو منظمة غير حكومية مهمتها دراسة الشؤون الدولية، خاصة الشؤون ذات الصلة بالعلاقة بين تركيا والاتحاد الاوربي، وكذلك الشؤون الامنية والقضايا المتعلقة بالديمقراطية في تركيا وشؤون المجتمع المدني. يتألف مجلس ادارة المعهد من ٢٠ فرد وعدد اعضائه يناهز المئتي باحث.

وقد اجرت صحيفة (صباح) التركية لقاء مع الوفد وركز مراسل الصحيفة ذوالفقار آيدن على اهداف الزيارة. كما اجرت نظين سونطور من قناة NTV الفضائية لقاء لمدة ساعة كاملة مع مدير المركز فريد اسسرد تم التطرق فيه الى المواضيع التي تهم تركيا وافاق العلاقات بين اكراد العراق وتركيا.

يذكر بهذا الصدد ان الوفد كان قد زار مدينة دهوك قبل توجهه الى تركيا واجرى سلسلة من اللقاءات مع كل من السادة الدكتور عصمت محمد خالد رئيس جامعة دهوك والدكتور لويس كارو عميد كلية التربية الاساسية والدكتور محمد صالح زيبارى عميد كلية الاداب والدكتور فرست مرعي مدير مركز الدراسات الكردية بجامعة دهوك تم التطرق خلالها الى موضوع ايجاد صيغة لتنظيم التعاون العلمي بين الجانبين.

وبهذه المناسبة، يقدر مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية عالياً جهود كل من السيدين بهروز كلالي ممثل الاتحاد الوطني الكردستاني في انقرة وعبدالله كسكين مدير دار نشر افيستا في اسطنبول، حيث ساهمت تلك الجهود بشكل ايجابي في تسهيل مهمة الوفد.

هيئة العلاقات العامة
في مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية
السليمانية ٢٠٠٥/٤/١٠ *

هەواڵنامەی کتێب

---

* تأسس معهد تاساف tesev (الاسم الكامل المعهد التركي للدراسات الاقتصادية والاجتماعية) في عام ١٩٩٤ وهو منظمة غير حكومية مهمتها دراسة الشؤون الدولية، خاصة الشؤون ذات الصلة بالعلاقة بين تركيا والاتحاد الاوربي، وكذلك الشؤون الامنية والقضايا المتعلقة بالديمقراطية في تركيا وشؤون المجتمع المدني. يتألف مجلس ادارة المعهد من ٢٠ فرد وعدد اعضائه يناهز المئتي باحث.

دولة كونفيدرالية مع تركيا بدل كردستان الكبرى المستقلة، فقال((في العادة تنشأ الاتحادات الكونفيدرالية بين الدول المستقلة التي تتحد في اطار(اتحاد كونفيدرالي)مثل الاتحاد الأوروبي حاليا، وليس بين قوميات تعيش داخل البلد الواحد، وما يعتبره حزب العمال الكردستاني تغييرا في شعاراته انما الهدف منه هو خداع سياسي لا أكثر ولا أقل، وهم يمرون اليوم بأزمة حقيقة وبحالة من التخبط وانعدام الرؤية، لأن الشارع الكردي في تركيا بدأ فعلا يفهم أهمية تطور حركة المجتمع المدني بدل اللجوء الى لغة السلاح والدمار، لذلك فأن نظرة هذا الشارع الى نشاطات وتحركات الحزب قد تغيرت بشكل واضح وبدت بصورة أوضح من خلال الفتور واللامبالاة باعادة تشكيل الحزب من جديد واستئناف عملياته العسكرية جنوب شرقي البلاد)).

ئەمەوالنامەی کتێب

دولة كونفيدرالية مع تركيا بدل كردستان الكبرى المستقلة، فقال((في العادة تنشأ الاتحادات الكونفيدرالية بين الدول المستقلة التي تتحد في اطار(اتحاد كونفيدرالي)مثل الاتحاد الأوروبي حاليا، وليس بين قوميات تعيش داخل البلد الواحد، وما يعتبره حزب العمال الكردستاني تغييرا في شعاراته انما الهدف منه هو خداع سياسي لا أكثر ولا أقل، وهم يمرون اليوم بأزمة حقيقة وبحالة من التخبط وانعدام الرؤية، لأن الشارع الكردي في تركيا بدأ فعلا يفهم أهمية تطور حركة المجتمع المدني بدل اللجوء الى لغة السلاح والدمار، لذلك فأن نظرة هذا الشارع الى نشاطات وتحركات الحزب قد تغيرت بشكل واضح وبدت بصورة أوضح من خلال الفتور واللامبالاة باعادة تشكيل الحزب من جديد واستئناف عملياته العسكرية جنوب شرقي البلاد)).

ههوالنامهى كتێب

لكن وعلى الرغم من ان توقيع المعاهدة السالف ذكرها، قرر مصير كوردستان سياسيا، وعُد نظرياً نهاية للمشاكل والأوضاع التى برزت بعد انهيار الدولة العثمانية وقيام تركيا الكمالية، الا أنها أجلت أيضا قضايا متعددة، تصدرتها ما اصطلح عليها في العلاقات الدولية "مشكلة الموصل" التي تمس بشكل مباشر مصير "كوردستان"، والتي سبق ان نوقشت بشكل مكثف خلال جلسات مؤتمر لوزان الماراثونية[٤]، فما كاد حبر المعاهدة يجف حتى غدا شعب كوردستان والقضايا التي تخصه -مجدداً- محور سياسات ونقاشات وخطط الطرفين وعلى أعلى المستويات السياسية، علنياً وسرياً، بل سرعان ما تحول الى عنصر يحظى بأهمية اقليمية-دولية بالغة وبموقع متقدم فى حسابات السياسيين البريطانيين والأتراك. إلا أن النتائج جاءت عكسية فيما يخص كوردستان، وكان لامتداد مفاوضات مشكلة الموصل مدة طويلة[٥] أثر سيئ في مصير الكورد، إذ أدت الادعاءات المتضاربة، لكل طرف، حول الولاية الكوردستانية إلى عدم وجود سياسة ثابتة وواضحة تجاههم سواء من بريطانيا، أو من الحكومة التركية، وإلى إضفاء المزيد من الغموض والتناقضات على مصير الكورد السياسي. وباختصار تأثرت سياسة كل من الطرفين، في الفترة اللاحقة لإبرام معاهدة لوزان بتقدم وتطور المفاوضات حول مشكلة الموصل.

لكن وعلى الرغم من ان توقيع المعاهدة السالف ذكرها، قرر مصير كوردستان سياسيا، وعُد نظرياً نهاية للمشاكل والأوضاع التى برزت بعد انهيار الدولة العثمانية وقيام تركيا الكمالية، الا أنها أجلت أيضا قضايا متعددة، تصدرتها ما اصطلح عليها في العلاقات الدولية "مشكلة الموصل" التي تمس بشكل مباشر مصير "كوردستان"، والتي سبق ان نوقشت بشكل مكثف خلال جلسات مؤتمر لوزان الماراثونية(٤)، فما كاد حبر المعاهدة يجف حتى غدا شعب كوردستان والقضايا التي تخصه -مجدداً- محور سياسات ونقاشات وخطط الطرفين وعلى أعلى المستويات السياسية، علنياً وسرياً، بل سرعان ما تحول الى عنصر يحظى بأهمية اقليمية-دولية بالغة وبموقع متقدم فى حسابات السياسيين البريطانيين والأتراك. إلا أن النتائج جاءت عكسية فيما يخص كوردستان، وكان لامتداد مفاوضات مشكلة الموصل مدة طويلة(٥) أثر سيئ في مصير الكورد، إذ أدت الادعاءات المتضاربة، لكل طرف، حول الولاية الكوردستانية إلى عدم وجود سياسة ثابتة وواضحة تجاههم سواء من بريطانيا، أو من الحكومة التركية، وإلى إضفاء المزيد من الغموض والتناقضات على مصير الكورد السياسي. وباختصار تأثرت سياسة كل من الطرفين، في الفترة اللاحقة لإبرام معاهدة لوزان بتقدم وتطور المفاوضات حول مشكلة الموصل.

الإسلامية، التي كانت الحكومة التركية تروجها بين الكورد في الولاية ومنذ بداية العشرينات[١١].

لقد تم تشجيع الثقافة الكوردية عن طريق تشجيع اللغة والأدب والصحافة الكوردية، وتوج ذلك الاهتمام بإصدار صحيفة(ژيانەوه) والتي صدر العدد الأول منها في آب ١٩٢٤ واستمرت في الصدور إلى سنة ١٩٢٦[١٢]. وقد نشرت تلك الصحيفة إلى جانب نتاجات الكورد الأدبية، مقالات كثيرة انصبّت في الحملة الدعائية التي شنتها باقي صحف الانتداب البريطاني في العراق تركز على تذكير الكورد بجرائم وإجراءات الأتراك ضدهم وضد تطلعاتهم[١٣].

وتمكن الساسة الإنكليز من إقناع الكورد بالمشاركة في الانتخابات النيابية، لأول مرة في العراق، كما بدأوا يسجلون أنفسهم في الجيش العراقي، وأصبح هناك ضباط من أصول كوردية في الجيش العراقي، وتم تقليدهم العديد من المناصب والوظائف المدنية [١٤]، وبدأت خطوات اندماج مناطقهم ـ ولاية الموصل ـ تسير بخطى أسرع من قبل[١٥].

لم تقتصر الاجراءات البريطانية على الجانب السياسى بل امتدت لتشمل الناحية العسكرية، فعندما حاول الأتراك في مطلع شهر آب إحكام قبضتهم على منطقة هكاري الجنوبية[١٦]، أسوة ببريطانيا التي أحكمت سيطرتها على السليمانية بعد سلسلة من العمليات العسكرية، الجوية والبرية، ضد الشيخ محمود[١٧]. تصدت بريطانيا بطريقة غير مباشرة لها فاستعانت بالاثوريين الذين تمكنوا من إلقاء القبض على الممثل التركي (والي جولاميرك) في هكاري[١٨]، وقتلوا أربعة من مرافقيه وجرحوا ٥ منهم[١٩]، ثم قاموا بأخذه أسيراً إلى زعيم الآثوريين الروحي ملك خوشابة، في أطراف الموصل،وذلك في ٧ آب ١٩٢٤ [٢٠]، مما أصابت المساعي التركية بنكسة كبيرة.

وتشير معطيات الحادث، بأن بريطانيا كانت وراءَه، وذلك لأن الأتراك انتهجوا في تلك الفترة سياسة ترمي إلى إرضاء الآثوريين والنزول عند بعض مطاليبهم، لغرض تقوية موقف أنقرة في النزاع أمام عصبة الأمم، وقد أرسل والي

الإسلامية، التي كانت الحكومة التركية تروجها بين الكورد في الولاية ومنذ بداية العشرينات[١١].

لقد تم تشجيع الثقافة الكوردية عن طريق تشجيع اللغة والأدب والصحافة الكوردية، وتوج ذلك الاهتمام بإصدار صحيفة(ژيانـەوه) والتي صدر العدد الأول منها في آب ١٩٢٤ واستمرت في الصدور إلى سنة ١٩٢٦[١٢]. وقد نشرت تلك الصحيفة إلى جانب نتاجات الكورد الأدبية، مقالات كثيرة انصبّت في الحملة الدعائية التي شنتها باقي صحف الانتداب البريطاني في العراق تركز على تذكير الكورد بجرائم وإجراءات الأتراك ضدهم وضد تطلعاتهم[١٣].

وتمكن الساسة الإنكليز من إقناع الكورد بالمشاركة في الانتخابات النيابية، لأول مرة في العراق، كما بدأوا يسجلون أنفسهم في الجيش العراقي، وأصبح هناك ضباط من أصول كوردية في الجيش العراقي، وتم تقليدهم العديد من المناصب والوظائف المدنية [١٤]، وبدأت خطوات اندماج مناطقهم ـ ولاية الموصل ـ تسير بخطى أسرع من قبل[١٥].

لم تقتصر الاجراءات البريطانية على الجانب السياسى بل امتدت لتشمل الناحية العسكرية، فعندما حاول الأتراك في مطلع شهر آب إحكام قبضتهم على منطقة هكاري الجنوبية[١٦]، أسوة ببريطانيا التي أحكمت سيطرتها على السليمانية بعد سلسلة من العمليات العسكرية، الجوية والبرية، ضد الشيخ محمود[١٧]. تصدت بريطانيا بطريقة غير مباشرة لها فاستعانت بالاثوريين الذين تمكنوا من إلقاء القبض على الممثل التركي (والي جولاميرك) في هكاري[١٨]، وقتلوا أربعة من مرافقيه وجرحوا ٥ منهم[١٩]، ثم قاموا بأخذه أسيراً إلى زعيم الآثوريين الروحي ملك خوشابة، في أطراف الموصل،وذلك في ٧ آب ١٩٢٤ [٢٠]، مما أصابت المساعي التركية بنكسة كبيرة.

وتشير معطيات الحادث، بأن بريطانيا كانت وراءَه، وذلك لأن الأتراك انتهجوا في تلك الفترة سياسة ترمي إلى إرضاء الآثوريين والنزول عند بعض مطاليبهم، لغرض تقوية موقف أنقرة في النزاع أمام عصبة الأمم، وقد أرسل والي

المرحلة الجديدة أساليب جديدة لم يتوان مصطفى كمال في إيجادها والتفنن بها، لاستخدام الكورد ضد الطرف الخصم أو على الأقل جذبهم إلى جانبه او حتى تحييدهم لحين كسب قضية الموصل[٢٧].

كانت هناك مجموعة دوافع تدفع الأتراك الى التمسك بالموصل أكثر من البريطانيين يوماً بعد يوم، فبعد انتهاء مؤتمر لوزان، الذي شهد جدلا كبيراً حول ولاية الموصل، بين الأتراك من جهة والبريطانيين من جهة ثانية، وقف الأتراك موقفاً أكثر تعنتاً بوجه بريطانيا، خصوصا بعد تسويقهم للطروحات القومية في الادعاء بالموصل، أي وجود أكثرية كوردية - تركية في الولاية أثناء لوزان، وأظهروا المسألة، بعد ذلك، وكأنها مسألة قومية أمنية، تتعلق بالأمن القومي التركي، وكان الدافع الأهم من وراء قلقهم هو خشيتهم من مخاطر القومية الكوردية، والتي عبرت عنها صحيفة المانشستر الغارديان البريطانية التي تابعت تطورات الأزمة وعلقت قائلة "إن لدى الأتراك دافعاً واحداً قوياً لضم الموصل. إنهم يخشون أن تكون في ظل إدارتنا وإشرافنا المتسامح ملجأ للحركة القومية الكوردية، والكورد ثاني أكبر القوميات في داخل حدودهم"[٢٨].وذكر احد اعضاء مجلس العموم :"ان الذي يقلق في كل هذه القضية لا يكمن في رسم الحدود ،ولا يرتبط بمسائل الأقليات القومية ،بل انه يكمن في المشكلة الكوردية الكبرى (*Great Kurdish Problem*)"[٢٩]،وكان المسؤولون الأتراك أكثر وضوحاً في التعبير عن ذلك، وإذا كان عصمت باشا، وأثناء مفاوضات لوزان قد رفض عرض كرزن بإعطاء تركيا حصة سخية من بترول الموصل، و أجابته له، بأن قضية الموصل بالنسبة لتركيا قضية قومية[٣٠]. فإن مسؤولين أتراك آخرين كانوا أكثر وضوحاً وإصراراً على ضرورة الاحتفاظ بالموصل، ومن بينهم نائب رئيس الوزراء التركي الذي خاطب المجلس الوطني الكبير قائلاً: "إن العامل الكوردي ووجود الكورد في ولاية الموصل يشكلان نقطة مهمة في مسألة الموصل"[٣١]. وأكد هذا التوجه نائب برلماني من أرضروم بقوله "في معاهدة سيفر وعدوا-أي البريطانيون-الكورد بأشياء كثيرة فيما يتعلق بالدولة الكوردية غير أنهم فشلوا...إنهم يحاولون مرة أخرى خلق كيان

المرحلة الجديدة أساليب جديدة لم يتوان مصطفى كمال في إيجادها والتفنن بها، لاستخدام الكورد ضد الطرف الخصم أو على الأقل جذبهم إلى جانبه او حتى تحييدهم لحين كسب قضية الموصل(٢٧).

كانت هناك مجموعة دوافع تدفع الأتراك الى التمسك بالموصل أكثر من البريطانيين يوماً بعد يوم، فبعد انتهاء مؤتمر لوزان، الذي شهد جدلا كبيراً حول ولاية الموصل، بين الأتراك من جهة والبريطانيين من جهة ثانية، وقف الأتراك موقفاً أكثر تعنتاً بوجه بريطانيا، خصوصا بعد تسويقهم للطروحات القومية في الادعاء بالموصل، أي وجود أكثرية كوردية - تركية في الولاية أثناء لوزان، وأظهروا المسألة، بعد ذلك، وكأنها مسألة قومية أمنية، تتعلق بالأمن القومي التركي، وكان الدافع الأهم من وراء قلقهم هو خشيتهم من مخاطر القومية الكوردية، والتي عبرت عنها صحيفة المانشستر الغارديان البريطانية التي تابعت تطورات الأزمة وعلقت قائلة "إن لدى الأتراك دافعاً واحداً قوياً لضم الموصل. إنهم يخشون أن تكون في ظل إدارتنا وإشرافنا المتسامح ملجأ للحركة القومية الكوردية، والكورد ثاني أكبر القوميات في داخل حدودهم"(٢٨).وذكر احد اعضاء مجلس العموم :"ان الذي يقلق في كل هذه القضية لا يكمن في رسم الحدود ،ولا يرتبط بمسائل الأقليات القومية ،بل انه يكمن في المشكلة الكوردية الكبرى (Great Kurdish Problem)"(٢٩)،وكان المسؤولون الأتراك أكثر وضوحاً في التعبير عن ذلك، وإذا كان عصمت باشا، وأثناء مفاوضات لوزان قد رفض عرض كرزن بإعطاء تركيا حصة سخية من بترول الموصل، و أجابته له، بأن قضية الموصل بالنسبة لتركيا قضية قومية(٣٠). فإن مسؤولين أتراك آخرين كانوا أكثر وضوحاً وإصراراً على ضرورة الاحتفاظ بالموصل، ومن بينهم نائب رئيس الوزراء التركي الذي خاطب المجلس الوطني الكبير قائلاً: "إن العامل الكوردي ووجود الكورد في ولاية الموصل يشكلان نقطة مهمة في مسألة الموصل"(٣١). وأكد هذا التوجه نائب برلماني من أرضروم بقوله "في معاهدة سيفر وعدوا-أي البريطانيون-الكورد بأشياء كثيرة فيما يتعلق بالدولة الكوردية غير أنهم فشلوا...إنهم يحاولون مرة أخرى خلق كيان

بنكەی ژین

من المعروف، وبعد أن أمنت معاهدة لوزان حدود وسيادة تركيا، بدأ مصطفى كمال بتطبيق سياسة التغريب كأساس لبناء تركيا الجديدة، وكما سبق ذكره، فإن مصطفى كمال تَشرَبَ آراء ضياء كوك ألب، الفكرية والاجتماعية كأداة لتنفيذ مشروعه الإصلاحي، ومن ذلك المنظار كان يرى بأن البنية الاجتماعية والاقتصادية لكوردستان، وكذلك كون اللغة الكوردية متميزة عن التركية، تعرقلان بناء تركيا الحديثة والمتماسكة كشعب(٣٨).

لذلك، وابتداءً من صيف ١٩٢٣ بدأت الحكومة التركية، تدريجياً، بالتنصل عن كل وعودها الظاهرية السابقة، بقبول الكورد شركاء للأتراك في الوطن، وبدأت سياسة الدمج الكلي بدرجة كبيرة من القوة، وصدر في عام ١٩٢٣ قانون رقم ١٥٠٥ القاضي بمصادرة أراضي رؤساء العشائر الكوردية والشيوخ من علماء الدين، وكان القرار غطاءً لتتريك المنطقة، لأن الحكومة منحت الأراضي المصادرة إلى المهاجرين الأتراك الذين طردوا من اليونان وأجزاء من أوربا العثمانية(٣٩).

وفي آذار ١٩٢٤ صدر مرسوم يقضي بالاقتصار على اللغة التركية في التعامل الرسمي، واستخدامها وحدها في المدارس(٤٠). وفي أثناء انتخابات المجلس الوطني الكبير التي جرت صيف ١٩٢٣، لم تعط الفرصة للكورد لانتخاب ممثليهم، وكان مصطفى كمال قد قام باختيارهم بنفسه وحسب ولائهم له، ولم تكن للانتخابات أية مصداقية في المنطقة الكوردية(٤١)، فأنها وضعت بذلك اللبنات الأولى لتتريك الإدارة في كوردستان، حيث شمل تدريجياً تعيين الموظفين الترك أو الكورد المتعاونين مع الحكومة في سياستها الرامية إلى صهر الكورد في بودقة القومية التركية. ويذكر ماكدوال" بأن الأعمال والوظائف في كوردستان كانت تمتلئ من الأتراك، وأن الأكراد الذين بقوا معينين في وظيفة قائمقام، كان يحق لهم الوصول إلى تلك الوظيفة إذا لم يكن لهم ميل للقومية الكوردية"(٤٢). وتدريجياً تم محو وإزالة اسم كوردستان من جميع الكتابات الرسمية ومن الأطالس الجغرافية، وتم إطلاق الأسماء التركية على المواقع بدلاً من أسمائها الكوردية الأصلية(٤٣)، وطالت الإجراءات التركية حتى الكورد الذين كانوا يخدمون في الجيش التركي، حيث كانت تهان كرامتهم(٤٤).

من المعروف، وبعد أن أمنت معاهدة لوزان حدود وسيادة تركيا، بدأ مصطفى كمال بتطبيق سياسة التغريب كأساس لبناء تركيا الجديدة، وكما سبق ذكره، فإن مصطفى كمال تَشرَبَ آراء ضياء كوك ألب، الفكرية والاجتماعية كأداة لتنفيذ مشروعه الإصلاحي، ومن ذلك المنظار كان يرى بأن البنية الاجتماعية والاقتصادية لكوردستان، وكذلك كون اللغة الكوردية متميزة عن التركية، تعرقلان بناء تركيا الحديثة والمتماسكة كشعب[٣٨].

لذلك، وابتداءً من صيف ١٩٢٣ بدأت الحكومة التركية، تدريجياً، بالتنصل عن كل وعودها الظاهرية السابقة، بقبول الكورد شركاء للأتراك في الوطن، وبدأت سياسة الدمج الكلي بدرجة كبيرة من القوة، وصدر في عام ١٩٢٣ قانون رقم ١٥٠٥ القاضي بمصادرة أراضي رؤساء العشائر الكوردية والشيوخ من علماء الدين، وكان القرار غطاءً لتتريك المنطقة، لأن الحكومة منحت الأراضي المصادرة إلى المهاجرين الأتراك الذين طردوا من اليونان وأجزاء من أوربا العثمانية[٣٩].

وفي آذار ١٩٢٤ صدر مرسوم يقضي بالاقتصار على اللغة التركية في التعامل الرسمي، واستخدامها وحدها في المدارس[٤٠]. وفي أثناء انتخابات المجلس الوطني الكبير التي جرت صيف ١٩٢٣، لم تعط الفرصة للكورد لانتخاب ممثليهم، وكان مصطفى كمال قد قام باختيارهم بنفسه وحسب ولائهم له، ولم تكن للانتخابات أية مصداقية في المنطقة الكوردية[٤١]، فأنها وضعت بذلك اللبنات الأولى لتتريك الإدارة في كوردستان، حيث شمل تدريجياً تعيين الموظفين الترك أو الكورد المتعاونين مع الحكومة في سياستها الرامية إلى صهر الكورد في بودقة القومية التركية. ويذكر ماكدوال" بأن الأعمال والوظائف في كوردستان كانت تمتلئ من الأتراك، وأن الأكراد الذين بقوا معينين في وظيفة قائمقام، كان يحق لهم الوصول إلى تلك الوظيفة إذا لم يكن لهم ميل للقومية الكوردية"[٤٢]. وتدريجياً تم محو وإزالة اسم كوردستان من جميع الكتابات الرسمية ومن الأطالس الجغرافية، وتم إطلاق الأسماء التركية على المواقع بدلاً من أسمائها الكوردية الأصلية[٤٣]، وطالت الإجراءات التركية حتى الكورد الذين كانوا يخدمون في الجيش التركي، حيث كانت تهان كرامتهم[٤٤].

بكيلومترات ليست كثيرة، وكذلك لضمان العامل الكوردي في المفاوضات الصعبة الجارية مع البريطانيين حول مستقبل ولاية الموصل، الساكنة بأكثرية كوردية والمتنازع عليها.

العلاقات التركية-الكوردية: صدام و عنف:

أبقت الإجراءات الشكلية للأتراك بعض الكورد موالين أو على الأقل مهادنين للحكومة التركية[٥١]، ولكن ليس جميعهم، فقد جاء ردّ كورد قوجطيرى[٥٢] سريعاً، عندما أعلنوا انتفاضة جديدة ضد السلطات التركية في سيواس، أجبرتها على إرسال قواتها التي ألقت القبض على ضابط الجيش العام الكوردي الذي كان يقود الانتفاضة في سيواس، وكانت تلك الانتفاضة الكوردية مبعث ارتياح لدى السلطات البريطانية التي كانت تراقب تصرفات الأتراك بحذر[٥٣].

ان انتفاضة قوجطيرى في سيواس كانت مؤشرا مهما على فشل مؤتمر ديار بكر التركي- الكوردي ، وبداية لمرحلة جديدة من العلاقات بين الكورد والأتراك،وإن فشل مؤتمر ديار بكر وما تبعه من أحداث لاحقاً، أقنع القادة الكورد بعدم جدوى خيار النضال السلمي ضد الأتراك وضرورة تبني الخيار العسكري.

كوردستان: تصعيد عسكري تركي- بريطاني جديد

بعيدا عن الأناضول وديار بكر، وعلى الرغم من الموافقة الرسمية البريطانية والتركية للقبول بقرار عصبة الأمم فَورَ إتمام لجنة تقصي الحقائق لعملها، فان محاولات كلا طرفي النزاع بالقفز على الأحداث واستغلال الوقت في تحقيق أمر واقع و(إنجازات) مثبته على الأرض تواصلت واستمرت.

حاول الأتراك -مجددا- من خلال تحركات عسكرية عبر الحدود مع العراق استباق قرار عصبة الأمم لتحقيق أية مكاسب على الأرض في الولاية المتنازع عليها، فقد حشد الأتراك، تحت إمرة احد قادة حرب الاستقلال وهو جعفر الطيار، قوة عسكرية في الجزيرة، عبرت فيما بعد نهر الهيزل[٥٤]. في محاولة لاختراق المنطقة الغربية لولاية الموصل، وبالفعل تمكنت تلك القوة من التقدم

بكيلومترات ليست كثيرة، وكذلك لضمان العامل الكوردي في المفاوضات الصعبة الجارية مع البريطانيين حول مستقبل ولاية الموصل، الساكنة بأكثرية كوردية والمتنازع عليها.

العلاقات التركية-الكوردية: صدام و عنف:

أبقت الإجراءات الشكلية للأتراك بعض الكورد موالين أو على الأقل مهادنين للحكومة التركية(٥١)، ولكن ليس جميعهم، فقد جاء ردّ كورد قوجطيرى(٥٢) سريعاً، عندما أعلنوا انتفاضة جديدة ضد السلطات التركية في سيواس، أجبرتها على إرسال قواتها التي ألقت القبض على ضابط الجيش العام الكوردي الذي كان يقود الانتفاضة في سيواس، وكانت تلك الانتفاضة الكوردية مبعث ارتياح لدى السلطات البريطانية التي كانت تراقب تصرفات الأتراك بحذر(٥٣).

ان انتفاضة قوجطيرى في سيواس كانت مؤشرا مهما على فشل مؤتمر ديار بكر التركي- الكوردي ، وبداية لمرحلة جديدة من العلاقات بين الكورد والأتراك،وإن فشل مؤتمر ديار بكر وما تبعه من أحداث لاحقاً، أقنع القادة الكورد بعدم جدوى خيار النضال السلمي ضد الأتراك وضرورة تبني الخيار العسكري.

كوردستان: تصعيد عسكري تركي- بريطاني جديد

بعيدا عن الأناضول وديار بكر، وعلى الرغم من الموافقة الرسمية البريطانية والتركية للقبول بقرار عصبة الأمم فَورَ إتمام لجنة تقصي الحقائق لعملها، فان محاولات كلا طرفي النزاع بالقفز على الأحداث واستغلال الوقت في تحقيق أمر واقع و(إنجازات) مثبته على الأرض تواصلت واستمرت.

حاول الأتراك -مجددا- من خلال تحركات عسكرية عبر الحدود مع العراق استباق قرار عصبة الأمم لتحقيق أية مكاسب على الأرض في الولاية المتنازع عليها، فقد حشد الأتراك، تحت إمرة احد قادة حرب الاستقلال وهو جعفر الطيار، قوة عسكرية في الجزيرة، عبرت فيما بعد نهر الهيزل(٥٤). في محاولة لاختراق المنطقة الغربية لولاية الموصل، وبالفعل تمكنت تلك القوة من التقدم

العون من السلطات البريطانية، التي أوعزت إلى ملك خوشابه ـ أحد زعماء الآثوريين ـ في قرية ليزان وملا إسماعيل وشمس الدين من بـرواري، بنجدة تلك القوات، وتوضح التقارير بأن عشيرة التيارية الآثورية كانت بحاجة إلى أسلحة وعتاد إضافيين، بعد اكتشافهم بأن الأتراك يتمركزون، فضلاً عن آشوت في (تخوبة-تخوما- وجلكى)[٦٤].

ويبدو أن عمليات الأتراك تلك لم تكن منظمة، ولم تركز على منطقة واحدة، أو جبهة محدودة، كي لا يسهل على البريطانيين السيطرة عليها أو يوفروا عليهم القوات، إذ توجه جعفر الطيار، بصحبة عدد من الضباط وخمسة مدافع إلى قرية بسيبين الحدودية وبعد احتلالها أقاموا قواعد في القسم الجبلي من السندي، وقد أوعزت السلطات البريطانية إلى قوات الشرطة في عقرة ودهوك بالتوجه إلى العمادية، وتشجيع الآثوريين الموجودين في دهوك على نجدة آثوريي العمادية، كما تم الطلب من عشيرة الدوسكي بمعاونة شرطة (جقلة) و(برواري)، وتم تحريك طابور من الليفي من راوندوز، وبموازاة ذلك أوعزت السلطات البريطانية إلى موظفيها الإداريين في المنطقة بكسب ودّ الزعماء والآغوات في نواحي عقرة وبالتحديد في بارزان. وتضيف التقارير العراقية، بأن متصرف لواء الموصل قرر السفر إلى مناطق دهوك وزاخو لمتابعة الوضع عن كثب ومقابلة رؤساء العشائر هناك[٦٥].

وفيما يبدو فأن إجراءات بريطانيا الأخيرة المضادة للأتراك، جاءت بمردودات سريعة أجبرت الأتراك على الانسحاب نحو قرية جال، ولكن أصبحت نتائجها عكسية فيما بعد عندما قامت القوات التركية بطرد ثمانية آلاف آثوري إلى العراق[٦٦].

استنفار النخبة الكوردية: تنظيم آزادي

إن التطورات المتلاحقة والسريعة في كوردستان جعلت النخبة الكوردية تفكر جديا بتوظيف التناقض الموجود في العلاقات البريطانية التركية في اطار المصلحة الكوردية، لذلك وحد هؤلاء جهودهم في تنظيم آزادي الكوردي[٦٧] الذي أخذ الاستعدادات لانتفاضة مسلحة، فعقد عدة اجتماعات سرية لهذا

العون من السلطات البريطانية، التي أوعزت إلى ملك خوشابه ـ أحد زعماء الآثوريين ـ في قرية ليزان وملا إسماعيل وشمس الدين من بروارى، بنجدة تلك القوات، وتوضح التقارير بأن عشيرة التيارية الآثورية كانت بحاجة إلى أسلحة وعتاد إضافيين، بعد اكتشافهم بأن الأتراك يتمركزون، فضلاً عن آشوت في (تخوبة-تخوما- وجلكى)[٦٤].

ويبدو أن عمليات الأتراك تلك لم تكن منظمة، ولم تركز على منطقة واحدة، أو جبهة محدودة، كي لا يسهل على البريطانيين السيطرة عليها أو يوفروا عليهم القوات، إذ توجه جعفر الطيار، بصحبة عدد من الضباط وخمسة مدافع إلى قرية بسيبين الحدودية وبعد احتلالها أقاموا قواعد في القسم الجبلي من السندي، وقد أوعزت السلطات البريطانية إلى قوات الشرطة في عقرة ودهوك بالتوجه إلى العمادية، وتشجيع الآثوريين الموجودين في دهوك على نجدة آثوريي العمادية، كما تم الطلب من عشيرة الدوسكي بمعاونة شرطة (جقلة) و(برواري)، وتم تحريك طابور من الليفي من راوندوز، وبموازاة ذلك أوعزت السلطات البريطانية إلى موظفيها الإداريين في المنطقة بكسب ودّ الزعماء والآغوات في نواحي عقرة وبالتحديد في بارزان. وتضيف التقارير العراقية، بأن متصرف لواء الموصل قرر السفر إلى مناطق دهوك وزاخو لمتابعة الوضع عن كثب ومقابلة رؤساء العشائر هناك[٦٥].

وفيما يبدو فأن إجراءات بريطانيا الأخيرة المضادة للأتراك، جاءت بمردودات سريعة أجبرت الأتراك على الانسحاب نحو قرية جال، ولكن أصبحت نتائجها عكسية فيما بعد عندما قامت القوات التركية بطرد ثمانية آلاف آثوري إلى العراق[٦٦].

استنفار النخبة الكوردية: تنظيم آزادي

إن التطورات المتلاحقة والسريعة في كوردستان جعلت النخبة الكوردية تفكر جديا بتوظيف التناقض الموجود في العلاقات البريطانية التركية في اطار المصلحة الكوردية، لذلك وحد هؤلاء جهودهم في تنظيم آزادي الكوردي[٦٧] الذي أخذ الاستعدادات لانتفاضة مسلحة، فعقد عدة اجتماعات سرية لهذا

الكورد وتنظيماتهم في العمل ضدها، وهذا ما حفزها على تشديد إجراءاتها ضد الكورد وتضييق الخناق على رؤساء وقيادات الكورد وتقييد تحركاتهم.

الا ان البعد الأهم لنتائج ذلك العصيان هو البعد الإقليمي المتمثل بدخول بريطانيا، كطرف غير مباشر، في الأحداث، محاولة استغلال قادة الحركة "المجهضة"، كورقة إضافية للضغط على الأتراك في مفاوضات الموصل الصعبة.

تلقي الوثائق البريطانية مزيداً من الضوء على أهم قادة الحركة اللاجئين إلى العراق، أمثال إحسان نوري باشا ويوزباشي-نقيب- علي زكي بن ولي ويوزباشي إسماعيل حقي أفندي بن محمد علي، وغيرهم، وتقدم معلومات مهمة ومستفيضة عن كل شخص بشكل وافي(٨٢)، وهذا يدل على تفكير بريطانيا بجدية في استغلال هؤلاء بعد دراسة مؤهلات كل منهم. وبالفعل فقد رحبت سلطات الانتداب البريطاني في العراق، بقدوم هؤلاء، إذ تم قبول اليوزباشي علي زكي بن ولي في المدرسة العسكرية للجيش العراقي، وعين صديقه اليوزباشي إسماعيل حقي أفندي في منصب مدير مدرسة في الناصرية(٨٣). أما قادة الحركة الآخرون من الضباط في الكتيبة ١٨، فيبدو أن البريطانيين قد تأثروا بقدراتهم، ففكروا لذلك جدياً بالمساعدة في إعادة تنشيط جمعية استقلال الكورد، التي كانت وراء الحركة(٨٤).

إن ما يرجح الطرح الأخير، هي المذكرة المرفوعة من مقر القيادة الجوية ببغداد إلى مستشار وزارة الدفاع العراقية، والتي "توصي بشدة أن يؤخذ في الاعتبار منح هؤلاء الضباط رتبة ضابط في الجيش العراقي، انطلاقاً من قناعته بأن الحكومة العراقية يجب أن تتعامل بلطف مع الكورد، من أجل أن تصون نفسها ضد الأتراك"، لان" هؤلاء قدموا خدمة عملية ممتازة إلى كلتا الحكومتين البريطانية والعراقية" واقترحت المذكرة " استخدام هؤلاء في كوردستان في الوحدات الجديدة التي يجري تشكيلها في كركوك"(٨٥).

وتشير وثيقة بريطانية أخرى إلى مدى الارتباك والغضب الذين أحدثهما عصيان الضباط الكورد باتجاه الحكومة التركية، وتعزى ذات الوثيقة سبب

الكورد وتنظيماتهم في العمل ضدها، وهذا ما حفزها على تشديد إجراءاتها ضد الكورد وتضييق الخناق على رؤساء وقيادات الكورد وتقييد تحركاتهم.

الا ان البعد الأهم لنتائج ذلك العصيان هو البعد الإقليمي المتمثل بدخول بريطانيا، كطرف غير مباشر، في الأحداث، محاولة استغلال قادة الحركة "المجهضة"، كورقة إضافية للضغط على الأتراك في مفاوضات الموصل الصعبة.

تلقي الوثائق البريطانية مزيداً من الضوء على أهم قادة الحركة اللاجئين إلى العراق، أمثال إحسان نوري باشا ويوزباشي-نقيب- علي زكي بن ولي ويوزباشي إسماعيل حقي أفندي بن محمد علي، وغيرهم، وتقدم معلومات مهمة ومستفيضة عن كل شخص بشكل وافي(٨٢)، وهذا يدل على تفكير بريطانيا بجدية في استغلال هؤلاء بعد دراسة مؤهلات كل منهم. وبالفعل فقد رحبت سلطات الانتداب البريطاني في العراق، بقدوم هؤلاء، إذ تم قبول اليوزباشي علي زكي بن ولي في المدرسة العسكرية للجيش العراقي، وعين صديقه اليوزباشي إسماعيل حقي أفندي في منصب مدير مدرسة في الناصرية(٨٣). أما قادة الحركة الآخرون من الضباط في الكتيبة ١٨، فيبدو أن البريطانيين قد تأثروا بقدراتهم، ففكروا لذلك جدياً بالمساعدة في إعادة تنشيط جمعية استقلال الكورد، التي كانت وراء الحركة(٨٤).

إن ما يرجح الطرح الأخير، هي المذكرة المرفوعة من مقر القيادة الجوية ببغداد إلى مستشار وزارة الدفاع العراقية، والتي "توصي بشدة أن يؤخذ في الاعتبار منح هؤلاء الضباط رتبة ضابط في الجيش العراقي، انطلاقاً من قناعته بأن الحكومة العراقية يجب أن تتعامل بلطف مع الكورد، من أجل أن تصون نفسها ضد الأتراك"، لان" هؤلاء قدموا خدمة عملية ممتازة إلى كلتا الحكومتين البريطانية والعراقية" واقترحت المذكرة " استخدام هؤلاء في كوردستان في الوحدات الجديدة التي يجري تشكيلها في كركوك"(٨٥).

وتشير وثيقة بريطانية أخرى إلى مدى الارتباك والغضب الذين أحدثهما عصيان الضباط الكورد باتجاه الحكومة التركية، وتعزى ذات الوثيقة سبب

احتلال مناطقهم، هو فشلهم في الوصول إلى الموصل عبر زاخو وفيشخابور، وأنهم بإجرائهم الأخير، حققوا مجموعة أهداف أهمها تعزيز مواقعهم قبل مجيء الشتاء، وإنشاء طرق ومستودعات، فضلا عن محاولتهم إرسال مفارز تركية متنكرة بزي كردي، عبر تلك المناطق، لإقامة علاقة مع الشيخ محمود البرزنجي الثائر من جديد في السليمانية(٩٢). وبعد ذلك يمهدون لاحتلال كركوك والسليمانية وتهديد الموصل منها، ومن ثم استدعاء القبائل الكوردية الشمالية لتحرض القبائل الكوردية الجنوبية على التمرد، وبتحقيقهم ذلك، تكون أنقرة قد خلقت أمراً واقعاً، يجبر عصبة الأمم باستصدار قرار لصالحهم(٩٣).

وأكد القوميون الكورد للبريطانيين، بأن إخوانهم من الكورد القاطنين على مقربة من الحدود الرومية (التركية) متعاطفون بدرجة كبيرة مع كورد الجنوب، وأن مشاعرهم القومية بنفس الدرجة من القوة(٩٤)، وقدر هؤلاء نسبة الكورد بين صفوف الجيش التركي بما لا يقل عن ٥٠٪، فضلاً عن نسبة كبيرة من الضباط الأتراك المتعاطفين مع الكورد والذين بدورهم أجروا اتصالات وقدموا وعوداً بالانضمام إلى الكورد في حال قيامهم بأية حركة ضد الحكومة الكمالية(٩٥).

كانت للطروحات الكوردية صداها في الدوائر السياسية، فقد ناقش تقرير بريطاني إمكانية دعم جمعية استقلال كوردستان التي نظمت حركة بيت الشباب، وقد اوصت بأهمية وضرورة وجود دعم بريطانيا لها،وقد ذكر التقرير، بأن حركة الضباط الكورد في بيت الشباب وإن كان فاشلاً إلا أنه تسبب في هروب ٥٠٠ من أفراد الكتيبة، فضلاً عن إضعافه لمعنويات القطعات التركية، والأهم من ذلك فإن الحركة جعل الأتراك يدركون بأنهم إذا فكروا القيام بعمليات ضد الموصل، فإنهم "سيلقون مقاومة وليست دعماً من الأكراد في تلك المناطق". واقترح التقرير البريطاني دعم أية حركة كوردية، لأن ذلك الدعم يستهدف عدة أشياء: الأول منع الأكراد من الاحتكاك العدائي مع البريطانيين. وثانياً: الحيلولة دون تحشيد قطعات في جبال الآثوريين - هكاري - وأخيراً إضعاف معنويات الجيش التركي(٩٦).

احتلال مناطقهم، هو فشلهم في الوصول إلى الموصل عبر زاخو وفيشخابور، وأنهم بإجرائهم الأخير، حققوا مجموعة أهداف أهمها تعزيز مواقعهم قبل مجيء الشتاء، وإنشاء طرق ومستودعات، فضلا عن محاولتهم إرسال مفارز تركية متنكرة بزي كردي، عبر تلك المناطق، لإقامة علاقة مع الشيخ محمود البرزنجي الثائر من جديد في السليمانية[٩٢]. وبعد ذلك يمهدون لاحتلال كركوك والسليمانية وتهديد الموصل منها، ومن ثم استدعاء القبائل الكوردية الشمالية لتحرض القبائل الكوردية الجنوبية على التمرد، وبتحقيقهم ذلك، تكون أنقرة قد خلقت أمراً واقعاً، يجبر عصبة الأمم باستصدار قرار لصالحهم[٩٣].

وأكد القوميون الكورد للبريطانيين، بأن إخوانهم من الكورد القاطنين على مقربة من الحدود الرومية (التركية) متعاطفون بدرجة كبيرة مع كورد الجنوب، وأن مشاعرهم القومية بنفس الدرجة من القوة[٩٤]، وقدر هؤلاء نسبة الكورد بين صفوف الجيش التركي بما لا يقل عن ٥٠٪، فضلاً عن نسبة كبيرة من الضباط الأتراك المتعاطفين مع الكورد والذين بدورهم أجروا اتصالات وقدموا وعوداً بالانضمام إلى الكورد في حال قيامهم بأية حركة ضد الحكومة الكمالية[٩٥].

كانت للطروحات الكوردية صداها في الدوائر السياسية، فقد ناقش تقرير بريطاني إمكانية دعم جمعية استقلال كوردستان التي نظمت حركة بيت الشباب، وقد اوصت بأهمية وضرورة وجود دعم بريطانيا لها،وقد ذكر التقرير، بأن حركة الضباط الكورد في بيت الشباب وإن كان فاشلاً إلا أنه تسبب في هروب ٥٠٠ من أفراد الكتيبة، فضلاً عن إضعافه لمعنويات القطعات التركية، والأهم من ذلك فإن الحركة جعل الأتراك يدركون بأنهم إذا فكروا القيام بعمليات ضد الموصل، فإنهم "سيلقون مقاومة وليست دعماً من الأكراد في تلك المناطق". واقترح التقرير البريطاني دعم أية حركة كوردية، لأن ذلك الدعم يستهدف عدة أشياء: الأول منع الأكراد من الاحتكاك العدائي مع البريطانيين. وثانياً: الحيلولة دون تحشيد قطعات في جبال الآثوريين - هكاري - وأخيراً إضعاف معنويات الجيش التركي[٩٦].

لذلك فأنها لم تكن قط جادة ً في دعم الكورد هذه المرة،كما في المرات السابقة، وما يثبت ذلك الإجراءات الرادعة، الدبلوماسية والعسكرية، التي نفذتها سلطاتها في بغداد، ضد دعاة(كوردستان مستقلة) في كوردستان الجنوبية وعلى رأسهم الشيخ محمود. وما كانت سياسة بريطانيا تجاه الكورد إلا سياسة تهدف إلى تضليل دعاة القومية الكوردية، المعتدلين منهم والمتشددين على حد سواء.

ولكن بالمحصلة فان مجمل هذه الوقائع قد أدى الى إستفاقة الكورد ووقوفهم على حجم خسارتهم الفادحة في لوزان. تلك الوثيقة التي أقرت ودونت رسميا بأن الدولة الكوردية المقترحة أصبحت ضحية لمصالح القوى العظمى. دفعت تلك الصحوة الكوردية المتأخرة الكورد الى المطالبة بحقوقهم وبالأساليب السلمية في البداية، عن طريق اثارة موضوع الحقوق الكوردية في المجلس الوطني الكبير، أو عقد المؤتمرات. وبعد فشل هذا الأسلوب السلمي لجأوا إلى الخيار المسلح من أجل إجبار الأتراك على الالتزام بوعودهم قبل معاهدة لوزان وبعدها. وكانت حركة بيت الشباب مؤشرا قوياً على بدء مرحلة دامية للعلاقات التركية الكوردية من جانب، ووثيقة حية على فشل النخبة الكوردية في تحريك الجماهير الكوردية وتنظيمها من جانب أخر، وبينت مجدداً حاجة الكورد إلى التخلص من الإرث العثماني المثقل بالجهل والتخلف من جانب آخر، كما أثبت خطأ الاتكال على القوى العظمى أو حتى الحصول منها على دعم، وخصوصاً بريطانيا، لأن تلك القوى استغلت دوماً تطلعاتهم المشروعة في سبيل تحقيق مصالح وغايات استعمارية. وتبين أن أمام الكورد طريقاً شاقاً وطويلاً لنيل حقوقهم.

خاتمة

رأت الحكومة البريطانية بان وضع الإمبراطورية في الشرق عامة، يستوجب ضم كوردستان الجنوبية للعراق وعدت ذلك "ضرورة" وأمر لا تراجع فيه، فقامت بتسخير دبلوماسيتها وإمكانياتها العسكرية بما في ذلك سلاح الطيران، في تثبيت الواقع الموجود بعد هدنة مودروس. فان مزاعمها بأحقية العراق في الولاية الكوردستانية جاءت لاعتبارات عديدة، وإذا كان النفط في مقدمتها

لذلك فأنها لم تكن قط جادة ً في دعم الكورد هذه المرة،كما في المرات السابقة، وما يثبت ذلك الإجراءات الرادعة، الدبلوماسية والعسكرية، التي نفذتها سلطاتها في بغداد، ضد دعاة(كوردستان مستقلة) في كوردستان الجنوبية وعلى رأسهم الشيخ محمود. وما كانت سياسة بريطانيا تجاه الكورد إلا سياسة تهدف إلى تضليل دعاة القومية الكوردية، المعتدلين منهم والمتشددين على حد سواء.

ولكن بالمحصلة فان مجمل هذه الوقائع قد أدى الى إستفاقة الكورد ووقوفهم على حجم خسارتهم الفادحة في لوزان. تلك الوثيقة التي أقرت ودونت رسميا بأن الدولة الكوردية المقترحة أصبحت ضحية لمصالح القوى العظمى. دفعت تلك الصحوة الكوردية المتأخرة الكورد الى المطالبة بحقوقهم وبالأساليب السلمية في البداية، عن طريق اثارة موضوع الحقوق الكوردية في المجلس الوطني الكبير، أو عقد المؤتمرات. وبعد فشل هذا الأسلوب السلمي لجأوا إلى الخيار المسلح من أجل إجبار الأتراك على الالتزام بوعودهم قبل معاهدة لوزان وبعدها. وكانت حركة بيت الشباب مؤشرا قوياً على بدء مرحلة دامية للعلاقات التركية الكوردية من جانب، ووثيقة حية على فشل النخبة الكوردية في تحريك الجماهير الكوردية وتنظيمها من جانب أخر، وبينت مجدداً حاجة الكورد إلى التخلص من الإرث العثماني المثقل بالجهل والتخلف من جانب آخر، كما أثبت خطأ الاتكال على القوى العظمى أو حتى الحصول منها على دعم، وخصوصاً بريطانيا، لأن تلك القوى استغلت دوماً تطلعاتهم المشروعة في سبيل تحقيق مصالح وغايات استعمارية. وتبين أن أمام الكورد طريقاً شاقاً وطويلاً لنيل حقوقهم.

خاتمة

رأت الحكومة البريطانية بان وضع الإمبراطورية في الشرق عامة، يستوجب ضم كوردستان الجنوبية للعراق وعدت ذلك "ضرورة" وأمر لا تراجع فيه، فقامت بتسخير دبلوماسيتها وإمكانياتها العسكرية بما في ذلك سلاح الطيران، في تثبيت الواقع الموجود بعد هدنة مودروس. فان مزاعمها بأحقية العراق في الولاية الكوردستانية جاءت لاعتبارات عديدة، وإذا كان النفط في مقدمتها

الهوامش والمصادر

[١] اسماعيل بيشكجي، كوردستان مستعمرة دولية، ترجمة زهير عبد الملك، ستوكهولم، ١٩٩٨، ص٤٠.

[٢] A.J.Toynbee, The Islamic World, Survey of International Affairs 1925, Vol.I, London, 1927, P.492.

[٣] فؤاد حمه خورشيد مصطفى، القضية الكوردية في المؤتمرات الدولية، أربيل، ٢٠٠١، ص١١٣.

[٤] للتفاصيل ينظر: بيار مصطفى سيف الدين، السياسة البريطانية تجاه تركيا واثرها في كوردستان ١٩٢٣-١٩٢٦، دهوك، ٢٠٠٤، ص ٩١ وما بعدها.

[٥] لقد مست المادة الثالثة من المعاهدة المذكورة، كوردستان بصورة مباشرة، إذ حددت حدود سوريا مع تركيا بشكل مباشر، وحددت مدة تسعة أشهر لتعيين الحدود التركية ـ العراقية. ينظر: فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية-الانكليزية-التركية وفي الرأي العام، ط٣، بغداد، ١٩٧٧،ص ص٣٦-٣٧.

[٦] League of Nations, Question of the Frontier Between Turkey and Iraq, Report Submitted to the Council by the Commission instituted by the Resolution of September 30th, 1924, P. 45.

[٧] ينظر: بيار مصطفى سيف الدين،المصدر السابق، ص ٣٨٠.

[٨] جرجيس فتح الله، النفط قرر مصير كوردستان السياسي، مجلة الثقافة الكوردية، لندن، العدد(٢)، ١٩٩٠، ص٣٨.

[٩] للتفاصيل ينظر:

- Colonial Office, Special Report by His Majesty's Government in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the council of the League of Nations on the progress of Iraq During the period 1920-1931,London,1931, P. 258.

[١٠] وهي المفاوضات البريطانية ـ التركية المنعقدة في ١٩ أيار ١٩٢٤ واستمرت إلى ٥ حزيران من العام نفسه، بهدف التوصل الى حل لمشكلة الاراضي المتنازع عليها مع العراق "ولاية الموصل" افتتحت المفاوضات في البناية القديمة للبحرية العثمانية قاسم باشا، بأستانبول،

الهوامش والمصادر

١ اسماعيل بيشكجي، كوردستان مستعمرة دولية، ترجمة زهير عبد الملك، ستوكهولم، ١٩٩٨، ص٤٠.

٢A.J.Toynbee, The Islamic World, Survey of International Affairs 1925, Vol.I, London, 1927, P.492.

٣ فؤاد حمه خورشيد مصطفى، القضية الكوردية في المؤتمرات الدولية، أربيل، ٢٠٠١، ص١١٣.

٤ للتفاصيل ينظر: بيار مصطفى سيف الدين، السياسة البريطانية تجاه تركيا واثرها في كوردستان ١٩٢٣-١٩٢٦، دهوك، ٢٠٠٤، ص ٩١ وما بعدها.

٥ لقد مست المادة الثالثة من المعاهدة المذكورة، كوردستان بصورة مباشرة، إذ حددت حدود سوريا مع تركيا بشكل مباشر، وحددت مدة تسعة أشهر لتعيين الحدود التركية ـ العراقية. ينظر: فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية-الانكليزية-التركية وفي الرأي العام، ط٣، بغداد، ١٩٧٧، ص ص٣٦-٣٧.

٦League of Nations, Question of the Frontier Between Turkey and Iraq, Report Submitted to the Council by the Commission instituted by the Resolution of September 30th, 1924, P. 45.

٧ ينظر: بيار مصطفى سيف الدين،.المصدر السابق، ص ٣٨٠.

٨ جرجيس فتح الله، النفط قرر مصير كوردستان السياسي، مجلة الثقافة الكوردية، لندن، العدد(٢)، ١٩٩٠، ص٣٨.

٩ للتفاصيل ينظر:

- Colonial Office, Special Report by His Majesty's Government in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the council of the League of Nations on the progress of Iraq During the period 1920-1931,London,1931, P. 258.

١٠ وهي المفاوضات البريطانية ـ التركية المنعقدة في ١٩ أيار ١٩٢٤ واستمرت إلى ٥ حزيران من العام نفسه، بهدف التوصل الى حل لمشكلة الاراضي المتنازع عليها مع العراق "ولاية الموصل" افتتحت المفاوضات في البناية القديمة للبحرية العثمانية قاسم باشا، بأستانبول،

– قبرص، ۱۹۹۱، ص ۲۰۰و ص۱۷٤- ۱۸۰"علي كمال، مذكرات علي كمال عبد الرحمن،تقديم وتحقيق جمال بابان،بغداد ،۲۰۰۱.

[١٥] Colonial Office, Iraq Report on Iraq Administration, His Majesty's Government, April 1923- December 1924, London, 1925, P. 33; Colonial Office, Special Report …1920-1931, P. 258.

[١٦] سي.جي.أدموندز، المصدر السابق، ص٣٤٨.

[١٧] للتفاصيل عن عمليات بريطانيا العسكرية وردود الفعل التركية، ينظر:

-A.J.Toynbee,Op.Cit., PP. 499-500; Othman Ali, Op.Cit., PP. 528-531.

[١٨] سي.جي.أدموندز، كُرد وترك وعرب: سياسة ورحلات وبحوث عن الشمال الشرقي من العراق ١٩١٩-١٩٢٥، ترجمة جرجيس فتح الله، ط٢، أربيل، ١٩٩٩، ص ٣٤٨.

[١٩] تورد بعض المصادر أرقاماً أكبر فيما يخص عدد القتلى، فيوصلها إلى ٣٠ فرداً من حراسه، وضابط برتبة كبيرة،ينظر: رياض رشيد ناجي الحيدري، الآثوريون في العراق ١٩١٨-١٩٣٦، بغداد، ١٩٧٥-١٩٧٦،ص ص ٢٢٥-٢٢٦ .

[٢٠]A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 500.

[٢١] رياض رشيد ناجي الحيدري، المصدر السابق، ص٢٢٥.

[٢٢] وتحدثت بعض المصادر عن وجود أشخاص متنكرين بزي الجيش البريطاني مع تلك القوة،ينظر:

- Mim K.Oke, A Chronology of Mosul Question 1918-1926,Istanbul,1991,PP.44-45.

[٢٣]S.H. Longrigge, Iraq from 1900 to 1950, 3rd Edition, Beirut, 1968,P. 153.

[٢٤] Mim K.Oke,A Chronology…,P.45.

[٢٥]A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 501.

[٢٦] لقد عبر عن ذلك الدور سليمان نظيف باشا ـ أحد كبار قادة حرب التحرير التركية ـ في خطابه يوم تأبين الجندي المجهول التركي بقوله "أغلب الظن أن هذا الجندي هو جندي كوردي".ينظر: معروف جياووك، القضية الكوردية، بغداد، ١٩٢٥، ص٧٩" فريق من شباب الكورد، العرب والأكراد، بغداد، ١٩٣٧،ص١١.

– قبرص، ١٩٩١، ص ٢٠٠و ص١٧٤- ١٨٠"علي كمال، مذكرات علي كمال عبد الرحمن،تقديم وتحقيق جمال بابان،بغداد ،٢٠٠١.

[15] Colonial Office, Iraq Report on Iraq Administration, His Majesty's Government, April 1923- December 1924, London, 1925, P. 33; Colonial Office, Special Report …1920-1931, P. 258.

[16] سي.جي.أدموندز، المصدر السابق، ص٣٤٨.

[17] للتفاصيل عن عمليات بريطانيا العسكرية وردود الفعل التركية، ينظر:

-A.J.Toynbee,Op.Cit., PP. 499-500; Othman Ali, Op.Cit., PP. 528-531.

[18] سي.جي.أدموندز، كُرد وترك وعرب: سياسة ورحلات وبحوث عن الشمال الشرقي من العراق ١٩١٩-١٩٢٥، ترجمة جرجيس فتح الله، ط٢، أربيل، ١٩٩٩، ص ٣٤٨.

[19] تورد بعض المصادر أرقاماً أكبر فيما يخص عدد القتلى، فيوصلها إلى ٣٠ فرداً من حراسه، وضابط برتبة كبيرة،ينظر: رياض رشيد ناجي الحيدري، الآثوريون في العراق ١٩١٨-١٩٣٦، بغداد ، ١٩٧٥-١٩٧٦،ص ص ٢٢٥-٢٢٦ .

[20] A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 500.

[21] رياض رشيد ناجي الحيدري، المصدر السابق، ص٢٢٥.

[22] وتحدثت بعض المصادر عن وجود أشخاص متنكرين بزي الجيش البريطاني مع تلك القوة،ينظر:

- Mim K.Oke, A Chronology of Mosul Question 1918-1926,Istanbul,1991,PP.44-45.

[23] S.H. Longrigge, Iraq from 1900 to 1950, 3rd Edition, Beirut, 1968,P. 153.

[24] Mim K.Oke,A Chronology…,P.45.

[25] A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 501.

[26] لقد عبر عن ذلك الدور سليمان نظيف باشا ـ أحد كبار قادة حرب التحرير التركية ـ في خطابه يوم تأبين الجندي المجهول التركي بقوله "أغلب الظن أن هذا الجندي هو جندي كوردي".ينظر: معروف جياووك، القضية الكوردية، بغداد ، ١٩٢٥، ص٧٩" فريق من شباب الكورد ، العرب والأكراد ، بغداد ، ١٩٣٧ ،ص١١.

وكان المشروع قد أقر بأغلبية ٣٧٣ صوتاً ومعارضة ٦٤ وهم نواب الكورد الذين رأوا مشروع القانون غير كاف.ينظر: محمد نور الدين، حجاب وحراب الكمالية وازمات الهوية في تركيا، بيروت، ٢٠٠١، ص١٠١.

[٣٨] ديفيد ماكدوال، سەرضاوەی ثێشووی، ل ٤٦٧ " وللمزيد عن طروحات كوك ألب حول الكورد ونظرياته، ينظر:

- R.Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, Austen, 1989,PP. 43-44.

[٣٩] M.M. Van Brunssen, Agha, Shaekh and State, Utrecht, 1978,PP. 378-380; R.Olson, OP.Cit.,P. 45.

[٤٠] جرجيس فتح الله، يقظة ...،ص٢٩٢" " ئيحسان نوری باشا،شورەشی نه ته وه ی كورد لـه توركيا،وەرگێران: م.جميل روژ بيانی،به غدا،١٩٩٣،ل ل١٢-١٤ "ديفيد ماكدوال،سەرچاوەی پێشووی، ل٤٠٢.

[٤١] ئيحسان نوری باشا، سەرچاوەی پێشووی، ل ل ٢١-٢٢.

[٤٢] ديفيد ماكدوال، سەرچاوەی پێشووی،ل ل٤٠٢-٤٠٣.

[٤٣] Erik. J. Zurcher, Turkey, A Modern History, London. New York, 1994,P. 178; R.Olson, OP.Cit.,P. 44.

[٤٤] ديفيد ماكدوال، سەرچاوەی پێشووی، ل٤٠٣.

[٤٥] Henderson to Macdonald, Constantinople, 16-9-1924, No.685, Ingliz Belélerile Türkey'de Kürt Sorünü(1924-1938), Hazirlayan B.N.قimir, Ankara,1991, P. 13.

[٤٦] R.Olson, OP.Cit., P. 45.

[٤٧] Henderson to MacDonald, Constantinople, 16-9-1924, No. 685, Ingliz Belélerile Türkey'de Kürt Sorünü(1924-1938), Hazirlayan B.N.قimir, Ankara,1991, P. 13.

[٤٨] Ibid,P. 13; A.L. Macfe, Atatürk, London, New York, 1994, P. 164.

وكان المشروع قد أقر بأغلبية ٣٧٣ صوتاً ومعارضة ٦٤ وهم نواب الكورد الذين رأوا مشروع القانون غير كاف.ينظر: محمد نور الدين، حجاب وحراب الكمالية وازمات الهوية في تركيا، بيروت، ٢٠٠١، ص١٠١.

٣٨ ديفيد ماكدوال، سەرضاوەی ثێشووی، ل ٤٦٧ " وللمزيد عن طروحات كوك ألب حول الكورد ونظرياته، ينظر:

- R.Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, Austen, 1989,PP. 43-44.

٣٩ M.M. Van Brunssen, Agha, Shaekh and State, Utrecht, 1978,PP. 378-380; R.Olson, OP.Cit.,P. 45.

٤٠ جرجيس فتح الله، يقظة ...،ص٢٩٢" " ئيحسان نوری باشا،شورەشی نه ته وه ی کورد له توركيا،وەرگيران: م.جميل روژ بيانی،به غدا،١٩٩٣،ل ل١٢-١٤ "ديفيد ماكدوال،سەرچاوەی پيشووی، ل٤٠٢.

٤١ ئيحسان نوری باشا، سەرچاوەی پێشووی، ل ل ٢١-٢٢.

٤٢ ديفيد ماكدوال، سەرچاوەی پێشووی،ل ل٤٠٢-٤٠٣.

٤٣ Erik. J. Zurcher, Turkey, A Modern History, London. New York, 1994,P. 178; R.Olson, OP.Cit.,P. 44.

٤٤ ديفيد ماكدوال، سەرچاوەی پێشووی، ل٤٠٣.

٤٥ Henderson to Macdonald, Constantinople, 16-9-1924, No.685, Ingliz Belélerile Türkey'de Kürt Sorünü(1924-1938), Hazirlayan B.N.قimir, Ankara,1991, P. 13.

٤٦ R.Olson, OP.Cit., P. 45.

٤٧ Henderson to MacDonald, Constantinople, 16-9-1924, No. 685, Ingliz Belélerile Türkey'de Kürt Sorünü(1924-1938), Hazirlayan B.N.قimir, Ankara,1991, P. 13.

٤٨ Ibid,P. 13; A.L. Macfe, Atatürk, London, New York, 1994, P. 164.

[٥٨] Mehmet Gonlûbĺ,Olaylarla Türk Di“ Politikasi ,Ankara, 1982, Basinci baski, Cilt:L, S. 75.

[٥٩] Colonial Office, Special Report…1920-1931,P.42; A.J.Toynbee, Op.Cit.,P.501.

[٦٠] يعتقد اولسن بان سلاح الجو الملكي البريطاني هو الذي ساعد بريطانيا في الاحتفاظ بالولاية ،بعد سلسلة من الهجمات العنيفة ضد التدخلات التركية وضد الشيخ محمود ،ويذكر ان ذلك السلاح ارهب الأتراك وشجعهم على التقارب مع بريطانيا كي يحصلوا على ذلك السلاح الفعال ليعززوا بها وحدتهم الوطنية.ينظر:

-R.Olson,Op.Cit.,PP.161-162.

[٦١] A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 501.

[٦٢] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، بدون عدد ، ١٩ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود ، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٩.

[٦٣] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، عدد ٦٧٥، ١٨ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود ، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٣.

[٦٤] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، بدون عدد ، ١٩ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود ، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٢.

[٦٥] برقية من متصرف لواء الموصل إلى وزارة الداخلية، عدد ٦٩٤، ٢٠ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود ، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٨.

[٦٦] سي.جي.أدموندز، المصدر السابق، ص٣٤٨.

[٦٧] تنظيم آزادي:او (جمعية استقلال الكورد- كورد استقلال جمعيتى) تنظيم سياسي كوردي سري، تأسس في ارضروم اواخر سنة ١٩٢٢ برئاسة العقيد خالد بك جبرانلي ويوسف ضياء بك (نائب بتليس)وافتتحت الجمعية فروعا لها في بتليس وخربوط وديار بكر واورفا وسيرت...، كما استقطبت الجمعية مختلف شرائح وفئات المجتمع الكوردي، وجذبت معظم الشخصيات

[٥٨] Mehmet Gonlûbĺ,Olaylarla Türk Di“ Politikasi ,Ankara, 1982, Basinci baski, Cilt:L, S. 75.

[٥٩] Colonial Office, Special Report…1920-1931,P.42; A.J.Toynbee, Op.Cit.,P.501.

[٦٠] يعتقد اولسن بان سلاح الجو الملكي البريطاني هو الذي ساعد بريطانيا في الاحتفاظ بالولاية ،بعد سلسلة من الهجمات العنيفة ضد التدخلات التركية وضد الشيخ محمود ،ويذكر ان ذلك السلاح ارهب الأتراك وشجعهم على التقارب مع بريطانيا كي يحصلوا على ذلك السلاح الفعال ليعززوا بها وحدتهم الوطنية.ينظر:

-R.Olson,Op.Cit.,PP.161-162.

[٦١] A.J.Toynbee,Op.Cit.,P. 501.

[٦٢] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، بدون عدد ، ١٩ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٩.

[٦٣] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، عدد ٦٧٥، ١٨ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٣.

[٦٤] برقية من متصرف الموصل إلى وزارة الداخلية، بدون عدد ، ١٩ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٢.

[٦٥] برقية من متصرف لواء الموصل إلى وزارة الداخلية، عدد ٦٩٤، ٢٠ أيلول ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، ملفات البلاط الملكي – الديوان، ملف الأخبار الخارجية عن الحدود، ش- بغداد ، ٩ كانون الأول ١٩٢٣ ـ ٣٠ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٨.

[٦٦] سي.جي.أدموندز، المصدر السابق، ص٣٤٨.

[٦٧] تنظيم آزادي:او (جمعية استقلال الكورد- كورد استقلال جمعيتى) تنظيم سياسي كوردي سري، تأسس في ارضروم اواخر سنة ١٩٢٢ برئاسة العقيد خالد بك جبرانلي ويوسف ضياء بك (نائب بتليس)وافتتحت الجمعية فروعا لها في بتليس وخربوط وديار بكر واورفا وسيرت...، كما استقطبت الجمعية مختلف شرائح وفئات المجتمع الكوردي، وجذبت معظم الشخصيات

مصطفى كمال ،التي قادت التمرد ضد حكومة فريد باشا ودفعتها الى الاستقالة ،ولمع اسمه قائداً عسكرياً من خلال مشاركته في حرب الاستقلال التركية،كما كان احد المندوبين في مؤتمر سيواس عام ١٩١٩،ثم التحق بالجيش التركي التاسع في طرابزون،وعين آمرا للفوج الاول من اللواء الثاني عشر ،ان خدمات ونضال احسان نوري باشا ومثله كثير من الكورد ،لم تشفع له ولابناء جلدته من الكورد ولم يسلمهم من سياسة الصهر والتتريك التي قرر الكماليون تطبيقها على جميع القوميات غير التركية ،لذلك انتمى الى صفوف الجمعيات السياسية الكوردية التي نشطت وطالبت بحقوق الكورد ومن اشهرها جمعية استقلال كوردستان (آزادى) السرية التي قامت بتنظيم حركة بيت الشباب التي اجهضت سريعاً ،وفر على اثرها مع رفاقه الى العراق ،كما كان احد قادة انتفاضة الكورد لعام ١٩٢٥،ثم قائدا لانتفاضة ارارات (١٩٢٧-١٩٣١) ،التي قضى عليها الاتراك بقسوة واعدموا معظم قادتها،الا ان إحسان نوري باشا تمكن من الفرار الى طهران ،حيث اصبح هناك لاجئا سياسيا ،وانتهت فيها حياته السياسية .ينظر:إحسان نوري باشا ،مذكرات –انتفاضة اطرى ١٩٢٦-١٩٣٠،ترجمة صلاح برواري،بيروت،١٩٩٠،ص ٩ وما بعدها "كونى ره ش ،جمعية خويبون ١٩٢٧ووقائع ثورة ارارات ١٩٣٠،تقديم ومراجعة عبدالفتاح البوتاني،اربيل،٢٠٠٠،ص ص ٥٢- ٥٤.

٧٥ كتاب دائرة ضباط الخدمات الخاصة، بغداد إلى مقر القيادة الجوية، بغداد، سري، دى/٦، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٦.

٧٦ H.Hi“yar, Jedere Bere,L. 225.

٧٧ مذكرة من مقر القيادة الجوية للقوات البريطانية في العراق، بغداد، إلى مستشار وزارة الدفاع ، بغداد، في ٥تشرين الثاني ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٣.

٧٨ N. Intisar, OP.Cit.,P. 84.

٧٩ H.Hisyar, Jedere Bere, L. 225.

٨٠ عبد الفتاح علي يحيى، وثائق...، ص٦٦٤.

مصطفى كمال ،التي قادت التمرد ضد حكومة فريد باشا ودفعتها الى الاستقالة ،ولمع اسمه قائداً عسكرياً من خلال مشاركته في حرب الاستقلال التركية،كما كان احد المندوبين في مؤتمر سيواس عام ١٩١٩،ثم التحق بالجيش التركي التاسع في طرابزون،وعين آمرا للفوج الاول من اللواء الثاني عشر ،ان خدمات ونضال احسان نوري باشا ومثله كثير من الكورد ،لم تشفع له ولابناء جلدته من الكورد ولم يسلمهم من سياسة الصهر والتتريك التي قرر الكماليون تطبيقها على جميع القوميات غير التركية ،لذلك انتمى الى صفوف الجمعيات السياسية الكوردية التي نشطت وطالبت بحقوق الكورد ومن اشهرها جمعية استقلال كوردستان (آزادى) السرية التي قامت بتنظيم حركة بيت الشباب التي اجهضت سريعاً ،وفر على اثرها مع رفاقه الى العراق ،كما كان احد قادة انتفاضة الكورد لعام ١٩٢٥،ثم قائدا لانتفاضة ارارات (١٩٢٧-١٩٣١) ،التي قضى عليها الاتراك بقسوة واعدموا معظم قادتها،الا ان إحسان نوري باشا تمكن من الفرار الى طهران ،حيث اصبح هناك لاجئا سياسيا ،وانتهت فيها حياته السياسية .ينظر:إحسان نوري باشا ،مذكرات –انتفاضة اطرى ١٩٢٦-١٩٣٠ ،ترجمة صلاح برواري،بيروت،١٩٩٠،ص ٩ وما بعدها "كونى ره ش ،جمعية خويبون ١٩٢٧ووقائع ثورة ارارات ١٩٣٠ ،تقديم ومراجعة عبدالفتاح البوتاني،اربيل،٢٠٠٠،ص ص ٥٢- ٥٤.

[٧٥] كتاب دائرة ضباط الخدمات الخاصة، بغداد إلى مقر القيادة الجوية، بغداد ، سري، دى/٦، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٦.

[٧٦]H.Hi“yar, Jedere Bere,L. 225.

[٧٧] مذكرة من مقر القيادة الجوية للقوات البريطانية في العراق، بغداد ، إلى مستشار وزارة الدفاع ، بغداد ، في ٥تشرين الثاني ١٩٢٤، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٣.

[٧٨]N. Intisar, OP.Cit.,P. 84.

[٧٩] H.Hisyar, Jedere Bere, L. 225.

[٨٠] عبد الفتاح علي يحيى، وثائق...، ص٦٦٤.

[91] مذكرة من المقر الجوي البريطاني في العراق، بغداد، إلى أمين سر وزارة الطيران البريطانية، كنغواي، لندن، في ٢٦ تشرين الثاني ١٩٢٤، دبليو. سى. ٢، سري جداً، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٢٠.

[92] في الواقع تجددت علاقة الشيخ محمود بالكماليين فور إعادته من منفاه بالهند قبل نهاية ايلول ١٩٢٢ ،دون علم من البريطانيين وحلقة الوصل والمسؤول عن تلك النشاطات كان احمد تقي ،احد رجال الشيخ محمود، الذي عاد من أنقرة إلى السليمانية عبر أورمية يوم ١٧-١١-١٩٢٣ ،وتحدث من هناك عن "عودة أكيدة لولاية الموصل إلى تركيا ..." وزعم بأنه"يحمل أمر منح الحكم الذاتي للشيخ محمود" ،وتتحدث وثيقة بريطانية عن شخص من أهالي آميدي-العمادية- نشط كوسيط بين الكماليين والشيخ محمود ،ويبدو من الوثائق البريطانية استياء المسؤولين الإنكليز الشديد من تلك العلاقة ،خصوصا وقد استمرت تلك النشاطات والاتصالات خلال فترة تواجد لجنة التحقيق وما بعدها وبالفعل تمكنت السلطات البريطانية من وضع حد لتلك الاتصالات لان استمرارها"... سيؤثر بأسوا شكل على عصبة الأمم بالنسبة للعراق".للتفاصيل ينظر: كەمال مەزهەر،چەند لاپەرەيەك لە ميژووى گەلى كورد ،هەولێر،٢٠٠١ ،بەرگى ٢ ،ل ل١٠٩-١١٤"كمال مظهر احمد ،وثيقة مهمة حول موقف الإنكليز من الشيخ محمود وحركاته،ترجمة عبدالله بابان ،گولان العربي ،العدد ٦٤،أربيل ٣٠ أيلول ٢٠٠١ ،ص ص٤٨-٥٣.

[93] من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، دى/٦، سري، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، ملف تشكيل دولة كردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص ص١١-١٢.

[94] مذكرة من المركز الجوي للقوات البريطانية في العراق ـ بغداد، إلى أمين سر وزارة الطيران، كنغواى، لندن، دبليو. سى٢٠، في ٢٦ تشري الثاني ١٩٢٤، سري جداً، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٢٠.

[95] مذكرة من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، سري، دي/٦، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص١٢.

[96] مذكرة من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، سري، دي/٦، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط

[91] مذكرة من المقر الجوي البريطاني في العراق، بغداد، إلى أمين سر وزارة الطيران البريطانية، كنغواي، لندن، في ٢٦ تشرين الثاني ١٩٢٤، دبليو. سی. ٢، سري جداً، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٢٠.

[92] في الواقع تجددت علاقة الشيخ محمود بالكماليين فور إعادته من منفاه بالهند قبل نهاية ايلول ١٩٢٢،دون علم من البريطانيين وحلقة الوصل والمسؤول عن تلك النشاطات كان احمد تقي ،احد رجال الشيخ محمود، الذي عاد من أنقرة إلى السليمانية عبر أورمية يوم ١٧-١١-١٩٢٣،وتحدث من هناك عن "عودة أكيدة لولاية الموصل إلى تركيا ..." وزعم بأنه"يحمل أمر منح الحكم الذاتي للشيخ محمود" ،وتتحدث وثيقة بريطانية عن شخص من أهالي آميدي-العمادية- نشط كوسيط بين الكماليين والشيخ محمود ،ويبدو من الوثائق البريطانية استياء المسؤولين الإنكليز الشديد من تلك العلاقة ،خصوصا وقد استمرت تلك النشاطات والاتصالات خلال فترة تواجد لجنة التحقيق وما بعدها وبالفعل تمكنت السلطات البريطانية من وضع حد لتلك الاتصالات لان استمرارها"... سيؤثر بأسوا شكل على عصبة الأمم بالنسبة للعراق".للتفاصيل ينظر: كەمال مەزهەر،چەند لابەرەیەك لە مێژووی گەلی كورد ،هەولێر،٢٠٠١ ،بەرگی ٢ ،ل ل١٠٩-١١٤"كمال مظهر احمد ،وثيقة مهمة حول موقف الإنكليز من الشيخ محمود وحركاته،ترجمة عبدالله بابان ،گولان العربي ،العدد ٦٤ ،أربيل ٣٠ أيلول ٢٠٠١ ،ص ص٤٨-٥٣.

[93] من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، دی/٦، سري، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، ملف تشكيل دولة كردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص ص١١-١٢.

[94] مذكرة من المركز الجوي للقوات البريطانية في العراق ـ بغداد، إلى أمين سر وزارة الطيران، كنغواى، لندن، دبليو. سی٢٠، في ٢٦ تشري الثاني ١٩٢٤، سري جداً، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص٢٠.

[95] مذكرة من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، سري، دي/٦، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط الملكي، الديوان، ملف تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، ص١٢.

[96] مذكرة من دائرة ضابط الخدمات الخاصة ـ بغداد، إلى مقر القيادة الجوية البريطانية ـ بغداد، في ٨ تشرين الثاني ١٩٢٤، سري، دي/٦، المركز الوطني لحفظ الوثائق، البلاط

الملف التركي 1

مجلة متخصصة في الشؤون التركية

رئيس مجلس الادارة
فريد اسسرد

رئيس التحرير
ارام علي عزيز

Turkish Dossier

Aquartery magazine concerned with turkish affairs

Head of the managment board
Fareed Asasard

Editor-in-chief
Aram Ali Aziz

هەوالنامەی کتێب

Türkiye Dosyasi

Türkiye'yi Konualan 3 Aylik Dergi

Yürütme Kurulu Boşkani
Ferid Asasard

Başyazar
Aram Ali Aziz

نرخى(2500)دينار